

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

JUDr. Ivana Bláhová

Rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948–1950

The criminal procedure law recodification from 1948 to 1950

Disertační práce

Školitel autora disertační práce: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Datum uzavření rukopisu: 29. února 2016

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že předloženou disertační práci vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

JUDr. Ivana Bláhová

Poděkování

Mé poděkování patří především mému školiteli prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc. a kolegům Mgr. Daniele Němečkové a Mgr. Lukášovi Blažkovi za podporu, pomoc, nápady i dobré rady.

Za neutuchající podporu a praktické rady v oblasti trestního řízení děkuji Mgr. Tomáši Procházkovi.

Mé díky patří PhDr. Aleně Šimánkové a dalším kolegům z Národního archivu za jejich obětavou pomoc při vyhledávání původních dokumentů.

OBSAH

OBSAH	4
1. REKODIFIKACE TRESTNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO V LETECH 1948–1950 JAKO AKTUÁLNÍ TÉMA	7
2. VÝZKUM, PRAMENY A LITERATURA	12
3. TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ PŘED ROKEM 1950.....	20
3.1. PRÁVNÍ ÚPRAVA DO ROKU 1950	20
3.2. POKUSY O REKODIFIKACI TRESTNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO	28
3.2.1. Příprava osnovy trestního řádu soudního z roku 1928.....	30
3.2.2. Osnova trestního řádu z roku 1947.....	37
4. PRÁVNICKÁ DVOULETKA	50
4.1. VYHLÁŠENÍ PRÁVNICKÉ DVOULETKY	53
4.2. ZAJIŠTĚNÍ KODIFIKAČNÍCH PRACÍ PRÁVNICKÉ DVOULETKY	55
4.2.1. Kodifikační odbor a odborné komise.....	56
4.2.2. Politická komise.....	61
4.2.3. Personální zabezpečení.....	63
4.3. PRŮBĚH A VÝSLEDKY PRÁVNICKÉ DVOULETKY	65
4.4. PRÁVNICKÁ DVOULETKA – ÚDERNICTVÍ V OBORU PRÁVO?.....	73
5. LEGISLATIVNÍ PRAVIDLA	75
5.1. VÝZNAM LEGISLATIVNÍCH PRAVIDEL PŘI TVORBĚ PRÁVNÍCH PŘEDPISŮ.....	75
5.2. VŠEOBECNÉ ZÁSADY LEGISLATIVNÍCH PRAVIDEL	76
5.3. PLÁNOVÁNÍ NĚKTERÝCH LEGISLATIVNÍCH PRACÍ	79
5.4. VLASTNÍ LEGISLATIVNÍ PRAVIDLA	81
5.5. ÚLOHA LEGISLATIVNÍCH PRAVIDEL V OBDOBÍ PRÁVNICKÉ DVOULETKY	85
6. REKODIFIKACE TRESTNÍHO ŘÁDU	87
6.1. PŘÍPRAVA NOVÉHO TRESTNÍHO ŘÁDU V RÁMCI PRÁVNICKÉ DVOULETKY	89
6.2. VÝSLEDKY PRÁCE SUBKOMISÍ – ELABORÁTY	95
6.3. ZÁSADY TRESTNÍHO ŘÁDU	122
6.3.1. Projednávání zásad trestního řádu v politické komisi.....	123

6.3.2.	<i>Elaboráty subkomise věnované zásadám trestního řádu</i>	128
6.3.3.	<i>Hlavní zásady trestního řádu</i>	135
6.3.4.	<i>Řízení o zásadách</i>	145
6.3.5.	<i>Projednávání zásad trestního řádu na politické úrovni</i>	150
6.4.	PŘÍPRAVA PRÁVNÍ ÚPRAVY POSTAVENÍ PROKURATURY A BEZPEČNOSTNÍCH ORGÁNŮ	155
6.5.	PŘIPOMÍNKOVÉ ŘÍZENÍ A DALŠÍ PROJEDNÁVÁNÍ OSNOVY TRESTNÍHO ŘÁDU...	168
6.6.	PROJEDNÁVÁNÍ OSNOVY TRESTNÍHO ŘÁDU V NÁRODNÍM SHROMÁŽDĚNÍ.....	180
7.	ZÁKON Č. 87/1950 SB., O TRESTNÍM ŘÍZENÍ SOUDNÍM (TRESTNÍ ŘÁD)	186
7.1.	OBEČNĚ K TRESTNÍMU ŘÁDU Z ROKU 1950.....	186
7.2.	ZÁSADY TRESTNÍHO ŘÍZENÍ.....	188
7.2.1.	<i>Význam a funkce zásad v trestním řízení</i>	188
7.2.2.	<i>Pozitivně-právní zakotvení zásad trestního řízení</i>	190
7.3.	OBEČNÁ USTANOVENÍ TRESTNÍHO ŘÁDU Z ROKU 1950	198
7.4.	POSTAVENÍ PROKURÁTORA A PŘÍPRAVNÉ ŘÍZENÍ	203
7.5.	ŘÍZENÍ PŘED SOUDEM	213
7.6.	OPRAVNÉ PROSTŘEDKY	219
7.7.	ZVLÁŠTNÍ ZPŮSOBY ŘÍZENÍ A VÝKON ROZHODNUTÍ	223
8.	TRESTNÍ ŘÁD Z ROKU 1950 – „DEFINITIVNÍ PŘECHODNÁ“ PRÁVNÍ ÚPRAVA	228
9.	ZÁVĚR	239
10.	SHRNUTÍ	255
11.	SUMMARY	257
12.	SEZNAM CITOVANÉ A POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ	260
13.	SEZNAM ZKRATEK	273
14.	ANOTACE	274
14.1.	ANOTACE V ČESKÉM JAZYCE	274

14.2. ABSTRACT	274
15. KLÍČOVÁ SLOVA.....	276
16. PŘÍLOHY.....	277
16.1. SCHÉMA ORGANIZAČNÍHO STATUTU MINISTERSTVA SPRAVEDLNOSTI (1948– 1950) S OHLEDEM NA REKODIFIKACI TRESTNÍHO PRÁVA.....	277
16.2. ČASOVÁ OSA PŘÍPRAVY OSNOVY TRESTNÍHO ŘÁDU Z ROKU 1950.....	278

1. REKODIFIKACE TRESTNÍHO PRÁVA PROCESNÍHO V LETECH 1948–1950

JAKO AKTUÁLNÍ TÉMA

Předkládaná práce na téma *rekodifikace trestního práva procesního v letech 1948–1950* se zabývá přípravou, procesem přijetí a obsahem zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (dále též jen trestní řád z roku 1950). Vznik tohoto zákona je spjat s obdobím tzv. právníkové dvouletky, jejímž výsledkem byla přestavba československého právního řádu. Ačkoliv se literatura zabývá některými ze zákonů, které v době právníkové dvouletky vznikly, trestní řád z roku 1950 zůstává stranou zájmu trestních právníků i právních historiků, nebyla mu věnována žádná rozsáhlejší studie ani monografie. Proces vzniku tohoto zákona tak zůstává zahalen rouškou nepoznaného a jeho obsah a aplikace je ztotožňována s politickými procesy 50. let.

Téma předkládané práce je zvoleno záměrně tak, aby navazovalo na specifický vysokoškolský výzkum, kterého jsem se zúčastnila v letech 2014 a v jehož rámci vznikla první právně historicky zaměřená studie o trestním právu procesním v období právníkové dvouletky s názvem *Rekodifikace trestního práva procesního*, která se stala jednou z kapitol monografie nazvané *Právníková dvouletka*.¹ Tato studie představuje výchozí podklad pro část předkládané práce o přípravě trestního řádu z roku 1950.

Tato práce vznikla jako výstup práce i na dalších projektech, jejichž součástí je i prvotní výzkum rozsáhlého archivního materiálu z fondu ministerstva spravedlnosti v Národním archivu České republiky (dále též jen Národní archiv). Neméně podstatným důvodem pro volbu tohoto tématu byly i současné legislativní práce na ministerstvu spravedlnosti, jejichž výstupem by měla být nová právní úprava, nový kodex trestního práva procesního. Téma bylo tedy zvoleno s ohledem na výzkumné projekty a úkoly, ale rovněž na aktuální legislativní záměry, neboť pochopení podstaty této problematiky a jejího kontextu, může mít zásadní vliv nejen na rozhodování o budoucí rekodifikaci, ale i na její výsledek.

Byť je rekodifikace trestního práva procesního součástí plánu legislativních prací ministerstva spravedlnosti již od konce 90. let 20. století, dosud se na rozdíl od trestního

¹ SVV UK č. 260012/2014. *Rekodifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*, hlavní řešitel prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc. Výstupem projektu je monografie BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právníková dvouletka*. Praha: Auditorium, 2014.

práva hmotného nepodařilo připravit jeho novou kodifikaci.² Namísto toho probíhá neustálé doplňování ustanovení zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, o normy, jejichž původ nalezneme v právu evropském a mezinárodním. Z více než stokrát novelizovaného trestního řádu byla vyčleněna např. právní úprava mezinárodní justiční spolupráce ve věcech trestních.³ Přestože již v roce 2004 byl připraven první návrh věcného záměru nového trestního řádu, legislativní práce do současné doby výrazně nepostoupily. Tomuto stavu nenapomáhají ani neustálé personální změny v autorském kolektivu a na legislativním odboru ministerstva spravedlnosti.⁴

Mezi současným účinným zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, a zákonem č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, existuje formální mezistupeň v podobě zákona č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním, který nahradil trestní řád z roku 1950. Na rozdíl o tohoto trestního řádu jsou však trestní řády z let 1950 a 1961 výsledkem programových a komplexních (re)kodifikačních prací. Nabízí se tak například možnost srovnání způsobu kodifikačních prací v 50. a 60. letech s postupem prací při transformaci právního řádu a rekodifikačních snahách v 90. letech a na počátku 21. století.

Vzhledem k neukončenosti současných rekodifikačních prací⁵ je však cílem předkládané práce především přiblížení průběhu práce při přípravě trestního řádu z roku 1950 a současně také představení tohoto předpisu z hlediska věcného. Znalost postupu při přípravě trestního řádu v době právníkové dvouletky může sloužit v současné době jako příklad – ať již v pozitivním nebo negativním slova smyslu – v oblasti organizace práce na novém kodexu i v oblasti odborné.

Cílem této práce je proto analýza a zhodnocení rekodifikačních prací v oblasti trestního práva procesního v období právníkové dvouletky. Základem je podrobný popis a analýza vzniku nového trestního řádu, který byl přijat v červenci 1950 jako zákon č. 87/1950 Sb., a který nabyl účinnosti 1. srpna 1950. Práce je zaměřena především na průběh legislativních prací, které mělo na starosti ministerstvo spravedlnosti, které

² V oblasti trestního práva hmotného byl přijat zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník.

³ Viz zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních.

⁴ Informace pochází z vlastní zkušenosti autorky, která na uvedeném odboru pracovala, a to i při administraci přípravy trestního řádu.

⁵ Viz vyjádření ministra spravedlnosti Roberta Pelikána, který 12. 11. 2015 prohlásil, že se „*se nechce vracet do právníkové dvouletky let 1948 až 1950*“. In *Pelikán před poslanci: Nový trestní řád nebude, není právníková dvouletka*. Celý text dostupný [online] <http://www.ceska-justice.cz/2015/11/pelikan-pred-poslanci-novy-trestni-rad-nejde-neni-pravnicka-dvouletka/>.

ovšem výsledky své práce dále konzultovalo v rámci legislativního procesu s ostatními ústředními úřady a také s vládou a stranickými orgány (především s Právní radou Ústředního výboru Komunistické strany Československa, dále též jen ÚV KSČ). Stranou zájmu nezůstává ani vliv Národního shromáždění na podobu nového trestního řádu.

Skutečnost, že nový, jednotný trestní řád měl být připraven společně s trestním zákonem a dalšími základními právními předpisy práva veřejného i soukromého svědčí o jeho významu pro komunistickou moc, ale i z hlediska sjednocení československého právního řádu a jeho zjednodušení. Příprava nového trestního řádu navázala po vyhlášení právnické dvouletky na přípravu zákona o státním soudu a zákona o zlidovění soudnictví. Protože trestní řád je zásadním předpisem, jehož prostřednictvím je naplňován účel trestního zákona, tj. ve sledovaném období ochrana lidově demokratické republiky, její socialistické výstavby, zájmů pracujícího lidu a jednotlivce a výchova k dodržování pravidel socialistického soužití, lze se domnívat, že příprava trestního řádu probíhala současně s přípravou trestního zákona a že šlo o předpis, jenž měl při rekodifikačních pracích přednost před ostatními předpisy.

Cílem předkládané práce je tedy přiblížení průběhu legislativních prací na novém trestním řádu, a to jak na ministerstvu spravedlnosti, tak ve vládě a v Národním shromáždění, a prokázání skutečnosti, že trestně procesní kodex byl komunistickým režimem vnímán jako jeden ze stěžejních právních předpisů a že této vysoké důležitosti proto odpovídal i postup legislativních prací.

Předkládaná práce je rozčleněna do několika kapitol. Vzhledem k tomu, že rekodifikační práce na přípravě nového trestního řádu probíhaly již dříve, je úvodní část předkládané práce věnována nejen účinné právní úpravě trestního řízení před rokem 1950, ale také předchozím pokusům o rekodifikaci trestního práva procesního ve 20. a 30. letech 20. století. V archivním fondu ministerstva spravedlnosti se podařilo objevit i téměř hotový návrh trestního řádu, který byl zpracován v roce 1947 na základě starších návrhů.⁶

Na tuto část navazuje pojednání o právnické dvouletce. Kromě důvodů vedoucích k vyhlášení právnické dvouletky je zde analyzováno i její zahájení, organizační zajištění prací a její výsledky. Jde převážně o popis rozdělení kodifikační agendy mezi jednotlivé

⁶ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Návrh osnovy trestního řádu (1947).

odborníky ministerstva, ale i analýzu organizace práce za tím účelem zvláště zřízených komisí a subkomisí. Nastíněny jsou i některé personální otázky, které jsou s ohledem na téma předkládané práce stejně jako organizační otázky dále rozvedeny v části týkající se přípravy nového trestního řádu.

Jestliže má tato práce poskytnout pokud možno ucelený pohled na postup při rekonstrukci trestního práva procesního, nelze opomenout základní pravidla legislativního procesu. Proto po části věnované právní dvoutletce následuje kapitola přibližující význam a základní zásady legislativních pravidel, která se používala od konce roku 1949. Pouze se znalostí norem upravujících legislativní proces je možné posoudit, zda příprava a přijetí trestního řádu v době právní dvoutletky probíhalo zákonným způsobem.

Po úvodním výkladu prvních tří částí se práce zaměřuje na vlastní přípravu trestního řádu z roku 1950. Právě zde jsou podrobně rozepsány organizační i personální otázky spojené s rekonstrukcí trestního práva procesního. Na základě archivních materiálů bylo vytvořeno organizační schéma i časová osa, díky nimž je možné se v přípravných pracích lépe orientovat. V této části jsou analyzovány archiválie, které vypovídají o vlivu politické komise ministerstva spravedlnosti na přípravu trestního řádu, ale také archiválie, které umožňují poznat systém činnosti komise pro trestní právo, subkomise pro trestní řád i jednotlivých trestně procesních subkomisí. Součástí této kapitoly je i popis a analýza činnosti ministerstva spravedlnosti po ukončení práce subkomise pro trestní řád. Dále je přiblížen legislativní proces počínaje zhodnocením přípravy zásad trestního řádu, zhodnocením průběhu připomínkového řízení a zásahů stranických orgánů do návrhu osnovy nového trestního řádu až po projednávání ve vládě a v Národním shromáždění.

Další část práce je věnována obsahu zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, a to se zaměřením na zásady trestního řízení, přípravné řízení a postavení prokurátora, řízení před soudem, opravné prostředky a výkon trestu. V této kapitole je přiblížena právní úprava trestního řízení účinná v Československu od 1. srpna 1950.

Závěrečná část se zabývá změnami trestního řádu po roce 1950 a jejich příčinami. Trestní řád byl prvním z předpisů právní dvoutletky, který byl nahrazen novým kodexem, a to již v roce 1956. Stalo se tak po rozsáhlé novele provedené zákonem č. 67/1952 Sb., jímž se mění a doplňuje trestní řád. Jak bude ukázáno, neznamenala tato

novela nápravu nedostatků obsažených v trestním řádu z roku 1950, naopak některé nedostatky, a to nejen při hodnocení současnou optikou, zavedla. Kapitola se věnuje i stručnému výkladu o zákonu č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním, který trestní řád z roku 1950 nahradil.

S ohledem na téma práce, kterým je rekonstrukce trestního práva procesního v letech 1948–1950 nebyla do předkládané práce zařazena část věnovaná dopadům na aplikační praxi ani na teorii trestního práva a literární ohlasy nového trestního řádu. Dosavadní výsledky v oblasti aplikační praxe jsou zatím fragmentární. Jednotlivé případové studie, které se zabývají především případy politické perzekuce v letech 1948–1955 nezakládají domněnku, že by přijetí nového trestního řádu v roce 1950 vedlo k významnějším změnám ve vedení řízení. Zde je však třeba poznamenat, že jde o případy státního soudu v politicky motivovaných případech.⁷ Mnohem přínosnější by proto byl výzkum většího souboru spisů okresních nebo krajských soudů, které se věnovaly běžné kriminalitě. Takový rozsáhlý výzkum by však zřejmě vyžadoval samostatný projekt. Na základě dostupných dat z výzkumu retribučního soudnictví lze již dnes říci, že některé praktiky vyšetřujících orgánů, které byly prokazatelně v rozporu se zákonem a které byly používány na přelomu 40. a 50. let, mají své kořeny hluboko v retribučním soudnictví.

⁷ Systematický výzkum činnosti státního soudu v letech 1948–1952 je teprve v počátcích. Koncem roku 2015 byl ukončen sběr dat o řízeních konaných v roce 1948, k jejich podrobné analýze však zatím nedošlo.

2. VÝZKUM, PRAMENY A LITERATURA

Na počátku výzkumu období právnické dvouletky a přijetí zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, stála otázka, proč nebyla doposud vydána žádná publikace o tomto z hlediska práva převratném dějinném období. Od ukončení právnické dvouletky uplynulo 65 let, aniž by došla většího ohlasu v literatuře jak dobové, tak později právně historické. Důvodů je zřejmě hned několik. Asi nejvýznamnějším důvodem absence literatury je nedostupnost archivních materiálů uložených v pražském Národním archivu v nezpracovaném fondu *Ministerstva spravedlnosti ČSR 1945–1988*⁸, který je i v současné době přístupný pouze částečně. Proto bylo a je velice obtížné se v tomto fondu orientovat. Tento velmi rozsáhlý fond (s více než tisíci běžnými metry archiválií) obsahuje mj. i materiály legislativního odboru ministerstva spravedlnosti vztahující se k právnické dvouletce, včetně přípravy klíčových právních předpisů, tedy i trestního řádu z roku 1950. Přesto se některé materiály týkající se přípravy právních předpisů v době právnické dvouletky v tomto fondu nepodařilo dohledat. Některé z nich se ovšem nacházejí v Národním archivu ve fondu *Ministerstva unifikací*, jiné pak ve Slovenském národním archivu v Bratislavě ve fondu *Poverenictvo spravodlivosti* (dále též jen pověřenectvo spravedlnosti).

Dalším důvodem byl zejména důraz na vlastní praxi a opomíjení teorie práva a právní vědy v době vzniku a účinnosti trestního řádu z roku 1950. Vznikaly tak především odborné články zaměřené na praktické uplatnění platných právních předpisů, které byly publikovány v časopisech (např. Lidové soudnictví, Justiční listy). Kromě toho vznikaly i učební pomůcky nebo odborné práce, které se však soustředily na aktuální problémy daného oboru práva. Zhodnocení výsledků právnické dvouletky tak nacházíme opět pouze mezi archivními dokumenty ministerstva spravedlnosti.⁹

Základním pramenem při výzkumu období právnické dvouletky jsou především archivní materiály, ať již zpracované nebo z velké většiny nezpracované. Významnou roli hrál prvotní výzkum v archivním fondu ministerstva spravedlnosti v Národním archivu. Tento výzkum probíhá v rámci grantového projektu podpořeného Grantovou

⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Fond předávalo ministerstvo spravedlnosti ve velmi špatném stavu a bez jakýchkoliv pomůcek. Proto je třeba na tomto místě upozornit, že tento archivní fond nemá dosud vytvořen žádný inventář a ani nejsou k dispozici žádné doplňkové archivní pomůcky.

⁹ Národní archiv, f. Alfred Dressler (nezpracováno). Hodnocení právnické dvouletky (14. 1. 1963).

agenturou Univerzity Karlovy s názvem *Působení a postavení ministerstva spravedlnosti v československé justici v letech 1948–1953*.¹⁰ Jeho cílem je systematické zpracování a analýza úlohy působení ministerstva spravedlnosti v československé justici v tzv. zakladatelském období komunistického režimu. Přesná úloha a působení ministerstva spravedlnosti v tomto období nebyla dosud dostatečným způsobem prozkoumána, a to ani ve vztahu k vnitřní organizaci a fungování úřadu, ani ve vztahu ministerstva a jeho zapojení do systému státní správy. Projekt od počátku vychází z teze, že ministerstvo spravedlnosti mělo v této době velmi důležité postavení, neboť se stalo centrem legislativních prací v rámci právníkové dvouletky (1948–1950, viz níže kapitolu 4 Právníková dvouletka) a zároveň vykonávalo dozor nad výkonem soudnictví a koordinovalo jeho činnost s dalšími složkami státní moci. Ministerstvo spravedlnosti dále patřilo mezi hlavní činitele sledující a prosazující plnění cílů hospodářské politiky.

Součástí výstupů projektu bude analýza postavení ministerstva spravedlnosti se zaměřením na jeho chod a vazby na ÚV KSČ a další orgány komunistické moci, ale i zhodnocení úlohy ministerstva spravedlnosti ve vztahu k přípravě právních předpisů tzv. právníkové dvouletky, s důrazem na hlavní právní předpisy i další legislativní počiny. V projektu též bude analyzována úloha ministerstva ve vztahu k některým organizacím (např. ke generální prokuratuře nebo nejvyššímu soudu) a pozornost bude věnována i důležitým osobám ve vedení ministerstva.

Dosavadní projektové výstupy přinesly objev celé řady dokumentů vztahujících se právě k období právníkové dvouletky, a tedy i k rekonstrukci trestního práva procesního.

Dalším zdrojem poznání, především pokud jde o aplikaci trestního práva procesního před jeho rekonstrukcí v roce 1950, je i výzkum archivních materiálů v rámci grantového projektu podpořeného Grantovou agenturou Univerzity Karlovy s názvem *Problematika činnosti mimořádných lidových soudů Středočeského kraje v letech 1945–1948*.¹¹

Další výstupy zařazené do předkládané práce přinesla rovněž autorčina účast v projektech specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy v letech 2013–2015. V prvním z projektů byla problematika trestního řízení zkoumána na případové studii nazvané *Za pravdu: podrobný popis soudního procesu s Karlem*

¹⁰ GA UK projekt č. 1812214. Řešitel Mgr. Lukáš Blažek, vedoucí prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc..

¹¹ GA UK projekt č. 34515. Řešitel Mgr. Daniela Němečková, vedoucí prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Peckou a spol. vydané v knize *Oběti komunistické spravedlnosti*¹² a později rovněž v knize *Jménem republiky!*¹³. V roce 2014 se řešitelský tým zaměřil na období právnické dvouletky a výsledkem jeho práce se stala výše zmiňovaná monografie *Právnická dvouletka*. Zatím posledním výstupem projektů specifického vysokoškolského výzkumu v této oblasti je autorčina studie věnovaná rekonstrukci trestního práva procesního v 60. letech 20. století¹⁴, která byla rovněž zařazena do publikace a je současně i podkladem pro část předkládané práce.

Tato práce zároveň vznikla i na základě autorčiny práce týkající se legislativního procesu na přelomu 40. a 50. let 20. století¹⁵, resp. problematiky dodržování legislativních pravidel při přípravě zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, a zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním,¹⁶ a výzkumu právní úpravy činnosti státního soudu.¹⁷ V neposlední řadě je tato práce také výsledkem snahy postihnout hlavní trendy a vedoucí právní ideje trestního práva procesního v 50. letech 20. století. V rámci tohoto právněhistorického výzkumu vznikla soutěžní práce s názvem *Zásady trestního práva procesního v trestním řádu z roku 1950*.¹⁸

Všechny zmíněné výstupy a publikace odrážejí stav poznání archivních materiálů Národního archivu České republiky. Vzhledem k proběhlým skartacím, poškození a nezpracovanosti fondu však bylo pro potřeby této práce třeba využít i dnes zahraničního archivu, konkrétně Slovenského národního archivu v Bratislavě. Zdejší fond pověřenectva spravedlnosti obsahuje mnohé dokumenty, které z českého fondu ministerstva spravedlnosti nenávratně zmizely (např. zápisy o schůzích subkomisí,

¹² SVV UK č. 266403/2013. *Právní aspekty politických procesů 50. let 20. století*, hlavní řešitel prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc. Výstupem projektu je monografie kniha BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha: Auditorium, 2013.

¹³ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – BOŠTÍK, M. – STARÁ, T. *Jménem republiky!* Praha: Auditorium, 2016.

¹⁴ SVV UK č. 260132/2015. *Historické zdroje velkých kodifikací*, hlavní řešitel prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc. Výstupem projektu je publikace zaměřená na rekonstrukci československého práva v 60. letech 20. století.

¹⁵ Závěry výzkumu byly prezentovány na III. česko-slovenském právněhistorickém setkání doktorandů a postdoktorandů, které se konalo na Právnické fakultě Masarykovy univerzity ve dnech 9. – 10. 6. 2015. Výstupem je publikace příspěvku *Legislativní pravidla v době tzv. Právnické dvouletky* ve sborníku VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. (eds.). *III. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů*. Brno: Masarykova univerzita, 2015.

¹⁶ Výzkum probíhal v rámci programu rozvoje vědních oblastí na Univerzitě Karlově (PRVOUK) P 04 *Institucionální a normativní proměny práva v evropském a globálním kontextu*.

¹⁷ Výsledky práce byly představeny na konferenci *Činnost Státního soudu a úlohy ministerstva spravedlnosti při politické perzekuci* konané dne 20. 10. 2015 v Národním archivu.

¹⁸ Práce byla zařazena v 8. ročníku SVOČ do doktorandské smíšené sekce. JUDr. et. Bc. Jiří Říha, Ph.D. práci v posudku hodnotil 17 body.

jednotlivé elaboráty apod.). Lze dokonce říci, že archivní materiál týkající se přípravy trestního řádu je v bratislavském archivu několikanásobně obsáhlejší. Odpověď na otázku, jak je možné, že se ve fondu slovenského pověřenectva spravedlnosti zachovaly dokumenty československého ministerstva spravedlnosti, není jednoznačná. Je to dáno především tím, že materiály jsou ve fondu uloženy do značné míry výběrově. Podle názoru slovenských archivářů je to dáno tím, že písemnosti došlé z pražského ministerstva spravedlnosti byly považovány za písemnosti nadřízeného úřadu, a proto nebyly skartovány.

Kromě zmíněných dvou archivních fondů poskytly cenné materiály z let 1918–1938 rovněž fondy ministerstva spravedlnosti a ministerstva pro sjednocení zákonů a organizace správy Československa i fond ministerstva pro sjednocení zákonodárství a organizace správních v Československé republice z let 1946–1950 (dále jen ministerstvo unifikací). Zejména posledně uvedený fond obsahuje spisy vztahující se jak k legislativní, tak k právně dokumentační činnosti tohoto ministerstva.¹⁹ Díky uvedeným fondům se podařilo poskládat stručný obraz pokusů o rekonstrukci trestního práva procesního ve 20. a 30. letech 20. století. Jako další doprovodný pramen, který umožňuje postihnout legislativní proces na přelomu 40. a 50. let 20. století, bylo možné použít zpracovaný osobní fond Klementa Gottwalda, ve kterém se nacházejí zápisy ze schůzí vlády v období právníkové dvouletky²⁰ nebo stenografické zápisy schůzí poslanecké sněmovny.²¹

Lze shrnout, že se přes veškeré autorčino úsilí i přes úsilí dalších spoluřešitelů výše uvedených projektů a pracovníků Národního archivu se s největší pravděpodobností nepodařilo zajistit všechny archivní dokumenty, které svědčí o přípravě trestního řádu v době právníkové dvouletky. Přesto byl shromážděn obsáhlý soubor archiválií, který poskytuje poměrně ucelený pohled na danou problematiku. Výzkum dostupných archiválií svědčících o postupu legislativních prací v období právníkové dvouletky se zaměřením na rekonstrukci trestního práva procesního si vyžádal studium více než jedné

¹⁹ Těžiště činnosti ministerstva unifikací spočívalo v právně dokumentační činnosti. Tuto činnost obstarávalo právně dokumentační středisko, které si vypracovalo desetinné třídění právního řádu a vedlo evidenci právních předpisů, právní literatury knižní a časopisecké a judikatury soudů. Ministerstvo unifikací bylo zrušeno ke konci roku 1950 vládním nařízením č. 159/1950 Sb., kterým se měnil počet a působnost ministerstev.

²⁰ Národní archiv, f. ÚV KSČ, Klement Gottwald, a. j. 1494, sv. 157, 158.

²¹ Stenografické zápisy se nacházejí na stránkách Poslanecké sněmovny ČR [online] www.psp.cz. Jednotlivé citace na konkrétní schůze se nacházejí v textu disertační práce.

desítky tisíc stran dokumentů. Teprve na základě tohoto průzkumu archivních fondů se podařilo sestavit velkou část pestré mozaiky informací, které doplněny o již známá fakta mohou poskytnout celkový náhled na právnickou dvouletku a přípravu trestního řádu z roku 1950. Všechny získané informace tak mohou výrazným způsobem rozšířit poznání v této oblasti, neboť jde o oblast, která dosud byla spíše stranou zájmu právní historiografie, a archivní materiály nebyly dostupné.

Jak již bylo uvedeno, období právnické dvouletky a v této době přijaté zákony nebyly předmětem odborného zájmu. Publikací, které by se jimi zabývaly na teoretické úrovni, pochází z 50. let 20. století jen velmi málo. A pozdější literatura se k právnické dvouletce vrací jen v úvodních kapitolách věnovaných předchozí právní úpravě.²² Z dobových publikací lze citovat např. okomentované právní předpisy,²³ učebnice pro právnické fakulty,²⁴ popř. studie popisující nový smysl soudnictví nebo stati o ochraně socialistického vlastnictví v sovětském trestním právu a nových zásadách nového československého trestního zákona respektujícího již rovněž více vlastnictví socialistické před soukromým.²⁵ Dostupné jsou i další tituly vztahující se k tématu, a to jak dobové, tak i novější.²⁶

O poznání bohatší je literatura publikovaná formou časopiseckých článků. Mnoho z nich vyšlo v časopisech, jako byly např. *Právník*²⁷, *Justiční listy*²⁸ nebo slovenský *Právný obzor*²⁹. Nejvíce článků věnovaných trestnímu právu a trestnímu řízení bylo

²² Např. SOLNAŘ, V. a kol. *Československé trestní řízení*. Praha: Orbis, 1963 nebo další vydání této učebnice RŮŽEK, A. a kol. *Československé trestní řízení*. Praha: Orbis, 1971 a 1977.

²³ JELÍNEK, R. *Trestní řízení: struč. výklad zákona ze dne 12. 7. 1950 čís. 87 Sb.* Praha: Orbis, 1951, 45 s.; dále ŠIMÁK, J. – TOLAR, J. – RŮŽEK, A. – DOLENSKÝ, Adolf. *Trestní řád a předpisy související*. Praha: Orbis, 1953, 502 s.; nebo *Trestní zákon a trestní řád*. 3. vyd. Praha: Orbis, 1951, 512 s.

²⁴ *Trestní právo a proces: učební osnovy pro právnické studium na právnických fak. 4. roč.* Praha: SPN, 1953 nebo *Trestní řízení: [určeno] pro posluchače právnické fakulty*. Praha: SPN, 1953, 176 s.

²⁵ ČCHIKVADZE, V. M.. *Úkoly trestního zákonodárství a soudnictví: 3 studie*. Praha: Orbis, 1950, 83 s.; popř. TRAJNIN, A. N. *Tři studie o trestním právu a zločinnosti*. Praha: Orbis, 1950, 67s.

²⁶ EYSSELT, E. – SCHOLZ, O. *Sbírka vzorů podání ve věcech soudního trestního řízení*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1948, 339 s.; nebo RŮŽEK, A. *Právní moc a vykonatelnost rozhodnutí v trestních věcech*. Praha: ČSAV, 1958, 163 s. Pro komparaci s rakouským trestním řízením viz STORCH, F. *Řízení trestní rakouské*. Praha: Wolter's Kluwer Česká republika, 2011, popř. MÍŘIČKA, A. *Rakouské řízení trestní*. Praha: Všehrad, 1913.

²⁷ ROKUŠEK, F. *Nový trestní řád* (1950, s. 327); ONDREJKO, J. *Funkcia prokurátora podľa nového trestného poriadku* (1950, s. 458); VIESKA, J. *Úkoly vojenskej justice* (1950, s. 461).

²⁸ TADĚVOSJAN, V. S. *Materiální pravda v sovětském procesu* (1950, s. 31); POKROVSKI, J. *Vina a trest v sovětském trestním právu* (1950, s. 74).

²⁹ LIVŠIČ, V. J. *Právne pomery a procesná činnosť v sovietskom trestnom konaní* (1950, s. 354); STEINER, J. *Vývoj teorie súdnych dôkazov* (1950, s. 244); UDVARDY, L. *Nový trestný proces* (1950, s. 284) nebo *Poznámky k novému Trestnému poriadku* (1950, s. 461).

publikováno v časopise Lidové soudnictví, který začal vycházet v roce 1950.³⁰ Mezi autory se objevují jména referentů ministerstva spravedlnosti i členů subkomise pro trestní řád.³¹

Z novodobých publikací lze zmínit např. kapitolu Trestní právo procesní v monografii *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*,³² *Vývoj československého práva 1945–1989*,³³ *České právní dějiny*,³⁴ sborník příspěvků k tématu československého trestního práva v proměnách věků, který mapuje trestní právo od jeho počátků až do roku 2009³⁵ a další.³⁶ Ze slovenských publikací *Storočie procesov: súdy, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*.³⁷

Naproti tomu literatura věnovaná období předcházejícímu, tj. 1918–1948, je velmi bohatá. O tzv. profesorské a úřední osnově trestního řádu bylo napsáno (viz níže kapitolu 3.2 Pokusy o rekonstrukci trestního práva procesního) několik studií. Mezi ně lze zařadit jak dobové³⁸, tak i současné³⁹ sondy do tehdejšího úsilí o unifikaci

³⁰ *Důvody rozsudku – § 272 odst. 2 tr. ř.* (1950, s. 14); *Stížnost proti autoremeduře – § 31 odst. 2, § 35 odst. 1 tr. ř.* (1950, s. 40); *Odvolační líčení nebo veřejné zasedání v nepřítomnosti obviněného – §§185, 198, 207 a 212 tr. ř.* (1950, s. 41); *Soukromý žalobce v odvolacím líčení po 31. 7. 1950 – § 318 věta první, § 320 odst. 2 tr. ř.* (1950, s. 45); ŠIMÁK, J. *Opatření krajského prokurátora k zajištění výkonu trestu (vazby) – §§ 2, 57, 78, 96 a 277 tr. ř.* (1950, s. 72); TÝŽ. *Odvolační obviněného do zprošťujícího rozsudku – § 173, odst. 2, písm. b) tr. ř.* (1950, s. 76); KUNC, J. *Rozhodování o podmíněném odsouzení – § 27 tr. ř. a §§ 24 až 26 tr. z.* (1950, s. 75); RŮŽEK, A. *Náklady trestního řízení – §§ 25, 26, 27, 72 tr. ř.* (1950, s. 79); TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení* (1950, s. 102); NOVOTNÝ, J. *Zastavení trestního stíhání – § 320 tr. ř.* (1950, s. 110); POLÁČEK, F. *Obviněný a obhájce* (1952, s. 96); LACHOUT, V. *Odvolační v sovětském procesním právu* (1952, s. 179); ŠIMÁK, J. *Novelizace trestního řádu* (1952, s. 327); TOLAR, J. *Několik poznámek k výkladu § 266 tr. ř.* (1952, s. 336), TÝŽ, *Několik poznámek k výkladu § 72 tr. ř.* (1953, s. 9); VOVES, F. *Společné řízení* (1953, s. 165).

³¹ Počátkem 50. let publikovali své články k trestnímu řízení např. Antonín Růžek, Jaroslav Šimák, Adolf Dolenský, Jan Tolar, František Voves nebo Juraj Vieska.

³² BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009, 1005 s.

³³ KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde, 2009, 727 s.

³⁴ VOJÁČEK, L. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008, 684 s.

³⁵ SALÁK, P. – TAUCHEN, J. (eds.). *Československé trestní právo v proměnách věků. (Sborník příspěvků)*. Brno: Masarykova univerzita, 2009, 194 s.

³⁶ VESELKA, M. *Komunistická justice a její oběti ve spisech okresního soudu trestního v Praze 1949–1951*. In: *Pražský sborník historický*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, sv. 27, 1994, s. 144–179; BEŇA, J. *Rozsudek nad slovenskými „buržoáznými nacionalistami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948–1967*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 1998, s. 67–73.

³⁷ BYSTRICKÝ, V. – ROGULOVÁ, J. *Storočie procesov: súdy, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Veda, 2013, 272 s.

³⁸ KRONBERGER, F. *K unifikaci trestního řízení*. In: *Právník*, 1925, s. 468 a násl.; od téhož autora rovněž publikace *K reformě trestního řízení přípravného: studie unifikační a reformní*. Sborník věd právních a státních, č. 3. Praha: knihovna sborníku věd právních státních, 1928, nebo *Řízení vyžadovací*. Praha: Soudcovské listy, 1931. 91 s.; dále např. MIŘIČKA, August. *Trestní řízení*. 5. vyd. Praha: Všehrd, 1920. 175 s. nebo též *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932. 289 s.; MIŘIČKA, A. – SCHOLZ, O. *O trestním soudnictví nad mládeží: Zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými*

a modernizaci trestního práva, které zhatily tragické okolnosti po roce 1938. Z této doby pochází největší počet publikací, odborných studií a polemik, které jasně převyšují počet odborných statí o rekonstrukci z doby právníkové dvouletky.

Poválečné trestní právo⁴⁰ bylo ovlivněno dekrety prezidenta republiky, zejm. dekretem č. 11/1944 Úř. věst. čsl., o obnovení právního pořádku. Profesor Solnař se pokusil vyhovět studujícím oboru práva na Karlově Univerzitě a vydal učebnici k trestnímu procesu,⁴¹ i když, jak sám přiznával, ve formě zkrácené a zjednodušené. Definitivní vydání odložil na pozdější dobu do uskutečnění reformy tohoto právního odvětví a ustálení právního stavu. K publikacím z tohoto období patří např. i *Československý trestní řád a vedlejší předpisy trestního řádu soudního, platné v zemích České a Moravskoslezské* od Františka Kronbergera.⁴²

Období tzv. třetí republiky bylo ovlivněno i dalšími dekrety prezidenta republiky,⁴³ jmenovitě dekretem č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribuční dekret), dále dekretem č. 17/1945 Sb., o Národním soudu.⁴⁴

zprávami, prováděcími nařízeními a souvisejícími zákony. Praha: Československý kompas, 1932. 309 s.; *Pocta k sedmdesátým narozeninám univ. prof. dra Augusta Miřičky.* Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933; PRUŠÁK, J. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku.* Praha: Všehrd, 1921. 219 s.; SOLNAŘ, V. *Doplňky k československému trestnímu řádu.* Praha: Všehrd, 1938. 8 s.; *Věstník československé společnosti pro právo trestní.* Praha: Československá společnost pro právo trestní, roč. 5, Praha, 1929.

³⁹ FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu.* In MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.). *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě.* Svazek 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 828–829; dále FENYK, J. – HAVLÍK, T. – RŮŽIČKA, M. *Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu řádu 1918–2004.* Praha: C. H. Beck, 2004, s. 1; popř. ADAMOVÁ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938.* Praha: Lexisnexis CZ, 2005, s. 117–125.

⁴⁰ V roce 1939 vyšla publikace ke změnám v trestním soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava. SOLNAŘ, V. *Nová úprava trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava.* Praha: Melantrich, 1939, 233 s.

⁴¹ SOLNAŘ, V. *Učebnice trestního řízení, platného v zemi České a Moravskoslezské.* Praha: Melantrich, 1946.

⁴² KRONBERGER, F. *Československý trestní řád a vedlejší předpisy trestního řádu soudního, platné v zemích České a Moravskoslezské.* Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1948, sv. 65, 1032 s.

⁴³ K otázce dekretů blíže KUKLÍK, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945.* Praha: Linde, 2002; dále KUKLÍK, J. *Dekrety prezidenta republiky v bezprostředně poválečném období roku 1945.* In: *Rok 1945 v českých a evropských dějinách: sborník referátů z vědecko-osvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu 4. října 2000.* Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 2002.

⁴⁴ K otázce retribuční blíže BORÁK, M. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948).* Šenov u Ostravy: Tilia, 1998; dále JARKOVSKÁ, L. *Odplata či spravedlnost?: Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku.* Praha: Prostor, 2008 nebo FROMMER, B. *Národní očista: retribuční v poválečném Československu.* Praha: Academia, 2010 a další.

Účelem této práce je komplexní zpracování přípravy trestního řádu z dostupných archivních materiálů nejen pomocí deskriptivní metody, ale i kritické analýzy jednotlivých archivních dokumentů a dobové literatury, která se váže k danému tématu (zejm. vývoj právní úpravy trestního řízení ve 20. století, průběh právnické dvouletky a práce na novém trestním řádu po roce 1948). Z dosud neznámých archivních pramenů byly vytvořeny tabulky, které doplňují samotný text a přispívají k lepšímu pochopení zkoumané problematiky. Témuž účelu slouží i z větší části popisná kapitola věnovaná právnické dvouletce nebo legislativním pravidlům z roku 1949. Součástí práce se stala také rekonstrukce životních osudů nebo kariérního postupu některých osob a osobností, které se na přípravě trestního řádu v době právnické dvouletky podílely.

3. TRESTNÍ PRÁVO PROCESNÍ PŘED ROKEM 1950

Trestní právo procesní je právním odvětvím úzce spojeným s trestním právem hmotným, které je jeho prostřednictvím uplatňováno. Přestože trestní právo hmotné i procesní bylo po únoru 1948 používáno jako jeden z nástrojů politické perzekuce, stále bylo i prostředkem boje s tzv. běžnou kriminalitou. Hlavním důvodem rekonstrukce trestního práva procesního bylo stejně jako u ostatních právních odvětví nejen sjednocení daného právního oboru pro celé území Československého státu, ale i jeho podstatné zjednodušení a v neposlední řadě také přizpůsobení novým společenským podmínkám a potřebám nově ustaveného režimu. Nový trestní řád měl usnadnit řízení proti nepřítelům komunistické vlády, zároveň se však měl stát jednotným právním předpisem trestního práva procesního, který bude srozumitelný soudcům z lidu i všem ostatním obyvatelům Československa.

3.1. Právní úprava do roku 1950

Právní úprava trestního řízení byla v Československu po druhé světové válce značně roztržštěná. Na základě zákona č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného státu československého, tzv. recepční normy, zůstaly prozatím v platnosti veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení. V oblasti trestního práva procesního tak nadále platil v zemi České a zemi Moravské zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního (dále též jen trestní řád z roku 1873 nebo Glaserův trestní řád), zatímco v zemi Slovenské a Podkarpatoruské původní uherský zákonný článek č. XXXIII z roku 1896 o soudním trestním řádu (dále též jen uherský trestní řád z roku 1896) a zákonný článek č. XXXIV z roku 1897, kterým se uvádí v život soudní trestní řád.

Trestní řád č. 119/1873 ř. z., nazývaný též podle svého hlavního autora Glaserův⁴⁵, je považován za velmi zdařilé dílo a mnohá jeho ustanovení jsou dodnes

⁴⁵ Julius Anton Glaser, případně též Julius von Glaser (1831–1885), rodák ze severočeských Postoloprts, byl rakouský politik, v letech 1871–1879 ministr spravedlnosti Předlitavska ve vládě Adolfa von Auersperga a následně i ve vládě Karla von Stremayra. Z počátku své kariéry byl poslancem Dolnorakouského zemského sněmu, který ho roku 1870 zvolil do Říšské rady. Poslancem Říšské rady byl ve funkčním období 1871–1873, kdy reprezentoval kurii říšského hlavního a rezidenčního města Vídeň. Výrazně se angažoval v jazykových otázkách ve prospěch němčiny. Jako odborník na trestní právo významně přispěl k zavedení moderních norem trestního práva procesního. V roce 1879 se stal generálním prokurátorem u nejvyššího soudního a kasačního dvora.

součástí rakouského trestního práva procesního. Glaserův trestní řád nahradil starší trestní řád z 29. července 1853, nazývaný podle svého autora Hye von Gluneka též Hyeho trestní řád. Ten byl vystavěn na zásadách inkvizičního procesu. Změna trestně procesních předpisů souvisela především s liberalizací 60. let 19. století, která přinesla v oblasti trestního procesu požadavky zavedení zásady obžalovací a zásady veřejnosti a ústnosti.⁴⁶ Kromě toho se Glaserův trestní řád vrátil i k dalším zásadám trestního řádu z roku 1850 jako bylo volné hodnocení důkazů nebo porotní soudnictví.

Přesto i v řízení dle Glaserova trestního řádu zůstaly zachovány některé prvky inkvizičního procesu. Glaserův trestní řád přinesl účast soudu v přípravném řízení při provádění některých úkonů. Přípravné řízení bylo povinným stadiem trestního procesu. Trestní řád znal dvě formy přípravného řízení – přípravné vyhledávání (pátrání) a přípravné vyšetřování.⁴⁷ Zavedení institutu vyšetřujícího soudce lze považovat za jeden z prvků inkvizičního procesu; zde ovšem šlo spíše o úředníka obžaloby, který nebyl soudcem v obvyklém pojetí.

Trestní řád z roku 1873 byl založen na principu trojinstančnosti a umožňoval podat zmateční stížnost ke kasačnímu soudu. Naproti tomu bylo řízení podle něj poměrně složité a nákladné.⁴⁸ Přesto znamenal Glaserův trestní řád velký pokrok v přístupu státu k vedení trestního řízení.⁴⁹

⁴⁶ RŮŽIČKA, M. Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 66.

⁴⁷ Tamtéž, s. 77.

⁴⁸ MALÝ, K. a kol. Dějiny českého a československého práva do roku 1945. Praha: Leges, 2010, s. 274.

⁴⁹ K rakouskému trestnímu řádu z roku 1873 srov. např. RIBITSCH, J. *Strafgerichte, Rechtsmittel, Fristen und Wichtigkeiten nach der Strafprozeßordnung vom 23. Mai 1873*. Laibach: Kleinmayr & Bamberg, 1874; MITTERBACHER, J. – NEUMAYER, V. *Erläuterungen zur Strafprozeß-Ordnung vom 23. Mai 1873, sammt dem Gesetze vom 23. Mai 1873, betreffend die Bildung der Geschworenenlisten*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1874; VARGHA, G. *Das Strafprozessrecht. Systematisch dargestellt*. Berlin, 1907; WARHANEK, C. – ALTMANN, L. – LAMMASCH, H. *Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen ... erl. von Ludwig Altmann und die Strafprozessordnung bearb. von --- mit einem Geleitw. von Heinrich Lammasch*. Wien, 1911; LÖFFLER, A. *Die Strafprozeß-Ordnung vom 23. Mai 1873, Nr. 119 R.GBl.* Wien, 1914; WEISER, M. *Die Novellen zum Strafgesetz und zur Strafprozeßordnung. Textausgabe mit einer einführenden Einleitung und mit Erläuterungen aus den amtlichen Materialien*. Wien, 1919; LOHSING, E. *Österreichisches Strafprozessrecht in systematischer Darstellung*. Graz und Wien: Moser, 1920; SUCHOMEL, H. – LISSBAUER, C. *Das österreichische Strafprozeßrecht nach dem Stande vom 1. September 1922*. Wien, 1922; FOLTIN, E. M. *Die Strafprozeßordnung: vom 23. Mai 1873, RGB. Nr. 119 mit allen ergänzenden Gesetzen*. Reichenberg: Stiepel, 1931; FAULHABER, E. *Die Strafprozeßordnung samt den einschlägigen Gesetzen nach dem Stande vom 1. Juli 1931*. Wien: Stern, 1932; LOHSING, E. *Österreichisches Strafprozeßrecht*. Wien: Österr. Staatsdr. 1932; TLAPEK, L. M. *Strafprozessordnung oesterreichische. Die Österreichische Strafprozeßordnung. Samt Novellen u. einzelnen Nebengesetzen nach d. Stande vom 1. März 1937*. Leipzig, Wien, Berlin: Steyermühl-Verl., 1937 nebo též česky LEPAR, M. *Rad trestni ze dne 23. kvetna 1873, cislo 119 R.z. se vsemi rmTnami*. Praha: Gregř a syn, 1912. Česky srov. např. STORCH, F. *Trestní řízení rakouské v pořádku systematickém*. Praha: J. Otto, 1887; KALLAB, J. *Učebnice trestního řízení*

Výše uvedené předpisy byly ještě před vznikem samostatného Československa novelizovány a mnohé další právní normy byly součástí tzv. vedlejších trestních zákonů. Platné trestní předpisy byly dále novelizovány také po vzniku československého státu v roce 1918. Novely a nové vedlejší trestní zákony byly přijímány v jednotném znění pro celé území republiky, což sice přinášelo jistou jednotu v právní úpravě, avšak byly tím narušovány pilíře, na nichž byly dřívější kodexy vystavěny.⁵⁰ Již ve 30. letech se však lze setkat s názorem, že jednotné novelizace znamenaly pouze zdánlivou, resp. formálně právní jednotu, neboť sjednocení dílčích institutů nebylo provázeno hlubšími změnami základních zásad a principů. Proto docházelo při aplikaci totožných ustanovení trestních předpisů k odlišným závěrům a výsledkům. Dlužno však podotknout, že základní ustanovení často nebylo možné změnit, aniž by byla zároveň narušena konstrukce celého předpisu.

Změny trestního práva v období let 1918–1938 lze charakterizovat jako dílčí, přesto přinesly kromě částečného sjednocení právní úpravy i některé zásadní změny. Mezi prvními byly schváleny zákony upravující právo zmírňovat a promíjet tresty⁵¹, později byly přijaty zákony snižující trestní sazby za trestné činy krádeže, zpronevěry, podvodu nebo padělání peněz⁵² nebo určující způsob ukládání a výkonu trestu⁵³. Některé nové předpisy se týkaly pouze Slovenska a Podkarpatské Rusi, jako například zákon zavádějící do uherského trestního řádu z roku 1896 řízení proti nepřítomnému obdobně jako tomu bylo v ustanovení § 412 a n. rakouského trestního řádu z roku 1873⁵⁴.

Ke změnám došlo v oblasti trestního práva procesního s ohledem na vyslovení trestu ztráty volebního práva, přijat byl i zákon o objektivních nálezech v řízení tiskovém,

platného v Čechách a v zemi Moravsko-slezské. Hledě k osnově sjednoceného trestního řádu československého z roku 1929. Brno: Právnický, 1930; TÝŽ. *Trestní řád československý.* Praha, 1925. MIRIČKA, A. *Trestní řízení.* Praha: Všehrd, 1920; TÝŽ. *Trestní právo procesní.* Praha: Všehrd, 1932 nebo SOLNAŘ, V. *Doplňky k československému trestnímu řádu (vydání z roku 1927).* Praha: Všehrd, 1938.

⁵⁰ Srov. některé novelizační body zákona č. 1/1920 Sb., kterým se mění některá ustanovení trestního řádu z 23. května 1873, č. 119 ř. z. a zákona čl. XXXIII. z roku 1896 nebo zákon č. 107/1927 Sb., jímž se mění některá ustanovení trestních řádů a zřizují soudní lékařské rady.

⁵¹ Zákon č. 208/1919 Sb., kterým se mění odstavec 1 § 5 zákona z 21. března 1918, z. ř. č. 108, a doplňuje § 411 tr. ř., nebo zákon č. 1/1920 Sb., kterým se mění některá ustanovení trestního řádu z 23. května 1873, č. 119 ř. z. a zákona čl. XXXIII. z roku 1896.

⁵² Zákon č. 471/1921 Sb., jímž se prodlužují platnost čl. I., č. 3., 4. a 11., zákona ze dne 18. prosince 1919, čís. 1 Sb. z. a n. z r. 1920, a opatření Stálého výboru Národního shromáždění republiky Československé podle § 54 ústavní listiny ze dne 4. srpna 1920, čís. 480 Sb. z. a n., o změně některých ustanovení trestního práva, a jímž se mění další jeho ustanovení.

⁵³ Zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech.

⁵⁴ Zákon č. 8/1924 Sb., o trestnom pojednávání konaném podľa trestného poriadku, zák. čl. XXXIII z r. 1896, proti nepřítomným osobám.

nebo o změně některých ustanovení o stanném právu.⁵⁵ Byly přijaty rovněž předpisy týkající se změn příslušnosti trestních soudů, vyloučení určitých osob z účasti na hlavním líčení nebo přísahy osob bez náboženského vyznání.⁵⁶

Změn doznaly také vojenské trestní předpisy, a to hned v roce 1918⁵⁷ a pak v roce 1937 kdy byla do rakouského vojenského trestního řádu doplněna hlava XXVII. Polní soudní řízení a polní trestní řízení.⁵⁸

Mezi významné předpisy, které změnilly trestní právo, patřil i zákon č. 31/1929 Sb., kterým se mění a doplňují trestní zákony a trestní řády, tzv. trestní novela. Ta byla přijata v době, kdy vrcholily snahy o rekonstrukci trestního práva procesního. Snad i proto obsahovala tzv. trestní novela některá ustanovení, která se měla objevit i v osnově nového trestního řádu. Cílem této novely bylo zjednodušení trestního řízení, a to hlavně u okresních soudů. Nově a jednotně bylo upraveno mandátní řízení, jehož výsledkem bylo vydání trestního příkazu nahrazujícího rozsudek, a to bez předchozího jednání. Mandátní řízení umožňovalo vyřízení nepatrných trestních věcí bez ústního jednání a bez formálního průvodního (důkazního) řízení.⁵⁹ Zejména kvůli změně hodnotě peněz byly na desetinásobek zvýšeny peněžité částky rozhodné pro posouzení kvalifikace a stupně trestnosti soudně trestných činů a částky peněžitých trestů (zčásti tak měla být nahrazena prozatímní úprava z roku 1921). Z tohoto zvýšení ale existovaly výjimky, které byly odůvodněny obavou z prohlubování rozdílů mezi platnými trestními řády.

Trend zjednodušování trestního řízení potvrdila i další novela trestních řádů přijatá na konci roku 1931. Zákonem č. 209/1931 Sb., kterým se prodlužuje účinnost a mění

⁵⁵ Zákon č. 263/1919 Sb., kterým se doplňuje trestní řád hledíc k výroku rozsudku o ztrátě práva volebního. Zákon č. 442/1919 Sb., o objektivních nálezech v řízení tiskovém, a zákon č. 168/1922 Sb., kterým se částečně zrušuje zák. čl. LXIII. z roku 1912 o výjimečných opatřeních a mění některá ustanovení o stanném právu. V případě posledně jmenovaného předpisu zůstala ustanovení trestního řádu z roku 1873 o stanném řízení nedotčena a byla opětovně vyhlášena v příloze zákona.

⁵⁶ Zákon č. 124/1924 Sb., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech křivého obvinění, utrhaní a urážek na cti, zákon č. 73/1924 Sb., kterým se mění ustanovení trestních řádů o tom, kdo má právo býti posluchačem veřejného hlavního líčení, a zákon č. 223/1922 Sb., kterým se upravují přísahy osob bez vyznání náboženského, konané před soudy. Posledně uvedený zákon byl zrušen zákonem č. 142/1950 Sb., zákon o konání v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny poriadok), neboť ustanovení § 675 tohoto zákona kromě demonstrativního výčtu rušených předpisů obsahovalo i generální derogační klauzuli, na jejímž základě ztratily platnost, resp. použitelnost všechny předpisy, které „upravujú veci, na ktoré sa vzťahuje tento zákon“.

⁵⁷ Zákon č. 9/1918 Sb., jímž se pozměňuje vojenský trestní zákon a řád, a zákon č. 89/1918 Sb., jímž se prozatímně mění některá ustanovení vojenského trestního řádu.

⁵⁸ Zákon č. 115/1937 Sb. z. a n., o vojenském polním trestním řízení.

⁵⁹ Srov. např. SOLNAŘ, V. *Učebnice trestního řízení platného v zemi České a Moravskoslezské*. Praha: Melantrich, 1946, s. 201.

některá zákonná ustanovení v oboru trestního soudnictví, byla okresním soudům potvrzena lhůta osm dní na vypracování rozsudku s tím, že pokud nebyl podán opravný prostředek, postačovalo vyhotovení pouze stručného záznamu důvodů výroku o vině a trestu. Tímto zákonem byla také prodloužena účinnost některých opatření, která v oblasti trestního soudnictví platila na základě zákona č. 1/1920 Sb., kterým se mění některá ustanovení trestního řádu z 23. května 1873, č. 119 ř. z. a zákona čl. XXXIII. z roku 1896. Dalšími novelizacemi došlo k prodloužení účinnosti předmětných ustanovení až do 31. prosince 1939.⁶⁰

Kromě toho byly přijaty i některé zcela nové předpisy – zákon č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, zákon č. 111/1928 Sb., o zahazení odsouzení, nebo zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Zákon o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění byl speciálním zákonem ve vztahu k platným trestně právním kodexům a obsahoval hmotněprávní i procesní úpravu. Institut podmíněného odsouzení byl inspirován francouzskou právní úpravou a jeho zakotvení v československém právním řádu bylo považováno za jedno z nejpokrokovějších v Evropě. Hlavním principem tohoto předpisu bylo upřednostnění snahy o nápravu pachatele oproti jeho potrestání.

O odkladu výkonu trestu peněžitého nebo trestu na svobodě, který nepřesahoval dobu jednoho roku, mohl rozhodnout soud v případě, že měl z podstatných důvodů za to, že odsouzený povede řádný život. Stanoveny byly také důvody podmíněné odsouzení vylučující stejně jako zkušební doba i podmínky nařízení výkonu uloženého trestu. O podmíněném propuštění rozhodovala komise pro podmíněné propuštění zřízená u sborového soudu v případě, že odsouzený k trestu na svobodě delším než jeden rok odpykal alespoň dvě třetiny tohoto trestu (u odsouzených na doživotí šlo o nejméně patnáct let) a že bylo možné očekávat, že se bude na svobodě řádně chovat. V případě podmíněného odsouzení i podmíněného propuštění bylo možné uložit ochranný dozor nebo omezení místa pobytu a způsobu života. Novelou zákona o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění č. 134/1924 Sb. došlo k mírnému zpřísnění úpravy v neprospěch odsouzeného (zejm. rozšíření okruhu důvodů, pro které bylo možno zasílat úřadům zprávy a spisy o uloženém podmíněném odsouzení).

⁶⁰ Platnost některých ustanovení zákona č. 1/1920 Sb. byla prodloužena zákonem č. 471/1921 Sb. Platnost dotčených ustanovení byla dále prodlužována zákony č. 259/1923 Sb., č. 257/1925 Sb., č. 31/1929 Sb., č. 209/1931 Sb., č. 230/1933 Sb. a č. 315/1936 Sb.

Zákon č. 111/1928 Sb., o zahlazení odsouzení, nahradil rakouský zákon č. 108/1918 ř. z., o odčinění odsouzení, a stanovil zkušební dobu na patnáct, deset, pět a tři roky. Lhůta se určovala nejen podle délky uloženého trestu (ta však nerozhodovala, pokud šlo o čin spáchaný výlučně z politické pohnutky nebo o čin spáchaný ve věku do dvaceti let), ale také podle toho, zda šlo o zločin nebo přečin. Po uplynutí zkušební doby měl soud povolit zahlazení odsouzení.

Třetím speciálním zákonem byl zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.⁶¹ Tento zákon byl postaven na moderní zásadě, že v případě mladistvých delikventů je vhodnější než trest hledání cesty k nápravě a výchova k řádnému občanskému životu. Zákon obsahoval úpravu hmotného i procesního práva a mezi závěrečnými ustanoveními se objevila úprava některých dalších institutů jako např. definice poručenského soudu včetně jeho věcné příslušnosti nebo způsob výslechu mladistvých a nedospělých osob. Ohledně trestního řízení platil obecně trestní řád, pokud zákon o trestním soudnictví nad mládeží nestanovil odchylky. Vznikly tak soudy mládeže jako specializovaná oddělení okresních a krajských soudů. Soudcem pro mládež, jakož i státním zástupcem pro mládež mohl být ustanoven jen ten, kdo se pro tento úřad zvláště hodil svými vlastnostmi a svou povahou; současně se při hodnocení uchazeče mělo přihlížet také k jeho odbornému vzdělání, zejména pedagogickému, a k jeho dosavadní činnosti.⁶²

Všechny tři tyto zvláštní zákony, jakož i uvedené novely trestních řádů byly zrušeny až trestními předpisy právníké dvouletky.

V období existence Protektorátu Čechy a Morava nebylo vydáno mnoho právních předpisů týkajících se trestního řízení, které přinesly zejména zjednodušení přelíčení a vyhotovování rozsudků, ale také omezení možnosti použití opravných prostředků.⁶³ Šlo například o vládní nařízení č. 306/1939 Sb., o změně některých ustanovení trestního zákona a trestního řádu, jímž byla dílčím způsobem změněna příslušnost soudů, snížen počet členů senátu a omezen okruh majetkových trestných činů, u nichž byly k řízení příslušné porotní soudy. Vládním nařízením č. 396/1940 Sb., jímž se mění a doplňují

⁶¹ Blíže viz např. MIŘIČKA, A. – SCHOLZ, O. *O trestním soudnictví nad mládeží*.

⁶² Ustanovení § 33 zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

⁶³ Srov. např. KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*, s. 462; VOJÁČEK, L. *České právní dějiny*, s. 515 a zejména pak SOLNAR, V. *Nová úprava trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava*.

trestní řád a předpisy o složení trestních soudů, byla mj. zastavena působnost porot. Dále lze jmenovat vládní nařízení č. 143/1942 Sb., jímž se protektorátní trestní právo přizpůsobuje právu říšskému, nebo vládní nařízení č. 184/1944 Sb., ke zjednodušení protektorátního trestního soudnictví. Všechny tyto předpisy byly zrušeny vyhláškou ministra vnitra č. 30/1945 Sb. II, o obnovení právního pořádku. Naopak vládní nařízení č. 41/1944 Sb., o přenesení některých správních úkolů v justičním oboru, zůstalo v platnosti až do nabytí účinnosti zákona o zlidovění soudnictví. Na Slovensku přineslo poválečné změny do trestního práva procesního nařízení Slovenské národní rady č. 53/1945 Sb. SNR, o úpravě některých trestně-právních otázek souvisících s obnovením československého právního pořádku a o novelisaci některých ustanovení trestního práva procesního. V oblasti vojenského soudnictví byl po válce přijat zákon č. 226/1947 Sb., jímž se mění, doplňují a sjednocují některá ustanovení trestního práva procesního.

Změny do trestního práva procesního přineslo rovněž retribuční zákonodárství. Dekret presidenta republiky č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech, který znamenal zásadní změnu principů trestního řízení (např. upřednostnění rychlosti řízení na úkor práva na obhajobu nebo použití opravných prostředků).⁶⁴ Retribuční soudnictví je charakteristické rovněž posílením lidového prvku při rozhodování trestních soudů. Z povahy věci jde však o právní úpravu mimořádnou a přechodnou, která na další vývoj trestního práva procesního v Československu neměla významnější vliv. Mnozí předsedové soudů, kteří podávali zprávy na ministerstvo spravedlnosti, výslovně nedoporučovali převzetí některých prvků retribučního soudnictví do předpisů o trestním řízení (šlo např. soude z lidu nebo vyšetřovací komise).⁶⁵

Po únoru 1948 přinesly dílčí změnu předpisy přijímané v průběhu roku 1948, šlo však z povahy věci rovněž o úpravu prozatímní, která měla být účinná pouze po

⁶⁴ Srov. např. KUKLÍK, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945*; KUKLÍK, J. *Dekrety prezidenta republiky v bezprostředně poválečném období roku 1945*; BORÁK, M. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*; JARKOVSKÁ, L. *Odplata či spravedlnost?: Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku* nebo FROMMER, B. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Z edic dokumentů např. JECH, K. – KAPLAN, K. (eds.). *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945: dokumenty*. 1. a 2. svazek. Brno: 1995 nebo KAPLAN, K. *Dva retribuční procesy: komentované dokumenty (1946–1947)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992.

⁶⁵ Blíže viz NĚMEČKOVÁ, D. – BLÁHOVÁ, I. *Laický prvek a zákon o zlidovění soudnictví*. In *Moderní dějiny*, roč. 23, 2015, s. 259–280.

omezenou dobu po komunistickém převratu. Ještě na počátku února schválilo Národní shromáždění zákon č. 23/1948 Sb., o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy. Tento zákon upravoval obecně exekuční vymáhání peněžitých trestů, ale i postup v případě nařízeného propadnutí a zabránění nebo konfiskace jmění. Tento zákon umožňoval soudu zabavit na návrh veřejného žalobce majetek, který měl obviněný v Československu. Tento postup však přicházel v úvahu pouze u obviněných naléhavě podezřelých z trestného činu, za který by bylo možno vylovit konfiskací jmění nebo jeho části, kteří se vyhýbali trestnímu řízení útekem, ukrýváním nebo pobytem v cizině, anebo jestliže panovala důvodná obava, že obviněný zmaří nebo ztíží výkon konfiskace tím, že zničí, poškodí, učiní neupotřebitelným, zcizí nebo odstraní svůj majetek.⁶⁶

V dubnu 1948 byl přijat zákon č. 88/1948 Sb., jímž se mění trestní zákony a trestní řády. V tomto případě šlo o předpis reagující spíše na změny hodnoty peněz než na nastalou politickou situaci. Zákon č. 88/1948 Sb. znamenal zvýšení částek rozhodných pro určení, zda je skutek zločinem, přečinem nebo přestupkem, a to na trojnásobek. Zákonné trestní sazby peněžitých trestů, částky rozhodné pro promlčení trestných činů nebo pro přeměnu peněžitých trestů na tresty na svobodě, a to včetně kárných a pořádkových pokut pro advokáty, veřejné notáře a jejich kandidáty, stouply na pětinasobek.

Orgány činné v trestním řízení tak dále do doby přijetí nových kodexů trestního práva postupovaly podle účinných rakouských, resp. uherských právních předpisů a nově přijímaných zákonů. Tyto předpisy nebyly zejména v politicky motivovaných trestních řízeních dodržovány, orgány činné v trestním řízení velmi efektivně přizpůsobovaly díky svému politickému vlivu na trestní řízení účinné právní normy vlastním potřebám i bez změny zákona. Tento stav však nebyl udržitelný, což zdůraznil i ministr spravedlnosti Rais při projednávání nových trestních předpisů v Národním shromáždění, když prohlásil, že *„nemožno vystačiť so starými paragrafmi, i keď im dávame dnes úplne nový smysel, i keď ich vykladáme v duchu ľudovej demokracie. Preto pristupujeme k vydaniu nových ľudových kódexov a k ich uzákoneniu.“*⁶⁷

⁶⁶ Tato úprava se později v rozšířené podobě stala součástí trestního řádu z roku 1950.

⁶⁷ Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění, 46. schůze, 11. 7. 1950. Dostupné na [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046005.htm>.

Podstatné změny do trestního práva, hmotného i procesního, přinesly na podzim roku 1948 zejména zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu, nebo zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. Trestní řízení před státním soudem probíhalo podle dosud platných předpisů, ovšem s některými odchylkami podle zákona o státním soudu č. 232/1948 Sb. Nejpodstatnější změnu především v oblasti soudní organizace a personálního zajištění fungování soudnictví přinesl zákon o zlidovění soudnictví. Cílem tohoto zákona bylo podle důvodové zprávy 1. přizpůsobení soudní organizace krajskému zřízení; 2. zlidovění soudnictví; 3. senátní rozhodování; 4. zjednodušení soudní organizace; 5. odstranění formalismu a 6. zlevnění soudnictví.⁶⁸ Lze shrnout, že šlo o obdobné cíle, které sledoval i připravovaný kodex trestního práva procesního. V trestním řízení tak byla nově upravena příslušnost soudů, rozšířeny pravomoci prokuratury, zavedena nová úprava opravných prostředků a v zájmu urychlení zjednodušen trestní proces. Výsledky uplatnění zákona o zlidovění soudnictví, měly posloužit při přípravě nových organizačních a procesních předpisů, tedy i nového trestního řádu soudního. Ačkoliv měl být zákon o zlidovění soudnictví pouze přechodnou právní úpravou, která měla platit do vydání jednotných československých civilních a trestních řádů, po úpravách zůstal v platnosti až do července 1961, kdy byl zrušen zákonem č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů.

3.2. Pokusy o rekonstrukci trestního práva procesního

Z archivních materiálů uložených v Národním archivu v Praze vyplývá, že příprava nového trestního řádu započala již v roce 1947. Dne 14. května 1947 zaslalo ministerstvo spravedlnosti osnovu trestního řádu soudního včetně důvodové zprávy všem úřadům a dále ministerstvu unifikací, nejvyššímu soudu v Praze, Generální prokuratuře a pověřenectvu spravedlnosti.⁶⁹ Šlo však pouze o první tři hlavy osnovy zpracované dle výsledků připomínkového řízení a porad k návrhu osnovy z roku 1928.

⁶⁸ Blíže viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o zlidovění soudnictví, tisk č. 160, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupné [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0160_04.htm.

⁶⁹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Dopis ministerstva spravedlnosti (14. 5. 1947).

Ve snaze o urychlení sjednocení trestního práva procesního navrhlo ministerstvo spravedlnosti vycházet ze starších návrhů vypracovaných před rokem 1939 s upozorněním, že provést zároveň unifikaci veškerého soudního práva trestního spojenou s jeho kodifikací a částečně i reformou, jak bylo původně zamýšleno, by však naráželo na značné obtíže a vedlo by nezbytně k oddálení unifikace.⁷⁰ V průvodním dopise ministerstvo spravedlnosti uvádí, že právní a politický vývoj v posledních letech sice vede k přezkoumání východisek původních osnov, ale to se týká spíše trestního práva hmotného než procesního. V oboru práva procesního „*lze sotva očekávat, že bude nutné odchýliti se od základních zásad, z nichž vycházejí oba platné trestní řády a na nichž budovala i osnova jednotného trestního řádu z roku 1928.*“⁷¹ Naopak v oboru práva hmotného spatřuje ministerstvo spravedlnosti úzkou souvislost se státoprávním uspořádáním a nedoporučuje předbíhat jeho ústavní úpravu, a i proto dochází k závěru, že unifikace trestního práva hmotného je pro nejbližší dobu *téměř nemožná*.⁷²

Rekodifikaci trestního práva procesního tedy ministerstvo spravedlnosti považovalo za první krok na cestě k unifikaci a rekodifikaci celého trestního práva. V procesní oblasti shledávalo méně sporných otázek s tím, že mnohé již byly vyřešeny dříve přijatými úpravami trestních řádů. Například šlo o posun od zásady legality ve prospěch zásady oportunity⁷³ nebo o přijetí zákona č. 232/1946 Sb., o porotních soudech, který upravil účast laického prvku v trestním soudnictví.

⁷⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Dopis ministerstva spravedlnosti (14. 5. 1947).

⁷¹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Dopis ministerstva spravedlnosti (14. 5. 1947).

⁷² Není bez zajímavosti, že v původním textu dopisu byla unifikace trestního práva hmotného považována za *úkol nadmíru obtížný*. Teprve v přepisu se objevuje rukou psaná úprava, která tuto formulaci mění na *téměř nemožná*.

⁷³ K tomu došlo na základě dekretu presidenta republiky č. 62/1945 Sb., o úlevách v trestním řízení soudním, a zákonem č. 166/1946 Sb., jímž se mění a doplňují trestní řády. Prvním předpisem byla do trestního řádu z roku 1873 vložena ustanovení § 34a a § 34b, druhým pak ustanovení § 34c. Veřejná žaloba mohla upustit od stíhání činu, jestliže trest, k němuž stíhání může vést, nemá význam vedle trestu, jenž obviněnému byl pro jiný čin již právoplatně uložen nebo který ho, jak lze očekávat, pro jiný čin postihne. A dále podle ustanovení § 34 b měla veřejná žaloba upustit od stíhání činu, šlo-li o čin, o němž přísluší rozhodovat okresním soudům, jestliže pachatelova vina je nepatrná a následky činu jsou bezvýznamné, leda že by si veřejný zájem potrestání žádal. Tato nová ustanovení platila jen na území země České a země Moravskoslezské. Naproti tomu o rok později vložené ustanovení § 34c platilo na území celého Československa, neboť bylo jako ustanovení § 33a vloženo do uherského trestního řádu z roku 1896. Podle ustanovení § 34c moha veřejná žaloba upustit od stíhání činu, byl-li obviněný vydán nebo vypovězen, anebo měl-li být repatriován nebo odsunut z území Československé republiky.

Tyto úvahy vedly ministerstvo spravedlnosti k závěru, že nejlepším řešením, které se už podle ministerstva osvědčilo v Polsku, bude rekodifikace trestního práva procesního a až následně trestního práva hmotného, včetně předpisů o výkonu trestu a zabezpečovacích opatření. Při tom se již počítalo s tím, že rekodifikaci trestního práva hmotného budou provázet potřebné úpravy trestního řádu soudního.⁷⁴

3.2.1. Příprava osnovy trestního řádu soudního z roku 1928

Práce na rekodifikaci trestních zákonů započala brzy po vzniku samostatného Československa. Již dne 14. června 1920 byla za předsednictví ministra spravedlnosti dr. Alfreda Meisnera zvolena komise pro reformu trestního řádu. Jejími členy byli kromě zástupců ministerstva spravedlnosti také univerzitní profesor František Storch, odborový přednosta dr. Ráth a zástupce pražské advokátní komory dr. Löwy z Klatov. Původně bylo plánováno sjednocení rakouského i uherského trestního práva procesního do jediného zákona, avšak už dne 17. srpna 1920 prof. Storch oznámil, že vzhledem k tomu, že v ostatních státech Evropy, např. ve Francii, Itálii, Německu nebo Rakousku, došlo k vydání nových zákonů nebo alespoň k vypracování osnov, které představují velký pokrok v úpravě trestního řízení, a vzhledem k nutnosti prostudovat novou literaturu, nebude možné přistoupit k pouhému sjednocení trestních řádů do jednotného předpisu.

Potřebu unifikace trestního práva zdůraznil II. sjezd československých právníků v Brně v roce 1925 a zvláštní rezolucí upozornil své třetí sekce na neblahé důsledky právního dualismu v tomto oboru.⁷⁵ Potřeba unifikace, popř. rekodifikace se objevovala nejenom u nás, ale i v dalších zemích (jmenovitě např. v Polsku, Itálii, Jugoslávii, Francii, SSSR, Rakousku nebo Rumunsku), kromě Švýcarska, kde reformu a unifikaci brzdil kantonální patriotismus.⁷⁶ Na mnohem větší obtíže při unifikaci než Československo narážela zejména Jugoslávie, jejíž právní řád zahrnoval předpisy z různých, především etnicky definovaných oblastí. V Srbsku a Černé Hoře se nacházela oblast srbského práva, v Dalmácii a na slovinském území oblast rakouského

⁷⁴ V roce 1935 přitom ministerstvo spravedlnosti považovalo postup, při němž by došlo nejprve ke sjednocení trestního práva procesního a k následným úpravám trestního řádu při rekodifikaci trestního práva hmotného, za velmi nevýhodný.

⁷⁵ Blíže viz *Druhý sjezd právníků čsl., Brno, 1925*. In: *Právník*, 1925, s. 391.

⁷⁶ *Kolem reformy trestního práva*. In: *Právník*, 1926, s. 463.

práva, ve Vojvodině platilo uherské právo, zatímco v Chorvatsku, Slavonii a v Bosně s Hercegovinou platilo pozměněné rakouské právo.⁷⁷ Podobná situace byla i v Polsku, které ovšem postupovalo při unifikaci odchylně od ostatních států.⁷⁸ Za povšimnutí stojí také skutečnost, že probíhající rekodifikace v jednotlivých státech stály ve 20. letech u zrodu myšlenky na mezinárodní sjednocení trestního práva. Na prvním sjezdu Mezinárodní společnosti pro právo trestní, která se konala v Bruselu v roce 1926, byl vznesen návrh k uspořádání mezinárodní konference, na které by se probraly a sjednotily zásady vypracovaných osnov jednotlivých států a z nich by se mohly vytvořit společné principy trestní represe.⁷⁹

V Československu probíhaly legislativní práce nejen na poli unifikace. Nedílnou součástí byly i výše naznačené reformy, které měly z převzatého rakouského, resp. uherského práva vytvořit jednotný novodobý právní řád.

Komise pro reformu trestního řádu nakonec nebyla v roce 1920 ani později svolána, přesto první osnova trestního řádu pochází již z roku 1921. Práce na přípravě osnovy nového trestního zákona pokračovaly poměrně rychle. Konečná osnova trestního řádu měla být připravena až ve chvíli, kdy bude připraveno definitivní znění osnovy obecné části trestního zákona. Tato chvíle přišla v roce 1925, kdy se už zdálo, že osnova trestního zákona je téměř hotova.⁸⁰

Když v roce 1925 spěly práce na rekodifikaci trestního práva hmotného k závěru, rozhodlo se ministerstvo spravedlnosti opět začít s pracemi na přípravě jednotného trestního řádu. V listopadu 1925 tedy započaly intenzivní práce na vypracování osnovy

⁷⁷ *Pokusy o sjednocení právního řádu v Jugoslávii*. In: Právník, 1924, s. 382–3.

⁷⁸ V roce 1919 byla vytvořena polská kodifikační komise, složená z teoretiků i praktiků, jejíž snahou bylo nahradit čtyři až pět právních systémů v nově vytvořené republice. Srov. např. RAUSCHER, R. *Polská kodifikační komise a její unifikační snahy r. 1919–1929*. Bratislava: R. Rauscher s podporou min. školství, 1929. Tato publikace je sestavena z úředních zpráv polské kodifikační komise. Dále např. RAPPAPORT, E. St. *Czy zalecić należy udział czynnika społecznego w ustroju sądownictwa karnego państw słowiańskich?: Referat główny: [Streszczenie]*. Warszawa: Polska Komisja Współpracy Prawniczej Miedzynarodowej, 1933. 14 s. (česky vyšlo RAPPAPORT, E. St. *Doporučuje se účast občanských živlů v trestním řízení států slovanských?: Výťah z práce „Otázky porotních soudů v Polsku“ zkrácený a přizpůsobený požadavkům hlavního referátu pro I. Sjezd právníků států slovanských v Bratislavě 8. – 10. IX. 1933*. Bratislava: 1933. 8 s. První sjezd právníků států slovanských v Bratislavě 1933); RAPPAPORT, E. St. *Media via prava karnego polskiego: odczyty i referaty 1930–1936*. Warszawa: Polskie Tow. Ustawodawstwa Kryminalnego, 1936 nebo MOGILNICKI, A. *Kodeks postępowania karnego z ustawami dodatkowemi wydanemi do dnia 27 marca 1928, przypisami, skorowidzem i tablicami porównawczemi. Cz. 2, Motywy ustawodawcze / oprac. Aleksander Mogilnicki i Emil Stanisław Rappaport*. Warszawa: F. Hoesick, 1929.

⁷⁹ *Viz Mezinárodní sjednocení trestního práva*, In: Právník, 1926, s. 471.

⁸⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo unifikací, inv. č. 980, karton č. 119. Sjednocení trestních řádů, osnova – různé, 1925–1929.

trestního řádu i uvozovacího zákona k němu. Oproti trestnímu zákonu se jednalo spíše o unifikační práce než o reformu.⁸¹ Po smrti prof. Storcha a odchodu dr. Rátha na bratislavskou univerzitu bylo třeba zřídit novou komisi pro reformu trestního řádu. V ní měli v roce 1925 zasednout praktici: soudci, státní zástupci a obhájci, a to české, slovenské i německé národnosti. Ministr spravedlnosti dr. Josef Dolanský se rozhodl jmenovat členy komise dr. Josefa Růžičku, senátního presidenta nejvyššího soudu, dr. F. Sandmana, vicepresidenta vrchního zemského soudu v Praze, Aloise Kovalíka, senátního presidenta soudní tabule košické, Antonína Kratochvíla, vicepresidenta zemského trestního soudu v Praze, Viléma Herrnritta, generálního advokáta generální prokuratury, Jaroslava Lazara, vrchního státního zástupce v Brně, Augustina Solnaře z vrchního státního zastupitelství v Praze, práci komise se dále účastnil dr. K. Šebesta jako vyslaný zástupce advokátní komory.⁸² Zástupcem ministerstva unifikací se měl stát přednosta soudního odboru tohoto ministerstva Karel Schrotz, jehož zástupcem byl jmenován ministerský místotajemník dr. Josef Nožička.⁸³ Ministerstvo spravedlnosti zastupovali sekční šéf dr. Polák a ministerský tajemník dr. Scholz.

Komise se měla nejprve dohodnout na zásadních otázkách, jejichž zodpovězení bylo předpokladem dalších prací. Následně mělo ministerstvo spravedlnosti spolu s ministerstvem unifikací vypracovat jednotlivé části trestního řádu, které by byly předloženy komisi k oponentuře. Výsledný text měl být zaslán generální prokuratuře, grémiím vrchních zemských soudů a soudních tabulí, vrchním státním zastupitelstvím v Bratislavě a v Košicích. Teprve pak měli dostat text k posouzení teoretici. Nelze než dodat, že výsledkem tohoto postupu se stala tzv. profesorská osnova.

Na podzim roku 1925 stanovil prof. Augustin Miřička seznam sedmi zásadních otázek, které měly být projednány před započítím prací na jednotlivých elaborátech. Byly to:

1. přibrání živlu laického u soudů okresních a sborových,
2. zrušení či reforma soudů porotních,

⁸¹ KALLAB, J. *Unifikační práce v prvním desetiletí republiky*. In: Právník, 1928, s. 570; dále TÝŽ. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právník, 1930.

⁸² Národní archiv, f. Ministerstvo unifikací, inv. č. 980, karton č. 119. Sjednocení trestních řádů, osnova – různé, 1925–1929. Dopis ministra spravedlnosti (16. 3. 1925).

⁸³ Národní archiv, f. Ministerstvo unifikací, inv. č. 980, karton č. 119. Sjednocení trestních řádů, osnova – různé, 1925–1929. Dopis ministra unifikací (23. 4. 1925).

3. postavení státního zastupitelství – zejména zda mají být funkcionáři u okresních soudů právníci a zda má státní zastupitelství samostatně konat vyhledávání,
4. sjednocení vyhledávání a vyšetřování,
5. radní komora a její příslušnost,
6. námitky proti spisu obžalovacímu – obžalovací usnesení a
7. odvolání v otázce skutkové.

V říjnu 1925 se proto sešla komise praktiků, aby o těchto otázkách diskutovala, přičemž výše uvedené otázky byly rozděleny mezi členy komise, kteří k nim měli zpracovat referát.⁸⁴ Uvažovalo se o zavedení principu materiální pravdy, trestní řízení mělo být zásadně procesem stran a strany měly přednést veškeré důkazy nestrannému soudci k posouzení. Dr. František Kronberger navrhoval dále aplikovat požadavek účinné represe neboli ideálně nařídit hlavní líčení ihned po podání trestního oznámení, aby se přípravné řízení zkrátilo a urychlilo. Dále se navrhovalo zavést princip ústnosti a bezprostřednosti, zásadu individualizace trestu, oddělení soudnictví od správy a zaručení soudcovské nezávislosti.⁸⁵

Následně se konaly porady, na kterých již byly probírány i některé návrhy paragrafového znění nebo starší návrh prof. Strocha. Na první poradě konané ve dnech 23. – 26. listopadu 1925 se komise zabývala jednak zmíněnými zásadními otázkami, jednak hlavou XII. a XIII. trestního řádu z roku 1873.⁸⁶ Další porada se uskutečnila ve dnech 7. – 9. prosince 1925. Podle zápisu dochovaného v Národním archivu zde byly projednávány závěry z minulé porady a dále opět hlava XIII. a nově hlava XI. trestního řádu z roku 1873.⁸⁷

Zasedání byla vždy svolávána jako několikadenní a nejpozději od ledna 1926 zde byly probírány elaboráty věnované některé konkrétní hlavě trestního řádu.⁸⁸ Např. v únoru 1926 byl diskutován návrh prof. Alberta Miloty týkající se obecných

⁸⁴ Srov. Soudcovské listy, VI, 1925, s. 177.

⁸⁵ *K reformě trestního řízení přípravného: studie unifikační a reformní*. Sborník věd právních a státních, č. 3. Praha: knihovna sborníku věd právních státních, 1928, s. 95.

⁸⁶ Hlava XII. se týkala prohledávání domu a osob a zabavování věcí, hlava XIII. obeslání a postavení obviněného a ujištění se jím prozatím o jeho zatčení. Porady se účastnili prof. Mířička, prof. Milota a prof. Kallab, dále dr. Schrotz a dr. Nožička za ministerstvo unifikací, dr. Polák a dr. Scholz za ministerstvo spravedlnosti.

⁸⁷ Hlava XI. trestního řádu z roku 1873 pojednávala o ohledání a znalcích. Porady se účastnili titíž členové komise jako porady konané v listopadu 1925.

⁸⁸ Blíže viz Národní archiv, f. Ministerstvo unifikací, inv. č. 980, karton č. 119. Sjednocení trestních řádů, osnova – různé, 1925–1929.

ustanovení trestního řádu a v březnu návrh hlavy V., soukromý žalobce a soukromý účastník, který zpracoval prof. Miříčka.

V květnu 1926 požádal dr. Schrotz o zaslání dosud usnesených elaborátů na ministerstvo unifikací, aby mohly být zaslány komisi slovenských právníků v Bratislavě. Ministerstvo spravedlnosti hodlalo zároveň předložit elaboráty své komisi praktiků. Práce na osnově trestního řádu pak intenzivně probíhaly dále.

Následně byla v roce 1926 publikována již druhá osnova pod názvem *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového*⁸⁹. K nim pak ministerstvo spravedlnosti shromažďovalo připomínky, návrhy a náměty, na jejichž základě mělo dojít k úpravě osnov. Jak uvádí ministerstvo spravedlnosti v dopise ze září 1935, „*k vlastní revisi Přípravných osnov nedošlo. Čím dál tím více nabývalo totiž pudy mínění, že dalekosáhlá reforma trestního zákona bude spojena se značnými obtížemi. Obtíže ty během času dokonce rostly. [...]*“⁹⁰ Ve chvíli, kdy se např. kvůli hospodářské krizi, jevila rekodifikace trestního práva hmotného jako neuskutečnitelná, přistoupilo ministerstvo spravedlnosti k přípravě sjednocení trestních řádů bez ohledu na reformu trestních zákonů.

Až v lednu 1929 zaslalo ministerstvo spravedlnosti osnovu zákona o řízení před občanskými trestními soudy (trestního řádu) ministerstvu unifikací. V průvodním dopise je zdůrazněno, že tato osnova má být základem komplexu osnov zákonů, které bude nutno projednat v Národním shromáždění společně tak, aby společně i nabyly účinnosti. Mezi ostatní osnovy z komplexu patřily např. osnova zákona o organizaci porotních soudů, která měla být při projednávání v Národním shromáždění upravena tak, aby byla v souladu s osnovou trestního řádu, dále osnova zákona o trestním soudnictví nad mládeží nebo osnova zákona o poplatcích v trestním řízení konaném na soukromou žalobu, kterou ministerstvo spravedlnosti teprve připravovalo.⁹¹

Termín pro sdělení připomínek ministerstva unifikací byl stanoven na tři měsíce, takže až do dubna 1929 se na ministerstvu unifikací u dr. Schrotze konaly prakticky neustále porady o osnově trestního řádu. Termín tří měsíců byl stanoven s ohledem

⁸⁹ *Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1926. 1. díl Osnovy, 2. díl Odůvodnění osnov. Publikace této tzv. profesorské osnovy vyšla rovněž v německém a francouzském překladu.

⁹⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 458, karton č. 2070. Dopis ministerstva spravedlnosti (3. 9. 1935).

⁹¹ Národní archiv, f. Ministerstvo unifikací, inv. č. 985, karton č. 121. Trestní řády, unifikace – různé.

na procesní ustanovení zákona č. 168/1922 Sb. z. a n., kterým se částečně zrušuje zák. čl. LXIII z roku 1912 o výjimečných opatřeních a mění některá ustanovení o stanném právu, jež měla ke konci roku 1930 pozbýt účinnosti a jež bylo tedy třeba včas nahradit.

V průběhu roku 1929 byla osnova trestního řádu předložena odborným kruhům k posouzení a zároveň odeslána do mezirezortního připomínkového řízení. Probíhala revise, během podzimu 1929 a zimy 1930 se konaly na ministerstvu spravedlnosti opět několikadenní porady, jejichž cílem byla příprava konečné redakce osnovy trestního řádu. Dle pozdějšího hodnocení však „*výsledky jednání o této osnově ukázaly, že až na některé části, zejména úpravu řízení opravného, by nebylo uskutečnění tohoto díla spojeno s nepřekonatelnými obtížemi, a bylo proto již v roce 1929 a 1930 započato s revisí osnovy.*“⁹² V roce 1930 tak byla přerušena i tato revize osnovy trestního řádu. Podle ministerstva spravedlnosti bylo přerušení prací na revizi zapříčiněno plným vyčerpáním justiční správy při přípravě některých jiných významných a naléhavých osnov, např. zákona o trestním soudnictví nad mládeží a souboru osnov práva tiskového, „*kteřé nepřipouštěly, aby bylo současně pokračováno i v práci na sjednocení velkých kodifikací práva trestního.*“⁹³

Rekodifikační práce v oblasti trestního práva byly následně obnoveny na základě usnesení vlády ze dne 28. května 1935. Absenci dřívějšího sjednocení trestních předpisů zhodnotilo v této souvislosti ministerstvo spravedlnosti částečně kladně, neboť delší časový odstup, zkušenosti a studium kodifikačních prací některých jiných evropských států přinesly úpravu názorů na proveditelnost zamýšlených reforem. Dosavadní přístup k rekodifikaci trestního práva založený na individuálním přístupu by znamenal zvýšení vyčerpání trestních soudů.⁹⁴ Proto se při rekodifikačních pracích mělo nadále uvažovat především o prostředcích urychlení v rámci nového trestního řádu, které by při poskytování účinné a rychlé ochrany umožnily zjednodušení trestního soudnictví. Přepracovaná osnova měla být co nejjednodušší, odborným kruhům i prostým občanům přístupná, v celém rozsahu uskutečnitelná a zároveň měla umožnit co nejsnazší přechod

⁹² Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 458, karton č. 2070. Dopis ministerstva spravedlnosti (3. 9. 1935).

⁹³ Tamtéž.

⁹⁴ Podle ministerstva spravedlnosti v této době vyřizovaly trestní soudy na půl milionu věcí, přičemž personální posílení soudů nebylo ve 30. letech myslitelné, neboť z úsporných důvodů nebyl dostatek absolventů právnických fakult, o které by se trestní úsek stejně musel podělit s úsekem civilním.

k novému trestnímu zákonu, který měl být rovněž podstatně zjednodušen.⁹⁵ Ministerstvo spravedlnosti v tomto ohledu hýřilo optimismem, když tvrdilo, že „skromnější cíle, které si justiční správa vytkla v oboru trestního práva hmotného, umožní, aby současně s novým trestním zákonem byl připraven i nový jednotný trestní řád, tak aby oba zákony mohly nabýti zároveň účinnosti.“⁹⁶ V plánu byla také příprava nového vojenského trestního zákona a vojenského trestního řádu, naopak zákon o trestním soudnictví nad mládeží měl zůstat zachován s některými změnami provedenými při přijetí nových trestních předpisů.

Ministerstvo spravedlnosti rozeslalo první návrhy počátkem září 1935, avšak většina z nich se týkala otázek trestního práva hmotného. Šlo o:

1. osnovu obecné části trestního zákona,
2. osnovu vězeňského řádu,
3. návrh ustanovení o trestných činech proti životu a tělu a o trestných činech obecně nebezpečných (aby na těchto částech zvláštní části trestního zákona mohla být vyzkoušena navržená úprava obecné části trestního zákona v poměru k vedlejším zákonům a novelám a úprava organizace trestního soudnictví, věcné příslušnosti a opravného řízení),
4. návrh na změny v zákoně o trestním soudnictví nad mládeží v souvislosti s osnovou obecné části trestního zákona a vězeňského řádu a
5. schéma věcné a funkční příslušnosti a opravných prostředků proti rozsudkům.

Teprve po projednání základních otázek, které vyplývají ze zaslaných materiálů, měly být podle plánu připraveny návrhy dalších osnov. Dodatkem pak byly 7. listopadu 1935 zaslány další části trestního zákona týkající se trestných činů proti majetku, trestných činů proti hospodářskému řádu, trestných činů na penězích, známkách, značkách a listinách.

Původní, poměrně ambiciózní plán počítal s tím, že nová kodifikace trestního práva bude dokončena do jara 1936. Postup měl být následující: všechny osnovy měly být vypracovány za stálé součinnosti nejvyššího soudu, generální prokuratury, vrchních

⁹⁵ Ministerstvo spravedlnosti počítalo s tím, že by trestní právo hmotné bylo kodifikováno v jednom předpise, včetně přestupků, jako tomu bylo v rakouském trestním zákoníku z roku 1852. Obecná část trestního zákona by se však vztahovala jen na soudně trestné přestupky. Současně ministerstvo počítalo s přípravou samostatného vězeňského řádu, který by zjednodušil a zkrátil právní úpravu trestního zákona týkající se výkonu trestu.

⁹⁶ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 458, karton č. 2070. Dopis ministerstva spravedlnosti (3. 9. 1935).

soudů, vrchních státních zastupitelstev, stálé delegace advokátních komor a ředitelství některých trestních ústavů. V zájmu urychlení prací bylo doporučeno, aby zmíněné soudy a úřady určily k tomu zvláště vhodného referenta, resp. několik referentů, kteří by byli pověřeni spoluprací na osnovách. Spolupráce měla spočívat v tom, že by tento referent písemně sděloval připomínky nebo náměty k zaslaným elaborátům. Zaslané připomínky měly být stručné a bez rozsáhlých teoretických úvah a návrhy na odchýlnou úpravu přesně formulovány. Vyloučeno mělo být prodlužování lhůt ke sdělení připomínek a také projednávání elaborátů s podřízenými soudy a státními zastupitelstvy. Ze stálých referentů, popř. i zástupců jiných úřadů, znalců a zájemců mělo ministerstvo spravedlnosti vybrat členy užší komise, jíž měly být předkládány k ústnímu projednání otázky, které by se ukázaly závažnými a spornými.

Výsledkem rekodifikačních snah v polovině 30. let 20. století byla tzv. ministerská osnova trestního řádu. Tato osnova se v archivních materiálech nezachovala. Předložení ministerské osnovy Národnímu shromáždění bylo odloženo na dobu, kdy bude schválen občanský zákoník. K tomu však do podzimu roku 1938 nedošlo a rekodifikace trestního i občanského práva zůstala nedokončena.⁹⁷

3.2.2. Osnova trestního řádu z roku 1947

V poválečném období začala příprava nového trestního řádu v roce 1947. Nejstarší dokument, který lze v archivu ministerstva spravedlnosti nalézt je ze dne 14. května 1947. Jak již bylo uvedeno výše, rozhodlo se ministerstvo spravedlnosti pro použití osnovy trestního řádu vypracované v roce 1928 a odložení větší reformy soudnictví na pozdější dobu. Rovněž unifikace a rekodifikace trestního práva hmotného měla být odložena nejméně do doby přijetí nové ústavy a teprve na základě jejích ustanovení a základních východisek měl být připraven jednotný trestní zákon. Naproti tomu v oblasti trestního práva procesního mělo ministerstvo spravedlnosti za to, že i po přijetí nové ústavy nebude třeba revidovat východiska obou dosavadních trestních řádů, která se stala zároveň i základem osnovy trestního řádu z roku 1928. Již 28. května se však vláda usnesla, že práce na sjednocení právních řádů je třeba ukončit a vypracovat návrhy, které by mohly být odeslány do legislativního procesu.

⁹⁷ Více viz např. MALÝ K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, s. 403 nebo VOJÁČEK, L. *České právní dějiny*, s. 515.

Dalším argumentem pro přednostní přijetí nového trestního řádu byla skutečnost, že mnohé sporné otázky byly v průběhu 20. a 30. let vyřešeny a rovněž v právní úpravě došlo k některým významným posunům. Mezi ně lze zařadit novelu ustanovení § 34a-c trestního řádu z roku 1873 a § 33a trestního řádu z roku 1896, která znamenala prolomení zásady legality a posun ve prospěch zásady oportunity, nebo novou úpravu působení laického živlu v trestním soudnictví, která byla součástí zákona č. 232/1946 Sb., o porotních soudech.

Referentem, který měl přípravu nového trestního řádu na starosti, byl dr. Šimák a opis osnovy dostával k posouzení i dr. Nožička, jenž se podílel na rekodifikačních pracích již ve 20. letech, nyní již ve funkci ministerského rady.

První část osnovy tedy odeslalo ministerstvo spravedlnosti dne 14. května 1947.⁹⁸ Následovalo dalších pět expedic návrhu osnovy trestního řádu, které mířily ke všem úřadům, a dále ve třech výtiscích ministerstvu unifikací, nejvyššímu soudu, generální prokuratuře a pověřenectvu spravedlnosti. V červnu 1947 si nejvyšší soud vyžádal zaslání pěti výtisků, neboť u nejvyššího soudu byl ustanoven posudkový senát složený z pěti soudců. Aby se práce na připomínkách k zasláným návrhům zrychlily a aby se omezilo zdlouhavé opisování, měl mít každý ze soudců k dispozici vlastní stejnopis, do něhož by své připomínky zapsal. Se stejným požadavkem se na ministerstvo spravedlnosti obrátilo i pověřenectvo spravedlnosti, které však žádalo výtisků rovnou deset. Ministerstvo spravedlnosti jejich žádostem vyhovělo a od července 1947 zasílalo nejvyššímu soudu vždy pět výtisků a pověřenectvu spravedlnosti deset výtisků.⁹⁹

Postupně byly odesílány vždy návrhy tří hlav trestního řádu, a to hlavy IV. – VI. dne 30. května 1947, hlavy VII. – IX. dne 24. července 1947, hlavy X. – XII. dne 25. září 1947 následované již dne 1. října hlavami XIII. – XV. Poslední expedice byla rozeslána dne 12. prosince 1947 a obsahovala hlavy XVI. – XVIII.¹⁰⁰

K jednotlivým hlavám návrhu osnovy trestního řádu dostávalo ministerstvo spravedlnosti připomínky, z nichž se v archivních materiálech zachovaly ty od generální prokuratury. Týkají se prvních tří hlav zamýšlené osnovy trestního řádu. Generální

⁹⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Dopis ministra spravedlnosti (14. 5. 1947).

⁹⁹ Tamtéž. Dopis nejvyššího soudu (3. 6. 1947), osobní žádost dr. Vagače za pověřenectvo spravedlnosti (13. 6. 1947), dopis ministra spravedlnosti (24. 7. 1947).

¹⁰⁰ Tamtéž. Expedice jednotlivých částí osnovy trestního řádu (30. 5. 1947, 24. 7. 1947, 25. 9. 1947, 1. 10. 1947 a 12. 12. 1947).

prokuratura zde navrhuje zohlednit již existující návrhy článků nové ústavy o výkonu moci soudcovské. K jednotlivým ustanovením pak uvádí své připomínky, a to jak k jejich znění, tak k případnému rozporu s předpisy, které byly přijaty v průběhu 40. let. Stranou pozornosti generální prokuratury však nezůstala ani důvodová zpráva, jejíž text navrhla několikrát doplnit.¹⁰¹

Na konci roku 1947 mělo ministerstvo spravedlnosti připravenou podstatnou část osnovy trestního řádu. Z následujícího přehledu rozeslaných částí je patrné, že zatím stále chyběly hlavy upravující opravné řízení. Rozeslány byly:

- I. Ustanovení obecná
- II. Trestní soudy
- III. Veřejný žalobce a veřejná žaloba; generální prokuratura
- IV. Soukromý žalobce a soukromá žaloba
- V. Poškozený, soukromý účastník a podpůrný žalobce
- VI. Obviněný, obhájce a osoby zúčastněné
- VII. Příslušnost trestních soudů
- VIII. Odmítání a vyloučení úředních osob
- IX. Protokoly, rozhodnutí a oznamování jich
- X. Řízení přípravné
- XI. Ohledání a znalci
- XII. Prohledání domu a osoby a zabavení
- XIII. Výslech svědků
- XIV. Postavení obviněného před soud, jeho výslech
- XV. Řízení obžalovací
- XVI. Příprava hlavního přelíčení
- XVII. Hlavní přelíčení před sborovými soudy první stolice
- XVIII. Řízení před porotními soudy.

Při přípravě osnovy trestního řádu z roku 1947 zvolilo ministerstvo spravedlnosti stejný přístup jako v dosavadních trestních řádech a **první část návrhu věnovalo obecným ustanovením**, z nichž většina měla platit pro celé trestní řízení, u některých však byla stanovena odchylka. Do ustanovení § 1 návrhu se promítly stěžejní zásada

¹⁰¹ Tamtéž. Připomínky generální prokuratury k hlavě I. – III. osnovy trestního řádu.

obžalovací a zásada zákonnosti trestního práva procesního. Dále byla stanovena zásada umožňující projednávání soukromoprávních nároků a zásada samostatného řešení prejudiciálních otázek. V ustanovení o počítání lhůt byly všechny lhůty trestního řízení prohlášeny za prekluzivní, čili nemělo být možné prominout jejich zmeškání. První hlava návrhu osnovy obsahovala též ustanovení o formě podání, pořádkových trestech a donucovacích prostředcích, ale i o nestrannosti úřadů v trestním řízení, která se měla projevat v tom, že soudy a úřady jsou povinny se stejnou pečlivostí zjišťovat a uvážit všechny okolnosti svědčící proti obviněnému i v jeho prospěch, a také v tom, že jsou povinny poučit jej o jeho právech, i když to zákon výslovně nenařizuje. Závěr hlavy první je věnován exteritoriálním osobám a stranám a jejich zástupcům.

Druhá hlava, Trestní soudy, prohlašovala za řádné soudy okresní, sborové soudy první stolice, soudy porotní, sborové soudy druhé stolice a nejvyšší soud. Zatímco u okresních soudů měli rozhodovat samosoudci, u sborových soudů první stolice měli soudní moc vykonávat sbory nalézací a odvolací, samosoudci, soudci vyšetřující a trestní komora. Pro určení, zda bude ve věci rozhodovat samosoudce, bylo rozhodující smíšené kritérium, tj. nejen zákonné ustanovení, ale i návrh žalobce. Samosoudce měl rozhodovat, jestliže šlo o zločin nebo přečin, za který zákon stanovil jako hlavní trest peněžitý nebo trest na svobodě do pěti let, a zároveň, jestliže žalobce v žalobním spise navrhl uložit obviněnému trest peněžitý nebo nejvýše jednoletý trest na svobodě. U sborových soudů druhé stolice měly rozhodovat sbory složené z předsedy a dvou členů, u nejvyššího soudu pak z předsedy a čtyř soudců. Porotní soudy ustavené u sborových soudů první stolice s trestní pravomocí měly sestát ze soudního sboru a poroty. Hlava druhá měla dále obsahovat ustanovení týkající se tlumočnicků a znaleců, dožádání i součinnosti s jinými úřady i cizími státy.

Následovala **hlava třetí** věnovaná **veřejné žalobě**. Orgány úřadů veřejné žaloby měli být přednostové, členové a pomocné orgány. Úřady veřejné žaloby byly vystavěny hierarchicky na principu podřízenosti s tím, že nejvyšším nadřízeným úřadem bylo ministerstvo spravedlnosti. Podle navrhovaného ustanovení § 47 mohl veřejný žalobce upustit od stíhání až do doby, než se soud první stolice odebral k poradě. I kdyby byly dány podmínky trestního stíhání, mohl žalobce upustit od stíhání v případě, že byl obviněný již potrestán v cizině, dále v případě, že obviněný spáchal trestný čin v cizině, kde takové jednání není trestné, dále byl-li by uložený trest bezvýznamný vedle trestu,

který již byl obviněnému uložen za jiný čin, jestliže šlo o přestupek a zavinění nepatrné a následky bezvýznamné a naposledy jestliže mělo dojít k vydání nebo vypovězení obviněného. Ani jeden z těchto důvodů pro upuštění od trestního stíhání však nesměl být využit, jestliže by existoval veřejný zájem na viníkově potrestání.

Ohledně generální prokuratury mělo být stanoveno, že zastává úkoly přikázané trestním řádem u nejvyššího soudu. Přednosta generální prokuratury měl ministerstvu spravedlnosti každý rok podávat zprávu o trestním soudnictví, zjištěných vadách zákonů a nalézání práva.

Na hlavu třetí navazovala **hlava čtvrtá**, která upravovala procesní postavení **soukromého žalobce** a stanovila způsob, jakým uplatňoval své žalobní právo. Podmínky a okruh osob oprávněných k podání soukromé žaloby měly stanovit předpisy trestního práva hmotného s tím, že soukromá žaloba se měla uplatňovat žádostí za trestní stíhání u příslušného soudu. Návrh upravoval i odvolání a omezení soukromé žaloby stejně jako souběh žalobních práv z jednoho nebo více činů či vzájemná žalobní práva.

Ustanovení **hlavy páté** měla být věnována **postavení poškozeného, soukromého účastníka a podpůrného žalobce**. Poškozený byl chápán jako osoba, jejíž právo bylo trestným činem, který se stíhá jen veřejnou žalobou, přímo porušeno nebo ohroženo. Jestliže se poškozený před koncem hlavního přelíčení připojil k trestnímu řízení, náleželo mu postavení soukromého účastníka se všemi zákonem zaručenými právy (např. uplatňovat své nároky, pomáhat veřejnému žalobci nebo nahlížet do spisů). Podpůrným žalobcem se stával poškozený v případě, že veřejný žalobce upustil od stíhání a poškozený jej se souhlasem soudu přejal.

Postavení obviněného, jeho obhájce a osoby zúčastněné mělo být upraveno v **hlavě šesté** osnovy. Do seznamu obhájců mohli být zapsány nejen osoby, které složily zkoušku pro úřad soudce, advokáta nebo notáře, ale také doktoři práv, kteří byli členy učitelského sboru některé právnické fakulty. Trestní řád měl stanovit základní zásady kárné odpovědnosti i důvody vyloučení obhájce, ale podmínky volby obhájce, nutné či bezplatné obhajoby již osnova neobsahovala. Za osobu zúčastněnou měly být považovány osoby, které by ručily za peněžité tresty a pokuty, dále které by mohly být postiženy ztrátou živnostenského oprávnění nebo zákazem jeho výkonu, osoby, jejichž

věci by mohly být prohlášeny za propadlé, zabráný nebo zničeny, nebo osoby, jimž by mohla být uložena odsuzujícím rozsudkem nějaká povinnost.

Hlava sedmá stanovila **příslušnost trestních soudů**. Ta měla být určena především místem spáchání činu a v případě, že nebylo známo nebo bylo v cizině, měl ve věci konat řízení soud bydliště nebo pobytu obviněného. Ustanovení hlavy sedmé řešila rovněž společné řízení, postoupení věci, ale i spory o příslušnost nebo delegaci.

Ustanovení **hlavy osmé** se týkala **odmítnutí a vyloučení úředních osob**. Jako důvody vyloučení měly být stanoveny účast v řízení např. jako strana nebo poškozený (včetně příbuzenství s takovou osobou), účast ve věci v postavení žalobce, zmocněná osoba nebo zástupce strany, svědek, znalec. Vyloučení pak bylo spolu s dostatečným důvodem k pochybnosti o nezájatosti základem pro odmítnutí soudce. Soudce měl být rovněž vyloučen v případě, že již byl ve věci činný jako vyšetřující soudce. Nový trestní řád měl stanovit také povinnost oznámit důvody vyloučení nebo zaujatosti, podrobně měla být stanovena pravidla pro rozhodování o tom, zda bude soudce odmítnut, a jaký by měl být další postup. Návrh hlavy osmé počítal rovněž s možností vyloučení veřejného žalobce.

O **protokolech, rozhodnutích a jejich oznamování** pojednávala **hlava devátá** předloženého návrhu. Tato hlava upravovala nejen náležitosti protokolu, ale především způsob doručování, a to do vlastních rukou i obhájci.

Velmi zajímavý je vzhledem k později přijatému řešení návrh **hlavy desáté**, která měla upravovat **přípravné řízení**. Přípravné řízení mělo být jako v dosud platných trestních řádech rozděleno na vyhledávání a přípravné vyšetřování a zároveň mělo být co nejpružnější. Důvodová zpráva uvádí, že bylo uvažováno i o možnosti zavedení státně zastupitelského vyhledávání, v němž by státní zástupce určoval, v jakém směru a rozsahu a jak má být sbírán materiál potřebný pro rozhodnutí, má-li být podána žaloba. Současně by státní zástupce sám konal výslechy a jiné vyhledávací úkony. I když důvodová zpráva přiznává tomuto konceptu teoretickou odůvodněnost plynoucí z postavení veřejného žalobce, zdůrazňuje, že jeho zavedení by nebylo vhodné zejména kvůli potřebě navýšení počtu pracovníků úřadů veřejné žaloby, kterou by nebylo možné řešit pouhým přesunem vyšetřujících soudců od soudů. Navíc by některé úkony stejně musely zůstat vyhrazeny soudu, neboť jinak by ve zvýšené míře docházelo k opakování procesních úkonů během hlavního přelíčení. To by vyžadovalo personální posílení

soudů a prodloužilo trestní řízení. Jako hlavní argument proti přenesení úkonů vyhledávání z vyšetřujícího soudce na veřejné žalobce se však uvádí, že soudní vyhledávání je považováno veřejností za větší záruku objektivnosti řízení, „což by přicházelo v úvahu zejména při řízení pro trestné činy politické povahy“¹⁰² (srovnej níže). Ustanovení týkající se trestního oznámení měla být převzata z úpravy trestního řádu z roku 1896. Každý, kdo se dozvěděl o trestném činu, který stíhala veřejná žaloba, měl mít právo tento čin oznámit s tím, že oznámení se má učinit u příslušného orgánu veřejné žaloby, avšak povinny je přijmout jsou všechny orgány činné v trestním řízení.

Vyhledávání mělo být stadiem přípravného řízení, které by se konalo pouze v případě, že by učiněné trestní oznámení a následné šetření nestačilo k podání žalobního návrhu, návrhu na vyšetřování nebo návrhu na rozhodnutí, že trestní stíhání není důvodné. O konání vyhledávání měl rozhodovat státní zástupce, který měl následně požádat o jeho provedení okresní soud nebo bezpečnostní úřad nebo orgán. Rovněž obviněný měl mít možnost požádat o provedení některého úkonu vyhledávání.

Vyšetřování se mělo konat v případech, kdy to výslovně stanovil zákon, a pak jestliže šlo o zločin, který měl soudit porotní soud, přečin, který měl být stíhán pouze soukromou žalobou, jestliže vyhledávání trvalo déle než tři měsíce, v řízení proti nepřítomnému, nebo jestliže by vyšetřování bylo vzhledem ke složitosti věci nebo z jiného důležitého důvodu v zájmu úspěšného provedení trestního řízení. Vyšetřování se mělo zahajovat na návrh žalobce nebo obviněného u vyšetřujícího soudce. Pokud by vyšetřující soudce nechtěl návrhu vyhovět, měla rozhodovat trestní komora. Vyšetřování měl vést vyšetřující soudce podle předpisů platných pro vyhledávání, nestanovil-li zákon jinak, a jednou měsíčně měl podávat zprávy o průběhu vyšetřování trestní komoře, jejíž pokyny pro něj měly být závazné.

Následující **hlava jedenáctá** návrhu osnovy trestního řádu byla věnována **ohledání a znalcům**. Právní úprava zde počítala s přibíráním zpravidla dvou znalců v případě, že by při ohledání bylo potřeba odborných znalostí. Návrh obsahoval podrobná ustanovení týkající se nezpůsobilosti znalce, námitek proti znalci, ale i přísahu nebo následky porušení povinností znalce. Velmi podrobně měl být rovněž upraven výkon ohledání. Jako případy ohledání byly konkrétně upraveny ohledání těla, ohledání a pitva mrtvol,

¹⁰² Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Návrh důvodové zprávy k hlavě desáté osnovy trestního řádu.

vyšetření otravy, duševního stavu, pozorování v ústavu, zkoumání padělání peněz a cenných papírů.

Ustanovení upravující **prohledání domu a osoby a zabavení** byla součástí navrhované **hlavy dvanácté**. Domovní a osobní prohlídka měly být možné jen na písemný odůvodněný příkaz soudce. Kromě zabavení věci upravovala tato hlava i prohledání spisů nebo zadržení dopisů a jiných zásilek.

Také **hlava třináctá** upravovala důkazní prostředky, a sice **výslech svědků**. Povinnost svědčit se měla týkat nejen svědků, ale také znaleckých svědků. Kromě způsobu obeslání měla hlava třináctá obsahovat i ustanovení týkající se následků nedostavení se, odepření svědeckví nebo nezpůsobilosti svědčit. Podrobně měl být upraven také průběh výslechu, včetně vzetí do přísahy, resp. toho, kdo nesmí přísahat. Zákaz výpovědi pod přísahou se měl týkat především osob, které byly usvědčeny ze spáchání trestného činu, nebo byly v podezření, že spáchaly čin, o kterém se konalo řízení, případně na jeho spáchání byly účastny.

Následující **hlava čtrnáctá** byla věnována **postavení obviněného před soud, jeho výslechu a vazbě**. V případě, že by se obviněný nedostavil na základě obsílky, měl být vydán předváděcí rozkaz. Bez obsílky mělo být možné vydat předváděcí rozkaz jen v případě, že byl zároveň dán některý z vazebních důvodů. Vazební důvody měly být stanoveny oproti dosavadní úpravě úžeji, především mělo být stanoveno, že vazbu lze uvalit jen v případě, že obviněný je dostatečně podezřelý a že jediný trestním zákonem stanovený trest není trest peněžitý. Jinak šlo o vazbu předstižnou, útěkovou a koluzní v podstatě tak, jak ji znaly už trestní řády z roku 1873 a 1896 (omezení zde spočívalo například v tom, že předstižnou vazbu mělo být možné uvalit jen při podezření ze spáchání zločinu nebo přečinu). Zvláštním důvodem vazby mělo být přistižení při činu, resp. pronásledování po činu nebo přistižení za okolností, které ukazovaly na účast na činu, zejména s věcmi, kterými byl trestný čin spáchán nebo které z něho pocházejí. V tomto případě však měla vazba sloužit pouze ke zjištění totožnosti.

Návrh hlavy čtrnácté upravoval také institut zatčení a zadržení. Zatčení mohlo v případě přijetí tohoto návrhu trestního řádu nastat pouze na písemný odůvodněný příkaz soudce. Předchozí zatčení však nemělo být podmínkou uvalení vazby. Osoba přistižená při činu mohla být zatčena i bez příkazu soudce, bezpečnostní orgán však měl mít povinnost dopravit takovou osobu bez odkladu nejbližšímu bezpečnostnímu úřadu

nebo soudu. Osobu přistiženou při činu měl mít kdokoliv právo zadržet, a to za účelem zjištění totožnosti, zamezení útěku nebo zabezpečení důkazu. Zadržovaná osoba by musela být ihned předána bezpečnostnímu úřadu nebo soudu, případně o něm mělo být učiněno oznámení.

Zatčená nebo zadržovaná osoba měla být do 24 hodin vyslechnuta a následně buď propuštěna, nebo na ni měla být uvalena zatímní vazba a měla být nejdéle do 48 hodin předána soudu. Soud měl tuto osobu do 24 hodin vyslechnout. V případě, že by to nebylo možné, měla být stanovena lhůta tří dnů od dodání osoby soudu pro rozhodnutí o uvalení vazby. Návrh obsahoval i stručnou úpravu výkonu vazby a jejího zrušení, ale také propuštění na slib, za jehož porušení pak hrozil pořádkový trest nebo znovuuvalení vazby. Kromě slibu mělo být možné rovněž složení peněžité záruky.

V **hlavě patnácté** mělo být upraveno **řízení obžalovací**. Jednotlivá ustanovení obsahovala pravidla pro podání žalobního spisu a jeho náležitosti. Obviněný měl mít možnost podat proti žalobnímu spisu námitky do věcné a místní příslušnosti soudu, do přípustnosti žaloby nebo proti konání hlavního přelíčení před samosoudcem. O námitkách měla rozhodovat trestní komora, která mohla vždy zároveň zrušit vazbu.

Hlava šestnáctá byla věnována **přípravě hlavního líčení**, především stanovení termínu jeho konání, obeslání a zpravení stran. Obviněnému mělo být dáno právo zaslat soudu odpověď na žalobní spis a uvést důkazy na svoji obhajobu. V této fázi řízení měly být k žádosti stran nebo zúčastněných osob ještě opatřovány důkazy, které měly být provedeny v hlavním přelíčení. Žalobce měl mít také možnost odvolat žalobní spis a zároveň podat nový, nebo navrhnout konání či doplnění přípravného řízení.

Pravidla pro konání **hlavního přelíčení** byla obsažena v **hlavě sedmnácté**. Návrh zaručoval veřejnost hlavního přelíčení, přičemž bezdůvodné vyloučení veřejnosti mělo být považováno za příčnu zmatečnosti. Veřejnost mohla být vyloučena pouze pro ohrožení bezpečnosti státu, veřejného pořádku nebo veřejné mravnosti. Podrobně byla také stanovena pravidla pro konání hlavního přelíčení za nepřítomnosti obviněného a průběh hlavního přelíčení od vyvolání svědků a znalců, přes čtení obžaloby, následované výkladem předsedy, výslechem obviněného a důkazním řízením, až po vynesení rozsudku. Výslovně měla být v této části trestního řádu formulována obžalovací zásada a zásada volného hodnocení důkazů. Po hlavním přelíčení mohlo být řízení také zastaveno nebo se mohl soud prohlásit za nepřislušný. Poměrně rozsáhlá část

této hlavy měla být věnována také rozsudku, protokolu o hlavním přelíčení a o hlasování. V závěru měla být ustanovení o zvláštnostech hlavního přelíčení před samosoudcem.

Poslední část paragrafového znění návrhu osnovy trestního řádu obsahovala úpravu **řízení před porotními soudy**. V **hlavě osmnácté** mělo být upraveno porotní období, sestavení poroty, důvody vyloučení a zamítnutí porotců nebo volbu vrchního porotce. Nejdůležitější část této hlavy měla být věnována postupu při hlavním přelíčení před porotním soudem, včetně porady porotců a prohlášení jejich výroku.

Cílem tohoto stručného nástinu obsahu prvních osmnácti hlav osnovy trestního řádu, která vznikala v průběhu roku 1947, bylo nastínit pojetí některých institutů zamýšleného trestního řádu a umožnit tak srovnání s osnovou trestního řádu, která vznikla v letech 1948–1950. Zde uvedené zásady a pojetí vycházejí z rekonstrukčních snah 20. a 30. let a jsou diametrálně odlišné od pojetí trestního řízení dle etablovaného se komunistického režimu (viz níže).

Vraťme se ale zpět k procesu přípravy nového trestního řádu na konci roku 1947. V prosinci 1947, kdy bylo popsáno 18 hlav návrhu osnovy trestního řádu již známo, oslovil dr. Udvardy, předseda komise pověřenectva spravedlnosti, dr. Šimáka osobním dopisem a požádal jej o zaslání uceleného návrhu osnovy trestního řádu nebo o osobní schůzku, na níž by bylo objasněno, jak budou práce dále postupovat a jaký bude v základních otázkách obsah dalších částí návrhu trestního řádu. Rovněž dr. Vagač¹⁰³ při své návštěvě ministerstva spravedlnosti upozorňoval, že by bylo nanejvýš vhodné dohodnout na společné poradě zásady nového trestního řádu. Dr. Šimák proto navrhl, aby zásady nového trestního řádu byly projednány na společných poradách zástupců ministerstva spravedlnosti a pověřenectva spravedlnosti, které by se konaly střídavě

¹⁰³ JUDr. Karol Vagač byl již v době existence Slovenského státu trestním soudcem. V roce 1952 byl odsouzený v slovenském procesu se Salesiány za trestné činy sdružování proti republice, porušení povinnosti veřejného činitele a neoznámení trestného činu k osmi letům odnětí svobody. Dr. Vagač byl obviněn, že od listopadu 1950 až do svého zatčení dne 3. dubna 1952 „z pověření svého strýce Viliama Vagače ukrýval ve svém bytě hodnoty pocházející ze zrušeného salesiánského kláštera, aby v intencích Vatikánu byli k dispozici na financování podvratné činnosti namířené proti lidově demokratickému zřízení republiky. Obžaloba mu kladla za vinu, že se od obviněného Viliama Vagače dozvěděl i to, že na Slovensku provádí tajnou činnost jistý biskup Hnilica, t. j. [...], že se organizuje ilegální duchovní správa, tedy že někdo chystá, potažmo páchá velezradu, úmyslně tento čin neoznámil prokurátorovi anebo orgánům národní bezpečnosti“ (převzato a přeloženo z MAGDOLENOVÁ, A. *Súdne procesy so slovenskými saleziánmi v roku 1952*, dostupná [online] <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/saleziani-007.htm>).

v Praze a Bratislavě. Porad se měl kromě dr. Šimáka účastnit také okresní soudce dr. Růžek¹⁰⁴, který se podílel na pomocných pracích při přípravě osnovy.

Schůzka se konala na pověřenectvu spravedlnosti ve dnech 23. – 24. ledna 1948.

Termín byl určen záměrně na dobu, kdy nezasedalo ústavodárné Národní shromáždění. Kromě dr. Šimáka a dr. Růžka se za ministerstvo spravedlnosti zúčastnil také ministerský rada dr. Vošahlík. Za pověřenectvo na poradě zasedl dr. Udvardy, dr. Vagač a dr. Svitok.¹⁰⁵ Dále se jednání jako odborníci účastnili dr. Benke, senátní předseda nejvyššího soudu v. v., dr. Terebessy, senátní předseda nejvyššího soudu, dr. Matušovič, rada nejvyššího soudu, dr. Rigan, hlavní prokurátor, a dr. Takáč, místopředseda nejvyššího kontrolního dvora.¹⁰⁶

Zápis z této porady konané již v době poměrně napjaté politické atmosféry, v době, kdy Národní fronta přebírá práci na přípravě nové československé ústavy, překvapivě vypovídá o velmi přátelské atmosféře. Naopak je z něj patrné pracovní zaujetí a stručně vylíčené diskuze zdají se být naprosto věcnými.

Zúčastnění se nejprve věnovali *modu procedendi*, tj. dalšímu postupu kodifikačních prací. Bylo dohodnuto, že ministerstvo spravedlnosti bude nadále zasílat pověřenectvu spravedlnosti jednotlivé části osnovy trestního řádu, a to s připomínkami nejvyššího soudu a generální prokuratury. Teprve po projednání všech částí zašle pověřenectvo své stanovisko a připomínky ministerstvu spravedlnosti. Zároveň se měly nadále konat obdobné porady, jejichž smyslem bylo překlenutí neshod a dosažení dohody na definitivním znění jednotlivých ustanovení. Psal se však konec ledna 1948. Žádná další porada se dle dostupných archivních materiálů již nekonala.

V další části porady byly řešeny zásadní otázky osnovy trestního řádu, ale také podstatné dílčí otázky. Jako první z nich bylo projednáno doplnění ustanovení

¹⁰⁴ Prof. JUDr. Antonín Růžek, CSc. (1916–2007) se po studiu práv stal soudcem okresního soudu. V době právnické dvouletky působil na ministerstvu spravedlnosti a od roku 1954 byl vyučujícím na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Zde se po svém příchodu zasloužil o vybudování oboru československého socialistického trestního procesu, který zde do té doby prakticky neexistoval. Profesorem trestního práva se stal v roce 1973. Po prof. Solnařovi převzal vedení katedry trestního práva. Tutéž funkci zastával i na Vysoké škole SNB. Prof. Růžek byl třikrát proděkanem Právnické fakulty Univerzity Karlovy (více viz *Sedmdesátiny prof. JUDr. Antonína Růžka, CSc.*, in Právník, 1986, s. 539).

¹⁰⁵ Dr. Jozef Svitok († 16. 5. 1950) byl hlavní odborný poradce pověřenectva spravedlnosti a dlouholetý tajemník Právnické jednoty a oblastní sekretář Jednoty československých právníků. V době právnické dvouletky byl členem jedné ze subkomisí pro přípravu nového trestního zákona a rozsáhlou měrou přispěl i k přípravě nového trestního řádu. Byl autorem monografie o trestu souhrnném a úhrnném a o podmíněném odsouzení a propuštění.

¹⁰⁶ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karton č. 2028. Zápis o poradě konané ve dnech 23. – 24. 1. 1948.

§ 1 osnovy, podle něhož mohl soud uznat někoho vinným a uložit mu trest jen na návrh oprávněného žalobce a po řízení provedeném podle zákona. Zúčastnění se nakonec shodli, že kromě trestů budou v tomto ustanovení uvedena i zabezpečovací opatření. Další diskuse byla již obecnější, týkala se působení soudů, institutu obžalovacího senátu, účasti laického prvku v řízení a také instančního postupu.¹⁰⁷

Ohledně působnosti soudů se účastníci porady dohodli, že bude rozšířena působnost okresních soudů a že sborové soudy první stolice budou napříště rozhodovat výlučně v senátech.¹⁰⁸ Dále bylo dohodnuto, že kritérium toho, zda bude ve věci rozhodovat samosoudce nebo senát by mělo být určeno objektivně, tj. pomocí trestní sazby uvedené v trestním zákoně, nikoliv podle výše žalobcem navrhovaného trestu. Shoda panovala také ve věci omezení působnosti laického prvku, neboť výstupem z porady bylo i omezení jeho kompetence u některých jednotlivých deliktů i jejich skupin.

Naopak spornou se stala otázka obžalovacího senátu, který dr. Udvardy navrhl zrušit. Tento názor však nebyl většinový, a proto dr. Udvardy navrhl alespoň revizi jeho vztahu k vyšetřujícímu soudci¹⁰⁹ se zachováním možnosti použít proti rozhodnutí vyšetřujícího soudce opravné prostředky.

Podrobně byla diskutována budoucí úprava opravného řízení,¹¹⁰ jehož návrh ani důvodovou zprávu ministerstvo spravedlnosti zatím nerozeslalo. Přestože byla jasná koncepce trojinstančního řízení, jaká se uplatňovala na Slovensku podle trestního řádu z roku 1896, zdá se, že návrh paragrafového znění ještě nebyl v konečné verzi připraven. Na poradě tak bylo dohodnuto, že zmateční stížnost bude možné podat jen v závažnějších případech (aniž by však bylo zároveň stanoveno kritérium závažnějšího případu), dále že o zmateční stížnosti a odvolání proti rozsudku porotního soudu bude vždy rozhodovat nejvyšší soud. Naopak obnova řízení měla být ve věcech, v nichž již nejvyšší soud rozhodoval, vyloučena.

V další části porady proběhla rozprava o vypuštění institutu trestního příkazu a ustanovení o vyhlášení stanného práva přednostou politického úřadu I. stolice po dohodě s předsedou krajského soudu, dále o nutnosti normativní úpravy, podle níž by

¹⁰⁷ Tamtéž.

¹⁰⁸ Po přechodnou dobu mělo být umožněno rozhodování samosoudci i u sborových soudů první stolice.

¹⁰⁹ Obžalovací senát mohl podle trestního řádu z roku 1896 vyžadovat po vyšetřujícím soudci zprávy, mohl mu dávat závazné pokyny a udělovat mu pokuty.

¹¹⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 424, karta č. 2028. Zápis o poradě konané ve dnech 23. – 24. 1. 1948

každá žádost o milost musela být předložena prezidentu republiky. Účastníci porady se rovněž shodli na tom, že možnost konat řízení proti uprchlému by se neměla rozšiřovat a že vazbu by bylo vhodné časově omezit a rozhodování o ní svěřit obžalovacímu senátu.¹¹¹

Před koncem porady se dostavil ministr spravedlnosti Prokop Drtina spolu s přednostou odboru ministerstva spravedlnosti dr. Mariankem a presidiálním šéfem pověřenectva dr. Viktorým, aby vyslechl referát dr. Udvardyho o výsledku porady. V zápise byla ministrova účast na závěr porady zaznamenána takto: „*Pán ministr po vypočutí referátu vo svojom prejave zdôraznil význam a naliehavosť unifikačných prác a vyslovil spokojenosť s posavádnymi výsledkami porád.*“¹¹²

Zápis sepsal dr. Satzke, hlavní soudní rada, dne 27. února 1948. Další zprávy o osudu této osnovy trestního řádu se v archivních materiálech nenacházejí. Další pokus o rekonstrukci trestního práva procesního vyšel naprázdno.

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² Tamtéž.

4. PRÁVNICKÁ DVOULETKA

Přijetí trestního řádu soudního v roce 1950 je výsledkem delšího procesu transformace československého právního řádu, které následovalo po únorovém převratu v roce 1948 a které je označováno jako *právní dvoutletka*.¹¹³ Formálně toto období začíná v půli července roku 1948 a končí se začátkem měsíce září roku 1950, avšak práce na novém právním řádu probíhaly i mimo vymezené období. Označení právní dvoutletka bylo zvoleno i s ohledem na plánovitost celého procesu a symbolicky rovněž s odkazem na dvouletý hospodářský plán (1947–1948).

Již před Únorem 1948 byly připravovány nové právní předpisy, které by zohlednily změny, které v Československu nastaly po roce 1945. Přípravou návrhů nových právních předpisů se zabývalo především opětovně fungující ministerstvo unifikací¹¹⁴ a ministerstvo spravedlnosti pod vedením Prokopa Drtiny¹¹⁵ z Československé strany národně socialistické. Jestliže se Komunistická strana Československa snažila ovlivňovat podobu návrhů nových právních předpisů, byla nucena tak činit prostřednictvím ministerstev, v jejichž čele byl člen KSČ, případně využít svého vlivu na Úřadu předsednictva vlády. Ústřední výbor KSČ měl vlastní legislativní orgán, Právní komisi ÚV KSČ, která byla po Únoru 1948 přejmenována na Právní radu ÚV KSČ. Tento orgán už před rokem 1948 koordinoval a připomínkoval návrhy právních předpisů z dílny KSČ a zároveň byl úzce propojen s Úřadem předsednictva vlády.¹¹⁶

Právní komise ÚV KSČ se již v březnu 1948 na podnět nového ministra spravedlnosti JUDr. Alexeje Čepičky¹¹⁷ začala zabývat tím, jakým způsobem docílit

¹¹³ Blíže viz BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právní dvoutletka*.

¹¹⁴ Ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizace správní v Československé republice bylo zřízeno zákonem č. 431/1919 Sb. z. a n. V období od prosince 1938 do června 1946 nebylo činné. Až 2. 7. 1946 byl ministrem unifikací jmenován Mikuláš Franek z Demokratické strany. Jeho nástupcem se 25. 2. 1948 stal Vavro Šrobár, který v této funkci působil až do 6. 12. 1950.

¹¹⁵ JUDr. Prokop Drtina (13. 4. 1900 – 16. 10. 1980) působil před druhou světovou válkou jako tajemník prezidenta Edvarda Beneše, jehož spolupracovníkem zůstal i během války. Po válce byl poslancem prozatímního Národního shromáždění i ústavodárného Národního shromáždění a ministrem spravedlnosti. Byl jedním z ministrů, kteří v únoru 1948 podali demisi. Po pokusu o sebevraždu byl od března 1948 ve vyšetřovací vazbě a v prosinci 1953 byl odsouzen k 15 letům odnětí svobody. V roce 1960 byl na základě amnestie propuštěn a v roce 1969 plně rehabilitován. V roce 1971 byla jeho rehabilitace revokována. Podpořil Chartu 77, nestal se však jejím signatářem.

¹¹⁶ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právní dvoutletka*, s. 11 an.

¹¹⁷ JUDr. Alexej Čepička (18. 8. 1910 – 30. 9. 1990) byl od roku 1929 členem KSČ a v době druhé světové války byl vězněn v koncentračních táborech Osvětim a Buchenwald. Po válce se stal předsedou

zásadní proměny československého práva a přizpůsobit je tak změněným politickým, sociálním a ekonomickým poměrům lidově demokratického státu. Profesor Josef Tureček předložil komisi návrh, v němž se věnoval především otázce formy nastolení právního řádu lidově demokratického státu. Právě v tomto návrhu nazvaném *Směrnice pro přípravu nového právního řádu* se zřejmě poprvé objevil i předpoklad, že nový právní řád by mohl připraven ve lhůtě dvou let.¹¹⁸ Ministr Čepička tento návrh dne 24. března 1948 schválil, čímž započala fáze přípravy „dvouletého plánu legislativního“, o němž ve svém návrhu hovořil prof. Tureček. V dopise Rudolfovi Slánskému, generálnímu tajemníkovi ÚV KSČ, označil Čepička přípravu nového právního řádu za *podstatný bod programu svého ministerstva*.¹¹⁹

Dalším zásadním krokem směrem k právníké dvouletce bylo přijetí ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky (dále též jen Ústava 9. května).¹²⁰ Podle ustanovení § 173 odst. 2 Ústavy 9. května ztratily platnost všechny zákony odporující ustanovením ústavy a zásadám lidově demokratického zřízení anebo upravující věci odchylně od ústavy. Toto ustanovení se stalo základním pravidlem pro určování platnosti a tedy i použitelnosti dosavadních právních předpisů. Ústava 9. května přitom zakotvila i zásadu, že výklad a používání všech ostatních předpisů právního řádu mají být vždy v souladu s ústavou.¹²¹

Měsíc po přijetí nové ústavy hovořil Klement Gottwald, tehdy ještě předseda vlády Československé republiky, ve svém projevu na zasedání ÚV KSČ o nutnosti zavedení

MNV v Kroměříži, následně byl zvolen poslancem ústavodárného Národního shromáždění. Koncem roku 1947 se stal ministrem vnitřního obchodu. V únoru 1948 byl jmenován ministrem spravedlnosti. Mezi lety 1950 a 1956 byl ministrem národní obrany. V letech 1953–1956 byl náměstkem předsedy vlády. Kromě toho zastával v letech 1949–1950 post předsedy Státního úřadu pro věci církevní. IX. sjezd KSČ ho zvolil členem ÚV KSČ. Ve funkci ho potvrdil X. sjezd KSČ. Od září 1951 do června 1954 byl členem Předsednictva ÚV KSČ, a od září 1951 do června 1954 též členem politického sekretariátu ÚV KSČ. Od června 1954 do dubna 1956 zastával funkci člena politického byra ÚV KSČ. V roce 1963 byl za nezákonnosti, kterých se dopustil v padesátých letech, vyloučen z KSČ. Více viz např. PERNES, J. – POSPÍŠIL, J. – LUKÁŠ, A. *Alexej Čepička – šedá eminence rudého režimu*. Praha: Brána, 2008.

¹¹⁸ NA v Praze, fond č. 100/1 – Generální sekretariát ÚV KSČ, 70/545. Turečkův návrh ze dne 23. 3. 1948. Podle tohoto návrhu měla při ministerstvu spravedlnosti vzniknout sekce pro nový právní řád a vědecký sbor pro nový právní řád, v jehož rámci by působila zvláštní sekce pro soukromé právo a propagační oddělení.

¹¹⁹ NA v Praze, fond č. 100/1 – Generální sekretariát ÚV KSČ, 70/545. Čepičkův dopis Slánskému z dne 24. 3. 1948.

¹²⁰ Ústava 9. května formálně zachovala některé demokratické prvky, čímž se lišila od nejen od sovětské ústavy, ale i od ústav dalších států formujícího se východního bloku. Přesto, anebo právě proto byla Ústava 9. května v praxi interpretována v duchu vládnoucí ideologie, její ustanovení nebyla respektována a procházela změnami.

¹²¹ Čl. 171 odst. 3 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky.

nového právního řádu: „Nová ústava má celou řadu ustanovení, kde se odvolává na zákony. Je proto třeba tyto zákony, jimiž se bude ústava prakticky provádět, skutečně vytvořit, zavést nový právní řád. [...] Máme teď čistý stůl, máme novou ústavu. Nyní před námi bude stát úkol, abychom již jednou zlikvidovali nemožný stav, že u nás platí zákony z doby Marie Terezie. Ted' bude záviset jen na nás, na našich právnících, aby na základě našeho únorového vítězství a na základě výsledků voleb nám pomohli vytvořit také příslušnou nadstavbu tohoto nového řádu. Bude záležet již jen na našich právnících, kteří musí ukázat, co skutečně dovedou. Tedy to, co vlastně je největším ideálem tvůrčího právníka-marxisty, vytvořit jako právní nadstavbu náš lidově demokratický řád, to musíme v příštích měsících uskutečnit.“¹²²

Dr. Karel Petrželka¹²³, přednosta II. odboru zodpovědný za legislativu rezortu spravedlnosti, komentoval ve svém úvodníku k Věstníku ministerstva spravedlnosti na konci května 1948 přijetí nové ústavy a s ní související nutnost transformace československého právního řádu takto: „Ústava 9. května se s tímto stavem vypořádala s konečnou platností a stanovila jasně, že všechny ústavní a jiné zákony odporující ústavě pozbývají platnosti. Tím nastal tedy konec platnosti norem, nehodících se do naší doby a sloužících toliko vykořisťování dělné většiny našeho národa se strany kapitálu.

Nový ministr spravedlnosti stanovil proto jako stěžejní úkol justice, aby do dvou let byly vytvořeny aspoň v nejdůležitějších oborech práva nové kodexy zákonů. Tyto budou vypracovány za činné účasti lidu tak, aby byla vrácena důvěra v právo a sjednána bezpečná právní jistota pro konsolidaci lidově demokratického zřízení. Bude tím učiněno zadost základnímu a spravedlivému požadavku, aby právní řád vždy vyrůstal jako výraz sociálních a hospodářských poměrů své doby. Jde tu především o nový zákoník (kodex) práva občanského a podnikového, kodex práva manželského a rodinného, kodex trestní a kodex procesní. Tyto kodexy budou mít též i důležitou

¹²² GOTTWALD, K. *Za socialistický stát, za socialistické právo*. Praha: Orbis, 1950, s. 126.

¹²³ JUDr. Karel Petrželka byl podle organizačního řádu ministerstva spravedlnosti z 15. 9. 1947 přednostou oddělení č. 5 hospodářské právo III. odboru Mezinárodní a hospodářské právo. U jeho jména je zapsána poznámka, že je členem KSČ. Podle organizačního řádu platného od 10. 4. 1948 byl přednostou II. odboru Civilní, hospodářské a mezinárodní právo a zároveň osobou odpovědnou za legislativu rezortu ministerstva spravedlnosti. Od 20. 9. 1948, tedy od počátku, byl členem politické komise ministerstva spravedlnosti a výrazně se podílel na přípravě právních předpisů právníké dvouletky. Petrželka některým zasedáním politické komise předsedal místo náměstka ministra Alfreda Dresslera. V organizačním řádu ministerstva spravedlnosti z února 1949 je již označen jako přednosta V., tj. kodifikačního odboru ministerstva spravedlnosti.

funkci unifikační, poněvadž budou obsahovati právní normy platné na celém státním území. Mluva jejich bude jasná, jednoduchá a srozumitelná tak, aby právo bylo opravdu dokonale zlidověno [...].“¹²⁴

Z Petrželkova textu vyplývá, že ministerstvo spravedlnosti již v květnu 1948 pracovalo na plánu rekonstrukce československého právního řádu. Současně s tím byl připravován i program nově jmenované vlády Antonína Zápotockého. Když Zápotocký v červnu 1948 ohlásil v Národním shromáždění plán zásadní přeměny právního řádu, uvedl, že součástí tohoto plánu bude „*práce na vybudování právní a organizační výstavby, která se musí přizpůsobit všem společenským a hospodářským změnám, které přinesly národní a demokratická revoluce a které dovršily únorové události.*“¹²⁵ Vládní program tak v bodě nazvaném *K provedení ústavy a lidově demokratického právního řádu* sliboval reflektovat změny v politickém a hospodářském životě na základě ustanovení Ústavy 9. května, a vybudovat tak lidově demokratický právní řád.

Velmi podstatnou roli při plánování právní dvouletky hrály kromě ministerstva spravedlnosti a vlády také orgány komunistické strany. Kromě Právní rady ÚV KSČ, se přípravou rekonstrukčních prací zabýval i ÚV KSČ. Jednání ÚV KSČ vyústilo v konstatování, že dosavadní právní předpisy mající buržoazní povahu a původ v „polofeudálním“ Rakousko-Uhersku a nejen že by mohly brzdit výstavbu socialismu v Československu, ale že jsou v přímém rozporu s lidově demokratickým státním zřízením. Příprava nových právních předpisů měla proto nejen formálně, ale i obsahově odpovídat stranickým direktivám, jejichž autorem byl často sám Klement Gottwald.

4.1. Vyhlášení právní dvouletky

Rozhodnutí, že si „pracující lid dá nové zákony“, padlo v červenci roku 1948. Usnesení vlády ze dne 7. a 14. července 1948¹²⁶ tak navázalo na dřívější přípravné práce ministerstva spravedlnosti a stranické diskuze. Zmíněná dvě usnesení vlády odkazovala nejen na dokument ministerstva spravedlnosti ze dne 13. května 1948, ale

¹²⁴ PETRŽELKA, K. *Právní dvouletka*. Věstník Ministerstva spravedlnosti, ročník XXX, č. 5, 31. 5. 1948.

¹²⁵ Těsnopisecké zprávy o schůzích Národního shromáždění republiky Československé, schůze 1–26, Praha 1948, s. 58 a 59.

¹²⁶ NA, f. ÚV KSČ, osobní fond K. Gottwalda, aj. 1494, sv. 149.

také upřesňovala úkoly ministerstva spravedlnosti při přípravě nových právních předpisů. Především mělo jít o předpisy, které budou platit na celém území Československé republiky. Všechny tyto předpisy spadající do gesce ministerstva spravedlnosti, tedy předpisy práva hmotného i procesního a předpisy upravující organizaci justice, měly být předloženy do 1. září 1950. Ostatní rezorty měly ministerstvu spravedlnosti poskytnout největší možnou součinnost a vláda se zavázala zajistit odpovídající finanční prostředky.

Právě rozpočtové nároky byly na jednání vlády dlouho projednávány a staly se příčinou vzniku zmíněných dvou usnesení vlády. Kdyby ministr Čepička netrval na tom, aby vláda odsouhlasila 12 milionů Kčs pro rok 1948 a pro roky 1949 a 1950 ve výši maximálně 20 milionů Kčs jako rozpočtové položky, nevznikl by spor s ministrem financí Dolanským, který tyto požadavky jednoznačně odmítl. Ministr financí poukázal na to, že není možné zavazovat státní rozpočet takovými částkami dopředu v dalších letech. Teprve zásah předsedy vlády Zápotockého umožnil během následujícího týdne dohodu, jejímž výsledkem bylo schválení 12 milionů Kčs pro rok 1948 a příslib, že na ministerstvo „*v letech 1949 a 1950 bude pamatováno v návrzích státního rozpočtu na tyto roky vždy částkou přiměřenou tomuto rozsahu.*“¹²⁷

Východiskem pro celkovou změnu československého právního řádu se měla stát především Ústava 9. května, ale i nejdůležitější právní předpisy přijaté v poválečném období. Hlavním cílem právníkové dvouletky bylo, kromě právního zakotvení výsledků politického boje o moc, sjednocení práva na celém území Československé republiky a kodifikace nejdůležitějších právních odvětví. Nové právo mělo být jasné a především lidové, tj. lidu srozumitelné, což nevyhnutelně vedlo ke zjednodušování právní úpravy. Smyslem právníkové dvouletky tak nebyla pouze příprava osnov novelizujících dosavadní zákony, ale přijetí nových, zásadním způsobem odlišných právních předpisů. Novinkou se v československém právu mělo stát přizpůsobení právní úpravy sovětskému právu, pronikání ideologie a třídního přístupu do právních předpisů, výrazné zjednodušení, odstranění tzv. přežitků z doby kapitalismu, především

¹²⁷ Tamtéž.

formalismu a byrokratismu. Zároveň s tím byl odmítnut římskoprávní základ soukromého práva a vůbec rozdělování práva na právo soukromé a veřejné.¹²⁸

Uvedené cíle právnické dvouletky vyplynuly v návaznosti na Turečkovu *Směrnici pro přípravu nového právního řádu* především z již zmíněné diskuze Právnické komise. Následně se jimi zabývala i politická komise ministerstva spravedlnosti a řídili se jimi autoři jednotlivých návrhů osnov vycházející z nich při přípravě důvodových zpráv.¹²⁹

Zástupci ministerstva spravedlnosti projednali v srpnu 1948 cíle právnické dvouletky na poradě soudců nejvyššího soudu, kde byly stanoveny hlavní styčné body mezi Ústavou 9. května a – přestože bylo rozlišování veřejného a soukromého práva odmítnuto – trestním a soukromým právem.¹³⁰

4.2. Zajištění kodifikačních prací právnické dvouletky

S přípravou nového právního řádu nepochybně souviselo nejen finanční, ale také administrativní a organizační zajištění. Archivní materiály napovídají, že tato otázka byla řešena až v průběhu léta 1948, kdy došlo k vytvoření první verze organizační struktury. Ta se pak ustálila během podzimu téhož roku.¹³¹

Na ministerstvu spravedlnosti byl ustaven nový odbor, nazývaný odbor pro urychlenou kodifikaci práva, jehož posláním bylo zajišťovat práce na nových právních předpisech. Kromě toho byly na ministerstvu ustaveny i odborné komise, a to pro právo civilní a trestní. Protože každá z obou komisí měla připravit jak nový kodex práva hmotného, tak práva procesního, došlo v obou komisích ke zřízení dvou subkomisí. Z nich se následně vydělily další dílčí subkomise. Otázky politického charakteru spojené s přípravou nových zákoníků měla na svých pravidelných schůzích posuzovat tzv. politická komise.¹³² Členy všech těchto útvarů se stali právní teoretici, zkušení praktici, ale i politicky angažovaní laici. Následující kapitola proto představuje uceleným způsobem systém práce jednotlivých útvarů ministerstva spravedlnosti při

¹²⁸ Dále lze zmínit, že v období právnické dvouletky se projevil i tendence vedoucí ke vzniku nebo zániku některých právních odvětví. V době právnické dvouletky se osamostatňuje rodinné právo, zatímco právo obchodní zaniká. Naopak trestní právo nabývá výrazně represivního charakteru.

¹²⁹ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka*, s. 11 an.

¹³⁰ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (8. 11. 1948).

¹³¹ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka*, s. 11 an.

¹³² Tamtéž, s. 19–36.

legislativní práci na nových právních předpisech, a to z hlediska jejich kompetencí, fungování i personálního obsazení.

4.2.1. Kodifikační odbor a odborné komise

V září 1948 vznikl na ministerstvu spravedlnosti nový odbor pro urychlenou kodifikaci práva, tzv. **kodifikační odbor** (v dokumentech označovaný jako V. odbor), jehož úkolem bylo podle rozhodnutí ministra Čepičky „*veškeré přípravné práce řídit a koordinovat.*“¹³³ Kodifikační odbor ke dni 1. září 1948 převzal úkoly spojené s přípravou nových právních předpisů v oblasti civilního i trestního práva, které dosud spadaly do gesce II. a III. odboru Civilní, hospodářské a mezinárodní právo a Trestní právo.¹³⁴ Těžiště legislativních prací se tak přesunulo na nový, k tomuto účelu zřízený odbor.

Kodifikační odbor náležel podle statutu ministerstva spravedlnosti z února 1949 do oboru působnosti JUDr. Alfreda Dresslera¹³⁵, stálého zástupce ministra spravedlnosti pro legislativu, jenž byl od září 1948 zároveň předsedou politické komise ministerstva spravedlnosti (viz níže). Do jeho gesce spadaly otázky kodifikace, zákonů a nařízení, usnesení vlády a ministra nebo výnosy normativní povahy.

Přednostou kodifikačního odboru byl jmenován JUDr. Karel Petrželka a politickým referentem JUDr. Ferdinand Holub. Kodifikační odbor byl rozdělen do devíti oddělení, k nimž byla přiřčena kancelář. Ze zápisů o jednáních politické komise je patrné, že např. studijní oddělení vzniklo až později na základě rozhodnutí politické komise.¹³⁶ Lze se proto domnívat, že struktura kodifikačního odboru vznikala postupně a s konečnou platností byla dotvořena na počátku roku 1949.¹³⁷

¹³³ NA, f. ÚV KSČ, osobní fond K. Gottwalda, aj. 1494, sv. 149.

¹³⁴ Srov. statut ministerstva spravedlnosti z 10. 4. 1948 a 7. 2. 1949. Změny, které se odehrály na přelomu léta a podzimu 1948, nejsou ve statutu ministerstva spravedlnosti nijak zachyceny. Lze proto vycházet pouze ze srovnání obou dostupných statutů, které však plně neodrážejí dynamiku organizačních proměn ministerstva v roce 1948. Např. stran nového kodifikačního odboru je ve statutu z dubna 1948 pouze jediná strana s nadpisem právníká dvouletka.

¹³⁵ JUDr. Alfred Dressler byl absolventem Právnickou fakultu Univerzity Karlovy (1933). Mezi lety 1933–1942 působil v advokacii a v roce 1942 složil advokátní zkoušky. Členem KSČ se stal v roce 1927 a v roce 1952 byl ze strany vyloučen.

¹³⁶ BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka*, s. 11 an.

¹³⁷ Srov. statut ministerstva spravedlnosti ze dne 7. 2. 1949.

Významnou roli hrálo **oddělení V/S politické**, jehož vedoucí byla JUDr. Věra Kizlinková¹³⁸. Toto oddělení mělo řídit práci kodifikačního odboru po stránce politické. Zároveň zajišťovalo styk politické komise s koordinačním a informačním oddělením, odbornými odděleními, kodifikačními komisemi a subkomisemi. Nedílnou součástí práce referentů¹³⁹ politického oddělení byla také účast na schůzích politické komise a na poradách kodifikačních komisí a subkomisí a spolupráce se studijním oddělením.

Druhým oddělením kodifikačního odboru, které nebylo zaměřeno věcně, bylo **oddělení V/A administrativně organizační**. Pod vedením JUDr. Jana Chvojky toto oddělení kontrolovalo dodržování pracovního plánu a stanovených lhůt. Dále vedli referenti¹⁴⁰ administrativně organizačního oddělení evidenci členů kodifikačních komisí a subkomisí a jejich osobní věci, zajišťovali obsazování komisí a subkomisí, ale i vyúčtování s experty a překladateli. Z hlediska předmětu této práce i obecně při výzkumu činnosti ministerstva spravedlnosti v době právníké dvouletky by materiály administrativně organizačního oddělení byly jistě neocenitelnými materiály, neboť toto oddělení současně vykonávalo dozor nad evidencí kodifikačního odboru, nad uspořádáním porad komisí a subkomisí a vedlo jejich evidenci, stejně jako ústřední evidenci zápisů a elaborátů, sledovalo finanční hospodaření odboru i jeho technické vybavení. Tyto materiály však zatím v nezpracovaném fondu ministerstva spravedlnosti v Národním archivu nebyly dohledány. Lze však předpokládat, že by do právní historie přelomu 40. a 50. let 20. století přinesly nové světlo.

Věcně zaměřená oddělení kodifikačního odboru byla celkem čtyři: oddělení V/1 občanské právo hmotné¹⁴¹, oddělení V/2 občanské právo procesní¹⁴², oddělení V/3

¹³⁸ JUDr. Věra Kizlinková působila na ministerstvu spravedlnosti podle dostupných materiálů až od jara roku 1948. Poprvé je její jméno uvedeno v organizačním řádu z dubna 1948 jako jméno přednosta oddělení II/6 hospodářské právo. Vše tedy svědčí domněnce, že nahradila JUDr. Karla Petrželku, který se stal přednostou celého odboru. V roce 1949 působila jako přednosta politického oddělení V/S kodifikačního odboru, tedy opět pod přednostou odboru dr. Petrželkou. Zároveň byla tajemnicí politické komise a jejím hlavním úkolem byla příprava podkladových materiálů pro jednání politické komise, vedení zápisu z jednání, ale i rozesílání pozvánek na jednotlivá zasedání. Spolu s dr. Petrželkou byla také od počátku existence politické komise její členkou a od května 1949 také členkou jednotné pracovní subkomise pro občanské právo. Později napsala komentovaný výklad občanského zákoníku *Občanský zákoník: stručný výklad zákona ze dne 25. 10. 1950 č. 141 Sb.* Dále se věnovala rodinnému a pracovnímu právu a v roce 1951 zpracovala pro Právnický ústav stručný výklad Ústavy 9. května.

¹³⁹ Přidělenými referenty politického oddělení byli dr. Gustav Czaban, dr. Alois Faber, dr. Vilém Klín a JUC Vladimír Janoušek.

¹⁴⁰ Přidělenými referentkami administrativně organizačního oddělení byly Vlasta Dvořáková, Božena Pintová a Jarmila Mašková.

¹⁴¹ Přednostou oddělení byl JUDr. Jiří Kavalír a přidělenými referenty dr. František Jína, dr. Josef Michl a Jiří Rozvada.

trestní právo¹⁴³ a oddělení V/4 pro zvláštní úkoly¹⁴⁴. Referenti těchto oddělení neměli za úkol vlastní přípravu návrhů osnov, ale organizační zajištění prací v dané oblasti. Přesto velmi často zpracovávali podkladové materiály i vlastní elaboráty, které měli připravovat členové jednotlivých komisí a subkomisí.¹⁴⁵

Obor působnosti **oddělení občanského práva hmotného** byl vymezen zákonodárstvím v oblasti práva občanského, knihovního, obchodního, obchodních asociací, práva původcovského a nakladatelského. **Oddělení občanského práva procesního** se věnovalo zákonodárství v oboru organizace soudů a úřadů veřejné žaloby, civilního řízení soudního, řízení exekučního, konkursního, vyrovnávacího a odpůrčího, soudnictví sociálně pojišťovacího a rozhodčího, ale bylo příslušné pro jednací řád pro soudy (včetně peněžního hospodářství), řízení nesporné, řízení o zbavení svéprávnosti, prohlášení za mrtvého a pro umořování. Do jeho gesce spadaly rovněž zvláštní druhy řízení, jako např. řízení nájemní nebo směnečné. Součástí práce obou oddělení byla i součinnost s jinými rezorty v uvedených a příbuzných oborech, zejm. pokud šlo o ochranu nájemníků, bytovou péči, pozemkový katastr, pozemkové reformy, agrární operace, horní a vodní právo, myslivost, rybářství, vyvlastňování, ale i zajištění a konfiskaci nepřátelského majetku a jeho užití.

Oddělení trestního práva mělo oproti oběma oddělením civilního práva náplň činnosti stanovenou velmi úzce: šlo o zákonodárství v oboru trestního práva hmotného a procesního, a to jak civilního, tak vojenského (blíže viz kapitulu 6.1 Příprava nového trestního řádu v rámci právnické dvouletky).

Oddělení pro zvláštní úkoly se mělo věnovat zákonodárné činnosti v oboru práva směnečného a šekového, výdělkových a hospodářských společenstev, obchodního a společenstevního rejstříku a souhrnného práva pojistného. Toto oddělení také spolupracovalo při provádění kodifikačních úkolů s jinými rezorty, např. v oboru práva pracovního, patentního, známkového, ochranných vzorků a nekalé soutěže.

¹⁴² Přednostou oddělení byl JUDr. Jan Říha a přidělenými referenty dr. Otakar Cmunt a dr. Josef Rubeš.

¹⁴³ Vedením oddělení trestního práva byl pověřen JUDr. František Grospič a přiděleným referentem byl dr. Jan Tolar (srov. blíže kapitulu 6.1 Příprava nového trestního řádu v rámci právnické dvouletky).

¹⁴⁴ Přednostou oddělení byl JUDr. Jan Truhlář a přiděleným referentem dr. Jaroslav Tocháček.

¹⁴⁵ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (29. 11. 1948).

Zbylá tři oddělení kodifikačního odboru rovněž pracovala na zajištění kodifikačních prací, nikoliv však administrativně, politicky nebo věcně. Šlo o oddělení V/5 studijní¹⁴⁶, oddělení V/6 koordinační¹⁴⁷ a oddělení V/7 pro styk s veřejností¹⁴⁸.

Úkolem **studijního oddělení** bylo především sledovat právní vývoj cizích právních řádů, zejména Sovětského svazu a lidově demokratických států. Specifickou činností oddělení bylo sledování socialistického právního myšlení, především v oboru teorie práva, ale i jednotlivých právních odvětví. Studijní oddělení mělo vytěžit zkušenosti z vývoje cizích právních řádů a z důsledků socialistického právního myšlení pro postup kodifikačních prací, předkládat vlastní iniciativní návrhy jak věcné, tak i systematické a legislativně technické. Z hlediska kodifikace práva rodinného byl významný úkol studijního oddělení spočívající ve sledování snah o unifikaci a asimilaci právních řádů včetně sledování prací československo-polské stálé právníkové komise.¹⁴⁹ Zároveň se oddělení mělo podílet na uzavírání smluv o právní pomoci, pokud šlo o uplatnění zásad nově kodifikovaného práva, a zajišťovat styk s cizími justičními správami a institucemi z oboru srovnávací pravovědy se zřetelem na kodifikaci nového právního řádu. Studijní oddělení také evidovalo cizí právníkovou literaturu, dokumentovalo její obsah a zajišťovalo překlady zahraničních právních předpisů, odborných publikací i judikatury.¹⁵⁰

Koordinační oddělení sledovalo především práci kodifikačních komisí a subkomisí, vedlo práce odborné kodifikační komise, koordinovalo běžnou legislativní práci rezortu spravedlnosti i práci kodifikačního odboru. Nezastupitelnou roli hrálo při zajištění věcného projednávání zásad stanovených kodifikačními komisemi s jinými

¹⁴⁶ Přednostou oddělení byl JUDr. Oldřich Krob a přidělenými referenty dr. Stanislav Vaněček, dr. Pavel Paul, dr. Herbert Unger a Ludmila Moudrá.

¹⁴⁷ Přednostou oddělení byl JUDr. Antonín Somr a přidělenými referenty dr. Vilém Zaremba a Jelena Šimonová.

¹⁴⁸ Přednostou oddělení byl JUDr. Miroslav Houska a přidělenými referenty dr. Jiří John, Václav Lacina a Růžena Švorčíková.

¹⁴⁹ Blíže k československo-polské stálé právníkové komisi viz BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právníková dvouletka*, s. 111–135. Společná československo-polská komise byla zřízena na základě smlouvy o právní pomoci na podzim 1948 a pracovala na návrhu nové rodinného zákoníku v zimě toho roku a počátkem jara 1949. Komise byla oficiálně zřízena kvůli společnému základu a velmi blízkému postavení obou států a měla být dokladem úzké bratrské spolupráce mezi státy lidové demokracie. Přijaté znění polského i československého zákona je tak téměř totožné.

¹⁵⁰ Podle dostupných dat připravilo toto oddělení 526 překladů odborné právníkové literatury, ale i zákonů a učebnic. Ministr Štefan Rais v ústavně-právním výboru dne 10. října 1950 dokonce uvedl, že v oblasti občanského práva hmotného bylo připraveno na 1 651 překladů sovětské literatury a judikatury spolu s odbornými publikacemi z ostatních lidově demokratických zemí, viz Zpráva výboru ústavně-právního o vládním návrhu občanského zákoníku (tisk 509, resp. 519), dostupná [online] www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/049schuz/s049001.htm.

rezorty a orgány, při koordinaci činnosti kodifikačního odboru s kodifikačními pracemi jiných rezortů (zejména po stránce informační) a v neposlední řadě při předkládání osnov vládě a parlamentu.

Posledním oddělením bylo **oddělení pro styk s veřejností**, které mělo zpracovávat výsledky kodifikačních prací rezortu tak, aby mohly být představeny veřejnosti. Oddělení pro styk s veřejností dále zpracovávalo zkušenosti s propagováním kodifikačních prací, připravovalo materiály pro tisk, rozhlas a další organizace, které spolupůsobily při propagaci prací právnické dvouletky. Oddělení současně vedlo práci odborné informační komise a sledovalo průběh a výsledky veřejných diskusí. Později vzniklo zvláštní **informační a propagační oddělení**, jehož úkolem bylo popularizovat práci na nových zákonech a informovat o ní veřejnost.

V průběhu právnické dvouletky vznikla také **komise pro jazykovou úpravu osnov**.

Takto vystavěný kodifikační odbor měl spolupracovat s odbornými komisemi, ale zároveň je i řídit. To bylo úkolem především sekretariátu kodifikačního odboru. Z hlediska věcného zaměření právnické dvouletky byly ustaveny **dvě základní odborné komise**, které se měly zabývat kodifikací práva občanského a trestního. K nim dále patřila i tzv. **kodifikační komise pro zvláštní úkoly**, která se zabývala především normami práva směnečného a šekového, ochrannými známkami, ale i právem autorským a některými aspekty práva obchodního.¹⁵¹

Odborné komise pro civilní a trestní právo se dále rozdělily na komisi pro trestní právo hmotné a procesní a na komisi pro občanský zákoník¹⁵² a pro občanský soudní řád. Komise se scházely pravidelně jednou až dvakrát týdně a rozhodovaly věcné i legislativně technické záležitosti.¹⁵³ Jednotlivé komise následně vytvořily subkomise pro dílčí otázky, které se věnovaly jednotlivým, často velmi specifickým úkolům. Tyto subkomise zpracovávaly tzv. elaboráty, základní návrhy jednotlivých částí nových předpisů. V oblasti občanského práva hmotného vznikly subkomise pro věcná práva, obecnou část i zvláštní část obligačního práva, pro právo dědické, rodinné, pro obecnou část občanského zákoníku i pro právo knihovní. V oblasti procesního práva komise vytvořila subkomise pro organizaci soudů, pro řízení exekuční, pro řízení nesporné,

¹⁵¹ KUKLÍK, J. et al. *Vývoj československého práva 1945–1989*. s. 123.

¹⁵² Od září roku 1949 působily dvě subkomise pro občanský zákoník, z nichž jedna sídlila v Praze a druhá v Bratislavě. Na společných jednáních měly komise zajistit sjednocení československého občanského práva při respektování dosavadní slovenské úpravy.

¹⁵³ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápisy ze schůzí trestní komise.

pro některé zemědělské otázky, pro národní pojištění a pro civilní řád soudní. Trestní komise zřídila dvě velké subkomise pro trestní právo hmotné a pro trestní právo procesní (pro trestní řád), pod nimiž působilo dvanáct dalších subkomisí, které se zabývaly jednotlivými částmi trestních předpisů a vojenským trestním právem.

Struktura subkomisí v rámci jedné komise často odpovídala členění připravovaného právního předpisu, jako příklad lze uvést subkomisi pro přípravu I. hlavy zvláštní části trestního zákona, z věcných subkomisí třeba subkomisi pro organizaci a příslušnost trestních soudů, pro věcné právo nebo pro právo obligační. Kromě toho vznikaly podle potřeby i *ad hoc* zřizované pracovní komise.

4.2.2. Politická komise

V září 1948 byla ustavena také tzv. **politická komise**, která byla nadřizena všem odborným kodifikačním komisím. Zatímco kodifikační odbor měl zajišťovat plnění úkolů právnické dvouletky z hlediska organizačního, politická komise měla přípravné práce kontrolovat z hlediska politického. Jejím úkolem bylo stanovení hlavních zásad, které pak jednotlivé komise a subkomise měly zapracovat do svých návrhů, případně podle nich upravit celé osnovy a důvodové zprávy, nikoliv tedy kontrola práce kodifikačních komisí. Politická komise se tak stala koordinačním orgánem všech legislativních prací prováděných na ministerstvu spravedlnosti v období právnické dvouletky.

Politická komise byla zřízena v září 1948¹⁵⁴ na základě pokynu náměstka ministra spravedlnosti pro legislativu dr. Alfreda Dresslera. Ten také stanul v jejím čele, ačkoliv oficiálně politická komise podléhala přímo ministru spravedlnosti. Ministr spravedlnosti dostával zápisy ze schůzí politické komise a zároveň byl o práci politické komise pravidelně informován svými náměstky¹⁵⁵ a jejich prostřednictvím se rovněž vyjadřoval k některým důležitým otázkám. Počet členů komise se pohyboval kolem dvaceti,

¹⁵⁴ V archivních materiálech jsou dostupné pouze zápisy z období mezi 20. 9. 1948 a 14. 11. 1949. V této době proběhlo 44 schůzí politické komise. Zda se konaly i schůze další, zůstává nezodpovězenou otázkou. Blíže viz BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka*, s. 19–36.

¹⁵⁵ Kromě předsedy Alfreda Dresslera byli členy politické komise také náměstci Karel Klos a Otakar Heráf.

postupně docházelo k jeho navyšování.¹⁵⁶ Komise byla podstatně rozšířena v listopadu 1949, a to o zástupce z dělníků. Kromě několika dílčích změn v personálním složení došlo ke jmenování nových členů politické komise z řad poslanců v červnu 1949 po IX. sjezdu KSČ.

Po svém zřízení začala politická komise usměrňovat dosud spíše živelné legislativní práce. Politická komise dbala především na zachování principů vtělených po Únoru 1948 do Ústavy 9. května. Již na své první schůzi se zabývala organizačně technickými otázkami týkajícími se již zahájených legislativních prací na ministerstvu spravedlnosti, systémem své vlastní práce, ale i vymezením své úlohy a postavení při přípravě nových právních předpisů. Náměstek Dressler v referátu, který na této schůzi politické komise přednesl, zdůraznil, že politická komise je přímo odpovědná za to, že „*kodexy, které pátý odbor ministerstva spravedlnosti vypracuje, budou po stránce politické naprosto správné, a proto hlavním úkolem politické komise bude zajistiti politický obsah všech osnov, které budou předloženy právní radě.*“¹⁵⁷

Pořadí projednávání zásad politického charakteru v politické komisi bylo určeno takto: civilní právo procesní, trestní právo (hmotné i procesní), občanské právo hmotné a právo obchodní. Konkrétně měla práce na zásadách vypadat tak, že jeden ze členů politické komise, který byl zároveň předsedou jedné z kodifikačních komisí, měl připravit referát. Druhý člen politické komise určený předsedou komise Dresslerem měl vypracovat koreferát. Následovat měla diskuse obou materiálů. Tento postup se však dlouho neudržel a stejně jako pořadí projednávání zásad byl měněn a politická komise projednávala zásady jednotlivých osnov v závislosti na stavu jejich příprav. Například trestnímu řádu a jeho kodifikaci věnovala politická komise v prosinci 1948 jen velmi málo času ve srovnání s trestním zákonem nebo se zásadami absolutních majetkových práv.¹⁵⁸

¹⁵⁶ Od počátku byli členy komise Alfred Dressler, Bedřich Rattinger, Jaromír Blažke, Karol Bedrna, Oto Fischl, Michal Gero, Otakar Heráf, Vladimír Kalda, Karel Klos, Ladislav Lorek, Zdeňka Patschová, Karel Petrželka, JUC František Srb, prof. Josef Tureček, Bohumil Ziegler a Jaroslav Žantovský. Za sekretariát V. odboru ministerstva se schůzi politické komise účastnila již zmíněná Věra Kizlinková a Vilém Klín.

¹⁵⁷ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (20. 9. 1948). Blíže k tomuto jednání srov. BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnícká dvouletka*, s. 19–36.

¹⁵⁸ Z přehledu schůzí politické komise vyplývá, že zásadám trestního práva procesního se politická komise věnovala pouze na jediné schůzi, zatímco návrhu zásad a znění trestního zákona věnovala alespoň částečně čtrnáct schůzí. Podrobněji viz BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnícká dvouletka*, s. 19–36.

Politická komise disponovala rozsáhlou pravomocí vůči jednotlivým kodifikačním komisím a subkomisím. Měla právo zasahovat do připravovaných podkladů, zřizovat další subkomise, přidělovat témata určitým skupinám pracovníků, vyhodnocovat práci odborných komisí a subkomisí. Přestože politická komise vycházela z materiálů připravených kodifikačními komisemi a subkomisemi, měla významný vliv na jejich konečnou podobu především z ideového hlediska¹⁵⁹. Komise projednala všechny právní předpisy připravené v rámci právnické dvouletky a leckdy zásadním způsobem zasahovala do jejich výsledné podoby.

Protože se přípravou právních předpisů v rámci právnické dvouletky zabývalo i ministerstvo vnitra – cílem právnické dvouletky se stala i kodifikace správního trestání v oblasti hmotně právní i procesní – zřídila vláda v červenci 1949 i speciální **koordinační komisi**, v níž zasedli zástupci jednotlivých zúčastněných rezortů. Unifikační aspekt pak zajišťovalo i ministerstvo unifikací vedené Vavro Šrobárem a také některé zvláštní kodifikační komise a subkomise v Bratislavě.

4.2.3. Personální zabezpečení

Pokud jde o personální zabezpečení průběhu legislativních prací, oslovilo ministerstvo spravedlnosti ve spolupráci s Právní radou ÚV KSČ vybrané profesory vysokých škol, ale také praktikující právníky – soudce, státní zástupce, notáře. Mezi oslovenými subjekty byly rovněž velké továrny, Ústřední rada odborů, Svaz mládeže a další společenské organizace Národní fronty.¹⁶⁰ K žádosti ministerstva spravedlnosti měli být vybráni jednotlivci, kteří by spolupracovali na legislativních pracích. Výběr oslovených nenechává na pochybách, že cílem této kampaně nebylo zajištění odborné přípravy právních předpisů, ale demonstrativní zapojení laického prvku do přípravy nového právního řádu. Proto se členy kodifikačních komisí stávali i dělníci z pražských továren (např. z továren ČKD, Křižík a Tesla), odboráři či spolehliví mládežnickí funkcionáři.¹⁶¹ Na druhou stranu je třeba dodat, že žádost ministerstva spravedlnosti

¹⁵⁹ Politická komise přijala na schůzi dne 4. 10. 1948 usnesení, podle něhož byla oprávněna měnit usnesení kodifikačních komisí. Blíže viz Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (4. 10. 1948).

¹⁶⁰ KUKLÍK, J. et al. *Vývoj československého práva 1945–1989*. s. 123.

¹⁶¹ BLÁHOVÁ, I. – BLÁŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnická dvouletka*, s. 11 an.

vyvolala ohlas i mezi soudci a odborníky, kteří se sami iniciativně hlásili za členy komisí.¹⁶² Také mnoho univerzitních profesorů, často představitelů dřívější, po Únoru 1948 zatracované právní vědy, vyslyšelo osobní výzvu ze strany ministra spravedlnosti k účasti na přípravě nového právního řádu. Už v září 1948 tak ministerstvo spravedlnosti osobně vyzvalo ke spolupráci profesory Josefa Turečka, Františka Štajgra, Bedřicha Andrese a Vladimíra Solnaře, kteří potvrdili svoji účast spolu s penzionovaným prof. Janem Krčmářem. Jako zástupce Kanceláře prezidenta republiky byl vyslán rovněž pozdější profesor dr. Viktor Knapp.

Otázkou personálního zajištění kodifikačních prací se zabývala také politická komise, a to na své schůzi 4. října 1948. Předmětem diskuse bylo ustavování subkomisí a jmenování jejich členů. Předseda politické komise Dressler uvedl, že vzhledem k tomu, že se subkomise skládají především z odborných pracovníků ministerstva spravedlnosti, bylo by vhodné, aby byli do subkomisí dále jmenováni i odborníci z praxe. Dressler současně uvedl, že k žádosti ministerstva spravedlnosti navrhly své zástupce do kodifikačních subkomisí Svaz zaměstnanců justiční a správní služby a závodní organizace soudů, avšak po přezkoumání jejich návrhů se zjistilo, že *„převážná část navržených osob je z politických důvodů nepřijatelná. Budou proto Svaz a závodní organizace znovu požádány o vyslání svých zástupců s upozorněním na výsledky prověření.“*¹⁶³ Nadále měli být členové subkomisí navrhováni nadřízenými kodifikačními komisemi, ovšem pouze ze seznamu osob vedeného politickým oddělením kodifikačního odboru. Kodifikační odbor tak fakticky kontroloval účast odborníků v subkomisích. K tomu byla dále stanovena podmínka, že členy subkomise mohli být nejvíce dva členové kodifikační komise, čímž mělo být zajištěno spojení mezi komisí a subkomisí a zároveň vytvořeno místo pro širokou účast zástupců laické veřejnosti.

¹⁶² Z archivních materiálů vyplývá, že ze strany soudců šlo často o nabídku nepřímé účasti, tj. příslib oponentury připravených elaborátů. Přesto se i tito soudci stali aktivními členy kodifikačních komisí, jak o tom svědčí případ JUDr. Stanislava Bartoně z Krajského soudu v Táboře a JUDr. Josefa Grima z Krajského soudu v Českých Budějovicích; Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Právnícká dvouletka v oboru ministerstva spravedlnosti.

¹⁶³ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (4. 10. 1948).

4.3. Průběh a výsledky právnické dvouletky

V lednu 1949 přijalo ministerstvo spravedlnosti přípravu nového právního řádu za svůj socialistický závazek. Cílem legislativních prací se stalo předložit do 28. října 1949 ministru spravedlnosti zpracované návrhy osnov jednotlivých kodexů. Proto jsou také od počátku roku 1949 veškeré přípravné práce pečlivě plánovány, jsou připravovány týdenní plány a následně měsíčně hodnoceno plnění čtvrtletního i ročního plánu.

S výjimkou zákona o právu rodinném, který měl být sladěn s polským rodinným předpisem a vydán již na podzim 1949, měly práce na všech zamýšlených předpisech probíhat jednotně. Jako první měly být zpracovány zásady všech kodexů, pak jejich osnovy a na základě stručných osnov měly subkomise sepsat návrhy jednotlivých částí připravovaných kodexů, tzv. elaboráty.

Věcné odbory a oddělení ministerstva spravedlnosti nakonec skutečně dne 28. října 1949 předložily ministru Čepičkovi první návrhy zamýšlených osnov. Následující období bylo charakteristické především diskusemi na zvláštních setkáních s dělníky, zástupci společenských organizací i s poslanci Národního shromáždění. Přestože tomu tak nebylo u všech předpisů, docházelo k diskusi výsledků odborných debat, čímž byl posílen lidový prvek při přípravě nových právních předpisů a zajištěno, že nové právo bude hájit třídní zájmy pracujícího lidu a bude lidu též srozumitelné. Zároveň probíhalo též mezirezortní i vnitrozortní připomínkové řízení.

V oblasti civilního práva byl jako první **přijat zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném**, který byl Národním shromážděním schválen dne 7. prosince 1949 a účinnosti nabyl 1. ledna 1950. Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, a zákon č. 142/1950 Sb., o konání v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny poriadok),¹⁶⁴ byly schváleny dne 25. října 1950 a účinnosti nabyly již 1. ledna 1951. U všech těchto předpisů byla zvolena velice krátká legisvakanční lhůta.

Jako první z kodexů právnické dvouletky byl přijat **zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném**. Tato reforma rodinného práva, která do určité míry přinášela do československého práva polskou právní úpravu, byla především reformou sociálního a právního modelu rodiny. Z tohoto pohledu lze přijatou právní úpravu hodnotit

¹⁶⁴ Úřední české znění bylo vyhlášeno v příloze Sbírký zákonů na str. 243.

pozitivně, neboť jejím výsledkem bylo zrovnoprávnění obou manželů, zrušení otcovské moci a přiznání rodičovské moci oběma rodičům, zrovnoprávnění manželských a nemanželských dětí. Zároveň zákon o právu rodinném zavedl institut majetkového společenství manželů a obligatorní občanský sňatek. Nelze ovšem přehlížet ani vliv kolektivistického přístupu, podle něhož je manželství společenskou jednotkou, která má sloužit zájmům a cílům společnosti. Tento přístup se promítl i v rozsáhlé institucionalizaci péče o děti a v podpoře dalších zásahů státu do rodinných vztahů. S tím souvisí i snížení ochrany majetku nezletilých dětí.

Dalším ze zásadních kodexů v soukromoprávní oblasti byl **zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník**, který byl připraven na podkladě nepřijaté osnovy z roku 1937. Hlavním inspiračním zdrojem se ale stala právní úprava sovětského občanského zákoníku z roku 1922 a principy sovětské ústavy z roku 1936. I při silné regulaci majetkových vztahů zůstaly v novém občanském zákoníku zachovány tradiční smluvní typy. Zároveň byly zavedeny některé další smluvní typy a právní instituty. Nový zákoník sice respektoval zažitou terminologii, ale zaváděl např. diferenciaci vlastnických typů a preferenci socialistických forem vlastnictví, nebo i zjednodušení institutů držby a vydržení a zrušení zásady *superficies solo cedit*. Občanský zákoník se tak stal cestou, jak zajistit kontrolu státu nad majetkem a jeho převody. Přijetí nového občanského zákoníku přineslo také zrušení obchodního práva, neboť nebyl přijat obchodní zákoník ani žádná jiná právní norma týkající se živností.

Sovětskou právní úpravou byl inspirován i **zákon č. 142/1950 Sb., zákon o konaní v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny poriadok)**. Vzorem se stal občanský procesní kodex Ruské sovětské federativní socialistické republiky (dále též jen RSFSR) z roku 1923. Jedním z typických znaků nové právní úpravy civilního řízení se stala posílená úloha prokuratury, která mohla vstoupit do kteréhokoliv řízení. Základem nového kodexu se stala zásada materiální pravdy, zásada rovnosti účastníků a zásada volného hodnocení důkazů. Za nejdůležitější však byla považována projednací zásada. Kromě toho bylo civilní řízení postaveno na zásadě dispoziční, oficiality, zásadě jednotnosti řízení, ale i zásadě ústnosti a s ní spojené zásadě přímosti. Zásada veřejnosti a zásada senátního rozhodování měly pomoci zvýšení vlivu laického prvku na rozhodování. Úprava jednotlivých řízení byla zpřehledněna a důraz byl kladen na rychlost soudního řízení a odstranění průtahů.

Také v oblasti trestního práva byly přijaty předpisy hmotného i procesního práva, které byly schváleny dne 12. července 1950. Šlo o **zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon**, **zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)**, a související předpisy správního trestání, tedy **zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní**, a **zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní)**. I v případě těchto kodexů byla stanovena velmi krátká legisvakanční lhůta, neboť všechny tyto předpisy nabyly účinnosti 1. srpna 1950. Přijetí zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru, navazovalo na II. Kongres obránců míru.

Ve stručnosti lze uvést, že **zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon**, byl připraven pod vlivem sovětské právní vědy. Československá právní úprava stejně jako právní úprava v ostatních státech sovětského bloku opustila formální pojetí trestného činu a nahradila je pojetím materiálně formálním. Při hodnocení, zda je posuzované jednání trestné, se stala nejdůležitějším vodítkem nebezpečnost činu pro společnost.¹⁶⁵ Sovětský vliv se projevil i při přípravě zákona **č. 87/1950 Sb., trestního řádu soudního**, jehož hlavním cílem byla výchova občanů *k ostrážitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností*. Vzhledem k tomu, že přípravě a přijetí trestního řádu soudního je věnována stěžejní část této práce, bude v podrobnostech o tomto předpise pojednáno v následujících kapitolách.

Na přijetí základních trestních kodexů navázalo přijetí jednotných předpisů v oblasti správního trestání. Šlo o zákony **č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní**, a **č. 89/1950 Sb., trestní řád správní**. V rámci sjednocení právní úpravy byla zvláštní část trestního zákona správního koncipována obdobně jako zvláštní část trestního zákona č. 86/1950 Sb. Za přestupky dle trestního zákona správního bylo možné uložit trest odnětí svobody až na šest měsíců, veřejné pokárání nebo pokutu. Z vedlejších trestů uváděl trestní zákon správní propadnutí jmění¹⁶⁶ (!), zákaz činnosti, zákaz pobytu, propadnutí věci a uveřejnění nálezu. Trestní zákon správní se tak stal předpisem, na jehož základě byly trestány společensky méně nebezpečné činy.

¹⁶⁵ Materiálně formální pojetí trestného činu, které se v tehdejší RSFSR uplatňovalo od roku 1919 podle *Zásadních směrnic trestního práva RSFSR*, upřednostňuje kritérium společenské nebezpečnosti oproti naplnění všech znaků skutkové podstaty, takže původní materiální korektiv se stává nejdůležitějším kritériem při hodnocení jednání.

¹⁶⁶ Ustanovení § 21 odst. 1 zákona č. 88/1950 Sb., trestního zákona správního, umožňovalo národnímu výboru uložit za přestupek trest propadnutí jmění za předpokladu, že šlo o závažný přestupek a že pachatel svým přestupkem úmyslně projevil zjevné nepřátelství k lidově demokratickému řádu.

V rámci právnícké dvouletky byly dále přijaty zákon č. 243/1949 Sb., o akciových společnostech, zákon č. 100/1950 Sb., o podnikovém rejstříku, zákon č. 189/1950 Sb., o smlouvě pojistné nebo zákon č. 191/1950 Sb., zákon směnečný a šekový.

Výsledkem právnícké dvouletky bylo přijetí základních právních předpisů, jež měly být určující pro život socialistického státu. Nový právní řád tak vyjadřoval třídní, ideové a politické zájmy režimu. Nově vytvořené právo „svým obsahem i formou sloužilo potřebám a funkci lidově demokratického státu a bylo jasným výrazem proměn hospodářské, politické a třídní struktury společnosti, nástrojem, který aktivně působí při výstavbě socialismu, který svým obsahem podporuje další vývoj a umožňuje jej svou pružností a zajišťuje vše, čeho bylo již na cestě k socialismu dosaženo.“¹⁶⁷ Prosazení instrumentálního pojetí práva přineslo snížení společenské vážnosti práva jako jednoho ze základních normativních systémů společnosti, protože právní normy byly prodechnuty duchem vládnoucí ideologie a často přebíraly sovětské právní instituty a normy. S tím výrazně souvisela i proklamovaná snaha o vytvoření jednoduchého a lidového práva, která navzdory prohlášením komunistických politiků pro československou právní kulturu neznamenal žádný přínos. Naopak jednoduché, lidové předpisy byly po krátké době kritizovány, což posléze vedlo k nové rekonstrukční vlně na počátku 60. let. Nelze však opomenout skutečnost, že došlo ke kodifikaci a unifikaci právních předpisů v Československu, což znamenalo výrazný posun z hlediska překonání roztříštěnosti právní úpravy i z hlediska posílení právní jistoty.

Oficiální prohlášení však vyznívala v opačném duchu, když konstatovala, že cílů právnícké dvouletky bylo dosaženo a že byl vytvořen právní řád plně odpovídající současnému stavu společnosti. Vyzdvihováno bylo především překonání formalismu a byrokratismu dosavadní právní vědy, jejich schémat a přežitků. Citujme např. Klementa Gottwalda a jeho publikaci za *Socialistický stát, za socialistické právo*: „Právníci [...] kdysi ušili botu a chtěli, aby noha rostla podle ní. V právu je ještě dosti těch »starých bot«. Je to na příklad církevní právo a vše, co s ním souvisí. Život šel přes dvě světové války, přes několik revolucí, ale staré právo zůstávalo, leč život si nakonec prosadí své. Nechceme, aby se noha přizpůsobila botě, ale naopak. Nové právo musí však »pasovat«, aby nebylo možností pro libovolný výklad. Poznali jsme, jakých

¹⁶⁷ MOURAL, J. *Legislativní zkušenosti za rok 1950*. In *O právu a jeho tvorbě*. s. 121–122.

*paragrafů dovedli dříve proti nám využívat, jak je dovedli vykládat.*¹⁶⁸ Lze se však domnívat, že ani přes toto Gottwaldovo přesvědčení nedošlo k obratu, ba naopak právo bylo ještě ve větším měřítku využíváno jako nástroj společenské přeměny, podle užitého přirovnání byla opět noha pasována do boty. Byla to společenská realita, která se musela přizpůsobit pravidlům vyjádřeným v zákonných normách, bez ohledu na to, že jejich formulace vyplývala z ideologických postulátů.

Podle ministra Čepičky byla výstavba lidově demokratického zřízení a právního řádu prostoupena principy zákonitosti a ústavnosti. Ústava 9. května sice deklarovala, že lid je jediným zdrojem veškeré moci ve státě, avšak v praxi se již uplatňovala vedoucí úloha KSČ, kterou bylo možné v oblasti tvorby právních norem charakterizovat *„tím, že vedoucí orgány strany stanoví perspektivy a usměrňují legislativní činnost ústředních státních orgánů. Rozhodují zejména o vydání základních právních předpisů, projednávají jejich zásady a schvalují je. Usnesení vedoucích orgánů strany jsou politicky závazná pro příslušné státní orgány [...]“*¹⁶⁹ I proto lze říci, že účast dělníků v komisích a na diskusích o nových právních předpisech neměla větší význam. Ve skutečnosti se uplatňovala vedoucí úloha komunistické strany jako předvoje dělnické třídy. Na příštích 40 let to měla být komunistická strana, kdo určoval obsah právních norem a jejich prostřednictvím i způsob fungování československé společnosti.

Výstižně shrnul cíle a snahy režimu vtělené do právnícké dvouletky Klement Gottwald, když si v odpovědi na pozdravnou adresu IV. sjezdu československých právníků položil otázku, *„v čem spočívá změna, co nového přináší lidově demokratický dnešek v oblasti práva?“* Odpověď později publikovaná v opět v knize *Za socialistický stát, za socialistické právo* zněla: *„Končíme především s představou práva, jak ji vytvořila kapitalistická společnost. Právo za kapitalismu, halící se v hábit nadstranickosti a nadtřídnosti, bylo ve skutečnosti – ať již právník sám chtěl či nechtěl – obhajobou vykořisťování a násilí, páchaného na pracujícím lidu, obhajobou zvěle a bezpráví. Jen si vzpomeňme, jak pohlížel dříve náš lid na soudy, advokáty a právo!*

¹⁶⁸ GOTTWALD, K. *Za socialistický stát, za socialistické právo*, s. 152. Srov. *„My jsme dodrželi právní kontinuitu. Nemáme příčiny, abychom ustupovali od úkolu vytvořit nový právní řád. Nám litera zákona, právní řád, slouží k přebudování společnosti. (!) Musí být takový, aby nám přebudování usnadnil a aby je uvedl do správných kolejí. Zastaralé normy se musí nahradit novými. Reformovat život kvůli normám – to je stará reakční teorie. Normy se musí řídit podle života.“* (Tamtéž, s. 157).

¹⁶⁹ BOGUSZAK, J. – JIČÍNSKÝ, Z. *Právo a zákonnost v ČSSR*. s. 13.

Věru ne bez důvodu symbolisoval paragraf našemu lidu smyčku, která se nakonec vždy zadrhla kolem krku chudáka. Takoveto právo my dnes ovšem nepotřebujeme, nechceme a neuznáváme. V naší nové společnosti, budující socialismus, potřebujeme nové právo, takové, které slouží lidu a jeho blahu, které posiluje a chrání vládu lidu a jeho budovatelskou práci, které je zbrání proti nepřítelům lidu a socialismu. Tedy nikoliv již živé »nadtržní a nepolitické« právo, nýbrž právo hájící otevřeně a upřímně věc lidu, právo socialistické, které dnes jediné odpovídá historické pravdě a vytváří dosud nejvyšší a nespravedlivější právní řád.«¹⁷⁰

Závěrem citujme zповěď Jana Veselého, dělníka z pražské Avie, který velmi emotivně a politicky uvědoměle shrnul své zkušenosti s legislativní prací při přípravě občanského zákoníku. Je nanejvýš pravděpodobné, že pan Veselý nebyl autorem textu nebo že jeho původní text byl rozšířen a upraven. Tento článek byl zařazen jako úvodník do prvního čísla časopisu Právník v roce 1950. O to víc udivuje jeho dikce, neboť šlo o sdělení určené toliko právnické obci a s propagací výsledků právnické dvouletky široké veřejnosti nemělo mnoho společného:

Účast dělníků při tvorbě nového právního řádu

Když jsem po prvé překročil práh ministerstva spravedlnosti pocítil jsem radost z toho, že přicházím jako příslušník dělnické třídy, abych s ostatními soudruhy dělníky a rolníky spolupracoval na vytvoření nového občanského zákoníku, jenž má vyjádřit politické a hospodářské poměry v naší společnosti vyvíjející se k socialismu.

Přišli jsme do ministerstva spravedlnosti s radostným vědomím, že v jeho čele není již zástupce reakce, nýbrž náš soudruh ministr dr. Čepička, a že se v ministerstvu již nesetkáme se služebníky buržoasie, nýbrž se soudruhy právníky, s nimiž v ruku v ruce máme tvořit nový právní řád.

Přišli jsme tam, funkcionáři KSČ ze závodů a ostatní třídně nejuvědomělejší dělníci, vyslaní svými soudruhy, abychom plnili úkol, který výstižně vyjádřil soudruh prezident Gottwald v sedmém bodu svého projevu ze 17. XI. 1948, totiž zavést do všech oborů nový právní řád, podle nové ústavy a dbát o to, aby lidově demokratický státní aparát byl mocnou pákou při socialistické přestavbě společnosti.

¹⁷⁰ GOTTWALD, K. *Za socialistický stát, za socialistické právo*, s. 146. Tzv. manifestační sjezd se konal v září 1949.

Únorové vítězství našeho pracujícího lidu způsobilo, že jsme mohli překročit k vytvoření nového pokrokového občanského práva a že vedoucí úloha komunistické strany se může plně uplatnit i v tomto velmi důležitém úseku našeho veřejného života.

V ministerstvu spravedlnosti mně často problesklo myslí, kolik potentátů asi na těchto kožených křeslech dříve sedávalo a za jaké zájmy a za jaký žold zde pracovali. Spocitem hrdosti a s vděčností našemu lidově demokratickému režimu a naší straně jsem si uvědomil, že jsme první dělníci, kteří jsou v těchto místech a na tak důležité práci zúčastněni.

Právo dříve sloužilo vládnoucí vykořisťovatelské třídě, která nemohla potřebovat na tomto úseku spolupráci s dělníkem a rolníkem. Pracovny zákonodárců byly neprodyšně uzavřeny všemu tomu, co je spravedlivé, co je lidské. Právníci, služebníci buržoasie, znali jen jak bídu trestat. Jen výjimečně byly zveřejněny nějaké nové vyhlášené zákony, ke kterým lid stejně neměl práva mluvit. To byl ten „spravedlivý“ včerejšek, ve kterém byl souzen člověk, když ukradl z hladu housku, ve kterém bylo strženo do dělníků, když žádali zvýšení mezd, ve kterém byli však chráněni defraudanti a všichni velkokapitalisté, kteří okrádali národ.

A dnes je připravováno občanské právo, které bude sloužit všemu pracujícímu lidu. Bude spravedlivé a každému srozumitelné. Nebylo a není snadné vniknout do tak složitých a obtížných právních forem, které mají vyjadřovati a usměřovati celý ten koloběh běžného života. Přiznávám se, že tyto někdy nezáživné lekce byly pro mne tvrdým oříškem. Byl jsem si vědom, že nám dělníkům, poslaným ze závodů, je obtížné formulovati zákony, že tato důležitá práce nemůže být zdlána bez odborníků. A ty jsme tam poznávali. Mohu konstatovat, pokud moje znalost dovolí, že tyto záležitosti byly svěřeny do dobrých rukou.

Naším úkolem bylo sledovat veškerý vývoj tohoto nově tvořeného zákoníku, uplatňovat své dělnické zkušenosti, střežit třídní zaměření nového zákoníka a bdít svým dělnickým rozumem nad tím, aby i člověk prostý mu mohl porozumět. Pomáhali jsme tento zkroucený dříve paragraf rovnati. Zákon zestručnit, oprostit jej ode všeho školského a zbytečného. Duch starého římského práva ustupuje novému duchu, prodchnutému socialistickými zásadami. Ochrana kapitalistického zřízení se boří a na jeho místě vyvstává nový, socialistický řád, ve kterém nebude vykořisťování člověka člověkem,

ve kterém najde ochranu pracující člověk. Naše nové zákony budou odpovídati našemu lidově demokratickému zřízení a budou se opírat o světový názor dělnické třídy.

Víme všichni, že mezi pracujícím lidem a buržoasními právníky byla propast a velká nedůvěra. V ministerstvu jsme se však neseťkali s právníky buržoasními, nýbrž s právníky soudruhy, s právníky věrnými a oddanými naší lidově demokratické republice, a s uvědomělými socialisty.

Mezi těmito právníky a námi nebylo propasti ani nedůvěry, nýbrž spolupracovali jsme všichni, dělníci, rolníci i právníci jako soudruzi na společném díle v duchu srdečné a upřímné spolupráce. S jejich strany bylo pro nás hodně pochopení a porozumění. Naše připomínky byly uváženy, přezkoumány a uplatněny. Mnohým z řad právníků naše nevybroušené připomínky v začátcích nebyly jasné, ale to i nám jejich vytříbené řeči a formulace byly cizí. Ale čas všechno urovnal, krásné jsou poznatky z této práce. Inteligence, která chápe dnešní dění, která vypověděla boj včerejšku, se stává velkým pomocníkem dělnické třídy. Zákony z této spolupráce vzešlé budou hybnou pákou pro budování socialismu. Víme však, že je třeba ještě hodně práce na této cestě vykonati, že je nutno se ještě oprostiti od mnohého měšťáckého balastu, ale i to se podaří.

Vzpomínám na tu vyčerpávající a únavnou práci, na ten zápas o každé slovíčko, ba i tečku, aby věty paragrafu byly správně formulovány a měly správný smysl. Aby v nich bylo podchyceno, co se jen právnicky dá. Tam jsem poznal, že nepracují namáhavě jen dělníci, že i duševní práce je namáhavá a vyčerpávající. Nám laikům se v zákonných ustanoveních mnohé zdálo samozřejmé a tu shledáváme, že právě to, co je člověku samozřejmé, musí býti zvláště chráněno. Dostávám školu, o které se mi ani nedálo, a já osobně jsem za ni velmi vděčen naší straně, která mi dala příležitost, abych při tomto velkém díle uplatnil své dělnické zkušenosti, ale abych přitom nabyl i mnoho dalších cenných zkušeností pro svou politickou práci.

Věřím, že poctiví občané budou s tímto nově uspořádaným zákoníkem spokojeni. Protože je to dílo veliké, může se stát, že něco nebude uděláno tak, jak by to mělo být. Proto bude tento zákon zveřejňován v rozhlase a v továrnách, bude o něm diskutováno, aby každý pracující mohl k němu vznést své připomínky.

A tak se připravuje a rodí nový občanský zákoník. Je to společná práce právníků, dělníků, rolníků, zástupců odborů a Svazu československé mládeže. Tvoří jej lidé

pracující. Bude mít vysokou úroveň, bude upravovat výrobní a směnné poměry v naší společenské éře a bude nám účinným nástrojem na cestě k socialismu.

Jan Veselý, dělník v „Avia“, nár. podnik¹⁷¹

4.4. Právníková dvouletka – údernictví v oboru právo?

Právníková dvouletka přinesla zásadní přeměnu československého práva. Znamenala sjednocení právního řádu na území Československa, kterého nebylo do roku 1938, resp. 1948 dosaženo. Ukázalo se, že direktivní řízení, závazné stanovení poměrné krátkých termínů, zjednodušení legislativního procesu (zejm. v Národním shromáždění) umožnilo efektivní a rychlou přípravu právních předpisů. Stinnou stránkou tohoto postupu však zůstává obsah některých nově přijatých norem, které buď neodpovídaly potřebám společnosti, ale naopak akcentovaly potřeby komunistické strany, nebo umožňovaly velmi širokou interpretaci.

Nabízí se otázka, zda toto období, které sice navazovalo na dvouletý hospodářský plán, nemělo být koncipováno jako právníková pětiletka. První pětiletý hospodářský plán začal až v roce 1949, takže právníková dvouletka *de facto* spadá do období konce hospodářské dvouletky a z větší části do období první pětiletky. V případě, že by bylo zvoleno delší časové období, mohly být práce na přípravě nových právních předpisů od počátku lépe organizovány a odborné i politické orgány mohly mít více času na zvážení navrhovaných zásad i osnov. V čistě teoretické rovině lze uvažovat o tom, že by vznikly kvalitnější právní předpisy, které by pak nevyžadovaly nejen novelizace, ale ani následnou rekodifikaci v 60. letech.

Na druhou stranu je třeba uvážit i rizika spojení s takto dlouhou lhůtou k vytvoření nového právního řádu. Jednak je to ztráta politického účinku rychlé (re)kodifikace, tedy vyzvednutí komunistického způsobu řízení a akceschopnosti oproti době první republiky. Dále by prodloužení dvouletky na pětiletku mohlo přinést sice lepší organizaci kodifikačních prací, ale zároveň jejich zpomalení. Představa delšího časového období do termínu předložení často vede až k zastavení prací, které se pak rozběhnou tak říkajíc až na poslední chvíli. Stejně jako ve 20. a 30. letech by hrozilo, že

¹⁷¹ VESELÝ, J. *Účast dělníků při tvorbě nového právního řádu*. In *Právník*, 1950, s. 1–2. Ponecháno v původním znění včetně gramatických chyb.

práce budou přerušeny pro naléhavost jiných úkolů a ke sjednocení československého práva a jeho přizpůsobení podmínkám lidově demokratického zřízení a vlády jedné politické stany nakonec nedojde vůbec. Třetím velkým rizikem by v případě pětiletého plánu přestavby právního řádu byla představa, že delší termín povede ke kvalitnějšímu a odbornějšímu zpracování návrhů osnov. Této představě sice svědčí skutečnost, že na počátku 50. let režim aktivně vychovával nové právníky i legislativce. Nelze však zapomínat na náplň výuky nových právníků – při prodloužení termínů by návrhy osnov mohly být kvalitnější a odbornější, ale spíše po stránce politické. V ostatním je třeba konstatovat, že oproti pozdějším stranickým a politickým hodnocením právnické dvouletky¹⁷² dvouletý termín umožnil účast zkušených právníků a legislativců, kteří znali své řemeslo a i v takto krátkém časovém úseku dokázali připravit po obsahové i formální stránce poměrně kvalitní právní předpisy.

Vzhledem ke skutečnosti, že o rekonstrukci československého právního řádu se následně uvažovalo již od počátku roku 1957 a že velké kodifikace 60. let byly podmíněny dosažením socialismu v Československu, lze se domnívat, že i kdyby byly práce na právnické dvouletce rozvrženy do pěti let (tj. s koncem v roce 1952 nebo 1953), došlo by na počátku 60. let k jejich nahrazení novými socialistickými předpisy bez ohledu na jejich kvalitu.

Lze tedy dojít k závěru, že přes nedokonalosti v organizaci práce, přes dílčí nedodržování harmonogramu a překotné dokončování návrhů osnov, které musely být v některých případech brzy upravovány nebo úplně přepracovány, dvouletka splnila svůj hlavní cíl, kterým bylo sjednocení, zjednodušení a zlidovění právního řádu. Byť byly termíny ke zpracování nových právních předpisů velmi napjaté – v této souvislosti lze s trochou nadsázky o mnoha pracovnících ministerstva spravedlnosti i o mnoha jeho externích spolupracovnících říci, že se stali opravdovými úderníky v oboru práva.

¹⁷² Podle *Hodnocení právnické dvouletky* z roku 1963 byla kodifikace velmi náročným úkolem a bylo nutné, aby kodifikační práce byly řízeny stranickými orgány a aby nové právo tvořili zkušení, marxisticky vzdělaní právníci, „kteří nebudou přejímat slepě buržoasní právní formy.“ Za hlavní nedostatky dvouletky byly z organizačního a personálního hlediska označeny tři skutečnosti. Jednak že práce na dvouletce řídila politická komise ministerstva spravedlnosti a nikoliv stranický orgán, dále že se na legislativních pracích podíleli ještě staří pracovníci ministerstva a za třetí, že byli přizváni buržoasní soudci. Tyto nedostatky nebylo dle hodnocení možné odstranit ani zřízením kodifikačních komisí složených z externích pracovníků a vědců, neboť jejich účast ještě zvyšovala „nebezpečí, že kodifikační práce budou ovlivňovány buržoasními vědci.“ Tím byl myšlen především prof. Krčmář. Blíže viz Národní archiv, f. Alfred Dressler (nezpracováno). *Hodnocení právnické dvouletky* (14. 1. 1963).

5. LEGISLATIVNÍ PRAVIDLA¹⁷³

5.1. Význam legislativních pravidel při tvorbě právních předpisů

Legislativní pravidla jsou stěžejním předpisem, který upravuje postup exekutivy při vytváření návrhů právních předpisů, ať už jde o normotvorbu vlastní nebo o návrhy, které následně schvaluje parlament jako reprezentant moci zákonodárné. Jejich smyslem je sjednocení postupu ministerstev a jiných ústředních orgánů při přípravě právních předpisů a zvýšení úrovně tvorby právního řádu. Legislativní pravidla tak byla základním dokumentem, podle něhož se řídila příprava všech nových právních předpisů. Cílem následující kapitoly je proto představit legislativní pravidla používaná v době právníkové dvouletky, neboť pouze porovnání pravidel daných *de lege lata* umožní řádné posouzení konkrétního legislativního procesu, v tomto případě přípravy trestního řádu.

Legislativní pravidla stanovila hlavní zásady tvorby právních předpisů bez ohledu na jejich věcné zaměření, a proto je lze považovat za zásadní dokument stanovující proces vzniku nových norem. Legislativní pravidla byla používána nejen v případě přípravy osnov zákonů nebo jiných právních předpisů, které vydávaly ústřední úřady, ale rovněž při přípravě předpisů vydávaných ostatními úřady a veřejnými orgány. Zákony jako právní předpisy nejvyšší právní síly měly upravovat co nejširší okruh skutečností, což mělo umožnit urychlenou výstavbu nového lidově demokratického právního řádu.

Z hlediska přípravy kodexů právníkové dvouletky je zásadní, že v listopadu 1949 – tedy v polovině právníkové dvouletky – došlo ke změně legislativních pravidel. Rekodifikační práce tak zčásti probíhaly na základě starších legislativních pravidel, což umožnilo při tvorbě nových legislativních pravidel již vycházet z poúnorové legislativní praxe. Proto se lze domnívat, že nová legislativní pravidla v mnohém navazovala nejen na dřívější úpravu, ale vycházela i ze zkušeností s kodifikačními pracemi na ministerstvu spravedlnosti a dalších ministerstvech z let 1948 a 1949. Publikace legislativních pravidel obsahovala jako přílohu i podrobnější předpisy k legislativním pravidlům. Legislativní pravidla schválená usnesením vlády ze dne 2. listopadu 1949

¹⁷³ Kapitola vychází z autorčina textu publikovaného pod názvem *Legislativní pravidla v době tzv. Právníkové dvouletky*. In VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. (eds.): III. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference.

byla v publikaci doplněna o vysvětlivky k jednotlivým ustanovením, které vydal úřad předsednictva vlády svým výnosem dne 29. listopadu 1949, a o rejstřík.¹⁷⁴

5.2. Všeobecné zásady legislativních pravidel

První oddíl legislativních pravidel obsahoval všeobecné zásady, které měl mít každý tvůrce právního předpisu na zřeteli během své práce. Byť jsou zásady členěny do paragrafů, jde spíše o popis vhodné praxe než o normativní text. První z všeobecných zásad proklamuje základní funkci právních předpisů.¹⁷⁵ Jejich osnovy mají být vypracovány tak, aby svým obsahem a formou sloužily potřebám a funkci lidově demokratického státu a byly jasným výrazem proměn hospodářské, politické a třídní struktury společnosti.¹⁷⁶ Právě touto svojí funkcí se podle doplňujících vysvětlivek odlišují právní předpisy lidově demokratického státu od právních předpisů označovaných za měšťácké. Jinými slovy, právní předpisy mají být připraveny tak, aby byly „jasným projevem vůle pracujícího lidu vedeného dělnickou třídou a výrazem skutečností vytvářených lidově demokratickým zřízením.“¹⁷⁷

Další všeobecnou zásadou je stanovení hlavních zřetelů, jež mají mít tvůrci právních předpisů vždy na paměti. Prvním z nich je, že právní předpisy jsou nástrojem aktivně působícím při výstavbě socialismu. Právní předpisy měly k budování socialismu přispívat především svým obsahem tak, aby se dostalo podpory dalšímu vývoji a zároveň aby bylo pružně zajišťováno vše, čeho bylo na cestě k socialismu dosaženo. Vláda se tím, jak již bylo výše naznačeno, otevřeně přihlásila k tzv. instrumentálnímu pojetí práva, které se promítlo nejen v oblasti legislativy, ale rovněž v aplikaci právních předpisů.¹⁷⁸

Druhým ústředním motivem tvorby právních předpisů mělo být využití zkušeností československého lidu, ale i ostatních lidových demokracií, zejména však měly být využívány zkušenosti Sovětského svazu. Z praxe v době právnícké dvouletky lze soudit,

¹⁷⁴ Usnesení, jímž se schvalují legislativní pravidla, intimát úřadu předsednictva vlády, č. j. 303.560/1949, příloha B, bod 9. Výnos úřadu předsednictva vlády nese č. j. 303.941/49.

¹⁷⁵ Právní předpisy jsou definovány jako zákony, resp. opatření předsednictva Národního shromáždění, dále vládní nařízení, nařízení ministrů i ostatní obecné právní předpisy.

¹⁷⁶ Ustanovení § 1 legislativních pravidel.

¹⁷⁷ Vysvětlivka k ustanovení § 1 legislativních pravidel.

¹⁷⁸ Více k instrumentálnímu pojetí práva např. KÚHN, Z. *Aplikace práva soudcem v éře střeoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005.

že tato zásada byla dodržována. Jak bylo uvedeno výše, studijní oddělení a Právnický ústav ministerstva spravedlnosti připravily velké množství překladů právních předpisů a odborných publikací nejen ze Sovětského svazu, ale i z ostatních států tzv. východního bloku. Z těchto podkladů pak vycházeli členové politické komise i členové odborných komisí a subkomisí při přípravě jednotlivých osnov právních předpisů.

Jedním z hlavních postulátů tvorby prvních předpisů v době právníkové dvouletky bylo, že jedině jasnými formulacemi lze zabránit třídnímu nepříteli ve zneužití právních předpisů. I přes tuto zásadu například připravovaný kodex trestního práva hmotného přebíral široké a často neurčité skutkové podstaty ze zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. V tomto případě by jasné formulace zabránily potrestání nepřátel režimu, a proto zde požadavek jasnosti ustoupil do pozadí.

Mezi všeobecné zásady tvorby právních předpisů byla řazena rovněž zásada decentralizace. Jejím smyslem bylo přenechání co nejširšího okruhu vztahů normám nižšího řádu, tj. podzákoným předpisům. Cílem bylo, aby pomocí právních předpisů mohl režim včas reagovat na změněné poměry. Pokud právní předpis sám nepůsobil jako nástroj změny, měl se snadno přizpůsobit novým společenským nebo hospodářským jevům. Právě proto se zákony měly omezit pouze na obecnou úpravu a detailní nebo dílčí normy měly být obsahem až podzákoných předpisů, které je možno rychle a jednoduše změnit. Jedině tak mohlo být dosaženo stavu, kdy právní předpisy nebyly brzdou vývoje, tedy nebránily rozvoji lidově demokratického zřízení, a zároveň nebyly v rozporu s vůlí pracujícího lidu uskutečňujícího socialismus.¹⁷⁹

Protože Ústava 9. května zakotvila jednotu lidové moci, neměl dále nastat žádný rozpor mezi exekutivou a legislativou při tvorbě právních předpisů. Decentralizace tak byla současně snahou o pružnou a účelnou dělbu normotvorných funkcí. Především oblasti, v nichž docházelo k nejčastějším a nejrychlejším změnám, měly být upraveny prováděcími předpisy. To umožnilo, aby Národní shromáždění nebylo „zatěžováno zákony s technickými podrobnostmi.“¹⁸⁰ Lze tedy hovořit o jednoznačném upřednostňování podzákonné úrovně oproti zákonné úrovni, o tendenci, která je ve srovnání se současnou normotvorbou opačná. Nelze však zapomínat na skutečnost,

¹⁷⁹ Vysvětlivka k ustanovení § 3 legislativních pravidel.

¹⁸⁰ Tamtéž.

že dle Ústavy 9. května byl soudce vázán celým právním řádem, nikoliv pouze zákonem.¹⁸¹

Jednou ze všeobecných zásad byla rovněž zásada účasti slovenských úřadů. Protože Československo bylo státem dvou bratrských národů, jimž Ústava 9. května zaručovala právo na stejně příznivé podmínky pro hospodářský, kulturní i sociální život, měly být právní předpisy ve všech stádiích připravovány v úzké součinnosti s příslušnými slovenskými úřady¹⁸². Legislativní pravidla sice hovoří o stálém, plynulém, ustavičném, pružném a dle potřeby i neformálním styku českých a slovenských úřadů, ve skutečnosti však neposkytují téměř žádná další vodítka nebo záruky takové spolupráce.¹⁸³ Pouze k zajištění plynulosti vzájemného styku výslovně umožňují využití telefonu, dálkopisu nebo obdobných zařízení.

Poslední všeobecnou zásadou byla účast lidu na přípravě právních předpisů. Podle této zásady nemohou právní předpisy plnit svůj úkol, pokud jsou dílem omezeného okruhu odborníků, a proto je třeba využít při přípravě nových právních předpisů zkušeností a námětů širokého okruhu pracujícího lidu. Významnější návrhy osnov měly být projednány s krajskými, případně i okresními nebo místními národními výbory a soudy, ale také „s dotčenými masovými a zájmovými organizacemi pracujícího lidu, orgány podniků socialistického sektoru a orgány lidových družstev, vynikajícími pracovníky, úředníky a odborníky.“¹⁸⁴ Tyto všechny subjekty měly na vyžádání poskytnout ústředním úřadům vyjádření, a to především ve stadiu formulace zásad nové právní úpravy, resp. v řízení o zásadách. Další pravidla účasti lidu však legislativní pravidla neobsahovala, neboť forma zapojení „laického prvku“ do normotvorby se neměla odvíjet od obsahu zamýšleného právního předpisu, ale od toho, zda věc měla být

¹⁸¹ Srov. Čepičkův dopis byru KSČ: „Po dobytí moci je povinností dělnické třídy vybudovat svůj státní aparát. To vyžaduje především rozbít starý aparát, který sloužil buržoazii. Vycházejí z pouček Lenina (Stát a revoluce) a ze zkušeností pařížské Komuny a Velké říjnové socialistické revoluce odmítáme Montesquieuovu doktrínu o dělbě moci na zákonodárnou, výkonnou a soudní. Náš nový lidově demokratický řád neuznává takovou zásadní dělbu moci, neboť zdrojem veškeré moci ve státě je lid, který si nejen zákony dává, nýbrž i sám zákony vykonává. Tomu odpovídá požadavek, aby soudce byl vázán celým právním řádem.“ (Národní archiv, f. ÚV KSČ, Politické procesy, Komise III, Informace č. 37).

¹⁸² Těmito úřady rozuměly se ty, v jejich čele stál pověřenec.

¹⁸³ Výjimkou je např. ustanovení § 8 odst. 1 legislativních pravidel, podle něhož měly ústřední úřady vypracovat návrh dílčího legislativního plánu po slyšení příslušného úřadu slovenského.

¹⁸⁴ Ustanovení § 5 legislativních pravidel. Podle vysvětlivky k tomuto ustanovení se masovými a zájmovými organizacemi pracujícího lidu rozuměly především organizace politické, odborové, družstevní, kulturní, organizace žen a mládeže, organizace tělovýchovy (tedy např. Jednotná odborová organizace, jednotné svazy zemědělců, Ústřední rada družstev, Rada československých žen, Československý svaz mládeže či Československá obec sokolská).

projednána urychleně nebo např. důvěrně. Členy pracovních skupin v ústředních úřadech měli být jako zástupci lidu především poslanci Národního shromáždění, členové národních výborů nebo soudci z lidu. Například na ministerstvu spravedlnosti byli členy politické komise již od počátku nejméně čtyři dělníci a po IX. sjezdu KSČ byla komise rozšířena o poslance Národního shromáždění.¹⁸⁵ Vysvětlivka k této zásadě doporučuje využití anket s přesně formulovanými dotazy.¹⁸⁶

5.3. Plánování některých legislativních prací

Druhý oddíl legislativních pravidel je věnován otázkám plánování legislativních prací. Plán prací právnické dvouletky byl jasně dán, avšak v podmínkách plánovaného hospodářství vláda zamýšlela velmi pečlivě plánovat a kontrolovat plnění plánu v oblasti novotvorby neustále, tedy nejen po dobu trvání dvouletky. Podle legislativních pravidel tak vláda stanovila tzv. legislativní plán, který měl umožnit organizaci výstavby lidově demokratického právního řádu, časovou koordinaci, vytvoření větších legislativních celků z jednotlivých dílčích úprav a použití nových pracovních metod. Legislativní plán měl zároveň soustředit legislativní práce na nejdůležitější úkoly, zajistit důkladné a včasné projednání závažných osnov a poskytnout podklad pro politicky závažnou účast co nejširšího okruhu zástupců pracujícího lidu již při přípravě osnov. Poněkud překvapivě měl legislativní plán přispět i k socialistické soutěži jednotlivců a kolektivů a k rozvoji součinnosti mezi ústředními úřady navzájem i ve vztahu ke slovenským úřadům. Podle vysvětlivky k tomuto ustanovení byl legislativní plán „výrazem toho, že v lidově demokratickém zřízení pracuje vláda jako celek vedený jediným cílem, že úzké ressortní zájmy se koordinují a podřizují celku.“¹⁸⁷

Přestože legislativní činnost měla být výsledkem vzájemné spolupráce všech zúčastněných činitelů, vysvětlivka k tomuto ustanovení výslovně omezuje povinnost stanovení legislativního plánu pouze na osnovy zákonů a vládních nařízení. Příprava nařízení ministrů a ostatních obecných právních předpisů vydávaných ústředními úřady však mohla být součástí rezortních legislativních plánů.

¹⁸⁵ Blíže viz FRANTALOVÁ, A. *Činnost politické komise v době tzv. právnické dvouletky*. Diplomová práce (nepublikováno).

¹⁸⁶ V praxi bylo využíváno i vyvěšení navrhovaného znění právní normy ve výloze obchodu. Tak tomu bylo např. u trestného činu vraždy, jehož text byl vyvěšen ve výloze na Václavském náměstí v Praze.

¹⁸⁷ Vysvětlivka k ustanovení § 6 legislativních pravidel.

Vláda stanovila legislativní plán vždy na kalendářní pololetí. Vzhledem k tomu, že práce na kodexech právnické dvouletky byly naplánovány na celé dva roky s poměrně přesnými termíny, jeví se toto ustanovení legislativních pravidel spíše jako kontrolní mechanismus přezkumu přípravných prací. Je však třeba připomenout, že současně s pracemi na kodexech právnické dvouletky na ministerstvu spravedlnosti probíhaly, jak naznačeno výše, legislativní práce i v ostatních rezortech. Upevňování postavení nového režimu vyžadovalo změny právních předpisů nebo přijetí nových právních předpisů téměř ve všech oblastech. Taková změna vyžadovala plánování, koordinaci a kontrolu plnění, což měl umožnit právě institut legislativního plánu. Krátké plánovací období tak bylo rovněž výrazem snahy o rychlou a plánovitou přeměnu právního řádu.

Legislativní plán vypracovávaly ústřední úřady po slyšení příslušných slovenských úřadů na dané plánovací období. Návrh plánu každého úřadu přitom vycházel z pracovního programu úřadu a měl navazovat na úkoly vyplývající z vládního programu a politické linie vlády. Návrh plánu měl zahrnovat jen konkrétní právní úpravy, jejichž potřeba vycházela z politických úkolů, avšak s přihlédnutím k pravděpodobnosti zvládnutí přípravných prací v daném termínu. V návrhu plánu měl každý úřad uvést stručný nástin obsahu zamýšlené právní úpravy, včetně skutečností rozhodných pro posouzení její naléhavosti, vhodnosti a dosahu nebo nákladů.¹⁸⁸

Návrh plánů jednotlivých ústředních úřadů obsahoval také lhůty pro jednotlivé fáze legislativních prací. Šlo o lhůty pro stanovení zásad a řízení o zásadách, dále pro připomínkové řízení a předložení osnovy vládě. Jednotlivé fáze nemusely spadat do téhož kalendářního pololetí, což mělo být v plánu zohledněno tak, že obsahoval jen některé lhůty, které spadaly do příslušného plánovacího období. Takto připravený návrh měl být dva měsíce před začátkem dalšího plánovacího období rozeslán ostatním ústředním úřadům, slovenským úřadům a předsednictvem vlády určeným činitelům spolu s podněty k legislativní činnosti pro ostatní úřady. O zaslaném návrhu dílčího plánu a podnětech pak probíhalo řízení připomínající řízení připomínkové, během něhož měly všechny ústřední úřady zhodnotit návrhy ostatních úřadů jak z hlediska vlastních úkolů, celkové vládní politiky tak i z hlediska toho, zda zásady navrhovaných předpisů *„nepřinášejí podněty pro zdokonalení návrhu jeho vlastního plánu, zejména též, jak by*

¹⁸⁸ Jde o posouzení obdobných skutečností jako v současném přehledu dopadů návrhu právního předpisu.

*bylo možno zamýšlená legislativní opatření koordinovat nebo spojit v účelné celky.*¹⁸⁹ Stanoviska k dílčím návrhům měly jednotlivé ústřední úřady a další zúčastnění činitelé sdělit každoročně do 21. listopadu a 21. května. O způsobu vypořádání, případně zpracování úprav jednotlivých dílčích plánů se však legislativní pravidla blíže nezmiňují. Z vysvětlivky však vyplývá, že vypořádání bylo úkolem úřadu předsednictva vlády při sestavování návrhu legislativního plánu. Vysvětlující text předpokládal, že úřad předsednictva vlády bude stanoviska jednotlivých ústředních úřadů koordinovat, případně bude iniciovat dílčí vzájemné porady dotčených úřadů, případně i meziministerské porady všech účastníků. Přesný postup nebyl stanoven, protože „*bude jej [postup] zapotřebí pružně přizpůsobovat získaným zkušenostem a okolnostem případu.*“¹⁹⁰ Úřad předsednictva vlády mohl rovněž jednotlivé ústřední úřady vyzvat k zaslání doplněného nebo přizpůsobeného dílčího plánu.

Pokud by se vyskytly obtíže při plnění legislativního plánu, které by mohly ohrozit jeho splnění, stanoví § 11 legislativních pravidel, že o tom má člen vlády stojící v čele ústředního úřadu informovat předsedu vlády a navrhnout potřebná opatření. Smyslem tohoto ustanovení byla opět zvýšená kontrola plnění legislativního plánu, a to i během plánovacího období.

Legislativní pravidla umožňovala rovněž projednávání osnov mimo legislativní plán. Osnovy zákonů i vládních nařízení nezařazené do legislativního plánu mohly být do řízení o zásadách, resp. do připomínkového řízení zaslány pouze se souhlasem předsedy vlády. Podle vysvětlujícího textu mělo jít o předpisy, s nimiž se v době vypracování legislativního plánu ještě nemohlo počítat, nebo jejichž příprava měla být v zájmu obrany státu nebo jiného důležitého státního zájmu utajena.

5.4. Vlastní legislativní pravidla

Legislativní pravidla se v oddílech III. až IX. věnovala přípravě právních předpisů od zahájení jejich tvorby až po řízení v Národním shromáždění a hodnocení uplatnění přijaté právní úpravy v praxi. Jde o 27 ustanovení, která jsou pak blíže rozvedena

¹⁸⁹ Ustanovení § 10 odst. 2 legislativních pravidel.

¹⁹⁰ Vysvětlivka k ustanovení § 10 legislativních pravidel.

v podrobnějších předpisech k legislativním pravidlům v části věnované technickému postupu při legislativních pracích.

První fází přípravy právních předpisů bylo stanovení jejich zásad, které mělo spočívat „*především ve vypracování podrobného hospodářského a třídního rozboru jak dosavadních právních předpisů, tak i skutečných poměrů hospodářských, politických, třídních, jak se v oblasti chystané úpravy jeví s hlediska potřeb a funkce lidově demokratického státu.*“¹⁹¹ Kromě rozsáhlých podkladů vyžadovala příprava takového rozboru také získání informací o zkušenostech z ostatních lidově demokratických států, zejména Sovětského svazu, ale také námětů a stížností z řad pracujících. Součástí zpracovaných zásad měl být také odhad finanční, materiální a osobní potřeby, která z plánované právní úpravy vyplyne. Totéž se týkalo zamýšlených prováděcích předpisů. Pouze úplné zhodnocení podle výše uvedených kritérií na začátku legislativního procesu mohlo zajistit, že budou včas rozpoznány všechny důsledky připravované právní úpravy, ale též že bude postaveno na jisto, zda půjde o právní úpravu trvalou či jen přechodnou, která bude pružně přizpůsobována novým poměrům.¹⁹²

Zásady měly být projednány s ostatními ústředními úřady v tzv. řízení o zásadách, jehož výsledkem měla být shoda na zamýšlené právní úpravě tak, aby tato mohla splnit „*po obsahové stránce co nejučelněji svůj úkol a aby se připomínkové řízení zjednodušilo a omezilo pokud možno na technické propracování osnovy a důvodové zprávy.*“¹⁹³ Pro řízení o zásadách platila přiměřeně ustanovení o připomínkovém řízení a v případě rozporu měla být věc předložena k rozhodnutí vládě.

Na základě projednaných zásad měla být připravena osnova zamýšleného právního předpisu. Osnova měla podle legislativních pravidel vyjadřovat důvod svého vydání, označovat úkoly, které mají být splněny, a určovat právní prostředky, jejichž pomocí má být stanovených cílů dosaženo. Osnova měla rovněž v celém textu vyjadřovat politický smysl a účel právní úpravy, neboť „*politickými formulacemi dovolává se právní předpis politického a třídního uvědomění pracujících a mobilisuje je k boji za uskutečnění socialismu, k odstraňování překážek a k zneškodňování třídního nepřítele.*“¹⁹⁴

¹⁹¹ Ustanovení § 13 legislativních pravidel.

¹⁹² Vysvětlivka k ustanovení § 13 legislativních pravidel.

¹⁹³ Ustanovení § 14 legislativních pravidel.

¹⁹⁴ Ustanovení § 16 legislativních pravidel.

Legislativní pravidla stanovila v dalších ustanoveních požadavek obecnosti, tj. že právní předpis nemá řešit jednotlivé případy, které by snad mohly nastat, dále požadavek závažnosti, tedy že právní úprava proměnlivých vztahů, které budou vyžadovat brzkou změnu právní úpravy, bude svěřena prováděcím předpisům, nebo požadavek funkčního skloubení nových organizačních forem, které vyplývají z nových výrobních vztahů a nového politického uspořádání.

Z formálního hlediska měla být osnova členěna podle systematického vymezení stanoveného zásadami. Osnova měla být rozdělena do logicky souvisejících celků, tedy částí, hlav, dílů a oddílů. Přednost měla mít krátká ustanovení, jednotlivé paragrafy neměly obsahovat příliš mnoho odstavců. Všechny části právního předpisu počínaje paragrafy měly nést stručné a výstižné nadpisy.

Ustanovení § 24 legislativních pravidel poskytuje návod, jak postupovat v případě nutnosti změny právního předpisu. Nevyhovující právní předpisy neměly být novelizovány, ale přepracovány a přizpůsobeny zásadám lidově demokratického právního řádu a nově vydány. V případě novelizace bylo doporučeno vydat nové znění celého ustanovení nebo části předpisu. Při rozsáhlejších nebo opakovaných novelizacích měl být právní předpis znovu vyhlášen.

Při tvorbě právního předpisu měly být omezeny citace a odkazy, a to jak v rámci téhož právního předpisu, tak na jiné právní předpisy. Z této zásady patrně vycházeli i tvůrci nového trestního řádu, když chtěli do každé části tohoto procesního předpisu začlenit obecná ustanovení týkající se např. doručování nebo běhu lhůt.¹⁹⁵ V případě nutnosti převzetí nebo opakování ustanovení měla být citace vyjádřena v závorce. Velmi důležitou složkou tvorby právního předpisu je rovněž jeho jazyková stránka. Právní předpisy měly být jasné a stručné, terminologie měla být přísně dodržována a měla být vždy v souladu s obecným významem použitých slov. Připouštěla-li to přesnost právního názvosloví, měly být používány pojmy marx-leninské nauky, zejména z oboru názvosloví národohospodářského a politického.¹⁹⁶ Také cizí slova měla být pokud možno nahrazena domácími výrazy, což se dle vysvětlivky netýkalo zdomácnělých termínů jako např. *citace*, *funkce*, *konfiskace*, *kontrola*, *mechanisace* nebo *novelisace*.

¹⁹⁵ Systematika trestního řádu byla v rámci řízení o zásadách změněna na základě připomínek ministerstva vnitra. Podrobněji viz kapitolu 6.3.4 věnovanou řízení o zásadách trestního řádu.

¹⁹⁶ Ustanovení § 26 legislativních pravidel.

Důvodová zpráva měla být vypracována tak, aby podala odborný i politický rozbor skutečností, které odůvodňují vydání právního předpisu i jeho obsah. U závažnějších předpisů měla být rozdělena na všeobecnou a zvláštní část, jejichž obsah odpovídal současnému členění důvodové zprávy. V případě, že nebyla zpracována všeobecná část, měly být na konci důvodové zprávy uvedeny údaje o finančním, hospodářském a materiálovém zajištění a způsobu úhrady nákladů právní úpravy.

Připomínkové řízení bylo upraveno v oddílu V. legislativních pravidel, který pojednával o postupu prací po skončení řízení o zásadách. Na podkladě jeho výsledku měla být zpracována osnova, která měla být rozeslána do připomínkového řízení. Rozdělovník adres, na něž bylo třeba osnovu rozeslat, stanovil svým oběžníkem úřad předsednictva vlády. Účelem připomínkového řízení bylo dosažení toho, „*aby osnova a důvodová zpráva plně vyjadřovaly politický smysl stanovených zásad a aby jejich znění bylo po všech stránkách zdokonaleno [...]*“.¹⁹⁷ Osnova měla být do připomínkového řízení odeslána spolu s průvodní zprávou, v níž měl být uveden politický účel osnovy (pokud nebyl již uveden v důvodové zprávě), popis průběhu přípravných prací i výsledek řízení o zásadách. Lhůta pro sdělení připomínek měla být nejméně 14 dní a uplatněné připomínky měly být projednány pokud možno ústně.

Po připomínkovém řízení měl ústřední úřad předložit osnovu s důvodovou a předkládací zprávou úřadu předsednictva vlády se žádostí o zařazení na pořad jednání vlády. Pokud došlo po připomínkovém řízení k zásadním změnám, měla být předkládací zpráva rozeslána ostatním ústředním úřadům, a to včetně konečného znění osnovy a důvodové zprávy.

Po schválení vládou předložil předseda vlády osnovu spolu s důvodovou zprávou jako vládní návrh zákona Národnímu shromáždění. Při sněmovním projednávání měla být vládním návrhům věnována od počátku bedlivá pozornost, projednávání v předsednictvu Národního shromáždění i v jednotlivých výborech se mělo dít za účasti zástupců ústředních úřadů, které návrh předložily. V případě nutnosti změn v návrhu měl úřad předsednictva vlády učinit taková opatření, aby předkládající ústřední úřad zjednal ihned nápravu. K doplňovacím a pozměňovacím návrhům legislativně technického charakteru se měl okamžitě vyjádřit zástupce předkládajícího úřadu. K větším změnám mohl zástupce uplatnit výhradu rozhodnutí vlády. K vlastním

¹⁹⁷ Ustanovení § 29 legislativních pravidel.

věcným návrhům musel mít zástupce předkládajícího úřadu zmocnění nebo příkaz vlády.

Podrobnější předpisy k legislativním pravidlům obsahovaly jednak část týkající se formální úpravy osnov, jednak část týkající se technického postupu při legislativních pracích. Ustanovení části o formální úpravě osnov pojednávala o úpravě nadpisu a úvodní věty právního předpisu, o jeho členění a změnách (tj. zrušovací doložky a doložky o zachování účinnosti). Dále upravovala zmocňovací ustanovení pro republikaci novelizovaných předpisů nebo doložky o účinnosti a provedení. Součástí pokynů pro formální úpravu osnov byla též podrobná citační pravidla a uvedení značek pro úřední sbírky právních předpisů.

V části věnované technickému postupu při legislativních pracích byla stanovena pravidla vnější úpravy osnov právních předpisů, pro vyznačování změn obsažených v přepracovaných osnovách a pro změny důvodové zprávy. Dále jsou zde stanoveny konkrétní postupy např. pro označování osnovy určené pro připomínkové řízení, pro formální úpravu připomínek, pro postup při jejich vyřizování a vypořádání nebo pro následné rozeslání přepracované osnovy. Obdobně jsou rozpracována pravidla pro řízení před vládou nebo v Národním shromáždění a upraven je i postup ověřování podpisů a péče o bezvadnost textu právních předpisů.

5.5. Úloha legislativních pravidel v období právníkové dvouletky

Legislativní pravidla z roku 1949 byla poměrně stručným dokumentem, který do legislativního procesu pevně zakotvil politické imperativy a jasně vymezil účel i pojetí nových právních předpisů. Spíše než o normativní text jde v mnoha ustanoveních o proklamaci, jež by měla být spíše součástí preambule nebo jiného uvozovacího textu. Naopak ustanovení přísně procesní ukazují, že jádro legislativního procesu se ani po desetiletích nezměnilo. Připojený technický postup při legislativních pracích je sice vhodnou pracovní pomůckou, avšak jeho oddělení od vlastních legislativních pravidel se zdá být neopodstatněné. Legislativní pravidla na tento postup sama často ve vysvětlivkách odkazují, čímž porušují vlastní zásadu, podle níž mají být citace co nejvíce omezeny.

Byť politicky jasně orientována, nepřinášejí legislativní pravidla bližší informace o tom, kdy a za jakých okolností zasahovaly do tvorby právních předpisů stranické orgány. V době, kdy byla pravidla vydána, sice již v ústředních úřadech působili povětšinou pouze lidé z hlediska nového režimu spolehliví, avšak z výzkumu přípravy jednotlivých kodexů právníké dvouletky vyplývá, že i přímo v ústředních úřadech působily politicky sestavené orgány (např. politická komise na ministerstvu spravedlnosti) a že ÚV KSČ projednával jednotlivé osnovy v obdobných termínech jako vláda.

Rozdíl oproti dřívější legislativní praxi shrnul ve svém projevu na konferenci legislativních pracovníků dne 9. prosince 1949 tehdejší místopředseda vlády Zdeněk Fierlinger: „*Zatím co dříve osnovy se připravovaly v hermeticky uzavřených kabinetech vysokých ministeriálních úředníků bez účasti veřejnosti a pak pod tlakem buržoasní koalice byly v parlamentě v dlouhotrvajících a celkem neplodných diskusích a při vzájemné licitaci všech možných dílčích stavovských zájmů potlačovány, můžeme dnešním postupem zaručit daleko lépe nejen žádoucí odbornost legislativních prací, nýbrž i přímou účast nejširších občanských vrstev na jejich tvorbě, což umožní nám vyvarovat se jednostranného ovlivňování úzce pochopenými třídními hledisky a koordinovat jednotlivé názory v zájmu celku, jak to vyžaduje lidová demokracie.*“¹⁹⁸ Za těmito slovy se však skrývá posun legislativní praxe směrem k omezení nejen parlamentní diskuse, ale i účasti laického živlu při přípravě právních předpisů.¹⁹⁹

Legislativní pravidla z roku 1949 jsou důležitým dokumentem, který umožňuje nahlédnout za oponu tvorby právních předpisů před téměř 70 lety a spolu s dalšími materiály umožňuje rovněž posoudit průběh legislativního procesu jednotlivých právních předpisů vydaných v době právníké dvouletky. V následujících kapitolách bude objasněno, jak a zda se normotvůrce při přípravě trestního řádu platnými legislativními pravidly řídil, případně jaký vliv měly na přípravu jednoho ze stěžejních předpisů právníké dvouletky stranické orgány.

¹⁹⁸ FIERLINGER, Z. *Dnešní naše legislativní praxe*. Právník, 1950, s. 7.

¹⁹⁹ Srov. např. přípravu právních předpisů právníké dvouletky in BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právníká dvouletka*.

6. REKODIFIKACE TRESTNÍHO ŘÁDU

Potřeba rekodifikace trestního práva procesního – a trestního práva vůbec – se táhne jako červená nit celým obdobím první republiky a silně rezonuje i po druhé světové válce. Dokladem toho jsou rekodifikační pokusy 20. a 30. let, ale i téměř hotový návrh osnovy trestního řádu z konce roku 1947 (viz shora kapitola 3 Trestní právo procesní před rokem 1950). Například v dokumentech z roku 1935 zaznívají nejzávažnější argumenty pro vytvoření zcela nového a jednotného trestního řádu, které se objevily i po roce 1945 a 1948: *„Sjednocení právních řádů poslouží především velmi účinně k utvrzení státní jednoty a má proto mimořádný význam politický. Má však i velký význam praktický. Přispěje ke zjednodušení dalších prací zákonodárných, ulehčí soudům, státním zástupcům, obhájcům a vůbec všem, kdo z povolání se zabývají praktickým užitím práva, jejich působení na celém území republiky se všemi důsledky plynoucími z toho i pro organizační úkoly v oboru justiční správy, usnadní právníckému dorostu přípravu k jeho budoucím úkolům a učiní i občanstvu opět přístupnějším trestní právo, roztržité dnes v nepřehledné řadě zákonů a novel, i právníku leckdy těžko přístupných. Sjednocení trestního zákonodárství zabezpečí konečně jednotné posuzování a trestání útoků proti právnímu řádu a odstraní nesrovnalosti, které jsou v právní praxi dosti často vytýkány.“*²⁰⁰

V téže době se lze dočíst, že *„při sjednocení a reformě trestního práva bude nutno mít na mysli nejen účinnou, ale i také rychlou ochranu. Uskutečnit tento cíl je úkolem trestního řádu a to především novou organizací trestního soudnictví a jednodušší úpravou řízení opravného.“*²⁰¹

Dokumenty z 30. let jednoznačně předznamenávají hlavní směry, kterými se měla rekodifikace trestního procesu ubírat. Zásadní význam je přisuzován státní jednotě, zjednodušování předpisů a zrychlení řízení, jednotnému výkladu a také odbřemenění justičních orgánů. S obdobnými tendencemi se při snahách o změnu procesních předpisů trestního práva lze setkat pravidelně, což jen dokládá tezi, že některé trendy v právu jsou historicky, politicky, ale i ekonomicky podmíněné.

²⁰⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti, inv. č. 458, karton č. 2070. Dopis ministerstva spravedlnosti (3. 9. 1935).

²⁰¹ Tamtéž.

Právě na konci 40. let bylo mezi hlavními důvody rekonstrukce trestního práva procesního uváděno vytvoření jednotného právního předpisu pro celé území Československa, který by zohledňoval nové společenské uspořádání, ale rovněž změnu v přístupu k trestnímu právu, jež se napříště mělo stát hlavním nástrojem boje proti politickým soupeřům a odpůrcům. Do popředí ale vystupuje i prvek zásadního zjednodušení a zlidovění.

Nový režim oblast trestního procesu velmi rychle upravil do podoby, která usnadnila naplňování politiky třídního boje. Díky přijetí zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu, a zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, došlo ke změnám uvnitř justice i v její každodenní práci. Zároveň došlo obdobně jako v předešlém období k vyloučení určitých kategorií obviněných z běžného průběhu trestního řízení. Inspirace prvorepublikovými zákony na ochranu republiky a o státním soudu, ale i poválečnými retribučními předpisy je zde zřejmá. V zájmu nového režimu však bylo vytvořit i vlastní obecný a jednotný kodex trestního práva procesního, neboť zvláštní přístup k určitým obviněným byl obhajitelný v době revoluční, nikoliv v době, kdy byly politické i společenské poměry ustálené. S tím úzce souvisí i prezentace výsledků legislativních prací během právnické dvouletky, které byly považovány za dovršení revolučního zvratu v oblasti práva.

Nový trestní řád měl tedy představovat definitivní právní úpravu trestního práva procesního, která měla přispět k ochraně hodnot chráněných trestním zákonem i k dodržování socialistické zákonnosti.²⁰² V materiálu *Hlavní zásady trestního řádu* se uvádí, že „*nový trestní řád přispěje k lidovosti trestního řízení [...] jednak sjednocením všech trestně procesních předpisů v jediný zákon platný pro celé území republiky, jednak tím, že užívá jazyka srozumitelného i pro neprávnický.*“²⁰³ Příprava trestního řádu proto byla ovlivněna snahou o unifikaci, zjednodušení a zlidovění trestního práva procesního. Zároveň zde však vystupovalo hledisko politické, jehož podstatu vyjádřil ve svém projevu v Národním shromáždění poslanec Komunistické strany Slovenska

²⁰² Socialistická zákonnost je chápána jako metoda uskutečňování diktatury dělnické třídy a socialistického budování projevujícího se v zajištění důsledného a bezpodmínečného dodržování zákonů. V prvním období je vždy třídní, má vytvářet ovzduší bezpečnosti a jistoty mezi budovateli socialismu. Později je to metoda, jíž socialistický stát užívá k uskutečňování svých úkolů a funkcí a která spočívá v tvorbě socialistického práva a jeho zachování. Klement Gottwald charakterizoval podstatu socialistické zákonnosti v roce 1950 jako bdění nad tím, aby vůle a zájmy lidu a jeho státu, ztělesněné v zákonech, byly vždy a všude uplatňované v plné shodě s duchem lidové demokracie a s velkými socialistickými cíli.

²⁰³ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). *Hlavní zásady trestního řádu* (2. 3. 1950).

Jozef Valo: „Nechceme ani slepú spravodlivosť, ako ju vždy stará spoločnosť predstavovala. My chceme spravodlivosť s otvorenými očami.“²⁰⁴

6.1. Příprava nového trestního řádu v rámci právníkové dvouletky²⁰⁵

Jak bylo uvedeno v kapitole věnované právníkové dvouletce, jejímu plánu, průběhu a výsledkům (viz kapitola 4 Právníková dvouletka), nástroj spravedlnosti s otevřenými očima, tedy zákon o trestním řízení soudním (trestní řád) byl výsledkem více než dva roky trvajícího procesu transformace československého právního řádu, který byl zahájen v létě 1948. Na usnesení vlády, jímž byla v červenci 1948 právníková dvouletka formálně zahájena, navázalo stanovení styčných bodů nové právní úpravy a nově přijaté československé ústavy. Zároveň byly zahájeny práce na administrativním a odborném zajištění rekodifikačních prací.

Zatímco se ze zápisu o jednání politické komise, které se na ministerstvu spravedlnosti uskutečnilo dne 25. října 1948²⁰⁶, dozvídáme, že legislativní práce na novém trestním zákonu byly zahájeny záhy po přijetí Ústavy 9. května, první doklady o přípravě nového trestního řádu lze datovat až do listopadu 1948.

Přípravu nového kodexu trestního práva procesního zajišťoval spolu s přípravou dalších základních kodexů spadajících do gesce ministerstva spravedlnosti *odbor pro urychlenou kodifikaci práva*, který byl pověřen koordinací legislativních prací v rámci právníkové dvouletky. Na ministerstvu spravedlnosti však nadále fungoval i *odbor III. Trestní právo*.²⁰⁷ Jeho oddělení III/1. *Trestní legislativa* odpovídalo za zákonodárství a jeho provádění v oboru trestního práva hmotného, trestního řízení

²⁰⁴ Projev poslance Valo v Národním shromáždění dne 12. 7. 1950, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047009.htm>.

²⁰⁵ Kapitola vychází z autorčina textu publikovaného pod názvem *Rekodifikace trestního práva procesního*. In BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právníková dvouletka*.

²⁰⁶ NA, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (25. 10. 1948).

²⁰⁷ Podle statutu ministerstva spravedlnosti z 15. 9. 1947 spadalo oddělení trestní legislativy pod IV. odbor Trestní právo vedený JUDr. Zdeňkem Marjánkem. Přednostou oddělení trestní legislativy byl JUDr. Jaroslav Šimák a přiděleným pracovníkem JUDr. Antonín Růžek. Od roku 1948 (organizační řád z 10. 4. 1948) byl ředitelem III. odboru Trestní právo Miloslav Vošahlík. Přednostou oddělení trestní legislativy zůstával JUDr. Šimák. Kromě JUDr. Růžka byl do oddělení přidělen i JUDr. Jan Tolar. Zatímco JUDr. Šimák a JUDr. Růžek zůstávají i v roce 1949 na oddělení trestní legislativy odboru Trestní právo, JUDr. Tolar přechází na oddělení trestního práva kodifikačního odboru, jehož vedením byl pověřen JUDr. František Grospič. Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Organizační řád ministerstva spravedlnosti z 15. 9. 1947, 10. 4. 1948 a 7. 2. 1949.

a trestního práva výkonného, a to včetně dokumentace v těchto oborech.²⁰⁸ Na rekonstrukci trestního práva však pracovalo trestní oddělení kodifikačního odboru, jehož obor působnosti byl v organizačním řádu ministerstva spravedlnosti totožný s oborem působnosti oddělení III/1., tj. trestní legislativy. Vedoucím trestního oddělení kodifikačního odboru byl JUDr. František Grospič a přiděleným pracovníkem tohoto oddělení byl JUDr. Jan Tolar²⁰⁹. Oba se účastnili i práce subkomise pro trestní řád (viz níže).

Vedle trestního oddělení kodifikačního odboru fungovala i již zmíněná **trestní komise**, jejímž posláním bylo připravit zásady trestního zákona a trestního řádu a později osnovy návrhů trestního zákona a trestního řádu. Protože šlo přípravu dvou velkých kodexů, zřídila trestní komise již 2. listopadu 1948 **dvě velké subkomise pro trestní právo hmotné a pro trestní právo procesní**²¹⁰, pod nimiž působilo dvanáct subkomisí, které se zabývaly jednotlivými částmi trestních předpisů a vojenským trestním právem. Výzkum archivních materiálů ukazuje, že v oblasti trestního práva procesního nebyly VII. – X. subkomise příliš aktivní. Také po personální stránce se zdá, že velké subkomise i subkomise dílčí byly vzájemně propojeny. Podle dostupných dokumentů začaly subkomise pracovat v listopadu 1948, tedy v době, kdy už byly přijaty první zásadní poúnorové trestní předpisy – zákon na ochranu lidově demokratické republiky a zákon o státním soudu.

²⁰⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Organizační řád ministerstva spravedlnosti z 15. 9. 1947, 10. 4. 1948 a 7. 2. 1949.

²⁰⁹ JUDr. Jan Tolar (1914–1998) začínal svou kariéru u soudu. V organizačním statutu ministerstva spravedlnosti se objevuje poprvé v roce 1948. Tehdy se stal přiděleným pracovníkem III. odboru Trestní právo, konkrétně oddělení trestní legislativy. V průběhu druhé poloviny roku 1948, nejpozději však v únoru 1949 se stal pracovníkem trestního oddělení kodifikačního odboru. Později byl dr. Tolar externím členem katedry trestního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, členem vědecké rady Ministerstva spravedlnosti ČSR pro vězeňství, redakční rady Sbírký rozhodnutí čs. soudů, tajemníkem stálé pracovní komise Legislativní rady vlády pro trestní právo. V rámci své účasti na práci pražské katedry trestního práva se podílel též na akcích Mezinárodní společnosti pro trestní právo (AIDP). Významná je jeho účast na legislativních pracích, kde se uplatnila jeho mimořádná pečlivost a přesnost. Z jeho rozsáhlé vědecké práce je možné připomenout monografii o trestu úhrnném a souhrnném (1963) a spoluautorství publikace Právní postavení mládeže v ČSSR (1967). Byl autorem a spoluautorem komentářů a poznámkových vydání trestních kodexů. Seznam jeho knižních publikací čítá více než 60 položek. Byl po mnoho let členem trestněprávní sekce československé advokacie, na jejíž práci se aktivně podílel mj. i jako spoluautor a hlavní redaktor příručky „Vzory podání advokátů v trestních věcech“ (1977). Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Organizační řád ministerstva spravedlnosti z 15. 9. 1947, 10. 4. 1948 a 7. 2. 1949, dále např. Bulletin advokacie č. 4/1998 (http://www.cak.cz/assets/files/178/BA_98_04.pdf).

²¹⁰ V zápisech ze schůzí je označována jako subkomise pro trestní řád.

Prvních šest ustavených subkomisí se mělo zabývat trestním právem hmotným. Šlo o I. subkomisi pro první hlavu zvláštní části trestního zákona²¹¹, která měla zpracovat do návrhu nového trestního zákona ustanovení zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Úkolem II. subkomise²¹² bylo zpracovat druhou hlavu zvláštní části trestního zákona věnovanou trestným činům proti veřejnému pořádku. III. subkomise²¹³ měla připravit třetí hlavu zvláštní části trestního zákona věnovanou trestným činům proti hospodářskému řádu. IV., V. a VI. subkomise²¹⁴ měly zcela logicky vypracovat návrh hlavy čtvrté, páté a šesté zvláštní části trestního zákona, tj. hlavy týkající se trestných činů obecně nebezpečných, trestných činů proti životu a zdraví člověka a jeho důstojnosti a trestných činů proti majetkovým a jiným právům.

Trestnímu právu procesnímu se měly věnovat čtyři z ustavených subkomisí. Byla to VII. subkomise **pro organizaci a příslušnost trestních soudů** a jejími členy byli Kemlink, Aleš, Sigler, Tuček, Krček, Mikešová, Cyrany, Rous, Charvát.²¹⁵ Dále VIII. subkomise **pro opravné řízení trestní** ve složení Solnař, Bartoň, Springel, Weber, Kotálová, Hofman a Šmolík, a IX. subkomise **pro přípravné řízení a hlavní přeličení**, jejímiž členy byli Čížek, Dvořák, Grim, Fusek, Machula, Havelka, Hervert, Biskupová, Redechovský, Kraft a Vojáček. Poslední, X. subkomise měla připravit část trestního řádu týkající se **výkonu trestu** a zasedli zde Sedláček, Horný, Šíma, Bauerová, Pourová, Čech, Vodrážka a Ruml.²¹⁶ Na základě archivních materiálů se podařilo zjistit, že JUDr. Stanislav Bartoň byl senátním předsedou Krajského soudu v Táboře a JUDr. Josef Grim soudcem Krajského soudu v Českých Budějovicích. Oba se přihlásili na výzvu ministerstva spravedlnosti, avšak práci na právnické dvouletce se

²¹¹ Členy I. subkomise byli dr. Ziegler, Vošahlík, Urválek, Polák, Schwarz, Šimek, Šmíd, Kroček, Dvořák, Zimová, Handlír a Zmeškal.

²¹² Členy II. subkomise byli dr. Grospič, dr. Josef Lepšík, Suchomel, Lukeš, Neuwirt, Srb, Belánek, Vodehnalová, Vrána a Satranský.

²¹³ Členy III. subkomise byli dr. Lorek, Mykiska, Pauk, Holubec, Bobek, Kužela, Udý, Burda a Hotárková.

²¹⁴ Členy IV. subkomise byli dr. Gero, dr. Jozef Svitok, Rigan, Pobežel, Pavlovský, Kozmík, Zlatný, Udvardy, Gašperík, Gavor a Borošová, V. subkomise Rutar, Hajer, Weis, Boroš, Ciboh, Sem, Ondráček, Poustka, Hrubá, Doucek a Korbel a konečně členy VI. subkomise byli dr. Poláček, Lelek, Fresl, Šrom, Kamenář, Krامل, Fryštická a Fišmajstr.

²¹⁵ Křestní jména členů subkomisí jsou uváděna pouze v případě, že se je podařilo dohledat, neboť v původních materiálech se neobjevují.

²¹⁶ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (2. 11. 1948).

chtěli účastnit pouze nepřímo.²¹⁷ Přesto byli jmenováni členy subkomisí a museli se jejich práce aktivně účastnit. V této souvislosti vyniká především činnost dr. Bartoně, který byl velmi aktivní a připravil asi desetinu elaborátů.

Na své sedmé schůzi ustanovila politická komise zvláštní subkomisi, jejímž úkolem bylo zapracovat změny v obecné části trestního zákona přijaté na této schůzi. O měsíc později rozhodla politická komise na své dvanácté schůzi o zřízení XI. subkomise, která měla zpracovat zvláštní část trestního zákona týkající se branných deliktů a trestných činů vojáků.²¹⁸

Práci všech trestních subkomisí měl koordinovat dr. Tolar ze své pozice pracovníka trestního oddělení kodifikačního odboru. Jeho úkolem bylo přijmout veškerá potřebná opatření k tomu, aby subkomise řádně a intenzivně pracovaly, a případně mohl činit nezbytné personální změny v jejich složení.²¹⁹

Jak již bylo uvedeno, měly podle harmonogramu prací subkomise vypracovat jako první návrh zásad zamýšlených kodexů a teprve po té jejich osnovy. Až na základě stručných osnov měly subkomise sepsat návrhy jednotlivých částí připravovaných kodexů, tzv. elaboráty, které schvalovala politická komise. Tento postup však podle dostupných materiálů v případě trestního práva procesního dodržen nebyl a zásady nového trestního řádu byly projednávány až mezi posledními elaboráty. Problémem výzkumu archivních dokumentů a sestavování skutečného postupu kodifikačních prací je v oblasti trestního práva procesního určitá, v úvodu naznačená „důkazní nouze“, neboť k dispozici je jen omezený počet elaborátů.²²⁰

Zatímco bratislavské pověřenectvo spravedlnosti pečlivě uchovávalo konečné podoby elaborátů zasílaných z pražského ministerstva spravedlnosti, v archivních materiálech ministerstva spravedlnosti se žádné elaboráty nebo jiné dokumenty týkající se činnosti subkomise pro trestní řád nebo některé ze VII. – X. subkomise dohledat nepodařilo. Snad je to dáno tím, že slovenské úřady častěji zachovávaly písemnosti došlé od ústředních orgánů sídlících v hlavním městě společného státu. Vzhledem

²¹⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Právnická dvouletka v oboru ministerstva spravedlnosti.

²¹⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis z jednání politické komise (2. 11. 1948 a 6. 12. 1948).

²¹⁹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (2. 11. 1948).

²²⁰ Všechny dostupné elaboráty, z nichž tato práce vychází, jsou uloženy ve Slovenském národním archívu ve fondu Poverenictva spravodlivosti. Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

ke skutečnosti, že se archivní fond ministerstva spravedlnosti řadí v Národním archivu České republiky mezi fondy nezpracované, lze se domnívat, že materiály týkající se přípravy trestního řádu byly ještě na ministerstvu buď zařazeny mezi nesouvisející dokumenty, případně že byly skartovány ještě před převzetím materiálů do Národního archivu.

O schůzích subkomise pro trestní řád existují více či méně podrobné zápisy, avšak o práci trestní komise nejsou z hlediska přípravy nového trestního řádu k dispozici takřka žádné informace. Např. o tom, že trestní komise se již na podzim roku 1948 musela zabývat následky zrušení institutu vyšetřujícího soudce, se dozvídáme pouze ze zápisu o jednání politické komise.

Rovněž zápisy o jednání politické komise jsou stran přípravy trestního řádu velmi kusé. Zatímco o přípravě osnovy trestního zákona se dochovalo poměrně velké množství zápisů z jednání politické komise, materiál týkající se přípravy trestního řádu je nepoměrně méně obsáhlý. Jde o jediný zápis z jednání 13. schůze politické komise, které se konalo dne 20. prosince 1948 (viz níže kapitolu 6.3.1 Projednávání zásad trestního řádu v politické komisi). Kromě nového trestního řádu, resp. návrhu zásad nové právní úpravy trestního řízení, byly na této schůzi politické komise projednávány i zásady kodifikace obligačního práva. Naopak přípravou trestního zákona se během podzimu 1948 a první poloviny roku 1949 zabývala politická komise na čtrnácti schůzích a už v červenci 1949 byl vypracován první návrh paragrafového znění osnovy. Pro srovnání je v tabulce č. 1 uveden přehled schůzí politické komise věnovaných trestnímu právu.²²¹

²²¹ Tabulka byla převzata a upravena s ohledem na téma této práce. Úplné znění tabulky viz Blažek, L. – Frantalová, A. Činnost politické komise ministerstva spravedlnosti in In BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právníková dvouletka*.

Tabulka č. 1 – Přehled schůzí politické komise věnované trestnímu právu

Pořadové číslo schůze	Datum	Projednávaná témata
6.	25. 10. 1948	Návrh všeobecné části trestního zákona a důvodová zpráva vypracovaná dr. Poláčkem
7.	2. 11. 1948	Trestní zákon a práce jednotlivých subkomisí, průběh veřejné diskuse k právu rodinnému a manželskému
12.	6. 12. 1948	Zvláštní část trestního zákona
13.	20. 12. 1948	Zásady pro kodifikaci trestního řádu, zásady pro kodifikaci obligačního práva
29.	19. 4. 1949	Trestní zákon – obecná část
30.	25. 4. 1949	Trestní zákon – obecná část – 2. část – ukládání trestů
31.	2. 5. 1949	Trestní zákon – obecná část – 3. část – dokončení
33.	16. 5. 1949	Trestní zákon – zvláštní část
34.	30. 5. 1949	Trestní zákon – zvláštní část
36.	13. 6. 1949	Trestní zákon – nástin trestního zákona podle elaborátu č. 63 – I. část
37.	20. 6. 1949	Trestní zákon – nástin trestního zákona podle elaborátu č. 63 – II. část
38.	27. 6. 1949	Trestní zákon – nástin trestního zákona podle elaborátu č. 63 – III. část
39.	7. 7. 1949	Trestní zákon – nástin trestního zákona podle elaborátu č. 63 – IV. část
40.	11. 7. 1949	Trestní zákon – nástin trestního zákona podle elaborátu č. 63 – V. část

Další informace o postupu prací při přípravě trestního řádu poskytuje např. přepis projevu ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky na IV. sjezdu československých právníků v září 1949.²²² K otázce kodifikace československého trestního práva uvedl, že v první redakci je připraven návrh trestního zákona a zmínil se i o dalších připravovaných kodexech, které měly být dokončeny ke dni 28. října 1949. Ohledně práva procesního ministr Čepička slíbil, že „*procesní předpisy budou včas dokončeny, [...] termín, který stanovila vláda pro kodifikační práce v oboru soudnictví, bude skutečně do příštího léta dodržen.*“²²³

Obdobně vyznívá i vyjádření náměstka ministra spravedlnosti a předsedy politické komise na její 41. schůzi dne 10. října 1949. Dr. Dressler tehdy uvedl, že „*[...] jsme na konci první poloviny lhůty, která nám byla pro naši práci dána. Podle dosavadního stavu můžeme říci, že máme naději, že do září roku 1950 všechny kodexy budou odhlasovány! [...] Po uplynutí jednorroční lhůty se projevuje, že hledání hlavních zásad byla do určité míry jiná práce, než která nás čeká. Manželský kodex je hotov, máme první návrh trestního zákona, určité části občanského zákona a rozvinuty zásady procesní v občanském právu a v podstatné části také v trestním právu.*“

6.2. Výsledky práce subkomisí – elaboráty

Elaboráty subkomise pro trestní právo procesní se staly základem pro přípravu návrhu osnovy nového jednotného trestního řádu. Zřejmě na nich měly pracovat čtyři subkomise pro trestní právo procesní pro organizaci a příslušnost trestních soudů, pro opravné řízení trestní, pro přípravné řízení a hlavní přelíčení a pro výkon trestu (subkomise VII. – X.). Doklady o jejich činnosti však nejsou v archivních fondech k dispozici a nevyjasněný zůstává také jejich vzájemný vztah se subkomisí pro trestní právo procesní. Od jara do prosince 1949 vzniklo téměř 80 elaborátů. Tato kapitola je věnována především elaborátům jako výsledkům práce subkomise pro trestní řád, které i přes to, že se zachovala jen jejich část, přinášejí podstatné informace o organizaci práce při rekodifikaci trestního práva procesního v době právníkové dvouletky. O obsahu

²²² IV. sjezd československých právníků se konal ve dnech 23. – 25. září 1949 v Praze pod záštitou prezidenta republiky a za čestného předsednictví Národního shromáždění a vlády. Sjezdu se zúčastnilo téměř 2000 delegátů a zástupci právníků ze SSSR. Blíže Justiční listy, č. 8–9, 1949, s. 227 a n.

²²³ Projev Alexeje Čepičky na IV. sjezdu československých právníků. Justiční listy, č. 8–9, 1949, s. 244.

některých elaborátů bude pojednáno v příslušných kapitolách věnovaných zásadám trestního řádu a přijatému trestnímu řádu z roku 1950.

V archivních fondech je dostupných 59 z celkového počtu nejméně 78 elaborátů.²²⁴ Dohledat se zatím nepodařilo elaboráty ani zápisy ze schůzí subkomise z jara 1949, které by mohly osvětlit některé otázky týkající se organizace přípravy elaborátů i činnosti členů subkomise pro trestní řád a subkomisi č. VII. – X.

Nejstarším dostupným dokladem práce subkomise pro trestní řád je zápis ze schůze č. 5, která se konala dne 20. května 1949.²²⁵ Této schůze se sice zúčastnili jen dva členové VIII. subkomise pro trestní právo procesní a jeden zástupce II. subkomise pro trestní právo hmotné, ale stanovili plán prací subkomise až do dne 21. října 1949, zřejmě aby ke dni 28. října 1949 mohli osnovu trestního řádu předložit ministru Čepičkovi. Tento plán působí v některých částech nesrozumitelně, neuvádí názvy elaborátů. Přítomní dr. Šmolík, dr. Bartoň a dr. Lepšík²²⁶ spolu se zapisovatelkou Válkovou zřejmě vycházeli ze znalosti věci a do zápisu se dostaly jen kusé základní informace. Nelze si nepovšimnout, že na této schůzi byl zpětně naplánován program schůze předcházející, která proběhla o čtyři dny dříve. Z porovnání se zápisy z jednání subkomise, které probíhaly až do prosince 1949, lze dojít k závěru, že květnový ambiciózní plán nebyl naplněn a že čísla elaborátů odpovídají pravděpodobně jen do měsíce června. Poté byl zřejmě plán změněn s ohledem na přibývajících elaborátů a na nemožnost připravit celou osnovu trestního řádu do 21. října 1949. Následující tabulka č. 2 představuje plán práce subkomise ze dne 24. května 1949.

²²⁴ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 290 a 291.

²²⁵ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 290.

²²⁶ Doc. JUDr. Josef Lepšík (1888–?) se věnoval vojenskému trestnímu právu, ve 20. a 30. letech 20. století vydával publikace týkající se především vojenského trestního práva, ale také např. stanného práva. Za druhé světové války generálním auditorem vládního vojska v Protektorátu Čechy a Morava. Jako generální justiční rada byl přednostou 7. oddělení Generálního inspektorátu.

Tabulka č. 2 – Květnový plán práce subkomise

Termín schůze	Téma	Zpracovatel
20. 5. 1949	Konečná úprava elaborátu č. 12 Náhrada škody za bezprávné odsouzení a vyšetřovací vazbu	Šmolík
	Další úprava elaborátu Výkon soudních rozhodnutí	Svitok
	Elaborát č. 9 Nároky soukromoprávní	Šmolík
	Elaborát č. 11 Řízení o vydávání do ciziny	Lepšík
27. 5. 1949	Dokončení elaborátu č. 9	Šmolík
	elaborát Nástin formulace některých otázek z trestního řádu	
	Konečná úprava elaborátu dr. Svitoka	Svitok
3. 6. 1949	Elaborát č. 14 Stanné právo a řízení	Lepšík
	§ 40 – 50 z elaborátu č. 6, nástin IV. dílu trestního řádu (dr. Čížek)	Čížek
	Další úprava elaborátů z předchozí schůze	
16. 6. 1949	Náklady trestního řízení	Bartoň
	Další úprava elaborátů přednesených na předchozí schůzi	
	Důvodové zprávy	
17. 6. 1949	Tiskové řízení	Bartoň
	Další úprava elaborátů přednesených na předchozí schůzi	
	Důvodové zprávy	
24. 6. 1949	Vydávací řízení	Lepšík
	Důvodové zprávy a závěrečné poznámky k jednotlivým elaborátům	
1. 7. 1949	Elaborát č. 5	Čížek, Dvořák
	§ 1 až 25 [jakého materiálu není jasné]	Svitok

8. 7. 1949	Elaborát č. 5	Čížek, Dvořák
	§ 25 až 50 <i>[jakého materiálu není jasné]</i>	Svitok
15. 7. 1949	Elaborát č. 5	Čížek, Dvořák
	§ 51 až 75 <i>[jakého materiálu není jasné]</i>	Svitok, Bartoň
22. 7. 1949	Elaborát č. 5	Čížek, Dvořák
	§ 76 až 100 <i>[jakého materiálu není jasné]</i>	Bartoň
29. 7. 1949	Elaborát č. 5	Čížek, Dvořák
	§ 101 až 125 <i>[jakého materiálu není jasné]</i>	Bartoň
9. 9. 1949	Elaborát č. 11	Solnař, Šmolík, Bartoň
	Nástin třetího dílu trestního řádu § 1 – 30	Svitok, Lepšík
16. 9. 1949	Elaborát č. 11	Solnař, Šmolík, Bartoň
	Nástin třetího dílu trestního řádu § 31 – 50	
	Elaborát č. 6	Čížek
	Nástin IV dílu trestního řádu § 1 – 10	Svitok, Lepšík, Šmolík
30. 9. 1949	Elaborát č. 4	Hajer
	Nástin prvního dílu trestního řádu § 1 – 20	Šmolík
7. 10. 1949	Elaborát č. 4	Hajer
	Nástin prvního dílu trestního řádu § 21 – 40	Šmolík
14. 10. 1949	Elaborát č. 4	Hajer
	Nástin prvního dílu trestního řádu § 41 – 60	Šmolík
21. 10. 1949	Závěrečné schůze – prozkoumání konečných elaborátů	

Subkomise si tedy naplánovala dalších 17 schůzí, během nichž hodlala projednat a připravit návrh osnovy nového trestního řádu. Ve skutečnosti nakonec konala 45 schůzí, z nichž poslední byla svolána na 8. prosince 1949.²²⁷ Poslední elaboráty však vznikaly až po tomto datu.

²²⁷ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 290.

Následující tabulka č. 3 přináší rekonstruovaný přehled schůzí subkomise pro trestní řád. S výjimkou prvních tří schůzí a schůze č. 27 a 28 lze u všech uvedených schůzí s jistotou určit datum konání. Přehled schůzí subkomise byl vytvořen na základě dochovaných zápisů z jednání subkomise pro trestní řád, ale také pomocí elaborátů, které byly v záhlaví označeny jako upravené s ohledem na usnesení subkomise z určitého dne. Pro větší přehlednost je jako první uváděno datum schůze, následně její číslo, informace, zda je k dispozici zápis, a teprve pak projednávané materiály. V některých případech se liší údaje uvedené na elaborátech a na zápisech ze schůzí. Lze předpokládat, že kdyby byl elaborát č. 56 k dispozici, ukázalo by se, že témata schůzí se shodují a že rozdíl je způsoben tím, že elaboráty jsou tematicky pojmenovány podle částí trestního řádu, zatímco v zápisech jsou uváděna pouze čísla paragrafů předloženého elaborátu. Pro jistotu – a pro použití při případném dalším výzkumu – tabulka uvádí oba údaje s tím, že u elaborátů je rovněž naznačeno, pod jakým číslem byly po zásahu subkomise opět připraveny, a to včetně data.

Tabulka č. 3 – Přehled schůzí subkomise

Datum	Číslo schůze	Zápis ano/ne	Téma schůze	Č. el.	Datum elaborátu
1. 2. 1949	1.	ne	Opravné řízení	66	1. 12. 1949
			Mimořádné opravné prostředky	68	4. 12. 1949
13. 5. 1949	?	ne	Výkon soudních rozhodnutí	25	2. 6. 1949
20. 5. 1949	4.	ne	Řízení o vydávání do ciziny (elaborát č. 11)	21	24. 5. 1949
24. 5. 1949	5.	ano	Plán prací subkomise		
			Náhrada škody za bezprávné odsouzení a vyšetřovací vazbu (elaborát č. 12)		
			Nároky soukromoprávní (elaborát č. 9)		
			Řízení o vydání do ciziny (elaborát č. 11)		

27. 5. 1949	6.	ano	Výkon soudních rozhodnutí (elaborát č. 17)	25	2. 6. 1949
			Věcná opatření	23	1. 6. 1949
3. 6. 1949	7.	ano	Řízení o vydávání do ciziny	31	18. 6. 1949
10. 6. 1949	8.	ano	Náklady trestního řízení (elaborát č. 20)		
17. 6. 1949	9.	ano	Náklady trestního řízení (elaborát č. 20)		
			Tiskové řízení	36	nedatováno
18. 6. 1949	10.	ano	Tiskové řízení	36	nedatováno
1. 7. 1949	11.	ano	Přípravné řízení [dle obsahu zápisu]		
2. 7. 1949	12.	ano	Přípravné řízení [dle obsahu zápisu]		
8. 7. 1949	13.	ne	???		
9. 7. 1949	14.	ne	Nástin druhé a třetí části trestního řádu – řízení obžalovací, hlavní přelíčení	49	22. 7. 1949
15. 7. 1949	15.	ano	Nástin druhé a třetí části trestního řádu – řízení obžalovací, hlavní přelíčení [Dle zápisu elaboráty č. 35, 39 a 11]	49	22. 7. 1949
16. 7. 1949	16.	ano	Mimořádné opravné prostředky	48	22. 7. 1949
			Nástin čtvrté části trestního řádu – řízení opravné	51	23. 7. 1949
21. 7. 1949	17.	ano	Řízení před státním soudem [podle elaborátu]	52	25. 7. 1949
			Nástin šesté části trestního řádu – řízení proti mladistvým, nepřítomným, stanné právo [podle elaborátu]	54	28. 7. 1949
			zahazení odsouzení (el. č. 32) a řízení při podmíněném odsouzení a při podmíněném propuštění [podle zápisu]		
22. 7. 1949	18.	ano	Obecné zásady trestního řádu [podle	53	27. 7. 1949

			<i>elaborátu]</i>		
			Nástin šesté části trestního řádu – řízení proti mladistvým, nepřítomným, stanné právo [<i>podle elaborátu]</i>	54	28. 7. 1949
			Řízení proti nepřítomným (elaborát č. 38) [<i>dle zápisu]</i>		
22. 7. 1949	19.	ano	Nástin úvodní části trestního řádu (elaborát č. 43)		
23. 7. 1949	20.	ano	Nástin úvodní části trestního řádu (elaborát č. 43)	53	27. 7. 1949
9. 9. 1949	21.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
10. 9. 1949	22.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
16. 9. 1949	23.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
16. 9. 1949	24.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
17. 9. 1949	25.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
23. 9. 1949	26.	ne	???		
???	27.	ne	???		
???	28.	ne	???		
30. 9. 1949	29.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
30. 9. 1949	30.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
1. 10. 1949	31.	ano	Nástin osnovy trestního řádu dr. Lepšíka ze dne 1. 9. 1949		
25. 10. 1949	32.	ano	Nástin hlavy II osnovy trestního řádu jednající o soudech a prokurátorech [<i>dle elaborátu]</i>	60	4. 11.1949

			Nástin hlavy I až IV osnovy trestního řádu jednacích o všeobecných ustanoveních <i>[dle elaborátu]</i>	63	23. 11. 1949
			Hlavní zásady elaborátu č. 56 subkomise pro trestní řád, §§ 1 až 22 <i>[dle zápisu]</i>		
25. 10. 1949	33.	ano	Hlavní zásady elaborátu č. 56 subkomise pro trestní řád, §§ 31 až 78		
3. 11. 1949	34.		Přípravné řízení a žaloba <i>[dle elaborátu]</i>	62	23. 11. 1949
			Nástin hlavy I až IV. osnovy trestního řádu jednacích o všeobecných ustanoveních <i>[dle elaborátu]</i>	63	23. 11. 1949
			Společná ustanovení pro přípravné řízení a hlavní přelíčení <i>[dle elaborátu]</i>	64	24. 11. 1949
			nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 45 až 53, 78 až 88 <i>[dle zápisu]</i>		
3. 11. 1949	35.	ano	Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 89 až 136 <i>[dle zápisu]</i>		
10. 11. 1949	36.	ano	Přípravné řízení a žaloba <i>[dle elaborátu]</i>	62	23. 11. 1949
			Nástin hlavy I až IV. osnovy trestního řádu jednacích o všeobecných ustanoveních <i>[dle elaborátu]</i>	63	23. 11. 1949
			Společná ustanovení pro přípravné řízení a hlavní přelíčení <i>[dle elaborátu]</i>	64	24. 11. 1949
			Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 137 až 175 <i>[dle zápisu]</i>		
10. 11. 1949	37.	ano	nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 176 až 200		

			<i>[dle zápisu]</i>		
17. 11. 1949	38.	ano	Hlavní přelíčení <i>[dle elaborátu]</i>	61	22. 11. 1949
			Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 201 až 234		
17. 11. 1949	39.	ano	Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 235 až 257		
24. 11. 1949	40.	ano	Vykonávací řízení <i>[dle elaborátu]</i>	74	7. 12. 1949
			Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 258 až 290 <i>[dle zápisu]</i>		
24. 11. 1949	41.	ano	Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 291 až 325 <i>[dle zápisu]</i>		
1. 12. 1949	42.	ano	Opravné řízení <i>[dle elaborátu]</i>	68 (67)	4. 12. 1949
			Postup při žádostech o milost <i>[dle elaborátu]</i>	70	5. 12. 1949
			Řízení před státním soudem <i>[dle elaborátu]</i>	73	7. 12. 1949
			Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 326 až 341, 348 až 371 <i>[dle zápisu]</i>		
1. 12. 1949	43.	ano	Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 342 až 347, 372 až 399 <i>[dle zápisu]</i>		
10. 12. 1949	44.	ano	Zvláštní způsoby řízení vyjma řízení před státním soudem <i>[dle elaborátu]</i>	76	12. 12. 1949
			Stíhání členů zákonodárných sborů <i>[dle elaborátu]</i>	77	13. 12. 1949
			Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 400 až		

			427 [dle zápisu]		
10. 12. 1949	45.	ano	Nástin podrobných zásad trestního řádu – el. č. 56 dr. Šmolíka – §§ 428 až 462 [dle zápisu]		

Elaboráty často vznikaly přepracováním starších elaborátů, které subkomise projednala a navrhla upravit. To je patrné již z přehledu uvedeného v tabulce č. 5. Přepracováno bylo celkem 36 z dostupných elaborátů. Nové elaboráty pak obsahovaly zmínku o tom, že jsou upraveny podle usnesení subkomise, resp. mnohdy také podle zásad vyslovených subkomisí, které byly přijaty na datované schůzi subkomise.

Tabulka č. 3 ukazuje na skutečnost, že některé elaboráty byly v subkomisi projednávány několikrát. Zatímco například elaboráty týkající se tiskového řízení nebo obecné zásady trestního řádu byly projednávány na bezprostředně navazujících schůzích, jiné elaboráty se na pořad schůze subkomise vracely pod novým číslem, tedy vlastně jako nové elaboráty. Zjevné je to například na elaborátu o řízení o vydávání do ciziny. Původní elaborát č. 21²²⁸ vznikl dne 24. května 1949 přepracováním staršího elaborátu podle usnesení subkomise ze dne 20. května 1949. Tento elaborát byl pak opět projednáván na schůzi subkomise dne 3. června 1949 a podle jejího usnesení byl dne 18. června 1949 vypracován konečný elaborát č. 31. Obdobná situace nastala i u řízení před státním soudem. Původní elaborát byl upraven na základě usnesení subkomise ze dne 21. července 1949. Vznikl tak elaborát č. 52 ze dne 25. července 1949, který byl následně upraven podle usnesení subkomise ze dne 1. prosince 1949. Výsledkem byl elaborát č. 73 o řízení před státním soudem.²²⁹

U některých elaborátů však nastala ještě jiná situace. Subkomise je projednávala několikrát, a to s odlišným výsledkem. Starší elaborát se odvolává na zasedání subkomise, které proběhlo později, než zasedání, na něž se odvolává elaborát mladší. Jinými slovy pozdější elaborát byl připraven podle výsledků dřívější schůze subkomise. Tuto situaci lze velmi dobře ilustrovat na příkladu elaborátu o mimořádných opravných prostředcích. Zásady řízení o mimořádných opravných prostředcích projednala a schválila subkomise hned na své první doložené schůzi na počátku února 1949.

²²⁸ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

²²⁹ Tamtéž.

Následně zřejmě vznikl elaborát, jehož výtisk ani číslo nezůstaly nikde v dokumentech zachovány. Jisté však je, že tento elaborát neznámého data a čísla byl přepracován na základě usnesení subkomise ze dne 16. července 1949. Tak vznikl dne 22. července 1949 elaborát č. 48. Následně byl tento elaborát opět upraven a dne 4. prosince 1949 spatřil světlo světa elaborát č. 68.²³⁰ Podle záhlaví však vznikl na základě původních zásad stanovených subkomisí v únoru 1949. Obdobným případem je elaborát č. 66 věnovaný právní úpravě opravného řízení. I v tomto případě byly zásady schváleny na první schůzi subkomise v únoru 1949. První vlastní elaborát je však datován 1. prosince 1949, kdy byl zároveň projednán subkomisí. Subkomise se však usnesla na nových zásadách, a tak vznikl dne 4. prosince 1949 nový elaborát č. 68 (zřejmě jde o chybu, elaborát by měl být označen jako č. 67).

Tuto situaci lze vysvětlit tak, že z elaborátů připravených do konce července 1949 připravil dr. Lepšík první návrh osnovy trestního řádu, který pak byl v září projednáván a v říjnu představen jako elaborát č. 56. Protože tento elaborát projednávala subkomise po tematicky rozdělených částech, lze se domnívat, že na základě jejích usnesení vznikaly opravené elaboráty s číslem 60 a výše.

Ohledně jednání subkomise vyplývá z tabulky č. 3, že se scházela poměrně pravidelně. Protože o prvních schůzích není dostatek informací, lze pouze konstatovat, že od února do poloviny května 1949 se konaly čtyři schůze. Na únorové 1949 se subkomise usnesla o zásadách opravného řízení a mimořádných opravných prostředků (a to patrně pod vlivem jednání politické komise o zásadách trestního řízení – viz níže v kapitole 6.3.1. Projednávání zásad trestního řádu v politické komisi). Za povšimnutí rovněž stojí skutečnost, že elaboráty navazující na únorovou schůzi subkomise vznikly až v prosinci 1949 (srov. níže). Od poloviny května se schůze konaly pravidelně vždy v pátek, pouze s výjimkou schůze 24. května 1949, na níž byl stanoven plán prací subkomise.

Také v červnu 1949 se subkomise scházela vždy v pátek. Již 10. června se subkomise usnesla, že počínaje další schůzí budou se konat vždy dvě schůze za sebou, a to jedna v pátek odpoledne a druhá v sobotu dopoledne. Poprvé se tak stalo ve dnech 17. a 18. června 1949, kdy bylo projednáváno tiskové řízení. Tohoto pravidla se subkomise držela i v červenci – v době letních prázdnin – kdy se konal největší počet

²³⁰ Tamtéž.

schůzí. To bylo zřejmě dáno tím, že byl dokončen první návrh osnovy trestního zákona a členové hmotně právních subkomisí se mohli více věnovat i tvorbě procesního předpisu. V červenci zasedala subkomise s výjimkou posledního týdne každý pátek a každou sobotu. Ve čtvrtém týdnu se sešla i ve čtvrtek, takže celkem se v červenci 1949 uskutečnilo devět schůzí. Na poslední schůzi dne 23. července 1949 se subkomise usnesla, že dr. Lepšík vypracuje nástin celého trestního řádu podle vypracovaných a probraných elaborátů a rozešle jej účastníkům subkomise před konáním další schůze 9. září 1949.²³¹

Po šestitýdenní letní pauze se subkomise podle plánu sešla dne 9. září 1949. V září se konalo osm schůzí, dvě z nich (schůze č. 27 a 28) však není kvůli chybějícím zápisům možné přesně časově zařadit. Lze pouze říci, že proběhly mezi 23. a 30. zářím. Vzhledem k tomu, že subkomise i v září zasedala v pátek a v sobotu, jeví se jako pravděpodobné, že jedna z nich se konala v sobotu 24. září a druhá ve čtvrtek 29. září (na ni pak navázaly tři schůze konané ve dnech 30. září a 1. října).

Elaborát dr. Lepšíka představující nástin osnovy trestního řádu projednala subkomise během září. Následně byl, jak naznačují archivní materiály, v říjnu přepracován. Přestože se tento materiál nepodařilo v archivních fondech dohledat, lze na základě odkazů v jiných dokumentech i z chronologického řazení zpracovaných elaborátů dovodit, že šlo s největší pravděpodobností o elaborát č. 56, jehož autorem byl dr. Šmolík (blíže viz tabulku č. 5 Přehled elaborátů). Tento elaborát projednávala subkomise od 25. října 1949 až do své poslední schůze 10. prosince 1949 celkem na čtrnácti schůzích. Na 32. schůzi konané dne 25. října 1949 byla stanovena technika projednávání a postup dalších prací. Před zahájením projednávání elaborátu č. 56 byla diskutována i otázka systematiky nového trestního řádu (blíže viz kapitolu 6.3.3 Hlavní zásady trestního řádu).

Listopadové a prosincové schůze se konaly pravidelně ve čtvrtek, a to za hojné účasti – kromě členů jednotlivých trestně procesních subkomisí zde byli i zástupci ministerstva spravedlnosti nebo subkomisí pro trestní právo hmotné. Za povšimnutí rovněž stojí skutečnost, že subkomise se až do září 1949 scházela v budově krajského soudu v Praze XIV. (v některých zápisech označované jako Justiční palác). Subkomise se tedy nescházela v budově ministerstva spravedlnosti, jak by se dalo očekávat. Schůze

²³¹ Tamtéž.

25. října 1949 se podle zápisu konala v soudní budově na Karlově náměstí. Počínaje listopadem 1949 se už subkomise scházela pouze v budově ministerstva spravedlnosti. Přesun do větší zasedací místnosti byl zřejmě nutný vzhledem k narůstajícímu počtu účastníků schůzí – od listopadu 1949 se už nescházeli jen tři nebo čtyři členové subkomise, ale širší skupina (srov. níže).

Z přehledu účasti na schůzích subkomise pro trestní řád (viz tabulka č. 4 Účast na zasedáních subkomise) lze vyvodit několik pozoruhodných skutečností. Jednak z něj vyplývá, že se schůzí účastnili pouze čtyři členové trestně procesních subkomisí č. VII. – X., jednak lze sledovat již zmíněnou vzrůstající účast na schůzích od 32. schůze.

Pokud jde o členy trestně procesních subkomisí, účastnili se schůzí pravidelně dr. Kemlink ze VII. subkomise, dále členové VIII. subkomise dr. Solnař, dr. Bartoň a dr. Šmolík. Právě dr. Šmolík spolu s dr. Lepšíkem z II., tedy hmotně právní subkomise patřil mezi nejaktivnější členy – oba se zúčastnili nejméně 36 schůzí subkomise, tj. všech schůzí, z nichž se zachoval zápis.²³² Naproti tomu dr. Bartoň se účastnil schůzí velmi poctivě, avšak pouze do září 1949. Není známo, z jakých důvodů subkomisi opustil, ale jeho jméno zmizelo v létě ze seznamu autorů elaborátů. Poslední elaborát připravil 23. července 1949²³³ (Srov. tabulku č. 5 – Přehled elaborátů).

Kromě dr. Lepšíka se schůzí účastnil i člen II. subkomise a zároveň vedoucí trestního oddělení kodifikačního odboru dr. Grospič. Dále na schůze docházeli dr. Lorek ze III. subkomise, dr. Svitok ze IV. subkomise a dr. Hajer z V. subkomise. Jozef Svitok patřil rovněž mezi nejaktivnější autory elaborátů (srov. tabulku č. 5 Přehled elaborátů). Kromě Františka Grospiče se schůzí subkomise účastnili také další pracovníci ministerstva spravedlnosti. Od 32. schůze sem pravidelně docházeli dr. Klín, referent politického oddělení kodifikačního odboru, člen komise pro trestní právo a jako zástupce sekretariátu kodifikačního odboru také od počátku člen politické komise²³⁴, dr. Šimák, přednosta oddělení trestní legislativy odboru trestní právo, a dr. Tolar, z trestního oddělení kodifikačního odboru. Nelze opomenout ani účast dr. Černého, který se oficiálně účastnil pouze čtyř schůzí, ale z dalších třinácti pořizoval zápis.

²³² Tamtéž.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (2. 11. 1948).

Dále se mezi účastníky schůzí subkomise pro trestní řád objevují i další osoby. Jejich identitu nelze často určit s naprostou jistotou, protože jsou v seznamu účastníků uvedeni pouze příjmením. Lze ale tvrdit, že na jednu schůzi přišel prof. Krčmář, který se současně podílel na přípravě občanského zákoníku. Dále se několika schůzí v listopadu a prosinci 1949 zúčastnili zřejmě poslanci JUDr. Ivo Skála²³⁵ a JUDr. Jindřich Verich²³⁶, oba z KSČ. Mjr. dr. Voves (v květnu 1950 již podplukovník) byl zástupcem ministerstva národní obrany. Další členy subkomise, Bíbovou, Dostála a Nováka, se nepodařilo blíže identifikovat, nevystupují v žádných dalších dostupných archívních dokumentech. Lze se domnívat, že Novák mohl být soudce státního soudu, a Bíbová s Dostálem zástupci pracujícího lidu; důkazy pro toto tvrzení však nejsou.

Zajímavý je rovněž přehled účasti na schůzích z hlediska počtu osob. Více než tři čtvrtin schůzí se účastnily v podstatě jen čtyři osoby, které lze zároveň označit za hlavní autory jednotlivých elaborátů. Byli to dr. Bartoň, dr. Lepšík, dr. Svitok a dr. Šmolík. Major Voves se schůzí účastnil nepravidelně, patří však také mezi osoby s nejvyšší účastí. Posledních čtrnácti schůzí subkomise (schůze č. 32–45), na nichž se projednával elaborát č. 56, tj. návrh podrobných zásad trestního řádu, se průměrně účastnilo dvanáct osob, nejvíce však sedmnáct osob. Po 39. schůzi ale účast znatelně klesá – průměrně na devět osob. Je to zřejmě dáno tím, že subkomise od 40. schůze projednávala opravné řízení, vykonávací řízení a zvláštní způsoby řízení, které zřejmě nebyly mnoha členy subkomise považovány za tolik důležité.

²³⁵ Později byl zpravodajem ústavně-právního výboru k zákonu o některých opatřeních v oboru vojenského soudnictví.

²³⁶ Zpravodaj ústavně-právního výboru k trestnímu řádu správnímu.

Tabulka č. 4 – Účast na zasedáních subkomise²³⁷

Účastníci schůzí subkomise pro trestní právo procesní																				
Číslo schůze	Bartoň	Bíbová	Černý	Dostál	Grospič	Hajer	Kemlink	Klín	Krčmář	Lepšík	Lorek	Novák	Skála	Solnař	Svitok	Šimák	Šmolík	Tolar	Verich	Voves
1-4																				
5	x									x					O		x			O
6	x									x					x		x			x
7	x									x					x		x			x
8	x									x					x		x			
9	x									x					x		x			x
10	x									x					x		x			x
11	x									x					x		x			
12	x									x					x		x			
13																				
14																				
15	x		Z							x					x		x			
16	x									x					x		x			
17	x		Z							x					O		x			
18	x		Z							x					O		x			
19	x		Z							x					O		x			
20	x		Z							x					O		x			
21	x									x					O		x			x
22	x									x					O		x			x
23	x									x					O		x			x
24	x									x					O		x			x
25	x									x					O		x			x
26																				
27																				
28																				
29	x									x					x		x			
30	x									x					x		x			
31	x									x					x		x			O
32		x			x	x	x	x		x	x		x	x	x	x	x	x	x	x
33		x			x		x	x		x			x	x	x	x	x	x	x	x
34		x	x	x	x	x	x	x		x	x	O		x	x	x	x	x	x	x
35		x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	O		x	x	x	x	x	x	x
36		x	x				x	x		x	x	x		x	x	x	x	x		O
37		x	x				x	x		x	x	x		x	x	x	x	x		x
38		x	Z	x			x	x		x	x	x		x	x	x	x	x		x
39		x	Z	x		x	x	x		x	x	x		x		x	x	x		x
40			Z		x			O		x	x			x	x	O	x	x		x
41			Z	x	x		x	x		x	x			O	x	x	x	x		
42			Z		x		x	O		x	x	x		x	O	O	x	O		x
43			Z		x		x	O		x	x	x		x	O	x	x	O		
44			Z		x		x			x	x	x		x	x		x			
45			Z		x					x	x	x		x	x		x			

²³⁷ Legenda: křížek v zeleném poli značí účast na schůzi, červené pole znamená neomluvenou neúčast, písmeno O v modrém poli omluvenou neúčast. Písmeno Z v zeleném poli poukazuje na skutečnost, že dr. Černý sice nebyl zapsán mezi účastníky schůze, ale vyhotovoval z ní zápis, tedy musel být na jednání přítomen.

Výsledkem práce jednotlivých členů subkomise byly elaboráty. Jak bylo uvedeno výše, připraveno bylo 78 elaborátů. Elaboráty jsou číslovány v podstatě v chronologické řadě podle doby svého vzniku.²³⁸ Jedinou výjimkou z naznačeného „pravidla“ vzniku a číslování elaborátů jsou elaboráty týkající se zásad trestního řízení, které vznikly v lednu 1950. Při výzkumu v bratislavském archivu byly objeveny dva elaboráty obsahující *Nástin zásad trestního řízení* (elaborát č. 3)²³⁹ a *Hlavní zásady trestního řízení* (elaborát č. 8).²⁴⁰ Z druhého zmíněného elaborátu přitom vyplývá, že jde o přepracovanou verzi elaborátu č. 5. Dalším elaborátem věnovaným zásadám trestního řízení je elaborát č. 53 *Obecné zásady trestního řádu*, který v červenci 1949 zpracoval dr. Lepšík. Na něj zřejmě navazuje Lepšíkův zářijový návrh a elaborát č. 56, který na jeho základě připravil dr. Šmolík. To ostatně vyplývá i z názvu elaborátu č. 78. Zdá se tedy, že již na počátku prací subkomise na jaře 1949 bylo prvních nejméně osm číslovaných elaborátů vyhrazeno pro zásady trestního řízení s tím, že budou dopracovány později.²⁴¹ Těmto elaborátům a jejich srovnání se zásadami trestního řízení, které byly později odeslány do řízení o zásadách, je věnována část kapitoly 6.3.2 Elaboráty subkomise věnované zásadám trestního řádu.

Níže uvedená tabulka č. 5 znázorňuje přehled elaborátů seřazených podle jejich původního číslování. Z tohoto přehledu lze i přes výše popsany rozvrh prací subkomise dovést, že elaboráty vznikaly poměrně živelně, jednotliví autoři připravovali elaboráty podle svého zaměření. Často vznikalo i několik elaborátů v jediný den. Z názvů jednotlivých elaborátů lze dovést pouze to, že do července 1949 vznikaly spíše jednotlivé elaboráty bez další návaznosti. Až v červenci 1949 byly připraveny první elaboráty, které mohly sloužit jako návrh osnovy některé části připravovaného trestního řádu. V létě 1949 byl z projednaných elaborátů připraven první návrh osnovy trestního řádu, který byl na podzim 1949 projednáván subkomisí.

²³⁸ U chybějících elaborátů dobu vzniku blíže určit nelze.

²³⁹ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

²⁴⁰ Tamtéž.

²⁴¹ Další možností je, že teprve legislativní pravidla přijatá v listopadu 1949 zavedla řízení o zásadách a že tedy zásady byly dopracovány až následně po vzniku této povinnosti. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo dohledat předchozí verzi legislativních pravidel platnou do listopadu 1949, nelze tuto hypotézu ověřit. Zároveň je třeba uvést, že ani vznik povinnosti zpracovat zásady a odeslat je do řízení o zásadách by nevysvětloval, proč nebyly elaboráty od počátku číslovány chronologicky a několik „čísel“ zůstalo vyhrazeno pro zásady trestního řádu.

Tabulka č. 5. Přehled elaborátů²⁴²

Číslo elaborátu	Datum vzniku	Téma
Elaborát č. 1	xxx	xxx
Elaborát č. 2	xxx	xxx
Elaborát č. 3	12. 1. 1950	Nástin zásad trestního řízení
Elaborát č. 4	xxx	
Elaborát č. 5	zima 1950?	Hlavní zásady trestního řízení
Elaborát č. 5	léto 1949?	xxx
Elaborát č. 6	xxx	xxx
Elaborát č. 7	xxx	xxx
Elaborát č. 8	13. 1. 1950	Hlavní zásady trestního řízení (37 zásad)
Elaborát č. 9	xxx	Soukromoprávní nároky
Elaborát č. 10	xxx	xxx
Elaborát č. 11	xxx	Řízení o vydávání do ciziny
Elaborát č. 11	xxx	Nástin třetí části trestního řádu Opravné řízení trestní
Elaborát č. 12	xxx	Náhrada škody za bezprávné odsouzení za vyšetřovací vazbu
Elaborát č. 13	xxx	xxx
Elaborát č. 14	xxx	Stanné právo a řízení
Elaborát č. 15	xxx	Věcná opatření
Elaborát č. 16	xxx	xxx
Elaborát č. 17	xxx	Vykonávací řízení (?)
Elaborát č. 18	xxx	xxx
Elaborát č. 19	21. 5. 1949	Odškodnění za vazbu a za odpykaný trest
Elaborát č. 20	24. 5. 1949	Náklady trestního řízení
Elaborát č. 21	24. 5. 1949	Řízení o vydávání do ciziny
Elaborát č. 22	24. 5. 1949	Nároky soukromoprávní

²⁴² Legenda: červená pole označují elaboráty, které se nepodařilo v archivních fondech dohledat. Jejich názvy, případy i data vzniku jsou doplněna podle zápisů ze schůzí subkomise, případně na základě odkazů v jiných archivních dokumentech. V případě elaborátu č. 11 mohly existovat dva různé dokumenty, proto jsou v tabulce uvedeny oba dva, včetně pravděpodobného názvu.

Elaborát č. 23	1. 6. 1949	Věcná opatření
Elaborát č. 24	1. 6. 1949	Důvodová zpráva k elaborátu č. 19
Elaborát č. 25	2. 6. 1949	Výkon soudních rozhodnutí
Elaborát č. 26	2. 6. 1949	Protokoly a doručování
Elaborát č. 27	8. 6. 1949	Adhesní řízení s důvodovou zprávou
Elaborát č. 28	13. 6. 1949	Zahlazení odsouzení
Elaborát č. 29	13. 6. 1949	Nástin řízení tiskového
Elaborát č. 30	17. 6. 1949	Stanné právo a řízení, včetně důvodové zprávy
Elaborát č. 31	18. 6. 1949	Řízení o vydávání do ciziny
Elaborát č. 32	18. 6. 1949	Zahlazení odsouzení
Elaborát č. 33	21. 6. 1949	Nástin důvodové zprávy k elaborátu č. 31 – vydávání do ciziny
Elaborát č. 34	1. 7. 1949	Nástin první části trestního řádu – řízení přípravné
Elaborát č. 35	xxx	xxx
Elaborát č. 36	xxx	Řízení tiskové
Elaborát č. 37	xxx	Náklady trestního řízení
Elaborát č. 38	7. 7. 1949	Zvláštní způsoby řízení – mladiství, nepřítomní
Elaborát č. 39	8. 7. 1949	Nástin třetí části trestního řádu – hlavní přelíčení
Elaborát č. 40	8. 7. 1949	Mimořádné opravné prostředky
Elaborát č. 41	9. 7. 1949	Nástin deváté části trestního řádu – Postup při žádostech o milost
Elaborát č. 42	xxx	xxx
Elaborát č. 43	12. 7. 1949	Nástin úvodní části trestního řádu
Elaborát č. 44	14. 7. 1949	Nástin první části trestního řádu – řízení přípravné
Elaborát č. 45	14. 7. 1949	Řízení před státním soudem
Elaborát č. 46	21. 7. 1949	Nástin deváté části trestního řádu – Postup při žádostech o milost

Elaborát č. 47	21. 7. 1949	Imunita poslanců Národního shromáždění
Elaborát č. 48	22. 7. 1949	Mimořádné opravné prostředky
Elaborát č. 49	22. 7. 1949	Nástin druhé a třetí části trestního řádu – řízení obžalovací, hlavní přelíčení
Elaborát č. 50	23. 7. 1949	Řízení při podmíněném odsouzení a při podmíněném propuštění
Elaborát č. 51	23. 7. 1949	Nástin čtvrté části trestního řádu – řízení opravné
Elaborát č. 52	25. 7. 1949	Řízení před státním soudem
Elaborát č. 53	27. 7. 1949	Obecné zásady trestního řádu
Elaborát č. 54	28. 7. 1949	Nástin šesté části trestního řádu – řízení proti mladistvým, nepřítomným, stanné právo
Elaborát č. 55	1. 9. 1949	Nástin trestního řádu
Elaborát č. 56	září 1949	Nástin podrobných zásad trestního řádu
Elaborát č. 57	24. 10. 1949	Srovnání jednotlivých ustanovení elaborátu č. 56 s trestně procesními předpisy platnými v českých zemích
Elaborát č. 58	2. 11. 1949	Soupis ustanovení procesní povahy upravených v tr. řádu civ. a org. zák.
Elaborát č. 59	xxx	Přehled kompetence soudů a prokuratur podle zásad nového trestního řádu /elaborát č. 56/
Elaborát č. 60	4. 11. 1949	Nástin hlavy II. osnovy trestního řádu jednajících o soudech a prokurátorech
Elaborát č. 61	22. 11. 1949	Hlavní přelíčení
Elaborát č. 62	23. 11. 1949	Přípravné řízení a žaloba
Elaborát č. 63	23. 11. 1949	Hlava I. – IV. – všeobecná ustanovení
Elaborát č. 64	24. 11. 1949	Společná ustanovení pro přípravné řízení a hlavní přelíčení
Elaborát č. 65	xxx	Přehled stížností přípustných podle elaborátu č. 56
Elaborát č. 66	1. 12. 1949	Opravné řízení

Elaborát č. 68	4. 12. 1949	Mimořádné opravné prostředky
Elaborát č. 68 (67?)	4. 12. 1949	Opravné řízení
Elaborát č. 69	5. 12. 1949	Nástin hlavy X. osnovy trestního řádu jednající o odškodnění za vazbu a za odpykaný trest
Elaborát č. 70	5. 12. 1949	Postup při žádostech o milost
Elaborát č. 71	6. 12. 1949	Nástin hlavy osnovy trestního řádu jednající o řízení o nárocích z trestného činu
Elaborát č. 72	6. 12. 1949	Nástin hlavy osnovy trestního řádu jednající o nákladech trestního řízení
Elaborát č. 73	7. 12. 1949	Řízení před státním soudem
Elaborát č. 74	7. 12. 1949	Vykonávací řízení
Elaborát č. 75	7. 12. 1949	Zahlázení odsouzení
Elaborát č. 76	12. 12. 1949	Zvláštní způsoby řízení vyjma řízení před státním soudem
Elaborát č. 77	13. 12. 1949	Stíhání členů zákonodárných sborů
Elaborát č. 78	14. 12. 1949	Soupis odchylek nástinu podrobných zásad trestního řádu (elab. č. 56) proti zákonu o zlidovění soudnictví

Mnohé dosud skryté souvislosti mohou naznačit informace o autorech jednotlivých elaborátů. Každý elaborát je totiž v levém horním rohu označen jménem svého autora. Byť nejde o informace, na jejichž základě bychom byli schopni zjistit podrobnosti o jejich profesním životě, politických postojích nebo důvodech, proč se podíleli na přípravě kodexu trestního práva procesního, jde o data velmi podstatná z hlediska organizace kodifikačních prací. V tabulce č. 6 jsou zaznamenány všechny osoby, které připravovaly elaboráty subkomise pro trestní řád.

Z této tabulky vyplývá poměrně překvapivé zjištění, že přípravu elaborátů zajišťovali v podstatě pouze čtyři lidé. Byli to dr. Bartoň, dr. Lepšík, dr. Svitok a dr. Šmolík, tedy ti, kteří v květnu 1949 připravili plán práce subkomise a kteří se nejspíše od května do července pravidelně scházeli na schůzích subkomise a diskutovali jednotlivé elaboráty (viz tabulku č. 4 Účast na zasedáních subkomise).

Několik elaborátů měli připravit také členové IX. subkomise Čížek a Dvořák. O jejich angažmá však vypovídá pouze plán prací subkomise, jak je uveden v tabulce č. 2. Vzhledem k tomu, že jejich elaboráty nejsou k dispozici a ani dostupné zápisy ze schůzí subkomise se o nich nezmiňují, nelze jejich autorství u některého z elaborátů potvrdit.

Dále se na přípravě podkladů pro činnost subkomise podíleli také pracovníci ministerstva spravedlnosti. Zde je třeba jmenovat především dr. Tolara. Kromě něj se práce účastnili také dr. Dolenský a dr. Černý; o jejich působení na ministerstvu spravedlnosti nemáme žádné doklady, a proto se lze pouze domnívat, že byli zaměstnanci ministerstva spravedlnosti. Zatímco dr. Dolenský s dr. Vránou připravili elaborát č. 8 *Hlavní zásady trestního řízení*, trojice Tolar, Dolenský, Černý je podepsána pod elaborátem č. 78 *Srovnání jednotlivých ustanovení elaborátu č. 56 s trestně procesními předpisy platnými v českých zemích*.²⁴³ Jde o elaboráty politického a technického charakteru, které vznikaly až po poslední schůzi subkomise a které z organizačních důvodů i z logiky věci připravovali referenti kodifikačního odboru ministerstva.

Ještě překvapivější než malý počet autorů elaborátů vzhledem k počtu členů subkomisí pro trestní řád je odborné zařazení hlavních autorů elaborátů. Jak už bylo naznačeno výše Dr. Bartoň a dr. Šmolík byli členy VIII. subkomise pro opravné řízení trestní, ale dr. Vrána a dr. Lepšík byli členy II. subkomise, která měla připravit druhou hlavu zvláštní části trestního zákona, a dr. Svitok byl členem IV. subkomise, která se měla zabývat čtvrtou hlavou zvláštní části trestního zákona. Mezi hlavními autory elaborátů k novému trestnímu řádu tak nacházíme nejméně dvě osoby, jejichž odborný profil je předurčoval k práci na kodexu trestního práva hmotného. Při kodifikačních pracích se zabývali trestnými činy proti veřejnému pořádku a trestnými činy obecně nebezpečnými a současně připravili stěžejní část podkladů pro paragrafové znění návrhu osnovy trestního řádu. K obdobnému promísení nebo snad vypůjčení členů subkomisí nedošlo podle dostupných archivních materiálů při přípravě žádného z kodexů právnické dvouletky.

Nabízí se tedy otázka, zda dr. Lepšík, dr. Svitok nebo i dr. Vrána byli zároveň odborníky na trestní právo hmotné i procesní, nebo zda mezi členy trestně procesních

²⁴³ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

subkomisí nebyl dostatek těch, kteří by měli ctižádost, čas, chuť nebo erudici stát se autory základních podkladů pro tvorbu nového trestního řádu. Bohužel, vzhledem k tomu, že většinu členů trestně procesních subkomisí č. VII. – X. známe pouze příjmením a nepodařilo se je dále ztotožnit, nelze předpokládat, že by se na tuto otázku někdy podařilo pravdivě odpovědět. Mohlo jít také o chybu v organizaci nového trestního řádu, která by vysvětlovala, proč práce procesní subkomise zaostávaly oproti práci subkomise pro přípravu nového trestního zákona. Jestliže se dr. Svitok a dr. Lepšík věnovali přednostně přípravě elaborátů v oblasti trestního práva hmotného, nemohly práce na procesním předpise zdárně pokračovat. S ohledem na stupeň poznání procesu tvorby práva v období právnické dvouletky se jako nejpravděpodobnější varianta jeví, že dr. Svitok a dr. Lepšík byli všestrannými trestními právníky, kteří se jednak nebáli náročného legislativního úkolu a jednak měli dobré politické předpoklady k tomu, aby byli k takovému úkolu povoláni hned u dvou kodexů.

Dr. Lepšík, jehož oborem bylo již od 20. let především vojenské trestní právo, sepsal největší počet dochovaných elaborátů. Zpracoval první ucelený elaborát věnovaný zásadám trestního řízení, který vlastně představoval první návrh osnovy trestního řádu (elaborát č. 53 a na něj navazující nečíslovaný návrh, později přepracovaný jako elaborát č. 56). Většina z jeho elaborátů se ale týká zvláštních způsobů řízení. Jde např. o stanné právo a řízení o něm, řízení o vydávání do ciziny, řízení proti mladistvým a nepřítomným nebo také řízení před státním soudem či řízení o udělení milosti.²⁴⁴ Zabýval se také otázkou postavení soudů a prokuratur v trestním řízení. V listopadu a prosinci 1949 zpracoval elaboráty obsahující všeobecná ustanovení trestního řádu, ale i opravné prostředky a mimořádné opravné prostředky.²⁴⁵ Celkem šlo o čtrnáct elaborátů, z jejichž datace vyplývá, že byly připravovány v rychlém sledu, zřejmě po projednání příslušné části elaborátu č. 56.²⁴⁶

Rovněž práce dr. Svitka je soustředěna hlavně do listopadu a prosince 1949. Jeho první elaborát z července 1949 by mohl nasvědčovat tomu, že byl na práci na trestním řádu uvolněn ve chvíli, kdy byla připravena první osnova trestního zákona. Zpočátku se dr. Svitok věnoval přípravnému řízení, ale zdá se, že na podzim 1949 převzal i agendu spojenou s obžalobou a hlavním přelíčením (to může souviset s odchodem dr. Bartoně

²⁴⁴ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 290 a 291.

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž.

a potřebou připravit konečné znění původně jeho elaborátů – srov. níže tabulku č. 6 Autoři elaborátů). Konečně v prosinci 1949 napsal dr. Svitok elaborát věnovaný vykonávacímu řízení.²⁴⁷

Naopak jádro činnosti dr. Šmolíka ze subkomise pro opravné řízení trestní najdeme v červnu a červenci 1949. Zpočátku se věnoval věcným opatřením, výkonu rozhodnutí, protokolaci, doručování a adheznímu řízení, až v červenci 1949 připravil první nástin úvodní části trestního řádu, zřejmě jako elaborát navazující na dřívější práci dr. Svitka.²⁴⁸ Zvláštním dojmem působí zejména poslední Šmolíkův elaborát z listopadu 1949 věnovaný hlavnímu přelíčení, který nijak nenavazuje na jeho předchozí elaboráty.

Dr. Bartoň, který původně přislíbil pouze pasivní účast spočívající např. v kontrole vypracovaných elaborátů, se stal jedním ze čtyř hlavních autorů elaborátů. Protože byl senátním předsedou u krajského soudu, byla mu svěřena především agenda týkající se řízení před soudem, a to včetně řízení obžalovacího a řízení o opravných prostředcích.²⁴⁹ Dr. Bartoň měl zřejmě i zkušenosti s řízením tiskovým, neboť byl, alespoň podle dostupných materiálů výlučným autorem elaborátů věnovaných tiskovému řízení.²⁵⁰

Při bližším studiu tabulky č. 6 Autoři elaborátů je zřejmé, že dr. Bartoň se práce v subkomisi aktivně účastnil nejdéle do konce července 1949. Všechny jeho elaboráty týkající se obžalovacího řízení, hlavního přelíčení i opravných prostředků byly pravděpodobně zahrnuty do letních návrhů osnovy trestního řádu a později i do elaborátu č. 56. V listopadu a částečně také v prosinci 1949 byly dále přepracovány ostatními autory na základě usnesení subkomise [srovnej elaboráty č. 61, 62, 64 a 66, resp. 68 (67)].²⁵¹ Naopak v červenci 1949 předkládá své první elaboráty dr. Svitok. Těžiště jeho práce přichází na podzim 1949, kdy naopak utichá práce dr. Šmolíka. Pouze dr. Lepšík připravuje elaboráty po celou dobu činnosti subkomise.

²⁴⁷ Tamtéž.

²⁴⁸ Tamtéž.

²⁴⁹ Tamtéž.

²⁵⁰ Tiskové řízení nakonec nebylo do trestního řádu z roku 1950 pojato.

²⁵¹ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 290 a 291.

Tabulka č. 6 – Autoři elaborátů

Autor elaborátu	Číslo elaborátu	Název elaborátu	Datum vzniku
Bartoň	20	Náklady trestního řízení	24. 5. 1949
	29	Nástin řízení tiskového	13. 6. 1949
	36	Řízení tiskové	xxx
	37	Náklady trestního řízení	xxx
	39	Nástin třetí části trestního řádu – hlavní přelíčení	8. 7. 1949
	49	Nástin druhé a třetí části trestního řádu - řízení obžalovací, hlavní přelíčení	22. 7. 1949
	51	Nástin čtvrté části trestního řádu – řízení opravné	23. 7. 1949
	11	Nástin třetí části trestního řádu Opravné řízení trestní	xxx
Čížek	6	xxx <i>[dle květnového plánu]</i>	xxx
Čížek, Dvořák	5	xxx <i>[dle květnového plánu]</i>	léto 1949?
Dolenský, Vrána	8	Hlavní zásady trestního řízení (37 zásad)	13. 1. 1950
Hajer	4	xxx	xxx
Lepšík	11	Řízení o vydávání do ciziny	xxx
	14	Stanné právo a řízení	xxx
	21	Řízení o vydávání do ciziny	24. 5. 1949
	30	Stanné právo a řízení, včetně důvodové zprávy	17. 6. 1949
	31	Řízení o vydávání do ciziny	18. 6. 1949
	33	Nástin důvodové zprávy k elaborátu č. 31 – vydávání do ciziny	21. 6. 1949
	38	Zvláštní způsoby řízení – mladiství, nepřítomní	7. 7. 1949
	40	Mimořádné opravné prostředky	8. 7. 1949

	41	Nástin deváté části trestního řádu – Postup při žádostech o milost	9. 7. 1949
	45	Řízení před státním soudem	14. 7. 1949
	46	Nástin deváté části trestního řádu – Postup při žádostech o milost	21. 7. 1949
	47	Imunita poslanců Národního shromáždění	21. 7. 1949
	48	Mimořádné opravné prostředky	22. 7. 1949
	50	Řízení při podmíněném odsouzení a při podmíněném propuštění	23. 7. 1949
	52	Řízení před státním soudem	25. 7. 1949
	53	Obecné zásady trestního řádu	27. 7. 1949
	54	Nástin šesté části trestního řádu – řízení proti mladistvým, nepřítomným, stanné právo	28. 7. 1949
	55	Nástin trestního řádu	1. 9. 1949
	59	Přehled kompetence soudů a prokuratur podle zásad nového trestního řádu /elaborát č. 56/	xxx
	60	Nástin hlavy II. osnovy trestního řádu jednajících o soudech a prokurátorech	4. 11. 1949
	63	Hlava I. – IV. – všeobecná ustanovení	23. 11. 1949
	65	Přehled stížností přípustných podle elaborátu č. 56	xxx
	66	Opravné řízení	1. 12. 1949
	68	Mimořádné opravné prostředky	4. 12. 1949
	68 (67?)	Opravné řízení	4. 12. 1949
	69	Nástin hlavy X. osnovy trestního řádu jednající o odškodnění za vazbu a za odpykaný trest	5. 12. 1949
	70	Postup při žádostech o milost	5. 12. 1949

	71	Nástin hlavy osnovy trestního řádu jednající o řízení o nárocích z trestného činu	6. 12. 1949
	72	Nástin hlavy osnovy trestního řádu jednající o nákladech trestního řízení	6. 12. 1949
	73	Řízení před státním soudem	7. 12. 1949
	76	Zvláštní způsoby řízení vyjma řízení před státním soudem	12. 12. 1949
	77	Stíhání členů zákonodárných sborů	13. 12. 1949
Lepšík, Šmolík	78	Soupis odchylek nástinu podrobných zásad trestního řádu (elab. č. 56) proti zákonu o zlidovění soudnictví	14. 12. 1949
Solnař	35	xxx	xxx
Svitok	15	Věcná opatření	xxx
	17	Vykonávací řízení (?)	xxx
	28	Zahlazení odsouzení	13. 6. 1949
	34	Nástin první části trestního řádu – řízení přípravné	1. 7. 1949
	62	Přípravné řízení a žaloba	23. 11. 1949
	64	Společná ustanovení pro přípravné řízení a hlavní přelíčení	24. 11. 1949
	74	Vykonávací řízení	7. 12. 1949
	75	Zahlazení odsouzení	7. 12. 1949
Šmolík	9	Soukromoprávní nároky	xxx
	12	Náhrada škody za bezprávné odsouzení za vyšetřovací vazbu	xxx
	19	Odškodnění za vazbu a za odpykaný trest	21. 5. 1949
	22	Nároky soukromoprávní	24. 5. 1949
	23	Věcná opatření	1. 6. 1949
	24	Důvodová zpráva k elaborátu č. 19	1. 6. 1949
	25	Výkon soudních rozhodnutí	2. 6. 1949

	26	Protokoly a doručování	2. 6. 1949
	27	Adhesní řízení s důvodovou zprávou	8. 6. 1949
	32	Zahlázení odsouzení	18. 6. 1949
	43	Nástin úvodní části trestního řádu	12. 7. 1949
	44	Nástin první části trestního řádu – řízení přípravné	14. 7. 1949
	56	Nástin podrobných zásad trestního řádu	1. 9. 1949
	58	Soupis ustanovení procesní povahy upravených v tr. řádu civ. a org. zák.	2. 11. 1949
	61	Hlavní přelíčení	22. 11. 1949
Tolar, Černý, Dolenský	57	Srovnání jednotlivých ustanovení elaborátu č. 56 s trestně procesními předpisy platnými v českých zemích	24. 10. 1949

Lze tedy shrnout, že neaktivnějším autorem elaborátů v oblasti trestního práva procesního – soudě podle dochovaných archivních materiálů – byl beze sporu dr. Lepšík. Ač člen subkomise pro přípravu druhé hlavy zvláštní části trestního zákona, připravil nejméně 33 elaborátů. Dr. Šmolík připravil 16 elaborátů a členové VIII. subkomise pro opravné řízení trestní dr. Bartoň a dr. Svitok připravili po osmi z dostupných materiálů.²⁵² Stále je však třeba mít na paměti, že v archivních fondech je k dispozici jen část původních elaborátů a informace o nich nejsou úplné a někdy ani jednoznačné. A přestože jde o jejich větší část, nelze uvedené závěry považovat za více než pravděpodobné.

Pohled na organizaci práce z hlediska personálního vede na rozdíl od rekonstrukce konaných zasedání subkomise a chronologického řazení elaborátů k logickému vysvětlení organizace práce při tvorbě jednotlivých elaborátů. Zdá se pravděpodobné, že autoři připravovali elaboráty podle oblasti své působnosti a svého odborného zájmu, a to v době, kdy měli možnost v subkomisi aktivně působit. Zároveň je třeba zohlednit časový tlak na práci subkomise pro trestní řád, který nastal po předložení prvního návrhu osnovy trestního zákona v červenci 1949. Tehdy se práce na přípravě elaborátů rozbíhají na plné obrátky a dr. Lepšík připravuje z hotových elaborátů první návrh

²⁵² Tamtéž.

osnovy. Ten je pak v září a říjnu přetaven do podoby elaborátu č. 56, který následně projednává subkomise v listopadu a prosinci. Tehdy z projednaných částí elaborátu č. 56 vznikají přepracováním opět další elaboráty.

Výsledkem činnosti subkomisí, resp. dr. Bartoně, dr. Lepšíka, dr. Svitka, dr. Šmolíka a jejich spolupracovníků z kodifikačního odboru ministerstva spravedlnosti bylo téměř 80 elaborátů, které však zejména po přepracování elaborátu č. 56 dohromady ještě nepředstavovaly ucelený návrh trestního řádu. Ten měli zřejmě připravit právě pracovníci kodifikačního odboru na přelomu roku 1949 a 1950 tak, aby mohl být odeslán do připomínkového řízení. Oproti návrhu osnovy trestního zákona, jejíž paragrafové znění bylo zpracováváno průběžně na jaře 1949, šlo o velmi krátký termín. Ještě předtím museli pracovníci kodifikačního odboru připravit konečné znění zásad trestního řádu, které měly být dle legislativních pravidel odeslány do řízení o zásadách ještě před vypracováním samotné osnovy.

6.3. Zásady trestního řádu

Následující kapitola je věnována další fázi přípravy návrhu osnovy trestního řádu z roku 1950. Je jí příprava materiálu, který legislativní pravidla označovala jako *zásady*. Ty měly být přesně formulovány na základě rozboru dosavadního stavu a jeho zhodnocení. Příprava podrobného hospodářského a třídního rozboru platných předpisů i hospodářských, politických a třídních poměrů z hlediska potřeb a funkce lidově demokratického státu vyžadovala sebrání látky, zhodnocení statistických dat, zkušeností veřejné správy a soudnictví, ale i zkušeností z ostatních lidově demokratických států (zejména SSSR) a námětů z řad pracujících. Nešlo tedy o přípravu zásad ve věcném slova smyslu, stanovení základních a nosných idejí, na nichž měl být nový právní předpis vypracován, ale o dokument, který pojmenuje nedostatky současného stavu a nabídne řešení prostřednictvím nové právní úpravy, včetně její předpokládané systematiky a nástinu obsahu. Šlo tedy o jakýsi věcný záměr, o zásady trestního řádu jako právního předpisu, nikoliv o formulaci zásad trestního řízení.

Jak vyplývá z předchozí kapitoly, zabývali se autoři elaborátů zásadami trestního řádu již v létě 1949. Většinou však šlo o nástin obecné části připravované osnovy trestního řádu. Zároveň s tím vznikaly i další elaboráty zaměřené na určitá stadia nebo

druhy trestního řízení. Nešlo tedy o formulaci zásad nového kodexu, jak žádal plán prací právnické dvouletky (i legislativní pravidla).

Příprava zásad se podle legislativních pravidel týkala osnov všech významnějších zákonů a vládních nařízení. Zásady měly být do řízení o zásadách odesílány vždy ještě před vypracováním vlastní osnovy. I podle plánu prací právnické dvouletky měly být zásady nové právní úpravy stanoveny jako první. Teprve na jejich základě měly být připraveny stručné osnovy, které by rámcově určily systematiku celého předpisu, a až na základě těchto osnov měly subkomise připravit elaboráty, tedy návrhy jednotlivých částí připravovaných kodexů. V případě trestního řádu byl postup v podstatě opačný.

Zásadami trestního řádu se zabývala nejprve politická komise a poté subkomise pro trestní řád, aniž by vznikl dokument, jehož předložení do řízení o zásadách vyžadovala legislativní pravidla. Tento dokument vznikl nakonec až na jaře roku 1950, a jeho autorem nebyl nikdo z členů politické nebo kodifikačních komisí, ale pracovník kodifikačního odboru dr. Tolar.

6.3.1. Projednávání zásad trestního řádu v politické komisi

Profesor Růžek v 70. letech napsal, že „*bez správného stanovení základních zásad a jejich znalosti není možná legislativní práce v oblasti trestního řízení, neboť právní úprava všech ustanovení trestního řízení z nich musí vycházet.*“²⁵³ Připomeňme, že v době, kdy byly připravovány zásady nového trestního řízení, byl JUDr. Antonín Růžek přiděleným referentem legislativního oddělení odboru III. Trestní právo na ministerstvu spravedlnosti.²⁵⁴ Materiál týkající se kodifikace trestního práva procesního tehdy zpracovával kodifikační odbor, konkrétně jeho politické oddělení. Jeho pracovník JUDr. Vilém Klín, referent politického oddělení kodifikačního odboru, člen komise pro trestní právo a člen politické komise²⁵⁵, zpracoval dne 15. prosince 1948 základní elaborát, který se stal podkladem jednání politické komise. Jeho elaborát

²⁵³ RŮŽEK, A. *Československé trestní řízení*, s. 41.

²⁵⁴ Organizační řád ministerstva spravedlnosti ze dne 7. 2. 1949. Přednostou III. odboru byl Miroslav Vošahlík a jeho zástupcem JUDr. Bohumír Ziegler.

²⁵⁵ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (2. 11. 1948).

pro jednání politické komise o trestním právu procesním se však v archivních materiálech nezachoval.

Jak bylo uvedeno v kapitole věnované obecnému výkladu o přípravě trestního řádu v rámci právníké dvouletky, projednání tohoto elaborátu bylo zařazeno na pořad 13. schůze politické komise, která se konala dne 20. prosince 1948. Na základě dostupných archivních materiálů lze říci, že jednání komise o zásadách trestního řádu probíhalo v zásadě poklidně a věcně.

Hned na počátku jednání uvedl dr. Klín, že záměrně ponechal na volném uvážení soudu, zda nabyt přesvědčení o vině obžalovaného nebo ne. K tomu se vyjádřil člen politické komise profesor občanského práva Jaromír Blažke²⁵⁶, podle něhož měl nový trestní řád zajistit, aby žádný viník nezůstal nepotrestán, a žádný nevinný, aby nebyl trestán, tj. naprostý opak cílů starého, měšťáckého trestního řádu. Toto tvrzení lze považovat za politickou proklamaci, a to především v souvislosti s dalším výrokem prof. Blažkeho, že soud musí nalézat jen materiální pravdu a trestní řád proto nemá stanovit žádnou presumpci viny nebo nevinu.²⁵⁷ Téhož názoru ohledně pozitivně právního zakotvení presumpce nevinu byl i dr. Klín. Projednávání tohoto bodu bylo ukončeno až po ujištění dr. Tolara, že v trestním řádu bude stanovena zásada volného hodnocení důkazů.

Podrobně byla diskutována problematika vázanosti prokurátora příkazy. Náměstek dr. Dressler se jednoznačně postavil za myšlenku vázanosti prokurátora příkazy. Politická komise jeho názor přijala za svůj a zařadila zásadu vázanosti prokurátora příkazy do usnesení. Podle něj měla v soustavě prokuratury platit přísná subordinace. Prokurátoři neměli mít právo zamítnout návrh na podání žaloby a jejich iniciativa neměla být v žádném ohledu podvázána.²⁵⁸

²⁵⁶ Prof. JUDr. Jaromír Blažke (1910–1966) byl profesorem občanského práva, později se věnoval technickým normám. Od doby studií na gymnáziu byl členem KSČ, od roku 1935 působil v advokacii. Po válce se stal předsedou MNV ve Velké Bíteši a získal i mnoho dalších funkcí. Od počátku roku 1948 přednášel na Vysoké škole sociální a na Právnické fakultě Masarykovy univerzity, kde se po únoru 1948 stal předsedou akčního výboru. Následně byl jmenován profesorem občanského práva a vedl ústav pro občanské právo a ústav pro právní filosofii. Od roku 1949 byl posledním děkanem Právnické fakulty Masarykovy univerzity. Po jejím zrušení v roce 1950 přešel na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy, kde se přechodně stal vedoucím katedry občanského práva. Později přednášel v Brně na Vysoké škole zemědělské.

²⁵⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis z jednání politické komise (20. 12. 1948).

²⁵⁸ Tamtéž.

Další diskuse se týkala otázky kvalifikace křivé výpovědi před bezpečnostními orgány. Dr. Fischl byl toho názoru, že není možné stíhat výpověď před bezpečnostním orgánem jako křivé svědectví, a to především proto, jakým způsobem se výpovědi provádějí (sic!), a protože se výpovědi před soudem opakují. Naopak prof. Blažke navrhoval zvýšit autoritu protokolu a souhlasil s tím, aby výpověď před bezpečnostními orgány byla trestná, a to hlavně z preventivních důvodů. Předseda politické komise Dressler se pokusil najít východisko konstatováním, že v současné době křivá výpověď sankcionována není, ale že je nutné najít takové řešení, aby se netrestala jako křivé svědectví, ale zároveň nezůstala bez sankce. Politická komise nakonec v tomto bodě dospěla k závěru, že nepravdivé výpovědi před bezpečnostními orgány by neměly být stíhány jako trestný čin křivé výpovědi, případně křivého obvinění.²⁵⁹ Podle přijatého usnesení měly bezpečnostní orgány dostat instrukce, aby při závažných výpovědích zajistily soudní výslechy.

Protože tato otázka souvisela i s pojetím trestního práva hmotného, měla příslušná komise zabývající se přípravou trestního zákona uvážit zvláštní kvalifikaci nadržování a křivého obvinění již během vyšetřování. Zároveň měla tato otázka a její řešení i úzký vztah k trestnímu právu procesnímu, neboť účelem skutkových podstat uvedených trestných činů je řádný výkon soudnictví. Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona se však již otázkou postihu obviněného za křivou výpověď nezabývala, pouze konstatovala, že „vzhledem k tomu, že lživé obvinění z trestného činu je činem krajně zavržitelným, který se nedotýká jen jednotlivce, nýbrž ohrožuje řádný výkon soudnictví a ve svých důsledcích může podvracet i důvěru v něj, považuje se za nutné postihnout takové jednání přísnými tresty, ať se vztahuje na kterýkoli soudně trestný čin.“²⁶⁰ Křivou výpověď později při projednávání vládního návrhu trestního zákona a trestního řádu zmínil hlavní zpravodaj návrhu trestního zákona v ústavně-právním výboru JUDr. Jaroslav Kokeš, když uvedl, že „nepřítel se nezastaví ani před paděláním

²⁵⁹ Trestné činy křivé výpovědi a křivého svědectví byly vtěleny do ustanovení § 161 a § 162 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona. Křivé výpovědi se dopustil ten, kdo jako svědek, znalec nebo tlumočnick úmyslně vypověděl před soudem, prokurátorem nebo rozhodující složkou národního výboru nepravdu o podstatných okolnostech nebo je zamlčel. Taxativní výčet orgánů činných v trestním řízení, před nimiž bylo lze učinit křivou výpověď, i výčet osob, které se křivé výpovědi mohly dopustit, jednoznačně dokazuje, že obviněný se před bezpečnostním orgánem křivé výpovědi dopustit nemohl.

²⁶⁰ Blíže viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 472), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_10.htm.

*peněz, falšováním mincí, vydáváním falešných pasů, před křivými výpověďmi, úplatkářstvím a pod. I na tuto činnost náš nový trestní zákon pamatuje [...].*²⁶¹

Politická komise se rozsáhle zabývala následky plánovaného zrušení institutu vyšetřujícího soudce.²⁶² JUDr. Bohumír Ziegler, pracovník ministerstva spravedlnosti a pozdější státní prokurátor v Praze, uvedl, že v tomto případě je třeba stanovit, kdo bude provádět domovní prohlídky a další úkony místo vyšetřujícího soudce. Podle dr. Fischla by bylo vhodnější přenechat tyto úkoly soudci senátu, který později bude věc soudit. Dr. Tolar oponoval, že trestní komise se již usnesla, že tyto úkony má provádět jiný soudce než předseda senátu (např. kvůli možnému konfliktu obviněného se soudcem uvalujícím vazbu). To ovšem podle náměstka Dresslera nemohlo vůbec přijít v úvahu. Dr. Dressler logickou námitku dr. Tolara označil za předstírání něčeho, co neexistuje. V přijatém usnesení členové politické komise vyjádřili svůj souhlas s tím, aby vazbu nařizoval senát, a ostatní úkony, aby prováděl předseda senátu, resp. jiný člen senátu, který ale bude soudcem z povolání. Ze zápisu jednání politické komise však není jasné, zda se v této době počítalo se zachováním přípravného řízení – v létě 1949 se ve výnosu ministra spravedlnosti o zrušení vyšetřujících soudců objevilo, že nový trestní řád s přípravným řízením nepočítá, avšak v předložené osnově i ve schváleném znění trestního řádu 1950 bylo přípravné řízení zachováno.²⁶³

Návrh zásad trestního řízení nakonec s dalším působením vyšetřujících soudců nepočítal, přestože v sovětském trestním řízení měli stále významné postavení, byli ovšem podřízeni prokurátorovi.²⁶⁴ Úkoly vyšetřujícího soudce při nařizování vazby měl podle usnesení politické komise převzít senát a ostatní úkony předseda senátu.²⁶⁵

²⁶¹ Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění ze dne 11. 7. 1950, Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046002.htm>.

²⁶² Tento institut byl zrušen pokynem ministra spravedlnosti ze dne 26. 7. 1949, č. 525224/49-III/1. Od 1. 9. 1949 nebyli na základě tohoto výnosu soudci pověřováni výkonem funkce vyšetřujícího soudce. Prokuratury proto neměly navrhnout konání přípravného řízení ani v obligatorních případech; srov. GRÍVNOVÁ, P. – GRÍVNA, T. *Trestní právo procesní*. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita: Brno, 2009, s. 609.

²⁶³ Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury (1969). In: VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953*. Díl I. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2003, s. 66.

²⁶⁴ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). O spolupráci prokurátora a bezpečnostního aparátu v trestním řízení (29. 12. 1949).

²⁶⁵ Podle ustanovení § 101 trestního řádu z roku 1950 o vazbě rozhodoval prokurátor, a to u osob zatčených i zadržených a následně odevzdaných prokurátorovi. V případě příslušníka ozbrojeného sboru v činné službě tak mohl rozhodnout jeho nadřízený.

V otázce řízení proti nepřítomnému se politická komise usnesla ponechat možnost takového řízení jen pro trestné činy dosud stanovené v zákoně č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, a v ostatních případech je vyloučit. S tímto závěrem nesouhlasil prof. Blažke a zápis uvádí, že byl schválen proti jeho hlasu. Kodifikační komise měla při dalších pracích vyřešit otázku přítomnosti obviněného u hlavního líčení s tím, že v tomto řízení by obviněný přítomný být nemusel. Kodifikační komise měla rovněž vyřešit možnost použití opravných prostředků v tomto řízení.

Závěrem jednání se politická komise věnovala i záležitostem řízení proti mladistvým. Podle usnesení politické komise mělo být nadále vyloučeno řízení pro neposlušnost.²⁶⁶ Mladiství měli být nadále vždy přítomni u hlavního líčení, které se mělo konat v místě, kam se mladistvý mohl dostavit, např. v místě bydliště nebo zaměstnání. Nový trestní řád měl zahrnovat i ustanovení dosud obsažená v zákoně č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží. Se zřízením zvláštních soudů pro mládež se ani nadále nepočítalo. Shodně s předcházející úpravou měly být u soudů zřízeny zvláštní senáty, jejichž členy by byli soudci z lidu se zvláštní kvalifikací.²⁶⁷ Diskutován byl i návrh, že by jeden z členů senátu měl být mladší 24 let, s tím však nesouhlasil dr. Ziegler. V této souvislosti je nutné zdůraznit, že změnu v soudnictví nad mládeží přinesl už zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví. Ten v ustanovení § 112 stanovil, že ustanovení tohoto zákona se vztahují na osoby mladistvé, ovšem s odchylkami, které se týkaly např. místní příslušnosti, nutné obhajoby nebo nemožnosti konat hlavní přelíčení v nepřítomnosti obviněného a jeho obhájce. Zároveň rozšířil okruh osob, které mohly podat odvolání ve prospěch mladistvého, a stanovil, že sbíhá-li se s trestným činem, spáchaným před dosažením osmnáctého roku trestný čin spáchaný později, platí tyto odchylky toliko, je-li později spáchaný trestný čin přestupek. Uvedené odchylky však platily pouze v případě, že trestní řízení bylo zahájeno před dovršením devatenáctého roku věku obviněného.

Politická komise zabývala i otázkami opravného řízení. Především stran zachování zákazu reformace *in peius* došlo ke změně dřívějšího rozhodnutí, které padlo při diskusi

²⁶⁶ Srov. ustanovení § 422–428 zákona č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního. Řízení pro neposlušnost se týkalo osob uprchlých a nepřítomných, pokud jim nebylo možné doručit obsílku k hlavnímu přelíčení v případě, že žalující výslovně žádal, aby se toto řízení konalo.

²⁶⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (20. 12. 1948).

o organizaci justice. Zásada zákazu změny rozhodnutí k horšímu v případě, že opravný prostředek podá obviněný, tedy měla zůstat v odvolacím řízení zachována. Politická komise se rozhodla pro zachování zásady zákazu reformace *in peius* v řízení o odvolání a v řízení po povolení obnovy řízení.²⁶⁸

Z popsané diskuse členů politické komise, která proběhla v prosinci 1948 na ministerstvu spravedlnosti, vyplývá, že komise měla k dispozici zřejmě velmi rozsáhlý základní elaborát. Jeho přípravu zajistilo politické oddělení kodifikačního odboru, tedy ani trestní komise, ani subkomise pro trestní řád a ani některá ze čtyř jejích subkomisí. Šlo tedy o politický dokument, který pravděpodobně obsahoval základní zásady, na nichž měl být vystavěn nový, jednotný trestní řád. Politická komise se pak na svém jednání věnovala pouze kontroverzním bodům, tj. těm zásadám, které členové politické komise považovali za nutné prodiskutovat a případně i pozměnit jejich obsah.²⁶⁹

Není známo, zda byl na základě tohoto zápisu zpracován další elaborát, který by měla subkomise pro trestní řád k dispozici během své práce. Jistě však je, že zjara 1949 se subkomise věnovala práci na tématech, která politická komise projednávala (např. opravné řízení, řízení proti mladistvým). Bližší souvislost se však na základě archivních materiálů, jak byly popsány v kapitole 6.2 o výsledcích práce subkomise, nepodařilo prokázat.

6.3.2. Elaboráty subkomise věnované zásadám trestního řádu

Subkomise, resp. autoři elaborátů se zásadami nového trestního řádu zabývali zřejmě až v červenci 1949. Tehdy vznikl první dochovaný elaborát *Obecné zásady trestního řádu*, který nesl číselné označení č. 53.²⁷⁰ Tento elaborát vznikl přepracováním z elaborátu č. 43 *Nástin úvodní části trestního řádu*, který zpracoval dne 12. července 1949 dr. Šmolík.²⁷¹ Elaborát č. 43 byl následně v návaznosti na usnesení subkomise ze dne 22. a 23. července 1949 přepracován. Autorem nového elaborátu

²⁶⁸ Srov. ustanovení § 196 a § 225 trestního řádu z roku 1950.

²⁶⁹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis ze schůze politické komise (20. 12. 1948).

²⁷⁰ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

²⁷¹ Tamtéž.

č. 53 je již dr. Lepšík.²⁷² Oproti původnímu elaborátu č. 43 došlo v elaborátu č. 53 jen k drobným změnám, což vyvolává otázku, proč nebyl i elaborát dr. Lepšíka označen opět jako nástin úvodní části trestního řádu.

Elaborát dr. Lepšíka čítá 20 stran textu a je členěn do 99 paragrafů. Vzhledem k tomu, že šlo původně o nástin úvodní části trestního řádu, není s podivem, že z daleka neodpovídá ani současnému pojetí zásad návrhu právního předpisu (příp. jeho věcného záměru), ale ani zásadám, které byly na přelomu 40. a 50. let předkládány v rámci legislativního procesu do řízení o zásadách. Jde v podstatě o první návrh obecné části trestního řádu, a to jak podle struktury, tak podle obsahu jednotlivých ustanovení.

Prvních šest ustanovení je věnováno úkolům trestního řízení, mezi nimiž je zdůrazněno především *zjišťování trestných činů a spravedlivé rozhodnutí soudu o nich a o jednotlivcích obviněných z činů uvedených v trestních zákonech*. Tento úkol má být naplňován tak, aby *projednávání trestných činů vedlo k výchově pracujících a k odstranění zločinnosti*.²⁷³ Dr. Lepšík tedy nekladal novému trestnímu řádu malé cíle. V dalších ustanoveních vyjádřil některé stěžejní zásady trestního řízení. V ustanovení § 2 byla formulována zásada obžalovací a v ustanovení § 3 zásada oficiality, která se však měla týkat pouze veřejnožalobních trestných činů. Z toho vyplývá, že jak Lepšíkův návrh, tak i subkomise pro trestní řád ještě v létě 1949 počítaly se zachováním institutu soukromého žalobce.²⁷⁴ V následujícím ustanovení § 4 byly stanoveny výjimky, tj. případy, kdy může prokuratura upustit od stíhání veřejnou žalobou. Zásada legality tak měla být doplněna zásadou oportunitity v případě, že by trest, k němuž by mohlo trestní stíhání vést, byl bez významu vedle trestu, který pro jiný čin byl již obviněnému pravomocně uložen nebo který ho podle očekávání postihne. Druhým případem, kdy bylo možné upustit od trestního stíhání, byla situace, kdy šlo o čin, který by byl při společném řízení nepodstatný při rozhodování o výměře trestu. Konečně za třetí mělo jít o případ, kdy byl obviněný vydán nebo vypověděn nebo měl-li být repatriován nebo odsunut z území Československé republiky. Z větší části tedy šlo o případy, v nichž se zásada oportunitity uplatňuje i podle v současné době platného a účinného trestního řádu.

V ustanovení § 5 bylo deklarováno, že v trestním řízení se zjišťuje, zda a jaký trestný čin byl spáchán, kdo ho spáchal a zda je pachatel trestně odpovědný. Soud

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž.

²⁷⁴ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

i prokurátor měli přitom přihlížet se stejnou pečlivostí ke všem okolnostem svědčícím proti obviněnému i v jeho prospěch a obviněný měl být podle představ dr. Lepšíka vždy poučen o svých právech, i když to zákon výslovně nenařizoval. V posledním ustanovení § 6 byla stanovena zásada volného hodnocení důkazů v řízení před soudem a vázanosti *toliko právním řádem lidové demokracie*.²⁷⁵

Dále již elaborát skutečně připomíná spíše obecnou část trestního řádu soudního. Pojednává o soukromoprávních nárocích, předběžných otázkách, přesně stanovuje způsob počítání lhůt, ukládání pořádkových trestů i způsob, jak učinit podání. Samostatná část je věnována rozčlenění trestních soudů a stanovení jejich věcné příslušnosti.²⁷⁶ V prvním stupni měly rozhodovat okresní soudy a státní soud, ve druhém stupni pak krajské soudy. Nejvyšší soud měl rozhodovat pouze v případech stanovených zákonem. Vedle věcné příslušnosti byl připraven také návrh právní úpravy místní příslušnosti, a to včetně společného řízení, vyloučení věci k samostatnému projednávání a sporů o příslušnost. Elaborát počítal rovněž s obsáhlou úpravou poskytování právní pomoci (dožádání, přenesení trestní věci a vztah soudů a prokuratur k jiným úřadům vůbec).²⁷⁷

Dr. Lepšík ve svém elaborátu věnoval značnou pozornost také vyloučení soudních osob a rozhodování soudu, které se mělo dít, pokud zákon nestanovil jinak, v senátech. Upravena měla být také procedura porady a hlasování, postavení tlumočnicka a zapisovatele. V této části se předpokládala také úprava pravidel vedení zápisu, sdělování soudních rozhodnutí (doručování) a nahlížení do spisů.

Ve srovnání s návrhem právní úpravy postavení soukromého žalobce a soukromého účastníka byla úprava postavení zúčastněné osoby velmi stručná. Velmi rozsáhlá byla rovněž navrhovaná úprava obhajoby v trestním řízení (volba obhájce i jeho ustanovení, nutné obhajování i oprávnění obhájce).²⁷⁸

Dalším dokumentem, který by mohl osvětlit vývoj přípravy zásad trestního řádu, je elaborát č. 56 *Podrobné zásady trestního řádu*. O jeho existenci se dozvídáme pouze ze zápisů ze schůzí subkomise pro trestní řád, kde byl od října do prosince 1949 projednáván. O existenci elaborátu č. 56 svědčí také název elaborátu č. 78 *Soupis*

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž.

²⁷⁷ Výsledná úprava v trestním řádu však byla stručná, srov. kapitolu 7.3 Obecná ustanovení trestního řádu z roku 1950.

²⁷⁸ Slovenský národný arhív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

odchylek nástinu podrobných zásad trestního řádu /elab. č. 56/ oproti zákonu o zlidovění soudnictví č. 319/1948 Sb. ze dne 14. prosince 1949, který sepsali dr. Lepšík a dr. Šmolík.²⁷⁹ Samotný elaborát č. 56 se však v archivním fondu ministerstva spravedlnosti ani pověřenectva spravedlnosti nedochoval. Elaborát č. 56 musel vzniknout přepracováním souhrnného návrhu osnovy dr. Lepšíka, který měl být předložen subkomisi dne 1. září 1949. Subkomise následně na svých schůzích tento nečíslovaný materiál probírala v září 1949. Výsledkem byl elaborát č. 56 dr. Šmolíka, jehož subkomise pověřila přípravou finálního textu elaborátu. Na elaborát č. 56 obsahově navazuje následující elaborát č. 57 ze dne 24. října 1949, který srovnává jednotlivá ustanovení elaborátu č. 56 s trestně procesními předpisy platnými v českých zemích (blíže viz tabulku č. 5 Přehled elaborátů). Lze se proto domnívat, že elaborát č. 56 byl připraven během října 1949. Této domněnce svědčí i skutečnost, že tento elaborát byl od 25. října 1949 projednáván subkomisí pro trestní řád.

Vzhledem k tomu, že šlo zřejmě o další verzi elaborátu č. 53 a Lepšíkova letního nástinu a že subkomise elaborát projednávala po částech na čtrnácti schůzích, zdá se pravděpodobné, že ani v tomto případě nešlo o zásady trestního řádu, ale o kompletní návrh osnovy. K témuž závěru lze ostatně dojít i při studiu zápisů subkomise pro trestní řád ze září 1949. Zásady trestního řádu, které by mohly být odeslány do řízení o zásadách tak stále nebyly připraveny, přestože již byl hotov předběžný návrh osnovy trestního řádu.

Na podzim 1949 se k zásadám nového trestního řádu vyjádřil také ministr spravedlnosti Čepička. Ve svém projevu na IV. sjezdu československých právníků uvedl, že *„nové procesní právo bude dbát, aby byl chráněn v každém případě a proti komukoliv lidově demokratický stát a socialistický úsek našeho hospodářství. Na druhé straně bude procesní právo dbát, aby každý občan uchránil a obhájil to právo, které mu zákon poskytuje. Zásada ústnosti a přítomnosti, která byla sice stanovena, ale nebyla prováděna, bude v budoucnosti důsledně rozvíjena. Soudy a úřady budou vedeny k tomu, aby vyhledávaly materiální pravdu, aniž budou vázány návrhem stran. Zásada dvou instancí, která byla již zavedena, bude zachována, protože se plně osvědčila a přispívá k rychlejšímu projednávání záležitostí. Tyto nové předpisy mají zajistit rychlou práci lidových orgánů a zabezpečit každému občanu prosazování oprávněných*

²⁷⁹ Tamtéž.

požadavků.²⁸⁰ Tento stručný příspěvek do diskuse o zásadách nového trestního řádu byl především politickou proklamací určenou delegátům sjezdu, jeho hostům i odborné veřejnosti. Je z něj však patrné, že ministr Čepička, resp. osoby, které projev připravovaly, měly o zásadách, na nichž měl nový trestní řád spočívat, dobrý přehled. V později zpracovaných *Hlavních zásadách trestního řádu* se objevila nejen zásada ústnosti a materiální pravdy, ale byl převzat i dvojinstanční princip a v úvodních ustanoveních trestního řádu se objevila i ochrana lidově demokratického zřízení a jeho zákonů.

Během prosince 1949 ukončila subkomise pro trestní řád svou činnost a iniciativu převzali pracovníci ministerstva spravedlnosti, alespoň pokud šlo o přípravu zásad nového trestního řádu, které měly být odeslány do řízení o zásadách. Z ledna roku 1950 se v archivním fondu zachovaly dva elaboráty. Jde o elaboráty č. 3 a č. 8²⁸¹, které sice vznikly jako poslední, ale dostaly nejnižší čísla. Jedním z důvodů mohlo být vyčlenění nejméně osmi prvních čísel elaborátů právě pro zásady trestního řádu. Pracovníci ministerstva nebo i členové subkomise by tak mohli kdykoliv doložit, že se zásadami trestního řádu zabývali hned na počátku své práce na novém kodexu, což ve skutečnosti neudělali. Pravděpodobnost, že tomu tak skutečně bylo, tedy že se členové subkomise chtěli pojistit pro případ kontroly jejich postupu, je velmi nízká. Snižuje ji zejména datování obou elaborátů: 12. a 13. ledna 1950. Na druhou stranu, ani tato datace nemusí být pravdivá. Elaborát č. 3 je datován razítkem, nikoliv strojopisem jako ostatní elaboráty, což nasvědčuje tomu, že mohl být vypracován dříve. Razítko by pak označovalo datum přepsání nebo doručení. Dále by uvedená datace 12. a 13. ledna 1950 mohla naznačovat, že by v průběhu dvou dnů musely vzniknout nejméně tři, nejvýše však až šest elaborátů. Tato varianta se zdá být vzhledem k obsahu obou elaborátů nemožná.

Starším elaborátem je bezpochyby elaborát č. 3. Jeho autor je neznámý, v záhlaví je uvedena pouze redakční subkomise pro trestní řád. Systematika nástinu podrobných zásad trestního řízení se již na první pohled odlišuje od elaborátu dr. Lepšíka a dr. Šmolíka z podzimu 1949. Nástin je rozdělen do dvou velkých částí: obecné předpisy a řízení ve věci hlavní. První část je dále rozdělena do čtyř hlav:

²⁸⁰ Projev Alexeje Čepičky na IV. sjezdu československých právníků. Justiční listy, č. 8–9, 1949, s. 234–246.

²⁸¹ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

- základní ustanovení (§ 1 – 8),
- soudy a prokuratura (§ 9 – 24),
- postavení obviněného, poškozeného a zúčastněné osoby (§ 25 – 37) – včetně práva obhajoby
- úkony v trestním řízení (§ 38 – 119).

Poslední hlava je rozsáhlá zejména kvůli tomu, že do ní byly zahrnuty oddíly věnované zatčení, vazbě, ohledání, výslechům, domovní prohlídce, vydání a odnětí věci, zadržení písemností a jiných zásilek, ale i procesní pravidla ústního jednání, neveřejného zasedání, rozhodování soudů a prokuratur a jejich doručování.

Teprve část druhá obsahovala hlavu o přípravném řízení (§ 120–126) a o hlavním líčení (§ 127–140). Úprava řízení o řádných a mimořádných opravných prostředcích nebo výkonu trestu zde chybí úplně.²⁸²

Na základě tohoto rozsáhlého elaborátu (čítajícího 44 stran včetně obsahu) si lze již udělat představu o zamýšleném návrhu osnovy trestního řádu, ovšem ani v tomto případě nelze hovořit o zásadách nebo podrobných zásadách trestního řízení, ale spíše o návrhu určité části připravované osnovy. Že šlo skutečně pouze o nástin, dokládá pozdější osnova trestního řádu, jejíž systematika se od tohoto nástinu velmi odlišovala. Rozdíly mezi tímto nástinem z ledna 1950 a osnovou předloženou vládě nejsou pouze kosmetické. Zejména původní část nazvaná úkony trestního řízení byla podstatně změněna a její jednotlivé oddíly byly začleněny do hlavy věnované přípravnému řízení.

Následující den po vzniku *Nástinu podrobných zásad trestního řízení* ze dne 12. ledna 1950 (elaborát č. 3) byl připraven elaborát č. 8 *Hlavní zásady trestního řízení*.²⁸³ V záhlaví dokumentu je uvedena opět redakční subkomise pro trestní řád, ale zároveň jsou zde uvedeni i autoři zásad. Byli jimi dr. Adolf Dolenský a člen II. subkomise pro trestní právo hmotné dr. Vrána. Elaborát č. 8 již lze označit za dokument obsahující hlavní zásady trestního řízení. Na sedmi stránkách textu strukturovaného podle jednotlivých zásad shrnuje nejdůležitější postuláty, které se měly objevit v novém trestním řádu. Každá z 37 zásad je doplněna komentářem a stručným vysvětlením.

Elaborát č. 8 je označen jako dodatek elaborátu č. 5, který ovšem v archivních fondech nebyl dosud nalezen. Lze se však domnívat, že elaborát č. 5 mohl být upravenou verzí elaborátu č. 3. Tomu nasvědčuje i obsah elaborátu č. 8. Jak již bylo

²⁸² Tamtéž.

²⁸³ Tamtéž.

uvedeno, elaborát č. 3 neobsahuje ani stručný návrh zásad nebo úpravy řízení o opravných prostředcích nebo o výkonu trestu. A právě zásady řízení o řádných opravných prostředcích – včetně výslovného zakotvení zásady dvojinstačnosti řízení – jsou obsahem elaborátu č. 8. Kromě způsobu rozhodování o odvolání rozvíjí elaborát č. 8 i zásady řízení o stížnosti a o obnově řízení. Dále jsou stanoveny zásady zvláštních typů řízení. Jde o řízení o žádosti o milost, řízení proti mladistvým a proti nepřítomným obviněným, řízení o vydání do ciziny a stanné řízení. V návaznosti na připravený návrh osnovy trestního zákona mělo být upraveno rozhodování o ochranných opatřeních. Naopak v novém trestním řádu nemělo být upraveno tiskové řízení ani řízení proti členům zákonodárných sborů.²⁸⁴

Dále elaborát č. 8 zmiňuje zásadu, že soud a prokurátor zjišťují škodu vzniklou trestným činem z úřední povinnosti, a rozvádí i další zásady náhrady škody a náhrady nákladů trestního řízení. Několik posledních zásad je věnováno také výkonu rozhodnutí. Výkon trestu odnětí svobody měl být upraven v trestním řádu jen rámcově a výkon majetkových trestů měl být upraven pružně ve smyslu exekučních zásad. Opatření související s výkonem ostatních trestů měly provádět soudy i správní úřady.²⁸⁵

Na základě obsahu elaborátů č. 3 a č. 8 lze dojít k závěru, že příprava trestního řádu soudního velmi hrubě zaostávala za přípravou osnovy trestního zákona, která byla v době přípravy těchto elaborátů již v připomínkovém řízení. Elaborát č. 3 sice připomínal již paragrafované znění návrhu osnovy, vyžadoval však ještě mnoho změn a upřesnění, aby mohl být odeslán do připomínkového řízení. Především však bylo třeba jej doplnit o návrh právní úpravy dle elaborátu č. 8. Elaboráty týkající se opravných prostředků i zvláštních způsobů řízení sice na jaře a v létě 1949 zpracoval dr. Lepšík, ale vzhledem k posunům, k nimž došlo v nástinu podrobných zásad trestního řádu, ale i k programovému vypuštění některých typů řízení (týká se zejména řízení tiskového) nebyly vypracované elaboráty bez dalšího použitelné. Na tomto místě je také třeba podotknout, že zřejmě nebyl zpracován ani jeden elaborát týkající se vykonávacího řízení.

Přestože se na základě popisu dochovaných elaborátů může zdát, že na počátku roku 1950 nemělo ministerstvo spravedlnosti připraveny ani zásady trestního řádu, natož návrh osnovy v paragrafovaném znění, může být opak pravdou. Skutečnost, že archivní

²⁸⁴ Tamtéž.

²⁸⁵ Tamtéž.

materiál není úplný a že během jara 1950 nakonec vznikly oba dokumenty, které byly odeslány do legislativního procesu, napovídá, že ministerstvo spravedlnosti v této době horečně pracovalo na použitelném znění zásad i na návrhu osnovy trestního řádu.

6.3.3. Hlavní zásady trestního řádu

Dokument nazvaný **Hlavní zásady trestního řádu**²⁸⁶ předložil dne 2. března 1950 dr. Jan Tolar, pracovník trestního oddělení kodifikačního odboru a zároveň koordinátor prací trestní komise a jejích subkomisí. *Hlavní zásady trestního řádu* byly zpracovány pro řízení o zásadách a obsahovaly 33 základní teze, které se měly projevit v novém trestním řádu. Na rozdíl od starších dokumentů nazvaných zásady nebo podrobné zásady trestního řádu, tento dokument má již jednoznačně formu zásad, není v paragrafovém znění a postihuje celou problematiku trestního řízení.

Hlavní zásady trestního řádu vyhovují požadavku ustanovení § 13 legislativních pravidel z roku 1949, které vyžadovalo, aby přípravné práce na osnovách významnějších zákonů a vládních nařízení spočívaly především ve vypracování podrobného hospodářského a třídního rozboru jako dosavadních právních předpisů, tak i skutečných hospodářských, politických a třídních poměrů, jak se v oblasti chystané úpravy jeví z hlediska potřeb a funkce lidově demokratického státu.²⁸⁷ Podle legislativních pravidel bylo teprve s výsledky rozboru dosavadního stavu a s jeho zhodnocením možné vypracovat návrhy na novou úpravu v přesně formulovaných zásadách. Z předchozích kapitol již víme, že tento postup nebyl ze strany ministerstva spravedlnosti a jeho kodifikačních komisí dodržen, nicméně do řízení o zásadách byl nakonec připraven dokument, který požadavku § 13 legislativních pravidel obsahově odpovídal.

Materiál uvozuje obecný text pojednávající o dosavadním pojetí trestního řízení na území Československa, podle něhož trestní řády z 19. století pouze formálně přejímají zásady rovnosti, veřejnosti, ústnosti i bezprostřednosti. Z tvrzení, že v průběhu

²⁸⁶ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Hlavní zásady trestního řádu (2. 3. 1950).

²⁸⁷ Připomeňme, že vypracování uvedeného rozboru podle legislativních pravidel vyžadovalo, aby byla co nejúplněji sebrána látka vztahující se k chystané úpravě a zhodnoceny statistická data, zkušenosti veřejné správy a soudnictví, po případě také zkušenosti získané v téže nebo obdobné věci v jiných lidově demokratických státech, zejména v socialistickém státě – Svazu sovětských socialistických republik, jakož i náměty a stížnosti tlumočené z řad pracujících zejména jejich organizacemi a tiskem (§ 13 odst. 2 legislativních pravidel z roku 1949).

19. a 20. století si buržoazie ochranu svých zájmů zajistila výběrem soudců a státních zástupců z vlastních řad, dovodil dr. Tolar třídní povahu trestního práva procesního. To podle něj vedlo po převzetí moci pracujícím lidem v únoru 1948 k přijetí zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, a zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu. Dále dr. Tolar obecně konstatuje, že i přes tuto dílčí úpravu obsahují účinné trestně procesní předpisy mnoho závažných nedostatků, např. že jsou již v mnoha směrech překonány a jejich dodržování činí v praxi potíže, aniž by však tyto blíže specifikoval. Dosavadní rakouský i maďarský trestní řád označuje za formalistický, složitý a nesrozumitelný. Hlavním přínosem nového trestního řádu mělo být upevnění socialistické zákonnosti, posílení lidovosti a srozumitelnosti norem trestního práva procesního. Velmi podstatným rysem nového trestního řádu mělo být také další prohloubení demokratičnosti trestního soudnictví, a to v intencích zákona o zlidovění soudnictví. Zárukou demokratičnosti trestního soudnictví měla být především *třídní struktura demokratického státu, jehož zástupci, prokurátoři a soudci, zejména soudci z lidu, chrání zájmy širokých pracujících mas.*²⁸⁸

Z hlavních zásad je na prvním místě uveden politický účel trestního řádu, který měl být obdobně jako v trestním zákoně zdůrazněn v úvodních ustanoveních kodexu. Cílem trestního řízení mělo být usvědčení a potrestání pachatelů činů namířených proti lidově demokratické republice, její socialistické výstavbě, zájmům pracujícího lidu nebo proti jednotlivci. Řízení mělo být vedeno tak, aby vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřátelům lidu a rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností. Díkce této zásady vyznívá oproti formulacím v předchozích nástinech podrobných zásad trestního řádu ostřeji a svědčí o jasné politické orientaci připravovaného předpisu. Převážná část textu této zásady – doslova přejaté z osnovy trestního zákona – se promítla do ustanovení § 1 odst. 2 trestního řádu z roku 1950, podle něhož je účelem trestního řádu upravit řízení v oboru trestního soudnictví tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona potrestáni. Pomoc k dosažení tohoto účelu byla považována za právo a povinnost každého občana. Projednávání věci se mělo dít tak, aby v souladu s deklarovanou zásadou vychovávalo k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností. Idea výchovy občanů, případně lidu prostřednictvím trestního

²⁸⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Hlavní zásady trestního řádu (2. 3. 1950).

práva je motivem, který se objevuje ve všech návrzích zásad trestního řádu již od léta 1949 a zároveň je zdůrazněna i v ustanovení § 1 trestního zákona z roku 1950, podle něhož je účelem trestního zákona výchova k dodržování pravidel socialistického soužití. Teprve v trestním řádu z roku 1950 je kromě výchovy k plnění občanských povinností akcentována i výchova k ostražitosti vůči nepřítelům pracujícího lidu. Zdá se, jako kdyby zákonodárce při formulaci hlavního politického cíle trestního řádu myslel především na veřejné politické procesy.

Jak již bylo uvedeno, nový trestní řád měl být jednoduchý a srozumitelný i neprávnickům.²⁸⁹ V duchu této zásady měly být odstraněny rozdíly v právní úpravě v českých zemích a na Slovensku. Tyto rozdíly jsou charakterizovány jako historicky podmíněné, nepatrné a nemající pro praxi žádného významu. Vzhledem k tomu, že rozdíly mezi českou a slovenskou úpravou nejsou v dokumentu blíže specifikovány, zůstává bez podrobného rozboru trestních řádů tehdy platných v českých zemích a na Slovensku otázkou, zda bylo opravdu nutné tyto rozdíly odstraňovat, jestliže byly považovány za takřka bezvýznamné.²⁹⁰ Jako jediné příklady jsou uvedeny instituty poškozeného, soukromého účastníka, podezřelého, obviněného a obžalovaného, vyloučení a odmítání soudců a prokurátorů, vyhledávání a vyšetřování, což jsou různé instituty rakouského, resp. českého trestního práva, nikoliv různé instituty v českém a slovenském trestním řádu.

Dále materiál deklaroval, že trestní řád nebude obsahovat ustanovení čistě technického rázu a že jeho systematika bude přihlížet k potřebám praxe. Technická ustanovení o doručování a výkonu trestu měla být přesunuta do jednacího řádu vydaného nařízením ministra spravedlnosti, který se na rozdíl od zákonné úpravy mohl rychleji a pružněji přizpůsobovat potřebám praxe.²⁹¹

Systematicky měla být osnova trestního řádu rozdělena do tří částí, z nichž první měla obsahovat obecná ustanovení a hlavu o úkonech přípravného řízení. Druhá část měla kromě společných ustanovení pojednávat o rozhodování v první stolici, o opravném řízení i změně pravomocných rozhodnutí. K této části dále náležela hlava

²⁸⁹ Tamtéž.

²⁹⁰ Srov. starší odůvodnění potřeby rekonstrukce trestního řádu, která se odvolávala na skutečnost, že i přes shodnou úpravu provedenou novelizacemi 20. a 30. let zůstává trestní řízení roztržité, neboť oba platné trestní řády vycházejí z rozdílných zásad, a proto jsou i totožná ustanovení těchto trestních řádů soudy aplikována rozdílně.

²⁹¹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Hlavní zásady trestního řádu (2. 3. 1950).

o zvláštních způsobech řízení. Konečně třetí část měla navazovat na předchozí a upravit výkon rozsudku a dále výkon ochranných opatření, vazby nebo zajištění výkonu některých rozhodnutí. Přitom dr. Šimák na jednání subkomise dne 25. října 1949 představil odlišnou systematiku, která se později promítla do zmíněného elaborátu č. 3 a podle níž měl být trestní řád sice rozdělen rovněž na tři části, ale obsahově jiné. Subkomise pro trestní řád počítala s tím, že první část trestního řádu bude obsahovat pouze obecné zásady. Druhá část měla být věnována přípravnému řízení, hlavnímu líčení, zvláštním řízením, opravnému řízení a obnově. Samostatná třetí část měla být vyhrazena vykonávacímu řízení.²⁹²

Podle *Hlavních zásad trestního řádu* měla být systematika nového kodexu následující:

I. část:

1. hlava Obecná ustanovení:

- vyličení průběhu přípravného řízení,
- ustanovení o příslušnosti prokurátora,
- vyloučení a rozhodnutí prokurátora a rozhodování o dozorčí stížnosti proti němu;

2. hlava Úkony přípravného řízení:

- společná ustanovení,
- ustanovení o místě a čase úkonů,
- předpisy o výslechu, zatčení a vazbě obviněného,
- úprava výslechu svědků a znalců,
- ohledání, domovní a osobní prohlídky,
- vydání a odnětí věci a zadržení zásilek;

II. část:

1. hlava Společná ustanovení:

- příslušnost soudů a vyloučení soudců,
- obhajoba obviněného,
- poškozený a zúčastněná osoba,
- úkony v řízení před soudem,
- podání, lhůty a doručování,

²⁹² Tamtéž.

- náklady řízení a pořádkové tresty;
- 2. hlava Rozhodování v první stolici:
 - hlavní líčení,
 - veřejné a neveřejné zasedání,
 - forma a obsah rozhodnutí soudu;
- 3. hlava o opravném řízení a o změně pravomocných rozhodnutí:
 - řízení o odvolání a o stížnosti,
 - stížnost pro porušení zákona,
 - obnova trestního řízení,
 - dodatečné zmírnění trestu,
 - řízení o žádosti o milost;
- 4. hlava o zvláštních způsobech řízení:
 - odchylky v řízení proti mladistvým,
 - ochranné léčení a zabrání,
 - řízení za stanného práva,
 - řízení o vydávání do ciziny;

III. část:

1. hlava o výkonu rozsudku:
 - výkon trestu smrti,
 - výkon trestu odnětí svobody,
 - výkon nápravných opatření,
 - výkon vedlejších trestů,
 - zahlazení odsouzení;
2. hlava o výkonu ochranných opatření:
 - výkon ochranného léčení,
 - výkon ochranné výchovy,
 - výkon zabrání;
3. hlava o výkonu některých jiných rozhodnutí:
 - výkon vazby, vydávací vazby,
 - výkon pořádkového zavření,
 - výkon rozhodnutí o pozorování duševního stavu obviněného,
 - výkon pořádkové pokuty,

- výkon výroku o nákladech trestního řízení;
4. hlava o zajištění výkonu některých rozhodnutí:
- zajištění výkonu trestu propadnutí jmění,
 - zajištění nároků z trestného činu.

Stran zásad trestního řízení materiál *Hlavní zásady trestního řádu* výslovně uvádí zachování zásady obžalovací, zásady materiální pravdy, ústnosti, přímosti, veřejnosti hlavního líčení a veřejného vyhlášení rozsudku a zásadu legality. Výjimky ze zásady legality byly v podstatě totožné jako v červencových zásadách z pera dr. Lepšíka. Naznačeno bylo rovněž pravidlo, které se stalo součástí § 4 osnovy trestního řádu, podle něhož bylo možné se v zájmu zachování státního, hospodářského a služebního tajemství odchýlit od jinak platných předpisů o řízení. Podle hlavních zásad trestního řádu se tak mělo dít pouze v nezbytné míře a nesměly při tom být porušeny zásady trestního řízení. Výslovně mělo jít o méně závažné omezení práv obviněného, jako např. odepření nahlédnutí do spisu. Se znalostí průběhu řízení především před státním soudem lze však o takto omezeném použití ustanovení § 4 trestního řádu s úspěchem pochybovat. Naopak, toto ustanovení umožňovalo na základě zákona porušovat zákonná ustanovení o trestním řízení. Nepřekvapí proto, že význam tohoto pravidla oceňovalo při dalších jednáních především ministerstvo národní bezpečnosti (srov. kapitolu 6.5 o přípravě právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů, zejm. část o jednání, které proběhlo na ministerstvu spravedlnosti dne 18. ledna 1950). Proti této zásadě se naopak postavilo v řízení o zásadách ministerstvo vnitra (srov. níže kapitolu 6.3.4 Řízení o zásadách)

V další části zásad byly specifikovány hlavní zásady přípravného řízení, především že přípravné řízení bude konat prokurátor. Dr. Tolar zde zdůraznil, že po zrušení institutu vyšetřujícího soudce již jejich agendu převzali prokurátoři a že dosavadní zkušenosti jsou jen dobré. Za jednoznačnou výhodu navrženého řešení je označována skutečnost, že prokurátor je obeznámen s důkazními prostředky ještě před zahájením řízení před soudem.²⁹³

Právo na obhajobu mělo být v připravované osnově zaručeno a důvody zatčení přesně stanoveny. Obviněný měl mít zaručené právo vyjádřit se ke všem skutečnostem

²⁹³ Tamtéž.

kladeným mu za vinu, měl mít nejméně třídní lhůtu k přípravě na hlavní líčení a odvolací líčení, právo činit návrhy, nahlížet do spisu, klást otázky znalcům a svědkům a právo posledního slova. Nemajetným obviněným měl být pro hlavní a odvolací líčení obhájce ustanoven, v závažnějších případech i proti jejich vůli. Mezi důvody zatčení byly uvedeny obvyklé vazební důvody, kromě toho však měl nový trestní řád obsahovat i ustanovení o obligatorním zatčení v případě, že by obviněný byl ohrožen trestní sazbou nejméně deset let. Zásada, že vazební věci je nutno vyřizovat urychleně, se později promítla do ustanovení § 107 osnovy, podle něhož měly všechny orgány činné v trestním řízení působit k tomu, aby byla vazba pokud možno co nejvíce zkrácena.

Mezi zamýšlenými pořádkovými tresty byly uvedeny důtka, pokuta a zavření. V přijatém znění trestního řádu se však objevila pouze pořádková pokuta (§ 75 trestního řádu z roku 1950). Zásady původně počítaly s variantou, že o pořádkových trestech bude rozhodovat pouze prokurátor, avšak podle trestního řádu z roku 1950 nakonec v řízení před soudem rozhodoval předseda senátu.²⁹⁴

Nově měla být upravena nezpůsobilost svědčit a právo odepřít svědectví. Jednak neměl být umožněn výslech veřejného činitele o tom, o čem se dověděl při výkonu úřadu a co byl povinen zachovávat v tajnosti, s výjimkou případů, kdy byl nadřízeným orgánem této povinnosti mlčenlivosti zproštěn. A jednak měli mít možnost odmítnout svědectví sourozenci, manželé, osvojitelé a příbuzní obviněného v pokolení přímém a také ti, kteří by výpovědí porušili státem uznanou nebo státem výslovně uloženou povinnost mlčenlivosti nebo by způsobili výpovědí nebezpečí trestního stíhání, hanbu nebo značnou majetkovou škodu sobě nebo osobě blízké. Tato možnost se však měla týkat pouze situace, že trestní řízení bylo vedeno pro trestný čin, jehož neoznámení nebylo trestné.²⁹⁵ Tato zásada se plně, avšak v lepší legislativně technické podobě stala základem pro odepření výpovědi podle § 111 trestního řádu z roku 1950 s tím, že svědek, který tohoto práva využil, musel k výzvě prokurátora uvést, pro jaký důvod výpověď odpírá. K deklaraci, že tato právní úprava bude úplně nová, lze na základě srovnání s trestním řádem z roku 1873 uvést, že trestní řád z roku 1950 významně omezil okruh příbuzných a osob, které měly právo odepřít svědectví. Kvůli hrozbě bezprostřední velké škody nebo hanby mohl podle trestního řádu z roku 1873 svědek své svědectví odepřít s výhradou případů zvláště důležitých. Možnost odepřít svědectví

²⁹⁴ Tamtéž.

²⁹⁵ Tamtéž.

z důvodu povinnosti mlčenlivosti stanovil trestní řád z roku 1873 pouze pro obhájce obviněného.

Soudní rozhodování se mělo dít zásadně v senátech a soud mohl při rozhodování věci přihlížet jen k důkazům, které byly provedeny při hlavním nebo odvolacím líčení nebo z nichž byl při něm přečten zápis. Zápis o výpovědi svědka mělo být možné číst v přesně stanovených případech (se souhlasem prokurátora i obviněného, nemohl-li být svědek vyslechnut nebo odpíral-li neoprávněně výpověď nebo odchyloval-li se podstatně od své dřívější výpovědi). Totéž se mělo týkat i znaleckých posudků. Hlavní líčení nemělo být možné konat v nepřítomnosti obviněného, který nebyl vyslechnut, kterému nebyla doručena obžaloba nebo předvolání k hlavnímu líčení, nebo který byl obviněn z trestného činu s trestní sazbou nejméně deset let.²⁹⁶ Výjimku by představoval případ, kdy obviněný uprchl do ciziny.

Předsedovi senátu měly být vyhrazeny přesně stanovené úkony (např. řízení jednání, přednesení výsledků dosavadního jednání). Stanoveny byly rovněž základní zásady veřejného a neveřejného zasedání a zásady opravného řízení. *Hlavní zásady trestního řádu* obecně kritizují dosud platnou právní úpravu veřejného zasedání; napříště se postup při veřejném zasedání měl podobat hlavnímu líčení s tím, že „*odpadnou ustanovení praktická jen pro hlavní líčení.*“²⁹⁷ Stran neveřejného zasedání se zákonodárce rozhodl zaplnit mezeru v platných trestně procesních předpisech a výslovně je upravit. Konkrétní zásady však nejsou v materiálu upraveny, pouze se odkazuje na to, že „*úprava bude pružná.*“²⁹⁸ Totéž se týká i ustanovení o obsahu a formě rozhodnutí, která se měla nově stát součástí trestního řádu.

Zatímco politická komise se u řízení o odvolání soustředila na problematiku zásady zákazu reformace *in peius*, *Hlavní zásady trestního řádu* se omezily na konstatování, že odvolací řízení má být usnadněno, a to především tím, že odvolací soud nebude vázán důvody, pro něž bylo možné rozsudek napadnout. Řízení mělo být upraveno tak, aby mohl pokud možno rozhodnout pouze odvolací soud. Také řízení o stížnosti mělo být

²⁹⁶ Ve znění § 145 trestního řádu z roku 1950 byla tato hranice snížena na pět let. Zároveň bylo jasně stanoveno, že hlavní líčení nelze konat v nepřítomnosti obviněného ani v případě, že za trestný čin, za který byl stíhán, hrozil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí. Hranicí pěti let se přitom rozuměla horní hranice trestní sazby.

²⁹⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). *Hlavní zásady trestního řádu* (2. 3. 1950).

²⁹⁸ Tamtéž.

zjednodušeno. Právní úprava měla navazovat na úpravu odvolacího řízení, ovšem měla být ještě pružnější.²⁹⁹

Také řízení o návrhu na obnovu řízení se mělo zjednodušit a usnadnit. Podmínkou obnovy řízení měly být buď nové skutečnosti, nebo důkazy, které vyšly najevo a které by mohly odůvodnit jiné rozhodnutí ve věci samé, nebo skutečnost, že se soudce v původním řízení dopustil trestného porušení úředních povinností, které mohlo ovlivnit jeho rozhodnutí.³⁰⁰

Materiál shodně s dřívějším elaborátem č. 8 konstatuje, že nadále nebude v trestním řádu upraveno ani řízení tiskové, ani řízení proti členům zákonodárského sboru. Přestože během jara 1949 připravil dr. Bartoň dva elaboráty týkající se tiskového řízení, podle *Hlavních zásad trestního řádu* měly být komplikované předpisy o tiskovém řízení nahrazeny ustanovením o zabránění obsaženém v trestním zákoně. Buď v hlavním líčení, nebo v neveřejném zasedání měl o zabránění tiskopisů rozhodnout na návrh prokurátora soud usnesením. Ohledně řízení proti členům zákonodárského sboru odkazují *Hlavní zásady trestního řádu* na úpravu obsaženou v ústavě, přestože elaborát týkající se této problematiky připravil dr. Lepšík jako jeden z posledních teprve 13. prosince 1949.³⁰¹ Naopak řízení o vydávání do ciziny, jímž se dr. Lepšík zabýval již na jaře 1949, mělo být zahrnuto „alespoň v hrubých rysech“ do trestního řádu.³⁰²

V řízení proti mladistvým měla být zdůrazněna výchovná funkce a byly stanoveny některé odchylky oproti běžnému průběhu trestního řízení (např. nutná obhajoba ve vazebních věcech už v přípravném řízení nebo výchovatelské zkušenosti členů senátu). Opětovně je v zásadách uvedeno, že řízení v nepřítomnosti obviněného lze konat pouze v případě, že uprchl a je jako uprchlý stíhán. Na návrh prokurátora a za splnění dalších podmínek mělo být možné provést trestní řízení až do konce a vykonat uložený trest, jestliže to jeho povaha připouštěla (např. propadnutí jmění).³⁰³

Mezi ochranná opatření mělo být nově zařazeno i ochranné léčení, jehož právní úprava měla vycházet z úpravy pro ochrannou výchovu. Nároky poškozeného měl

²⁹⁹ Tamtéž.

³⁰⁰ Takto stanovené podmínky pro povolení obnovy řízení odpovídají i právní úpravě v ustanovení § 220 trestního řádu z roku 1950. Nebylo to ale jen porušení úředních povinností soudce, ale i prokurátora, které zakládalo možnost povolit obnovu trestního řízení.

³⁰¹ Slovenský národný archív, f. Poverenictvo spravodlivosti, inv. č. 335 L-V/2, k. 291.

³⁰² Národní archiv, f. Ministerstvo spravodlnosti (nezpracováno). *Hlavní zásady trestního řádu* (2. 3. 1950).

³⁰³ Tamtéž.

pokud možno řešit již trestní soud, který mohl v případě obavy nařídít zajišťovací opatření. Poškozenému měla být dána možnost se domáhat další náhrady u civilních soudů.

Řízení o výkonu trestu a ochranných opatření měl vykonávat prokurátor, tato úprava byla inspirována trestním řádu platným na Slovensku. Výkon trestu odnětí svobody měl být upraven prováděcím předpisem – nařízením ministra spravedlnosti, a to s výslovným upozorněním, že zákonná úprava výkonu trestu odnětí svobody nesmí být brzdou vývoje vězeňství. Výkon majetkových trestů se měl řídit zásadami exekučního řízení a právní úprava měla být pružná. Pouze výjimečně mělo být umožněno vypustit z propadlého jmění jednotlivé kusy, kterých bylo potřeba k zabezpečení nutné výživy obviněného nebo jeho rodiny.³⁰⁴

Konečně měl stát poskytnout náhradu za neodůvodněnou vazbu a za bezprávné odsouzení. Podmínkou mělo být, že si obviněný vazbu nezpůsobil sám falešným přiznáním nebo pokusem o útěk. Za bezprávné odsouzení měla náhrada příslušet pouze v případě, že si obviněný nezpůsobil odsouzení úmyslně sám.³⁰⁵

Hlavní zásady trestního řádu byly základním materiálem, díky němuž mohl být zahájen legislativní proces vedoucí k přijetí nového trestního řádu. Jejich příprava sice neodpovídala postupu prací, který byl v roce 1948 naplánován, lze však říci, že na počátku března 1950 vznikl dokument, který v plném rozsahu předeslal obsah i systematické členění nového trestního řádu. Lze se domnívat, že důvodem byla skutečnost, že v této době již mělo ministerstvo spravedlnosti připravenou osnovu nového trestního řádu. Vzhledem k tomu, že archivní materiály jsou pouze fragmentární a neposkytují úplné informace ani o přípravě zásad, ani o přípravě osnovy samotné, nelze tyto domněnky potvrdit ani vyvrátit. Jeví se však jako nanejvýš pravděpodobné, že *Hlavní zásady trestního řádu* vznikaly zobecněním připravené osnovy, neboť obsahově se s pozdějším trestním řádem v podstatné části shodují. Pozdější úpravy osnovy, které byly výsledkem řízení o zásadách, připomínkového řízení nebo dalších jednání, které budou popsány v následujících kapitolách, nemohly být v *Hlavních zásadách trestního řádu* již zohledněny.

³⁰⁴ Tamtéž.

³⁰⁵ Obě tyto podmínky byly následně obsaženy v ustanoveních § 298 a § 299 trestního řádu z roku 1950.

6.3.4. Řízení o zásadách

Smyslem řízení o zásadách bylo podle legislativních pravidel ještě před vypracováním osnovy dosáhnout vzájemnou spoluprací na co nejširším podkladě dohody o zásadách zamýšlené právní úpravy tak, aby úprava splnila po obsahové stránce co nejúčelněji svůj úkol a aby se připomínkové řízení zjednodušilo a omezilo pokud možno na technické propracování osnovy a důvodové zprávy. Zásady byly zasílány ústředním úřadům a příslušným činitelům jako v případě připomínkového řízení a pro samotné řízení platila přiměřeně ustanovení legislativních pravidel pro připomínkové řízení.³⁰⁶

Řízení o zásadách mělo navazovat na projednání vypracovaných zásad se zúčastněnými činiteli, tj. se slovenskými orgány, národními výbory, soudy a zájmovými a masovými organizacemi. Jako příslušní činitelé zúčastnění na řízení o zásadách přicházeli v úvahu kromě masových a zájmových organizací pracujícího lidu, především orgány podniků socialistického sektoru a orgány lidových družstev, vynikající pracovníci, úderníci a odborníci.³⁰⁷ Předkládací zpráva měla obsahovat informaci o tom, se kterými příslušnými slovenskými úřady a případně i se kterými jinými činiteli byly zásady projednány.

Předkládací zpráva k *Hlavním zásadám trestního řádu* se nedochovala, ale zachoval se průvodní dopis ministra spravedlnosti.³⁰⁸ V tomto dopise určeném Úřadu předsednictva vlády je uvedeno, že zásady trestního řádu byly vypracovány v rámci kodifikačních prací za účasti poslanců, dělníků a zástupců masových organizací. Zásady byly podle průvodního dopisu projednány rovněž se zástupci zúčastněných ministerstev, Ústřední rady odborů a pověřenectva spravedlnosti. Vypracování zásad se zúčastnili od počátku zástupci ministerstva národní obrany z řad vojenských soudců a prokurátorů.

O zmíněných konzultacích není v archivních materiálech jediný doklad. Pochybnosti budí zejména účast zástupců rezortu obrany, neboť *Hlavní zásady trestního řádu* neobsahují o vojenském trestním řízení žádnou zmínku. Pokud jde o projednávání zásad s masovými organizacemi a dalšími zúčastněnými činiteli, je třeba připomenout, že zásady vznikaly až v době, kdy probíhalo připomínkové řízení o osnově trestního

³⁰⁶ Viz rovněž kapitolu 5.4 Vlastní legislativní pravidla.

³⁰⁷ Srov. kapitolu 5.2 Všeobecné zásady legislativních pravidel.

³⁰⁸ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Hlavní zásady trestního řádu, průvodní dopis (2. 3. 1950).

zákona a kdy se konaly nejrůznější veřejné diskuse, na nichž byli dělníci a další zástupci pracujícího lidu seznamováni s výsledky odborných diskusí a s osnovou nového trestního zákona a dalších právních předpisů.³⁰⁹ Proto se jeví jako pravděpodobné, že diskuse o osnově trestního zákona byly využity i k představení zásad trestního řádu, a tím byl naplněn i požadavek ustanovení § 14 legislativních pravidel.

Hlavní zásady trestního řádu byly ve čtvrtek 2. března 1950 odeslány do řízení o zásadách a termín pro zaslání připomínek byl stanoven na středu 15. března 1950. Připomínková místa měla tedy na zaslání svých připomínek dva týdny, tj. v ideálním případě pouhých dvanáct pracovních dnů. To bylo zřejmě důvodem, proč byly došlé připomínky datovány shodně 20. března 1950.³¹⁰

Připomínky k *Hlavním zásadám trestního řádu* zaslalo podle dostupných archivních materiálů pouze ministerstvo vnitra a ministerstvo průmyslu.³¹¹ Ministerstvo vnitra uplatnilo připomínky hned k osmi zásadám. Největší výtky směřovaly k systematice nového trestního řádu, která podle jeho názoru nevycházela z potřeb praxe. Podle názoru ministerstva vnitra nebyl dán důvod pro to, aby příslušnost prokurátorů byla stanovena v první části a příslušnost soudů až v části druhé, a to tím spíše, že stanovení příslušnosti se v obou případech řídí obdobnými pravidly a úzce spolu souvisí. Ministerstvo vnitra proto navrhlo, aby ustanovení týkající se příslušnosti prokurátora a soudce, ale i jejich vyloučení a dále ustanovení o podáních, lhůtách, doručování, pořádkových trestech a opatřeních a o nákladech trestního řízení byla systematicky zařazena do všeobecné části předpisu, neboť se ve všech stádiích trestního řízení řídí stejnými zásadami. Podle ministerstva vnitra by uspořádání těchto ustanovení na jedno místo – nejlépe do obecné části trestního řádu – bylo vhodnější i pro používání u soudů a prokuratur. Této připomínce bylo vyhověno.

Srovnáme-li návrh systematiky obecné části trestního řádu podle elaborátu dr. Lepšíka, elaborátu č. 3 a *Hlavních zásad trestního řádu*, lze dojít k závěru, že pojetí systematického členění trestního řádu prošlo několika zásadními přeměnami. První elaborát, který spíše připomíná obecnou část trestního řádu, sleduje jasnou linii známou z trestního řádu v současné době platného a účinného. Na zásady řízení navazovala

³⁰⁹ Kuklík, J. et al. *Vývoj československého práva 1945–1989*, s. 127.

³¹⁰ Na ministerstvo spravedlnosti byly připomínky doručeny až 22. 3. 1950.

³¹¹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Připomínky k *Hlavním zásadám trestního řádu*.

obecná ustanovení o předběžných otázkách, o soudech a prokuratuře (stanovení příslušnosti, ale i podmínek vyloučení) a o dalších subjektech trestního řízení (obviněném a jeho obhájbě, poškozeném, zúčastněné osobě). Obdobné systematiky se přidržuje i elaborát č. 3, který dělí trestní řád na dvě velké části, z nichž jedna je věnována obecným předpisům a druhá řízení ve věci hlavní. První část měla obsahovat základní ustanovení, ustanovení o soudech a prokuratuře, o postavení obviněného (včetně obhajoby), poškozeného a zúčastněné osoby a dále ustanovení o úkonech v trestním řízení. Druhá část byla rozdělena na hlavu o přípravném řízení a o hlavním líčení.

Co bylo příčinou změny názoru na systematiku trestního řádu v zimě 1950, se můžeme pouze dohadovat. Neexistují doklady o tom, že by o nové systematice trestního řádu rozhodl ministr spravedlnosti Čepička, ani že by se v tomto smyslu vyjádřili členové politické nebo kodifikační komise. Od ledna 1950 pracovalo na přípravě zásad i osnovy trestního řádu pouze trestní oddělení kodifikačního odboru, což vede k domněnce, že se myšlenka nového a do jisté míry revolučního systematického členění trestního řádu soudního zrodila právě zde.

Ani tomuto návrhu nelze upřít jistou logiku. Rozčlenění procesního předpisu přesně podle jednotlivých stadií řízení mohlo být do značené míry vedeno ideou srozumitelnosti, snahou předložit předpis, který budou moci bez větších problémů používat i neprávníci (soudci z lidu, případně absolventi Právnické školy pracujících). Klasické dělení procesních předpisů na obecnou část a část věnovanou jednotlivým stadiím řízení, které při řízení vyžaduje současnou aplikaci obou těchto částí, se mohlo zdát pracovníkům ministerstva spravedlnosti příliš komplikované. Nelze vyloučit ani možnost, že takový požadavek vyplynul z některé z veřejných diskusí o novém trestním zákoně, neboť i osnova trestního zákona byla rozdělena na obecnou a zvláštní část. Nepochopení ze strany laiků mohlo vést ministerstvo spravedlnosti k pokusu o změnu zažitě systematiky trestního řádu a ke zjednodušení orientace v tomto předpise.

Z hlediska požadavků obecnosti a přehlednosti právního předpisu je však třeba jednoznačně přisvědčit připomínce ministerstva vnitra. Opakování celých oddílů právní úpravy pouze s drobnými odchylkami může snadno vést k nepochopení nebo přehlédnutí rozdílů v úpravě téhož institutu na různých místech právního předpisu. Ministerstvu vnitra se tak podařilo zamezit pokusu o „zjednodušení“ trestního řádu,

kteře by ve výsledku vedlo zřejmě k prodloužení celého předpisu a ke zvýšení rizika, že trestní řád bude matoucí pro právníky z povolání i pro laické přisedící.

Za podstatnou vadu *Hlavních zásad trestního řádu* považovalo ministerstvo vnitra rovněž absenci zásady oficiality mezi ostatními zásadami trestního řízení. Rezort vnitra žádal její zařazení k zásadě obžalovací tak, aby bylo zřetelně vyjádřeno, že soud stíhá obviněné jen k žalobě prokurátora, ale že prokurátor je zároveň povinen vést trestní řízení, jakmile se dozví o trestném činu soudně stíhatelném. Výslovné uvedení zásady oficiality žádalo ministerstvo vnitra také proto, že trestní řád měl odstranit soukromou žalobu a žalobu na návrh oprávněné osoby.³¹²

Jak bylo uvedeno výše, ministerstvo vnitra nesouhlasilo s možností odchylky od jinak platných předpisů o řízení. Podle jeho představ měla být tato možnost omezena na služební tajemství svědků a znalců. Zájem na zachování služebního tajemství soudců a jiných úředních osob přímo zúčastněných na trestním řízení nemohl podle rezortu vnitra odůvodňovat odchylky od platných procesních norem. Služební tajemství soudců a úředních osob kvalifikované současně jako státní tajemství považovalo za jediný možný důvod zmíněné odchylky od předpisů o trestním řízení. S touto připomínkou však ministerstvo vnitra neuspělo.

Poněkud nelogicky jako připomínku k nové úpravě nezpůsobilosti svědčit uplatnilo ministerstvo vnitra také připomínku k dokazování a žádalo, aby byly stanoveny všeobecné zásady o důkazu v trestním řízení, tedy především co může být v trestním řízení použito jako důkaz. Na archivním dokumentu s touto připomínkou je vedle jejího textu několik velmi výrazných červených otazníků a jeden vykřičník.³¹³ Stejnou barvou je připsána i poznámka, kterou je možné interpretovat jako otázku, zda snad ministerstvo vnitra naznačuje, že by mělo být zavedeno zákonné důkazní právo, byť k tomuto závěru připomínka ministerstva vnitra zřejmě nesměřovala. Proto nepřekvapí, že tak jako chyběla v trestním řádu z roku 1950 obecná ustanovení o dokazování, chybělo zde i stanovení toho, jaké důkazní prostředky je možné v trestním řízení použít.

Dále ministerstvo vnitra namítlo, že technická ustanovení o veřejném a neveřejném zasedání by mohla být součástí jednacního řádu a že u obnovy řízení by mělo být stanoveno, zda o povolení obnovy rozhoduje soud, který napadené rozhodnutí vydal v první instanci nebo soud bezprostředně nadřízený. V souvislosti s adhezním řízením

³¹² Tamtéž.

³¹³ Tamtéž.

žádalo ministerstvo vnitra vymezení postavení poškozeného v trestním řízení, zejm. s ohledem na zrušení institutu soukromého účastníka.³¹⁴

Nad rámec předloženého materiálu ministerstvo vnitra navrhlo upravit poměr trestního řízení soudního a správního, a to tak, aby v případě rozhodnutí národního výboru byl soud povinen k tomuto při ukládání trestu přihlídnout, a naopak, aby v případě, že soud dospěje k závěru, že obviněného zproští viny, informoval zároveň národní výbor. Dále ministerstvo vnitra žádalo výslovnou úpravu evidence odsouzených.³¹⁵

Ministerstvo průmyslu se omezilo na jedinou připomínku týkající se povinnosti orgánů činných v trestním řízení vyrozumět příslušný ústřední orgán, popř. ministerstvo, pokud by mělo být zahájeno trestní řízení pro trestný čin v souvislosti s výkonem úkolů v národních podnicích. Ústřední orgán nebo ministerstvo mělo mít možnost se k věci vyjádřit. S odkazem na politický účel trestního řádu, kterým měla být především ochrana lidově demokratické republiky a socialistické výstavby, ministerstvo průmyslu svůj návrh odůvodnilo zásadní změnou související se vznikem vyšších hospodářských forem a jejich soustavným vzrůstem. Podle rezortu průmyslu, mělo-li „*trestní řízení s úspěchem sledovat skutečně objektivní ochranu zájmů hospodářství vyšších forem, t. j. především znárodněné výroby, nemůže se omezit na pouhé zkoumání skutkových podstat tak, jako tomu bylo dříve, když trestně-právní ochrana směřovala v první řadě ve prospěch soukromého podnikatele.*“ Osoby, které se podílely na vedení a řízení závodů a národních podniků, byly podle ministerstva průmyslu vlastně zástupci hospodařícího státu, nikoliv představitelé soukromokapitalistických zájmů, a proto nemohla být jejich trestní odpovědnost posouzena bez znalosti všech vnitřních vztahů v podniku, v některých případech v celém odvětví nebo bez znalosti celostátních výrobních a hospodářských úkolů, z nichž pro osoby ve vedení národních podniků vyplývala zvýšená rizika.

Závěrem ministerstvo průmyslu upozornilo na nutnost zrušit zákon č. 71/1935 Sb., o hospodářském vyzvědačství, byť určité formy součinnosti s orgány veřejné žaloby si přálo zachovat.³¹⁶

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Zákon č. 71/1935 Sb., o hospodářském vyzvědačství, byl s účinností od 1. 8. 1950 zrušen zákonem č. 86/1950 Sb., trestním zákonem.

Hlavní zásady trestního řádu, jejichž obsah zde byl naznačen, byly prvním konkrétním materiálem, který byl zaslán do legislativního procesu. Na rozdíl od zásad, které diskutovala politická komise nebo které vznikaly jako výsledek činnosti subkomise pro trestní řád, jde o jasné vymezení budoucí právní úpravy z hlediska jejich stěžejních zásad, o jasnou deklaraci obsahu nového trestního řádu. Důležitější otázkou však je, jakým způsobem se tato deklarace promítla do normativního textu trestního řádu 1950 [viz kapitolu 7. Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) a zejm. pak kapitolu 7.2 Zásady trestního řízení]. To se jeví ještě významnějším, jestliže víme, že výslovná formulace stěžejních zásad trestního řízení se v textu nového trestního řádu neobjevila s odůvodněním, že není třeba opakovat zásady zakotvené na ústavní úrovni a že ostatní zásady jsou orgánům činným v trestním řízení natolik vlastní, že je dodržují bez ohledu na zákonný text.

6.3.5. Projednávání zásad trestního řádu na politické úrovni

V době, kdy probíhalo řízení o zásadách, projednávala *Hlavní zásady trestního řádu* Právní rada ÚV KSČ (dále též jen Právní rada). Ze zápisu o jednání Právní rady vyplývá, že dne 8. března 1950 rada projednávala kromě zásad také osnovu trestního řádu. Právní radě byly předloženy zkrácené zásady, které vznikly pouhé dva dny před zasedáním rady.³¹⁷ Legislativní pravidla neupravovala postup při předkládání zásad nebo osnov stranickým orgánům, a proto se lze domnívat, že v této chvíli již nešlo o řízení o zásadách dle legislativních pravidel. Ministr spravedlnosti během řízení o zásadách předložil jejich stručnější, pro potřeby stranických orgánů upravenou variantu také ke schválení právě stranickým politickým orgánům.

Právní rada projednávala zásady trestního řízení společně se zásadami trestního řízení správního. *Hlavní zásady trestního řádu* uvedl svým referátem náměstek ministra spravedlnosti Dressler. Připomínky Právní rady k zásadám i k návrhu osnovy byly vesměs formulační, např. v ustanovení § 2 doporučila upravit znění odstavce prvního

³¹⁷ Národní archiv, f. 05/11 Právnícká komise ÚV KSČ, a. j. 7, 8. Zápis z jednání 8. schůze Právní rady KSČ (8. 3. 1950).

a třetího tak, aby nedocházelo ke kolizi ve výkladu, zda má rozhodnutí odpovídat vůli lidu či zákonům a nařízením.³¹⁸

Hlavní zásady trestního řádu, které projednávala Právní rada, jsou uvedeny obdobným politicko-ideologickým textem jako původní *Hlavní zásady trestního řádu* ze dne 2. března 1950. Stat' zdůrazňuje, že vládnoucí buržoasie neměla v době první republiky žádný zájem na vydání nového trestního řádu, neboť účinné trestní řady plně vyhovovaly jejím zájmům. Proto také údajně nedošlo do roku 1938 k žádným zásadním změnám v úpravě trestně procesních předpisů. (srov. kapitolu 3.1 Právní úprava do roku 1950). Dále jsou vyzdvihovány změny, jež v trestním soudnictví nastaly po přijetí zákona o státním soudu a o zlidovění soudnictví, a upozorňuje se na to, že staré trestní řady jsou v mnoha směrech překonány a jejich dodržování činí „v praxi značné potíže, zejména pokud jde o postavení prokurátora v přípravném řízení.“³¹⁹ Text rovněž proklamuje, že nový trestní řád má přispět k upevnění socialistické zákonnosti a k demokratizaci trestního soudnictví.³²⁰

Mezi vlastními zásadami je na prvním místě opět uveden politický účel trestního řádu, který měl být výslovně uveden v ustanovení § 1 trestního řádu. Druhá zásada se týkala úkolu prokurátora, soudu a jiných veřejných úřadů (orgánů) v trestním řízení. Tento úkol měl být povšechně vymezen v ustanoveních § 2 a § 3 trestního řádu. Ze srovnání se zásadami předložené osnovy trestního řádu i později přijatého trestního řádu vyplývá, že ustanovení § 1–3 byla s drobnými formulačními úpravami a doplněními převzata z *Hlavních zásad trestního řádu* ze dne 6. března 1950.³²¹

Třetí zásada proklamovala převzetí zásad zákona o zlidovění soudnictví, což se v *Hlavních zásadách trestního řádu* ve znění ze dne 2. března 1950 vůbec neobjevilo. Převzaty měly být zejména části týkající se příslušnosti prokuratur a soudů, působnosti senátu a jeho předsedy, ustanovení o řízení o odvolání a stížnosti, o stížnosti generálního prokurátora pro porušení zákona, o řízení proti mladistvým a „další méně

³¹⁸ Tamtéž. Přestože Právní rada doporučila formulaci „aby rozhodnutí odpovídalo vůli lidu, vyjádřené v zákoně,“ je zřejmě výsledkem znění ustanovení § 2 odst. 1 trestního řádu z roku 1950, podle něhož je úkolem prokurátora a soudu v trestním řízení pečovat o to, aby byly zachovávány zákony lidově demokratické republiky a aby jich bylo používáno v souladu se zájmy pracujícího lidu. Jde však pouze o domněnku, neboť předložené znění osnovy trestního řádu ani záznam o úpravě na základě doporučení Právní rady není mezi archivními dokumenty dostupný.

³¹⁹ Národní archiv, f. 02/01 Předsednictvo ÚV KSČ, a. j. 218. Zápis z jednání 18. schůze předsednictva ÚV KSČ (17. 4. 1950).

³²⁰ Tamtéž. *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. 3. 1950.

³²¹ Tamtéž.

*významné otázky trestního řízení.*³²² Část zákona o zlidovění soudnictví týkající se organizace justice měla zůstat v platnosti až do vydání nového zákona o organizaci soudů a prokuratur. Trestní řád z roku 1950 pak skutečně nahradil celou část zákona o zlidovění soudnictví týkající se příslušnosti a řízení ve věcech trestních, zatímco části věnované soudní organizaci, vězeňství a justiční správě zachoval v platnosti. Zároveň se *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. března 1950 hlásí ke snaze o větší srozumitelnost nového trestního řádu, která se poprvé uplatnila právě v zákoně o zlidovění soudnictví.³²³

Dále měla být zjednodušena systematika trestního řádu. Na rozdíl od *Hlavních zásad trestního řádu* ve znění ze dne 2. března 1950 je zde však třeba pod pojmem systematika rozumět především sloučení trestně procesních předpisů do jednoho, který bude členěn na přípravné řízení, řízení před soudem a výkon rozhodnutí.³²⁴ Toto pro právníka nepochopitelné zjednodušení oproti předchozímu materiálu je dáno především tím, že šlo o dokument určený politickým činitelům.

Pátá zásada deklarovala posílení role prokurátora v trestním řízení, který měl zejména konat sám přípravné řízení a *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. března 1950 počítaly rovněž s tím, že prokurátor bude moci rozhodnout, že se vyšetřovací vazba bude vykonávat u bezpečnostního orgánu, a to zejména ve složitých případech protistátních organizací (srov. níže). Aby byl lépe ochráněn socialistický sektor před nepodstatnými soukromoprávními návrhy, měl mít prokurátor výlučné právo podat obžalobu, tj. měly být zrušeny soukromoprávní a návrhové delikty.³²⁵

Trestní řád měl v podstatě celý (vyjma např. zvláštních způsobů řízení) umožňovat, aby způsob projednávání věcí působil na politickou výchovu občanů. To mělo zabezpečit především veřejné projednávání věcí, a to i v závodech a mimo pracovní dobu. Zdůrazněna byla rovněž výjimka stanovená později v ustanovení § 4 trestního řádu z roku 1950, která umožňovala orgánům činným v trestním řízení odchýlit se od platného práva v případech zájmu na zachování státního, hospodářského a služebního tajemství. Při projednávání v politických orgánech bylo zřejmě nutné

³²² Tamtéž.

³²³ Mělo jít zejména o odstranění rozdílu mezi poškozeným a soukromým účastníkem, mezi podezřelým, obviněným a obžalovaným, mezi vyloučením a odmítáním soudců a prokurátorů, mezi znaleckým nálezem a posudkem, mezi vyhledáváním a vyšetřováním, zatýkacím rozkazem a zatykačem.

³²⁴ Národní archiv, f. 02/01 Předsednictvo ÚV KSČ, a. j. 218. *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. 3. 1950.

³²⁵ Tamtéž.

rovněž podotknout, že obdobné ustanovení je již součástí zákona č. 131/1936 Sb., o obraně státu.³²⁶

Změny mělo dojít řízení o udělení milosti v případě uložení trestu smrti. Dosavadní předpisy, podle nichž bylo třeba s výkonem trestu počkat do rozhodnutí prezidenta o udělení milosti, měly být nahrazeny a napříště mělo být pro výkon trestu smrti dostatečné rozhodnutí ministra spravedlnosti, zda prezidentu republiky udělení milosti doporučí nebo ne. *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. března 1950 dále deklarují zachování práva na obhajobu v nezměněné podobě stejně jako podmínky obnovy trestního řízení. Prokurátoři měli být však instruováni, aby navrhovali obnovu v neprospěch obviněného jen v případech, kdy bude možné očekávat, že v obnoveném řízení bude uložen podstatně vyšší trest.³²⁷

Shodně s *Hlavními zásadami trestního řádu* ve znění ze dne 2. března 1950 deklarují *Hlavní zásady trestního řádu* ze dne 6. března 1950, že nebude zachováno tiskové řízení. Naopak zvláštní řízení proti mladistvým mělo být v zákoně zvláště upraveno. Dosavadní jediné ustanovení zákona o zlidovění soudnictví mělo nahradit v návaznosti na zásady stanovené novým trestním zákonem jedenáct nových ustanovení trestního řádu.³²⁸

K otázce výkonu trestu *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. března 1950 uvádějí, že výkon trestu odnětí svobody bude upraven pouze rámcově, podrobnosti měly upravovat nařízení a výnosy, jež umožní změny právní úpravy v souladu s vývojem vězeňství. Rovněž administrativní postup měl být upraven nařízením ministra spravedlnosti – jednacím řádem, neboť příliš podrobná zákonná úprava by vedla k tomu, že by byl zákon, tj. trestní řád, nepružný a jeho obsah by byl zanedbáván kvůli zachování formalit.³²⁹

Hlavní zásady trestního řádu ve znění ze dne 6. března 1950 byly připraveny tak, aby shrnovaly poměrně přístupnou formou základní a politicky nejdůležitější otázky

³²⁶ Ustanovení § 5 odst. 2 zákona č. 131/1936 Sb., o obraně státu: *jestliže by v řízení před soudy, úřady a veřejnými orgány mohly býti jakkoli dotčeny věci, které mají zůstatí utajeny v zájmu obrany státu, je soud, úřad nebo orgán řízení provádějící povinen učiniti všechna vhodná opatření, aby věci ty zůstaly zachovány v tajnosti. Za tím účelem se může úřad nebo veřejný orgán řízení provádějící v mezích nezbytnosti odchýliti od platných předpisů řízení se týkajících; to platí i v jiných případech, kdy je toho v zájmu obrany státu naléhavě třeba. Opatření, opřená výslovně o ustanovení věty první, není třeba odůvodňovati.*

³²⁷ Národní archiv, f. 02/01 Předsednictvo ÚV KSČ, a. j. 218. *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 6. 3. 1950.

³²⁸ Tamtéž.

³²⁹ Tamtéž.

nové právní úpravy trestního řízení soudního. Oproti znění ze dne 2. března 1950 jsou stručnější, obecněji formulované, srozumitelnější neprávnikům a také jsou lépe politicky vysvětlené. To vše svědčí shora uvedené tezi, že šlo o materiál, který nebyl určen do řízení o zásadách, v němž by ho posuzovali referenti jednotlivých vládních rezortů, ale pro stranické politické orgány.

Hlavní zásady trestního řádu ve znění ze dne 6. března 1950 byly následně dne 27. března 1950 přeloženy předsednictvu ÚV KSČ, a to spolu s návrhem na řešení otázky zařazení do tábora nucené práce justičními orgány, osnovou trestního řádu s přehledem podrobné systematiky a přehledem nejdůležitějších změn podle osnovy trestního řádu proti dřívější úpravě. Předsednictvo ÚV KSČ materiály projednalo a schválilo dne 17. dubna 1950 (blíže viz kapitolu 6.5 Přípomínkové řízení a další projednávání osnovy trestního řádu).³³⁰

Zásady nového právního předpisu měly podle legislativních pravidel z roku 1949 představovat obdobný dokument, jakým je dnes věcný záměr zákona. Jejich cílem bylo nejen zhodnocení dosavadní právní úpravy a současného stavu, ale i nastínění řešení zásadních otázek, jež měl nový právní předpis upravovat. Zásady měly být jak podle legislativních pravidel, tak podle harmonogramu kodifikačních prací právnické dvouletky prvním dokumentem, který měl být postupně projednáván, upravován a rozšiřován do podoby stručné osnovy, z níž měl vzniknout návrh nového kodexu.

V případě trestního řádu z roku 1950 jsme svědky toho, že tento postup nemusel být nutně dodržen, resp. že mohl být naprosto obrácen. Politická komise sice na sklonku roku 1948 projednávala materiál zabývající se zásadami trestního řízení, avšak subkomise pro trestní řád se zásadami v podstatě nezabývala. Elaboráty, které připravila pod názvem nástin zásad trestního řízení nebo podrobné zásady trestního řízení, odpovídaly spíše prvnímu paragrafovému znění návrhu osnovy trestního řádu.

V době, kdy už probíhalo připomínkové řízení o návrhu osnovy trestního zákona, který měl nabýt účinnosti spolu s trestním řádem, vypracovali zaměstnanci ministerstva spravedlnosti několik elaborátů, z nichž během zimních měsíců vznikly *Hlavní zásady trestního řádu*. První z těchto elaborátů je však rovněž spíš osnovou trestního řádu, jejíž zobecnění teprve umožnilo připravit zásady podle legislativních pravidel. Hlavní zásady

³³⁰ Národní archiv, f. 02/01 Předsednictvo ÚV KSČ, a. j. 218. Zápis z jednání 18. schůze předsednictva ÚV KSČ (17. 4. 1950).

trestního řádu se dochovaly v archivních fondech ve dvou zněních. Jedno je starší a bylo předmětem řízení o zásadách, druhé, mladší bylo zasláno předsednictvu ÚV KSČ a kromě něj je spolu s osnovou projednávala i Právní rada ÚV KSČ.

Všechny postupně vznikající materiály věnované zásadám trestního řádu dokumentují změny v přístupu k některým otázkám trestního řízení nebo vlastní systematice trestního řádu (srov. elaboráty týkající se tiskového řízení nebo řízení proti členům zákonodárského sboru, které vznikly v roce 1949 a které nakonec nebyly do trestního řádu zařazeny). Většina východisek však zůstávala shodná. Cílem bylo přijetí stručné, přehledné a srozumitelné právní úpravy, která by umožňovala efektivní a rychlé potrestání pachatelů trestné činnosti. K tomu mělo sloužit především posílení role prokuratury, ale i zachování laického prvku v rozhodování soudů.

6.4. Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů

Z archivních materiálů vyplývá, že nejpodstatnější otázkou při přípravě osnovy nového trestního řádu bylo pozitivně právní zakotvení postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů, resp. spolupráce prokurátora a bezpečnostních orgánů. Problematiku postavení prokuratury projednávala částečně politická komise, avšak nejdůležitější jednání vedlo ministerstvo spravedlnosti s ministerstvem národní bezpečnosti, a to až na počátku roku 1950.

Z materiálu, který v této věci zpracoval dne 29. prosince 1949 dr. Vilém Klín, vyplývá, že možné řešení spatřovalo ministerstvo spravedlnosti ve stanovení zásad spolupráce za použití některých zásad převzatých ze sovětské úpravy.

Tento materiál nazvaný *O spolupráci prokurátora a bezpečnostního aparátu v trestním řízení* hodnotí předválečnou spolupráci prokuratury a bezpečnostního aparátu jako nedostatečnou, neboť prokurátor byl především pomocným orgánem soudu. Tato situace se po válce měla ještě zhoršit vinou politických rozporů. To se podle citovaného materiálu změnilo po očištění soudů a prokuratur od reakčních živlů po Únoru 1948, kdy se zároveň změnila role prokurátora. Rovněž role bezpečnostního aparátu nebyla nadále, především v důsledku zrušení institutu vyšetřujícího soudce, považována za méněcennou, což se projevovalo například tím, že vyšetřovací úkony bezpečnostního aparátu již nebylo třeba v přípravném řízení opakovat.

Dr. Klín proto navrhl k odstranění dosavadních nedostatků ve spolupráci prokuratury a bezpečnostního aparátu, aby se úkony provedené bezpečnostním aparátem opakovaly v přípravném řízení jen výjimečně, aby prokurátor byl vždy s případem obeznámen z vlastní zkušenosti a aby styk prokuratury a bezpečnostního orgánu byl co možná nejpružnější. Přitom dr. Klín podotkl, že především v protistátních věcech nelze připustit, aby prokurátor obviněného a svědky poznal až při hlavním líčení.

Materiál se rozsáhle odvolává na sovětskou právní úpravu, podle níž bezpečnostní aparát může z vlastní iniciativy vyslýchat podezřelého a svědky, zadržet podezřelého přistíženého při činu a dále, hrozí-li nebezpečí z prodlení, konat osobní a domovní prohlídky, zabavovat věci a konat ohledání. Sovětský trestně procesní kodex z roku 1923 zachovával i institut vyšetřujícího soudce, který mohl v méně závažných věcech i sám podat obžalobu, a v případech obligatorního vyšetřování přebíral případ od bezpečnostního aparátu. Vyšetřující soudce byl však plně podřízen prokurátorovi. Vzhledem k odlišnostem dosavadního československého trestního procesu od sovětského dr. Klín nenavrhoval tuto úpravu převzít.

Pouhé odstranění institutu vyšetřujícího soudce vztah bezpečnostního aparátu a prokuratury uspokojivě nevyřešilo, neboť nedošlo zároveň ke zrušení obligatorního vyšetřování a prokurátor nemohl podle dosavadních předpisů činit některé úkony, např. výslechy. Dr. Klín v materiálu jasně uvádí, že obligatorní vyšetřování nebude v novém trestním řádu zachováno a že úkony vyšetřujícího soudce budou rozděleny mezi bezpečnostní aparát a prokuraturu. Zároveň však tvrdí, že rozdělení úkonů přípravného řízení se nemůže řídit pouze tím, zda bylo podáno trestní oznámení: *„Prokurátor se může velmi často dovědět o trestném činu i jinak než od bezpečnostního aparátu a v takových případech by bylo nebezpečí, že by se nespojil s bezpečnostním aparátem nebo že by tento odmítl jeho účast v pátrání. Prokurátor by v takovém případě event. začal sám vyslýchat svědky a provádět úkony, což by bylo neekonomické a mohlo by také škodit účelu pátrání. Na druhé straně neúčast prokurátora na pátrání před podáním trestního oznámení by vedla k tomu, že by docházelo k odvolávání výpovědi obviněným pod záminkou, že byl k výpovědi donucen bezpečnostními orgány.“*³³¹

³³¹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). O spolupráci prokurátora a bezpečnostního aparátu v trestním řízení (29. 12. 1949).

Navrhované řešení spočívalo v úzké spolupráci prokurátora a bezpečnostních orgánů a stanovení jejich pevných zásad.

Stran předběžného zajištění podezřelého dr. Klín uvádí, že soudní vazba není vhodná, neboť během zajištění musí bezpečnostní aparát podezřelého několikrát vyslýchat, popř. konfrontovat, a umístění podezřelého do soudní vazby by ztěžovalo jeho práci. Navrhuje proto držet se sovětského vzoru a vyrozumět o zajištění prokurátora, který by vazbu potvrdil s tím, že by nemusel ihned nařídít převoz do soudní věznice. Za podmínku *sine qua non* označuje dr. Klín i zde účast prokurátora na pátrání, a to od jeho počátku.

Navržené řešení vztahu mezi bezpečnostním aparátem a prokuraturoou spočívá dle dr. Klína na těchto zásadách:

1. *Prokurátor předá věc, o které se dověděl z udání nebo vlastním pozorováním, bezpečnostnímu aparátu. Bezpečnostní aparát vyrozumí prokurátora o věci, o níž se dověděl jinak než od prokurátora.*
2. *Prokurátor se krátkou cestou dohodne s bezpečnostním aparátem, jak se má ve věci postupovat a je-li to nutné, dá souhlas k vykonání úkonů, jež bezpečnostní aparát nesmí podle ústavy vykonat z vlastní iniciativy.*
3. *Bezpečnostní aparát postupně vyrozumívá prokurátora o důležitých okolnostech, které vycházejí za pátrání najevo.*
4. *Prokurátor se může osobně zúčastnit i úkonů bezpečnostního aparátu, aniž do něj zasahuje. Může však, je-li to nutné, sám vykonat nějaký úkon za účasti bezpečnostního aparátu, zejména jde-li o to, aby zápis mohl být předložen soudu jako prokurátorský zápis /:na př. doznání obviněného:/. Bezpečnostní aparát má prokurátora o takový zásah přímo požádat.*
5. *Jde-li o prozatímní zajištění, dohodnou se prokurátor a bezpečnostní aparát o tom, zda je nutno podezřelého po určitou dobu ponechat u bezpečnostního úřadu, či zda jej lze převézt do soudní věznice. Prokurátor umožní bezpečnostnímu orgánu, aby mohl podezřelého vyslýchat bez obtíží v soudní věznici. Zatýkací rozkaz obstará prokurátor od předsedy senátu, který nemusí být do věci zasvěcen.*
6. *Po dohodě s prokurátorem podá bezpečnostní aparát trestní oznámení. Prokurátor buď podá žalobu nebo odloží trestní oznámení; jen ve výjimečných případech*

zavede prokurátor vyšetřování, je-li nutno ještě pátrání doplnit /:na př. musí-li být vyslechnut nový svědek, který by se nemohl dostavit k hlavnímu přelíčení:/.

- 7. Po podání trestního oznámení, tedy po zavedení vyšetřování může prokurátor vykonat vyšetřovací úkony sám, ale zpravidla je nechá provést bezpečnostním aparátem; tento může z vlastní iniciativy vykonat i další úkony, které se mezitím ukázaly potřebnými, ale pokud možno dohodne se o tom krátkou cestou s prokurátorem.*
- 8. K hladkému uskutečnění spolupráce konají prokurátor a bezpečnostní orgány periodicky porady o všeobecné situaci a o konkrétních případech /:jednou až dvakrát do týdne, podle potřeby i mimo stanovenou dobu:/.*
- 9. Ministerstvo spravedlnosti a ministerstvo vnitra se dohodnou o tom, o jakých věcech platí postup podle shora uvedených zásad. V jiných věcech bude postup zpravidla ten, že se prokurátor ujme věci až po podání trestního oznámení.*
- 10. Prokurátor má znát techniku a organizaci práce bezpečnostního aparátu a naopak. Je proto nutné, aby v době přípravné služby docházelo k výměně lidí na dobu dvou až tří měsíců. Bylo by také účelné organisovat pravidelně společné porady zvláště vybraných prokurátorských kádrů a příslušníků bezpečnostního aparátu /:jednou za dva až tři měsíce:/.³³²*

Z uvedené citace navržených zásad je patrné, že velký význam při spolupráci prokurátora a bezpečnostních orgánů byl přikládán neformálním postupům. Trestní řád měl významně posílit roli prokurátora, ale zároveň měla být upevněna i pozice bezpečnostního aparátu. To je dáno už tím, že prokurátor a bezpečnostní aparát se měli vždy dohodnout na dalším postupu (včetně způsobu výkonu vazby) a konat společné porady o celkové situaci i o konkrétních případech. Formálně silné postavení prokurátora bylo narušováno zásadou, že prokurátor by pouze dával souhlas s úkony, které bezpečnostní aparát nemohl provést z vlastní iniciativy, tedy chyběl by zde jakýkoliv prostor pro úvahu prokurátora, zda souhlas udělí. Týž účinek měla zásada prostého zajištění vydání zatýkacího rozkazu u soudu či v podstatě pasivní účasti prokurátora při vyšetřovacích úkonech. V této souvislosti je nutné podotknout, že po zahájení vyšetřování, jakkoliv mělo být pouze výjimečné, měl vyšetřovací úkony

³³² Tamtéž (chyby zachovány podle původního textu).

provádět prokurátor, avšak pravidelně jejich provedení svěřoval právě bezpečnostnímu aparátu.³³³ Také stanovení zásady, že soudce nemusí být zasvěcen do věci, v níž vydává příkaz k zatčení, svědčí ve prospěch silné úlohy bezpečnostního aparátu a prokurátora, zejména vzhledem ke skutečnosti, že soudce byl povinen příkaz k zatčení písemně odůvodnit. Mohlo by se tak zdát, že ministerstvo spravedlnosti se snažilo vyjít vstříc ministerstvu vnitra. Ve skutečnosti ale zřejmě mělo jít jen o některé druhy trestné činnosti, neboť okruh věcí, jichž se navržené zásady týkaly, měl být teprve určen dohodou mezi ministerstvem vnitra a spravedlnosti. Nabízí se tedy vysvětlení, že mělo jít především o protistátní trestnou činnost, což naznačuje i průběh dalších jednání.

Dne 18. ledna 1950 se na ministerstvu spravedlnosti sešli nad danou problematikou zástupci státní bezpečnosti dr. Lumír Kroček a Müller se zástupci ministerstva spravedlnosti, kterými byli náměstci dr. Dressler, dr. Heráf a dr. Klos a dále referenti dr. Klín a dr. Aleš. Dr. Klín zpracoval podrobný zápis o celé poradě a dále čistopis zápisu, z nichž se dozvídáme, že předmětem porady byla zákonná a faktická úprava spolupráce prokuratury a Státní bezpečnosti (dále též jen StB). Nebyly to tedy již návrhy zásad spolupráce bezpečnostních orgánů a prokuratury, ale praktické otázky spolupráce Státní bezpečnosti s prokuraturou. Že šlo o skutečné problémy dosavadního trestního řízení, napovídá i skutečnost, že výsledkem schůzky mělo být takové řešení, aby „*příslušníci StB nemusili při své práci porušovat předpisy trestního řádu. To předpokládá, že do určitého stadia pátrání, někdy až do podání trestního oznámení, nutno úplně vyloučit jakoukoli spoluúčast soudu a ve zvláště choulostivých případech i prokurátora.*“³³⁴ Takový postup by umožnil rozsáhlou libovůli státní bezpečnosti. V obdobném duchu se ovšem nesly dohodnuté základní zásady spolupráce prokuratury a bezpečnostního aparátu, které dále stanovily, že StB musí být poskytnuta možnost, aby nemusela vždy zatčeného do 48 hodin předat prokurátorovi, případně do soudní vazby.³³⁵

V otázce zatčení byly projednávány tři varianty: zatčení bez zatýkacího rozkazu, na základě zatýkacího rozkazu a předvedení. Zajímavé je zejména řešení pomocí zatčení bez zatýkacího rozkazu. Podle ustanovení § 3 odst. 2 Ústavy 9. května nemohl být

³³³ Srov. kapitolu 7.4 Postavení prokurátora a přípravné řízení nebo GŘIVNOVÁ, P. – GŘIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 586.

³³⁴ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis o poradě o spolupráci prokurátora s bezpečnostním aparátem (18. 1. 1949, upraveno).

³³⁵ Z ustanovení § 97–101 trestního řádu z roku 1950 však nevyplývá, že by taková možnost byla dána.

nikdo zatčen, nebyl-li přistižen při činu samém, leč na písemný odůvodněný příkaz soudců. Jak uvádí citovaný zápis z jednání zástupců ministerstva spravedlnosti a státní bezpečnosti, pojem přistižení při činu vykládala StB tak, že v případě protistátní činnosti je podezřelý přistižen při činu vždy, a proto její zástupci žádali, aby v trestním zákoně byl tento pojem vymezen tak široce, aby se zatčení bez zatýkacího rozkazu mohlo dít bez porušení zákona. V čístopise zápisu uvádí dr. Klín i navrhovanou extenzivní definici: „*obviněný je přistižen při činu i tehdy, byl-li hned po činu jako podezřelý pronásledován, nebo byl-li postižen za okolností, které ukazují na jeho účast na činu [, zejména s věcmi, kterými byl trestný čin spáchán nebo které z něho pocházejí]*“.³³⁶

K otázce zatčení na základě zatýkacího rozkazu zápis uvádí, že tento případ se vyskytuje pouze zřídka. Stejně vyznívá i zpráva pro ministra spravedlnosti ze dne 16. února 1950, podle níž je postup státní bezpečnosti při držení zatčeného v tzv. policejní vazbě „*výslovně protiústavní a nemá žádnou oporu v trestním řádu,*“³³⁷ především nikoliv v používaném ustanovení § 177 trestního řádu z roku 1873. Dle zápisu dr. Klína z jednání měl nový trestní řád stanovit, že příkaz k zatčení vydá předseda senátu na návrh prokurátora. Část věnovaná zatýkacímu rozkazu je ukončena konstatováním, že pokud bude existovat zájem na zachování tajnosti případu do té míry, že ani prokurátor ani soudce nebudou moci být s případem seznámeni, pak je třeba provést zatčení bez příkazu.

Problematika předvedení se objevuje pouze v původním zápise ze schůzky s tím, že v případě, pokud podezřelý nebude po výslechu propuštěn, je třeba provést zatčení na základě zatýkacího rozkazu opatřeného v průběhu výslechu.

Jednání zástupců ministerstva spravedlnosti a státní bezpečnosti se dále soustředilo na otázku předávání zatčeného do soudní vazby. Zástupci StB navrhovali vyložit § 3 odst. 3 Ústavy 9. května, podle něhož musí být zatčený nejdéle do 48 hodin propuštěn nebo odevzdán soudu nebo úřadu, kterému podle povahy věci přísluší provést další řízení, tak, že oním úřadem by byla vyšetřovací složka StB. Proti tomu zástupci ministerstva spravedlnosti namítali, že tímto úřadem může být pouze

³³⁶ Navrhovaná definice se stala větou druhou ustanovení § 98 trestního řádu z roku 1950. Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno), Zápis o poradě o spolupráci prokurátora s bezpečnostním aparátem (18. 1. 1949). Text ustanovení doplněn dle osnovy trestního řádu.

³³⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zpráva pro s. ministra z 16. 2. 1950.

prokuratura a že tento výklad by vedl k neomezené době vazby u StB, a za politicky únosnější označili variantu, podle níž by bylo nutné zatčeného do 48 hodin odevzdat prokurátorovi. Tato varianta byla nakonec obsažena v ustanovení § 100 trestního řádu z roku 1950. O této části jednání se v čistopise zápisu neobjevila ani zmínka.

Pro názornost citujeme část zprávy, která byla dne 16. února 1950 předložena ministru spravedlnosti a která se týká řešení otázek spojených se zatýkáním a předáváním osob do soudní vazby:

I. Zatýkání a vazba

Státní bezpečnost zajišťuje podezřelé osoby z pravidla bez zatýkacího rozkazu a podle povahy věci je drží ve vazbě obyčejně několik měsíců. To je většinou nutné, ježto jde o rozsáhlou protistátní činnost mnohočlenných skupin. Po vyšetření věci dodá státní bezpečnost uvězněné osoby do soudní věznice a podá na ně současně trestní oznámení. V některých případech je státní prokuratura již před podáním trestního oznámení zasvěcena do věci a spolupracuje na vyšetření případu.

Pokud jde o zajištění podezřelého, je postup státní bezpečnosti zcela zákonný, ježto podle § 177 tr. ř. může státní bezpečnost vzít v prozatímní zajištění osoby, které byly přistiženy při činu /tento pojem se vykládá extensivně/ nebo u nichž je dán jiný zákonný důvod vazby podle § 175 tr. ř. /nebezpečí útěku, působení na svědky nebo opakování event. dokonání činu/. Toto právo bude plně zachováno i v novém trestním řádu.

Postup státní bezpečnosti při držení zatčeného v takzvané policejní vazbě je však výslovně protiústavní a nemá žádnou oporu v trestním řádu. Vzetí v prozatímní zajištění bezpečnostními orgány je totiž podle § 177 tr. ř. možné jen za účelem předvedení před vyšetřujícího soudce /podle nového trestního řádu před prokurátora/ a bezpečnostní orgány musí takto zajištěnou osobu buď ihned propustit nebo do čtyřiceti osmi hodin předat vyšetřujícímu soudci /prokurátoru/. Takový postup je ovšem u státní bezpečnosti zcela výjimečný. Jde tedy o soustavné porušování zákona, což stěžuje práci státní bezpečnosti a také působí nepříznivě na kázeň jejích příslušníků.

Státní bezpečnost pro to žádá, aby věc byla upravena tak, aby se mohlo postupovat zákonně a v souladu s ústavou.

Nutno brát v úvahu také okolnost, že státní bezpečnost – ve snaze pokud možno neprodlužovat trvání této nezákonné vazby – dodává zajištěné osoby do soudní vazby

bez současného podání trestního oznámení, ježto věc není ještě dostatečně vyšetřena. Stává se, že soudní věznice je naplněna zatčenými, o nichž státní prokuratura až do podání trestního oznámení neví, proč byly zatčeny, a nemůže proto učinit nutná opatření.

Při řešení této otázky nutno vycházet z těchto předpokladů:

1. Státní bezpečnosti nutno v zákoně umožnit, aby podezřelá osoba mohla sama držeti ve vazbě. Ústava § 3 odst. 3 výslovně stanoví, že osoba vzata do vazby musí být do 48 hodin propuštěna nebo odevzdána soudu nebo úřadu, kterému podle povahy věci přísluší provést další řízení. Tímto úřadem lze rozumět pouze prokuraturu, které podle nového trestního řádu bude příslušet provést celé přípravné řízení, a to bez intervence soudu /vyšetřující soudci nebudou/. Pokud jde o odevzdání, vyloží se tento pojem tak, že osoba vzata do vazby, je odevzdaná prokuratuře, jakmile prokurátor má právo a povinnost rozhodnout o jejím propuštění nebo ponechání ve vazbě.

2. Prokurátor úzce spolupracuje v přípravném řízení s bezpečnostními orgány zejména státní prokuratura se státní bezpečností. Tato spolupráce se protistátních věcech již nyní osvědčuje a na základě vzájemné dohody bude ještě prohloubena. Soud vstoupí do řízení až po podání obžaloby; jediným jeho úkolem v přípravném řízení je vydání zatýkacího rozkazu /podle ústavy/, což je celkem nepraktické a přichází v úvahu jen ve výjimečných případech.

3. Povaha práce státní bezpečnosti určitých případech vylučuje, aby prokurátor byl od počátku zasvěcen do věci; někdy mu nelze dělit všechny podrobnosti někdy ani to že podezřelý byl zatčen

Na základě těchto předpokladů se doporučuje tento postup:

Státní bezpečnost zásadně oznámí státní prokuratuře zatčení podezřelého a důvody zatčení. Při tom ve většině případů podrobně informuje o věci prokurátora, který se zpravidla zapojí do vyšetřování. V menším počtu případů informuje státní bezpečnost prokurátora jen povšechně, event. sdělí mu jen jméno zatčeného a zapojí ho do věci až později. V obou těchto případech potvrdí prokurátor vazbu a nařídí, aby se vazba vykonávala nadále u bezpečnostního úřadu /„na dobu nejnmutnější potřeby“, jak to bude upraveno v zákoně/. Písemné rozhodnutí prokurátor předá zatčenému příslušník státní bezpečnosti.

Ve zcela výjimečných případech, kdy prokurátor vůbec nemůže vědět o zatčení, přichází v úvahu některé z těchto řešení:

a) státní bezpečnost postupuje bez zákonného podkladu a jakmile povaha věci to dovolí, nechá vazbu potvrdit prokurátorem. Formální porušení ústavy a zákona je takových případech plně odůvodněno a odpovídá stavu, jaký je ve všech státech

b) vazbu potvrdí osobně státní prokurátor

c) státní prokuratura vydá státní bezpečnosti určitý počet blanco usnesení

d) jeden prokurátor působí přímo aparátu státní bezpečnosti /mohl by být určen z řad prokurátorů nebo jmenován z příslušníků státní bezpečnosti/.

Poslední dvě alternativy by znamenaly ve skutečnosti jen přenášení nezákonnosti do postupu státní prokuratury. Toto řešení by mohlo vést také k tomu, že by se neomezila na případy skutečně odůvodněné.

II. Poměr státní bezpečnosti k vojenským orgánům

[...]

Zástupci StB se se zástupci ministerstva spravedlnosti na schůzce dne 18. ledna 1950 dále shodli na tom, že o trvání vazby bude do podání obžaloby rozhodovat prokurátor, který bude moci rozhodnout, že se vazba bude vykonávat u bezpečnostního orgánu.³³⁸ Po podání obžaloby bude o prodloužení vazby rozhodovat předseda senátu. Proti tomuto rozhodnutí bude moci prokurátor podat stížnost s odkladným účinkem, což zamezí okamžitému propuštění obviněného na svobodu proti vůli prokurátora.

Délka vazby neměla být nadále stanovena. V případě vazby u bezpečnostního orgánu byla zákonnost trvání vazby odůvodněna možností odchýlit se od trestních předpisů.³³⁹ Kontrola délky soudní vazby měla být zajištěna interně, neboť generální prokuratura vykonávala dozor nad každou soudní vazbou trvající déle než tři měsíce. Pokud o vazbě neměl být prokurátor informován, mělo být možné situaci vyřešit dvěma

³³⁸ Tato možnost byla dána ustanovením § 296 trestního řádu z roku 1950.

³³⁹ Podle ustanovení § 4 trestního řádu z roku 1950 bylo možné, aby prokurátor, soud a všechny úřady a veřejné orgány činné v trestním řízení postupovali odchýlně od předpisů o trestním řízení, pokud to bylo nezbytné a slučitelné se základními zásadami trestního řízení. Účelem takového postupu ochrana státního, hospodářského a služebního tajemství.

způsoby – buď *bianco* rozhodnutím o trvání vazby, nebo jmenováním prokurátora přímo u StB, který by vyřizoval vazební rozhodnutí a některé další úkony.³⁴⁰

Před podáním trestního oznámení se měl prokurátor účastnit všech úkonů, ovšem s výjimkou závažných případů, v nichž bylo třeba k účasti prokurátora souhlasu StB. Po podání trestního oznámení měl prokurátor podat obžalobu na podkladě trestního oznámení StB. Podle zápisu je nutné umožnit bezpečnostním orgánům předvolávat svědky, tyto vyslýchat, dále provádět domovní a osobní prohlídky, ale i jiné úkony nutné k vyšetřování, a to bez příkazu prokurátora nebo soudu. Nešlo tedy o posílení role prokurátora, ale o posílení postavení státní bezpečnosti v trestním řízení.

Celý popsany zápis o jednání jednoznačně svědčí domněnce, že státní bezpečnost vnímala přípravu nového trestního řádu jako možný způsob omezení vlastní působnosti, a to jak v pozitivně právní rovině, tak v oblasti praktického postupu při vyšetřování trestné činnosti. Podle dostupných materiálů však začala jednat až na počátku roku 1950, kdy práce na novém trestním řádu spěly k závěru. Ze složení jednajících vyplývá, že ministerstvo spravedlnosti nebralo schůzku se zástupci státní bezpečnosti na lehkou váhu. Účast tří náměstků ministra nebyla a není na jednáních o osnovách zákonů obvyklá. Toho si zástupci StB museli být vědomi, neboť dr. Kroček byl členem subkomise, která měla zpracovat I. hlavu nového trestního zákona. Často se jednání na ministerstvu spravedlnosti osobně účastnil a znal zdejší zvyky i atmosféru. Svoji roli mohly hrát také obavy z případné reakce zástupců Státní bezpečnosti, o čemž svědčí i v zápise zachycený styl jednání obou mužů. Rovněž rozdíly mezi oběma dochovanými zápisy zase nasvědčují tomu, že zde existovala velká snaha o omezení sporných bodů a o nalezení shody. Některé části původního zápisu byly vynechány tak, aby z čistopisu nebylo možné dovodit, ve kterých záležitostech zástupci StB na ministerstvu spravedlnosti ustoupili.

V trestním řádu z roku 1950 bylo silně akcentováno postavení prokurátora v trestním řízení. Tato úprava byla převzata ze zákona o státním soudu a dále upravena dle sovětského vzoru. Prokurátor měl mít dohled nad vyšetřováním a v důsledku zrušení vyšetřujících soudců prováděl osobní a domovní prohlídky (blíže viz kapitolu 7.4 Postavení prokurátora a přípravné řízení). Prokurátor měl osobně konat vyšetřování, pouze ve výjimečných případech mohl být přenést tuto kompetenci na orgány

³⁴⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zápis o poradě o osnově trestního řádu, konané na ministerstvu spravedlnosti dne 3. 7. 1950.

vyhledávání³⁴¹. Toto řešení se opíralo o sovětskou právní úpravu, podle níž měl prokurátor k dispozici vyšetřovatele prokuratury. Vzhledem k tomu, že tento institut v Československu zaveden nebyl, stalo se přenesení vyšetřování na orgány vyhledávání běžnou praxí.³⁴² O tom svědčí i poslední část dohody mezi zástupci StB a ministerstva spravedlnosti.

Vztah prokuratury a bezpečnostních orgánů byl v dubnu 1950 na pořadu jednání předsednictva KSČ a Bezpečnostní komise ÚV KSČ. Při projednávání zásad trestního řádu a jeho osnovy na předsednictvu ÚV KSČ dne 17. dubna 1950 představil ministr vnitra Václav Nosek výhrady státní bezpečnosti k předložené osnově trestního řádu. Následně byla věc dne 19. dubna 1950 předložena Bezpečnostní komisi ÚV KSČ. Na základě jejího usnesení došlo k úpravě, která byla zároveň dohodnuta s ministerstvem vnitra a ministerstvem národní obrany. Tato dohoda se týkala především formulace ustanovení § 76 (vyhledávání). Tento spor se však nepodařilo plně urovnat, neboť navržená formulace neodpovídala představám ministerstva vnitra. Původní návrh ustanovení § 76 byl již označen rubrikou „vyšetřování“, což naznačuje, že přípravné řízení se nemělo rozpadat na fázi vyhledávání a vyšetřování. Takto navržené ustanovení obsahovalo odst. 3, podle něhož pátrání (rozuměj vyhledávání) o trestných činech podle hlavy I. zvláštní části trestního zákona konají orgány Státní bezpečnosti. Důvodem pro stanovení takového postupu, tj. vyloučení vojenských, ale i jiných veřejných orgánů z konání přípravného řízení, byla snaha ministerstva vnitra soustředit vyšetřování především protistátních trestných činů u Státní bezpečnosti.³⁴³ Podrobnosti o praktickém provádění vyšetřování měla upravit výslovná dohoda ministerstva spravedlnosti a ministerstva vnitra, resp. ministerstva národní

³⁴¹ Orgány vyhledávání se podle návrhu měly rozumět orgány národní bezpečnosti, které mohly předvolat a vyslechnout každého, od koho se mohly nadít objasnění skutečností závažných pro zjištění trestného činu. Definice orgánů vyhledávání pak byla rozšířena o možnost, aby orgány národní bezpečnosti konaly vyhledávání podle potřeby též v součinnosti s jinými veřejnými orgány. Naproti tomu vyhledávání o trestných činech příslušníků ozbrojených sborů v činné službě mohly konat i jejich představený nebo jím pověřený orgán, kteří měli v této situaci stejná práva a stejné povinnosti jako orgány národní bezpečnosti.

³⁴² Obdobně též GRIVNOVÁ, P. – GRIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 586.

³⁴³ Podle zprávy předložené v únoru 1950 ministru spravedlnosti nebyla spolupráce vojenských vyšetřovacích orgánů a orgánů státní bezpečnosti na dobré úrovni a docházelo k odsuzování jednotlivých příslušníků armády za méně významné činy, ačkoliv byli zapojeni do rozsáhlejší protistátní činnosti, kterou vyšetřovala státní bezpečnost. Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zpráva pro s. ministra (16. 2. 1950).

bezpečnosti³⁴⁴, jejíž obsah měl odpovídat usnesení Bezpečnostní komise ÚV KSČ a výsledkům dalších jednání zúčastněných rezortů.

Na základě dostupných archivních materiálů lze říci, že porada k otázce postavení prokurátora a bezpečnostního aparátu se konala ještě dne 3. června 1950. Přítomni byli zástupci státní bezpečnosti dr. Kroček, Osvald Závodský a Karel Šváb³⁴⁵, za ministerstvo spravedlnosti náměstek dr. Dressler a dr. Klín. Karel Šváb shrnul dosavadní výsledky jednání s ministrem Čepičkou, na jehož místo v dubnu 1950 nastoupil Štefan Rais.³⁴⁶ Na základě předchozího jednání měly vyhledávání konat bezpečnostní orgány a vyšetřování prokurátor. Do jaké míry budou bezpečnostní orgány vázány při vyhledávání trestním řádem, měl stanovit interní (!) předpis ministerstva národní bezpečnosti. Šváb dále uvedl, že § 76 trestního řádu má dle dohody svěřit vyhledávání o trestných činech uvedených v hlavě I. zvláštní části trestního zákona, tj. o trestných činech proti republice, jen orgánům národní, resp. Státní bezpečnosti (podle zápisu šlo pouze o formální úpravu dosavadního znění). Bylo tedy upuštěno od explicitního uvedení státní bezpečnosti v trestním řádu s tím, že interním předpisem ministerstva národní bezpečnosti mělo být stanoveno, že jde o orgány Státní bezpečnosti. V praxi to znamenalo vyloučení samostatného vyhledávání vojenských orgánů v případě trestných činů dle hlavy I. zvláštní části trestního zákona.

Ve státněbezpečnostních věcech, do nichž nemohl být zasvěcen ani státní prokurátor, měl dle předchozí dohody vykonávat úkoly prokurátora příslušník Státní bezpečnosti jmenovaný prokurátorem (žádná taková dohoda nebyla mezi archivními materiály dosud nalezena; mohlo však jít o ústní dohodu s ministrem Čepičkou nebo o vlastní iniciativu zástupců StB). Ministerstvo spravedlnosti mělo v této souvislosti zajistit, aby jeho jmenování nebylo na překážku zákonem stanovené podmínky, např. právnické vzdělání (!). Tento prokurátor měl působit jako běžný prokurátor, avšak neměl podepisovat veřejné dokumenty nebo dokumenty ve věcech, v nichž by nepůsobil jako prokurátor. Pokud by k dispozici nebyl vhodný prokurátor, a je otázkou,

³⁴⁴ Bezpečnostní agenda ministerstva vnitřně přešla po 23. 5. 1950 na ministerstvo národní bezpečnosti. V rámci organizačních změn byli na nově zřízené ministerstvo národní bezpečnosti přesunuti také zaměstnanci, jejichž náplní práce byla zmíněná agenda.

³⁴⁵ Karel Šváb, později popravený v procesu s Rudolfem Slánským, působil po válce v Ústředním sekretariátu KSČ jako vedoucí evidenčního odboru, který plnil roli „stranické bezpečnosti“. V roce 1949 řídil na ministerstvu národní bezpečnosti útvar odhalování nepřátel ve straně. Náměstkem ministra národní bezpečnosti se stal až v září 1950.

³⁴⁶ Alexej Čepička se dne 25. 4. 1950 stal ministrem národní obrany. V této funkci setrval až do 25. dubna 1956.

co bylo pod pojmem vhodný třeba rozumět, mělo pro jednotlivé případy stanovit prokurátora předsednictvo strany. Splnění tohoto úkolu mělo být zajištěno faktickou cestou.

Posledním projednávaným bodem byla otázka, jak umožnit, aby o trestních věcech příslušníků státní bezpečnosti rozhodoval státní prokurátor, resp. státní soud, a aby se senát skládal z příslušníků státní bezpečnosti. Argumentem pro vytvoření těchto senátů bylo, že při projednávání trestních věcí příslušníků Státní bezpečnosti mohou vyjít najevo i skutečnosti týkající se operativy Státní bezpečnosti. Toto bylo zajištěno navrženým zněním ustanovení § 13 odst. 2 trestního řádu z roku 1950. Rozhodování senátu státního soudu složeného z příslušníků státní bezpečnosti mělo zaručit rozhodnutí prokurátora z aparátu Státní bezpečnosti o tom, zda podá obžalobu u státního či vojenského soudu.

Dále se zástupci ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva spravedlnosti dohodli na tom, že o trestných činech vojáků a příslušníků sboru vězeňské stráže, včetně velitelů, mohou konat vyhledávání – a tedy i zatýkat – pouze orgány národní, resp. Státní bezpečnosti. Ve vztahu ke správním trestání mělo být stanoveno, že veřejné orgány mohou osobu pouze předvést k národnímu výboru, nikoliv osoby podezřelé zadržet. V případě úkonů vyšetřování konaných na pokyn prokurátora měla být otázka vázanosti orgánů národní bezpečnosti řešena interním předpisem ministerstva národní bezpečnosti. Účastníci schůzky se znovu shodli na tom, že délka vazby nemusí být explicitě stanovena a že evidenci vazebně stíhaných osob povede sbor národní bezpečnosti pro civilisty a ministerstvo národní obrany pro vojáky.

Z popsaných dohod a jednání je patrné, že ministerstvo národní bezpečnosti se na poslední chvíli snažilo zajistit výsledky předchozích jednání a upevnit pozici bezpečnostního aparátu v trestním řízení. Zřejmě k tomu využili i situace po odchodu Alexeje Čepičky z funkce ministra spravedlnosti. Zdá se, že zástupci ministerstva národní bezpečnosti částečně ustoupili od požadavku, aby příslušníci státní bezpečnosti nemuseli porušovat zákon, a hledali cesty, jak získat co největší pravomoc jak v osobní, tak věcné rovině. Snaha jmenovat prokurátora z řad příslušníků státní bezpečnosti, který by ani nesplňoval podmínku právnického vzdělání, je pomyslnou korunou jejich požadavků.

6.5. Přípomínkové řízení a další projednávání osnovy trestního řádu

Datum vyhotovení konečného návrhu osnovy trestního řádu není možné na základě archivních materiálů přesně stanovit, a to jednak proto, že se během legislativního procesu návrh dále měnil, jednak proto, že některé verze návrhu osnovy nejsou v archivních fondech k dispozici.

Přípravu jednotlivých redakcí měla na starosti redakční subkomise pro trestní řád, která od března do června 1950 konala na 40 schůzích. Podle předkládací zprávy pro sekretariát ÚV KSČ ze dne 8. června 1950 vzniklo celkem pět redakcí osnovy trestního řádu: redakce z 8. března 1950 projednaná Právní radou ÚV KSČ, dále ze 17. března 1950, která byla rozeslána do vnitřního připomínkového řízení, ze 14. dubna 1950, kterou projednalo Předsednictvo ÚV KSČ, z 5. května 1950, která byla odeslána do mezirezortního připomínkového řízení, a z 2. června 1950.³⁴⁷

První redakce tedy pochází z doby přelomu února a března 1950, kdy zároveň probíhalo řízení o zásadách trestního řádu. Ministerstvo spravedlnosti při přípravě konečné redakce osnovy trestního řádu spolupracovalo i s ministerstvem pro sjednocení zákonů.³⁴⁸

V březnu 1950 schválil znění osnovy trestního řádu ÚV KSČ a dne 17. dubna 1950 ji spolu s *Hlavními zásadami trestního řádu* ve znění ze dne 6. března 1950 (viz kapitola 6.3.4 Řízení o zásadách) projednalo a schválilo na své schůzi Předsednictvo ÚV KSČ. Návrh nového trestního řádu byl spolu s trestním řádem správním zařazen jako bod VI. programu schůze. Návrhy měli představit společně ministr spravedlnosti Alexej Čepička a ministr vnitra Václav Nosek. Mezi úkoly předsednictva uvedenými v zápise ze schůze se objevuje 1. schválení zásad a jejich vrácení Právní radě ÚV KSČ, 2. předložení konečného textu – nebude-li již sporných otázek – sekretariátu, jinak předsednictvu, 3. zapracování ustanovení o předání provinilců do tábora nucených prací (v trestním řádu soudním i správním), 4. stanovení práva na odvolání a 5. přesná formulace funkce a kompetence prokurátora.³⁴⁹ Zápis

³⁴⁷ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Předkládací zpráva k trestnímu řádu pro sekretariát ÚV KSČ (8. 6. 1950).

³⁴⁸ Např. 27. 2. 1950 poslalo ministerstvo unifikací ministerstvu spravedlnosti návrh zrušovací klauzule, který se následně promítl do znění ustanovení § 324 trestního řádu z roku 1950.

³⁴⁹ Národní archiv, f. 02/01 Předsednictvo ÚV KSČ, a. j. 218. Zápis z jednání 18. schůze předsednictva ÚV KSČ (17. 4. 1950).

z jednání ani případné usnesení předsednictva ÚV KSČ ohledně trestního řádu soudního se však nezachovala.

Návrh osnovy, který byl připraven po jednání předsednictva ÚV KSČ, byl rozeslán do vnitřního připomínkového řízení, tj. všem soudům a prokuraturám. Koordinací při podávání připomínek byl kromě předsedů soudů a prokuratur pověřen také Svaz zaměstnanců justiční a právní služby. Ministerstvo spravedlnosti obdrželo během této fáze připomínkového řízení přes 3 100 připomínek, jejichž zapracování se účastnili i zástupci ministerstva národní obrany a nejvyššího vojenského soudu. Na dvoudenním jednání v Bratislavě byli přítomni rovněž zástupci pověřenectva spravedlnosti a zástupci praktických právníků ze Slovenska. Podle pozdější předkládací zprávy pro Právní radu se všechna jednání o osnově trestního řádu vyznačovala snahou nelpět na původních formulacích a přiblížit osnovu co možná nejvíce praktickým potřebám; to vedlo k mnoha změnám systematickým, věcným i formulačním.³⁵⁰

Dne 8. května 1950 byla osnova v redakci z 5. května 1950 včetně přehledu obsahu a důvodové zprávy nového trestního řádu expedována do připomínkového řízení. Průvodní dopis opět zdůrazňuje, že návrh byl vypracován za účasti poslanců, dělníků a zástupců masových organizací a projednán se zástupci zúčastněných ministerstev a že vypracování zásad se zúčastnili od počátku zástupci ministerstva národní obrany z řad vojenských soudců a prokurátorů. Zároveň byla osnova upravena dle výsledků připomínkového řízení o zásadách trestního řádu a zohledňovala i vyjádření trestních soudců a prokurátorů z vnitřního připomínkového řízení. V expedici bratislavskému pověřenectvu spravedlnosti je však uvedeno, že ke všem připomínkám soudců a prokurátorů ze Slovenska nemohlo být přihlédnuto pro nedostatek času.³⁵¹ Výzkumem v archivním fondu se podařilo zjistit, že v rámci vnitřního připomínkového řízení zaslaly slovenské justiční orgány více než tisíc připomínek, většinou čistě praktického charakteru. Uvedené množství plně odpovídalo rozsahu a plánovaným změnám v trestním řízení. Mezi nejaktivnější soudy patří beze sporu Okresní soud v Bratislavě, který zaslal 155 připomínek, nebo Okresní soud v Lučenci s 92 připomínkami

³⁵⁰ Národní archiv, f. 02/4 Sekretariát ÚV KSČ, svazek 16, a. j. 131. Materiál pro sekretariát ÚV KSČ pro schůzi dne 20. 6. 1950 k bodu 5, Osnova trestního řádu.

³⁵¹ Připomínky soudů a prokuratur z českých zemí se v archivním fondu ministerstva spravedlnosti nepodařilo dohledat. Ačkoliv by vyšší počet soudů mohl nasvědčovat tomu, že české justiční orgány uplatnily ještě větší množství připomínek než orgány slovenské, absence jakékoliv zmínky o připomínkách českých soudů a prokuratur vede spíše k závěru, že jejich připomínek bylo znatelně méně.

či Okresní soud v Žilině s 59 připomínkami. Pokud se zaměříme na osobnosti, vynikají svou aktivitou zejména dr. Udvardy a dr. Vagač z Okresního soudu v Bratislavě, kteří připravili 54 a 48 připomínek, a dr. Záturecký³⁵², který zaslal pověřenectvu spravedlnosti 23 připomínek. Mezi prokuraturami, které obecně zaslaly menší množství připomínek, vyniká nad ostatní Okresní prokuratura v Trenčíně se 73 připomínkami z celkového počtu 115 připomínek za všechny slovenské prokuratury. Podrobnější údaje obsahuje tabulka č. 7 a 8 s tím, že se u více než 250 připomínek nepodařilo identifikovat jejich autory, ať už soudy nebo jednotlivce.

Tabulka č. 7 a 8. Počty připomínek slovenských soudů a prokuratur.

Soud	Počet připomínek
OS Bardejov	3
OS Bratislava	155
OS Dunajská Streda	9
OS Hnúšť	5
OS Hurbanov	14
OS Ilava	4
OS Kežmarok	1
OS Košice	11
OS Kremnica	5
OS Levice	8
OS Lučenec	92
OS Michalovce	9
OS Modrý Kameň	4
OS Moldava nad Bodvou	12

³⁵² JUDr. Adolf Záturecký (1884–1958), slovenský právník, je považován za zakladatele slovenské právní terminologie. V roce 1909 ukončil studium práv v Kluži a stal se advokátem. Po vzniku Československa se stal pracovníkem justičního referátu ministerstva pro správu Slovenska, poté byl soudcem, předsedou senátu a místopředsedou Nejvyššího soudu a Ústavního soudu. Po osamostatnění Slovenska odešel jako soudce na Slovensko, kde se stal místopředsedou tamního Nejvyššího soudu a předsedou redakční komise pro *Úradnú zbierku rozhodnutí Slovenského najvyššieho súdu vo veciach občianskych*. Psal odborné články, překládal a byl také spoluautorem první slovenské učebnice soukromého práva platného na Slovensku a Podkarpatské Rusi.

OS Myjava	10
OS Námestovo	2
OS Nitra	6
OS Nové Mesto nad Váhom	1
OS Piešťany	7
OS Rimavská Sobota	6
OS Senica	4
OS Šaľa	6
OS Štúrovo	1
OS Topolčany	1
OS Trenčín	12
OS Trstená	4
OS Turčianské Teplice	24
OS Zvolen	21
OS Želiezovce	1
OS Žilina	59
KS Banská Bystrica	30
KS Bratislava	39
KS Košice	15
KS Nitra	14
KS Prešov	22
Státní soud Bratislava	22
Celkem	674

Prokuratura	Počet připomínek
OP Bánovce	3
OP Hnúšť	5
OP Komárno	1
OP Štúrovo	1
OP Trenčín	73

OP Trstená	1
OP Zvolen	8
KP Bratislava	9
KP Košice	7
KP Nitra	7
Celkem	115

Dnes zabírají připomínky slovenských soudů a prokuratur celý jeden karton v archivním fondu pověřenectva spravedlnosti v bratislavském Národním archivu. Právě pro velké množství měly být slovenské připomínky zohledněny při projednávání osnovy až ve vnějším připomínkovém řízení.³⁵³

Současně s připomínkovým řízením se na ministerstvu spravedlnosti konaly porady se zástupci ministerstva národní obrany k přípravě dodatků k osnově trestního řádu umožňujících spojení trestního řádu soudního a trestního řádu vojenského v jediný zákon. Vzniklo tak 14 stran doplňkových ustanovení, která za ministerstvo národní obrany odsouhlasil pplk. dr. Voves. Doplnky k osnově trestního řádu byly účastníkům připomínkového řízení sděleny až dodatečně. Dne 15. května 1950 byly dodatkem k dopisu z 8. května 1950 zaslány doplňky k osnově trestního řádu do připomínkového řízení.³⁵⁴

Doplňky k osnově trestního řádu ze dne 5. května 1950 byly koncipovány formou novelizačních ustanovení, resp. formou, která se používá při předkládání pozměňovacích návrhů. V podstatě šlo o vlastní pozměňovací návrh ministerstva spravedlnosti, který čítal 30 samostatných bodů. Návrh počítal se změnou nebo vložением celkem 65 ustanovení. Především byla vložena základní ustanovení týkající se vojenského soudnictví na začátek trestního řádu. Ta stanovovala pravomoc vojenských prokuratur a státní prokuratury nad vymezeným okruhem vojenských osob. Podstatné bylo ustanovení, podle něhož pravomoc, kterou trestní řád přiznával ministerstvu spravedlnosti, měla v oboru vojenského soudnictví náležet ministru a ministerstvu národní obrany (později ustanovení § 12 trestního řádu z roku 1950). Dále se změny týkaly především společného řízení, hlasování soudců vojenských soudů, obhájců,

³⁵³ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Připomínky k osnově trestního řádu.

³⁵⁴ Tamtéž.

vazby nebo zahlazení odsouzení. Do hlavy trestního řádu věnované zvláštním způsobům řízení byl vložen nový oddíl upravující polní řízení a do hlavy obsahující závěrečná ustanovení byl vložen oddíl stanovující prozatímní organizaci vojenského soudnictví.³⁵⁵ K dodatku uplatnilo připomínky jen ministerstvo pošt, které zpochybnilo právě vložení nového oddílu týkajícího se prozatímní organizace vojenského soudnictví a žádalo vydání samostatné komplexní organizační normy nebo alespoň vyčlenění tohoto oddílu do samostatného zákona. Kromě toho uplatnilo ministerstvo pošt i další připomínky k jednotlivým ustanovením o vojenském soudnictví.³⁵⁶

Připomínkové řízení skončilo dne 23. května 1950. Ministerstvo spravedlnosti obdrželo přes 300 připomínek od jednotlivých rezortů, které byly datovány ode dne 23. do dne 31. května 1950. Kancelář prezidenta republiky, za niž připomínky expedoval JUDr. Viktor Knapp, zaslala připomínky k jedenácti ustanovením a nad rámec návrhu doporučila k zvážení stanovení lhůt pro jednotlivé úkony podle vzoru trestního řádu RSFSR.

Poměrně málo připomínek zaslalo ministerstvo zahraničních věcí, které zároveň vyzdvihlo systematiku nového trestně procesního kodexu, ministerstvo zemědělství, ministerstvo práce a sociální péče nebo ministerstvo financí, které především žádalo doplnit důvodovou zprávu tak, aby z ní byl patrný výpočet eventuálních výdajů spojených s uskutečněním návrhu zákona a aby obsahovala návrh, jak mají být případné výdaje hrazeny. Současně s tím ale ministerstvo financí uvedlo, že si je vědomo skutečnosti, že finanční prostředky na trestní řízení jsou vyhrazeny a že nový trestní řád přinese spíše úspory než nové výdaje. Také ministerstvo informací a osvěty a ministerstvo průmyslu uplatnila jen několik připomínek. Zejména ministerstvo průmyslu upozornilo na své připomínky z března 1950, které podle něj byly na ministerstvu spravedlnosti špatně pochopeny.

Připomínky k více než 30 ustanovením osnovy trestního řádu zaslala ministerstva školství, věd a umění, úřad předsednictva vlády a ministerstvo vnitra. Ministerstvo školství, věd a umění se sice zaměřilo především na jazykovou a stylistickou stránku návrhu, ale hned jeho úvodní připomínka zpochybňuje, zda trestní řízení může skutečně plnit svoji funkci, tj. vychovávat k plnění občanských povinností a k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu. Ministerstvo vnitra podalo své připomínky spolu

³⁵⁵ Tamtéž.

³⁵⁶ Tamtéž.

s ministerstvem národní bezpečnosti a mimo jiné opět navrhovalo, aby bylo do trestního řádu začleněno ustanovení o tom, jaké důkazy je v trestním řízení možné použít.³⁵⁷ Ani zde, ani v řízení o zásadách však nešlo o zavedení zákonného důkazního práva, ale o formulaci ustanovení, podle něhož by bylo možné jako důkaz použít vše, co by přispívalo ke zjištění materiální pravdy. Mělo jít o obdobné ustanovení, jaké obsahuje i současný účinný trestní řád.³⁵⁸ Zároveň ministerstvo vnitra poukázalo na skutečnost, že přes proklamaci v důvodové zprávě, není v normativním textu osnovy trestního řádu vyjádřena zásada volného hodnocení důkazů. Těmto připomínkám nebylo vyhověno (srov. kapitolu 7.2.2 Pozitivně-právní zakotvení zásad trestního řízení).

Nejvíce připomínek zaslalo ministerstvo unifikací a poměrně překvapivě ministerstvo pošt, dohromady více než 200. Ministerstvo pošt kromě připomínek k ustanovením o vojenském soudnictví upozornilo i na ustanovení § 25 legislativních pravidel, které vyžadovalo co největší omezení používání citací (v tomto duchu se také nesla většina jeho připomínek).

Poměrně nízký počet připomínek ústředních úřadů v porovnání se slovenskými justičními orgány mohl být zapříčiněn tím, že s ostatními rezorty bylo již dříve v souladu s požadavkem legislativních pravidel jednáno a že jim byly v rámci řízení o zásadách zaslány *Hlavní zásady trestního řádu* ve znění ze dne 2. března 1950. Ostatně, smyslem řízení o zásadách bylo právě zjednodušení připomínkového řízení tak, aby se omezilo pokud možno na technické přepracování osnovy a důvodové zprávy.³⁵⁹

Připomínky ústředních úřadů byly dle informace k expedici osnovy na vládu projednány na meziministerské poradě dne 6. června 1950.³⁶⁰ Zápis z této porady se bohužel v archivních fondech nepodařilo dohledat. Z jiných dokumentů však lze zjistit, že na této poradě došlo k zapracování některých dalších změn, případně k dohodě se zástupci ústředních úřadů, že na svých připomínkách, jimž nemohlo ministerstvo spravedlnosti vyhovět, nebudou trvat. Vzhledem k tomu, že poslední redakce osnovy trestního řádu je datována 2. června 1950, tedy čtyři dny před touto poradou, lze tvrdit, že šlo pouze o drobné a kosmetické změny.

³⁵⁷ Tamtéž.

³⁵⁸ Ustanovení § 89 odst. 2 zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním: *Za důkaz může sloužit vše, co může přispět k objasnění věci, zejména výpovědi obviněného a svědků, znalecké posudky, věci a listiny důležité pro trestní řízení a ohledání.*

³⁵⁹ Ustanovení § 14 legislativních pravidel.

³⁶⁰ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Připomínky k osnově trestního řádu.

Ještě předtím, dne 5. června 1950, byly nejdůležitější změny projednány rozšířeným politickým sekretariátem kodifikačního odboru ministerstva spravedlnosti, a to za účasti zástupců nejvyššího soudu, generální prokuratury a ministerstva národní obrany. Vzhledem k rozsahu připomínkového řízení, doplnění části osnovy v jeho průběhu a příslibu dodatečně vypořádat některé připomínky slovenských soudů a prokuratur si lze jen těžko představit, že by během tak krátké doby (od 23., resp. 31. května do 5. června, tedy jednoho, nejdéle dvou týdnů) mohly být všechny připomínky posouzeny, případně zohledněny v textu návrhu zákona. Následná expedice osnovy trestního řádu pro sekretariát ÚV KSČ ze dne 7. června 1950 obsahuje i přehled 27 nejdůležitějších změn provedených v osnově trestního řádu. Změn však osnova trestního řádu obsahovala daleko více, jejich konkrétní znění nelze přesně zjistit, byť mnoho připomínek je označeno jako akceptovaných. Zásadním problémem zůstává absence osnovy trestního řádu, která byla odeslána do připomínkového řízení, kvůli níž není možné porovnat rozdíly mezi osnovou před připomínkovým řízením a před odesláním vládě.

Nad to existovaly otázky, které zůstaly i po meziministerské poradě nevyřešené. Tyto projednala dne 7. června 1950 na své 17. schůzi Právní rada ÚV KSČ.³⁶¹ Šlo zejména o to, které orgány mají vykonávat vyhledávání o trestných činech (srov. výše kapitolu 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů). Právní rada se usnesla, že na tuto problematiku má být upozorněn ústřední sekretariát KSČ³⁶², jemuž měla být osnova předložena následujícího dne. Dále byly projednány požadavky ministerstva financí ohledně vyhledávání trestných činů devisových a daňových, resp. výslovného ustanovení, které by umožňovalo zadržet a zatknout osobu i jiným orgánům než orgánům národní bezpečnosti.³⁶³ Právní rada se rovněž zabývala vyhlášováním stanného práva a doporučila, aby byl vyhlášován ministrem národní bezpečnosti v dohodě s ministry vnitra, spravedlnosti a národní obrany, ovšem konečné rozhodnutí ponechala ústřednímu sekretariátu KSČ.

³⁶¹ Národní archiv, f. 05/11 Právnícká komise ÚV KSČ, a. j. 7, 8. Zápis z jednání 17. schůze Právní rady ÚV KSČ (7. 6. 1950).

³⁶² Který orgán je ústředním sekretariátem KSČ myšlen, se ani s pomocí archivářů nepodařilo zjistit (stejnomený fond v Národním archivu nenachází).

³⁶³ V této věci došlo k dohodě mezi ministerstvem národní bezpečnosti a ministerstvem financí dříve, než bylo její řešení přenecháno rozhodnutí ústředního sekretariátu KSČ. Zadržení a zatčení mohly provést pouze orgány SNB, avšak na podkladě materiálů orgánů trestní služby finanční, které měly později soudy přijímat jako materiály orgánů národní bezpečnosti.

Poněkud chaoticky působí zpráva o projednávání otázky, zda má být v ustanovení § 84 trestního řádu výslovně uvedeno, že bezpečnostní orgány mají v případě, že je prokurátor požádá o vykonání některých vyšetřovacích úkonů, stejné pravomoci jako prokurátor. Právní rada v této otázce potvrdila dosavadní navrhované znění ustanovení § 84 s tím, že by nebylo politicky správné jít dále, neboť „*se předpokládá jako samozřejmost, že bezpečnostní orgány mají úplnou volnost i tehdy, konají-li vyhledávání bez pokynů prokurátora.*“³⁶⁴ Právní rada rovněž vyhověla stylistickým požadavkům ministerstva pošt, jeho věcné připomínky však neakceptovala stejně jako připomínky ministerstva unifikací.

Osnova trestního řádu měla být podle usnesení Právní rady prohlédnuta a formulačně upravena. Za nepřehlednou byla označena např. formulace „prokurátor /soud/“, která byla mnohokrát zpochybněna i v připomínkovém řízení, a některým členům Právní rady vadilo, že je prokurátor v textu uváděn před soudem. Náměstek ministra spravedlnosti a člen Právní rady dr. Dressler vysvětlil přítomným, že uvedení prokurátora před soudem je politicky správné vzhledem k významu, který prokurátoři podle osnovy mají mít, a vzhledem k tomu, že jde většinou o příslušníky inteligence z řad dělnické třídy.

Výsledky jednání Právní rady byly vtěleny do zprávy pro ministra spravedlnosti ze dne 19. června 1950. Tato zpráva tvořila spolu s přílohami podklad pro projednání trestního řádu v ÚV KSČ. Přílohu A, kterou se zatím v archivních materiálech nepodařilo dohledat, tvořily otázky nikoliv zásadního rázu, které už dotčené rezorty neměly uplatňovat. Příloha B obsahovala v návaznosti na jednání Právní rady přehled politických otázek zásadního rázu, mezi něž byly zařazeny otázky poměru prokuratury a bezpečnostních orgánů a s tím související soustředění státněbezpečnostních věcí u státní bezpečnosti, dále stanovení, které veřejné orgány mohou zadržet a zatýkat, vyhlášení o zrušení stanného práva, otázka, zda státní soud může soudit všechny trestné činy členů státní bezpečnosti, a otázka zařazování do táborů nucené práce.

Zpráva z 19. června se dále věnuje jednak plánovanému zrušení zákona č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce, jednak otázce vyhledávání. Na základě výsledků schůzky se zástupci státní bezpečnosti dne 3. června 1950 (srov. výše kapitolu 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů) bylo

³⁶⁴ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zpráva pro s. ministra. Týká se: projednání osnovy trestního řádu v ÚV KSČ (19. 6. 1950).

dohodnuto, že v textu ustanovení § 76 odst. 2 věty poslední budou místo orgánů státní bezpečnosti uvedeny jako orgány oprávněné provádět vyhledávání trestných činů podle hlavy první zvláštní části trestního zákona pouze orgány národní bezpečnosti. Přestože šlo o formulaci, která vycházela z usnesení bezpečnostní komise ÚV KSČ ze dne 19. dubna 1950, uplatnilo k ustanovení § 76 připomínky ministerstvo národní obrany, které nesouhlasilo s vyloučením vojenských orgánů z vyhledávání protistátních trestných činů.

Dále zpráva uvádí, že ministerstvo spravedlnosti dohodlo s ministerstvem národní bezpečnosti, že i v době účinnosti nového trestního řádu bude možné zatčení z rozhodnutí nejvyšších stranických orgánů, a to za spolupůsobení prokurátora, který bude příslušníkem státní bezpečnosti. Zároveň bylo rozhodnuto zřídit zvláštní senáty státního soudu, které by se zabývaly případy příslušníků státní bezpečnosti (viz výše uvedené závěry z jednání dne 3. června 1950).

Vládě byla osnova odeslána dne 13. června 1950. Doprovodná informace pro ministra spravedlnosti obsahovala základní údaje pro představení osnovy vládě. Zdůrazňovala, že osnova byla vypracována v dohodě s ministerstvem národní obrany a v úzké spolupráci s ministerstvem vnitra tak, aby se osnova trestního řádu a osnova trestního řádu správního vzájemně doplňovaly. Při vypracování osnovy bylo rozsáhlou měrou přihlédnuto rovněž ke zkušenostem SSSR a k vývoji trestního řízení v lidových demokraciích.³⁶⁵

Kromě ministerstva národní obrany uplatnily připomínky po předložení osnovy trestního řádu vládě také ministerstvo pošt, které nebylo spokojeno s vypořádáním svých připomínek na meziministerské poradě dne 6. června 1950 a na jednání Právní rady dne 7. června 1950. Tento postup umožňovalo ustanovení § 39 Podrobnějších předpisů k legislativním pravidlům, avšak pouze výjimečně, pokud připomínky nebylo možné uplatnit v připomínkovém řízení.

Vláda osnovu trestního řádu³⁶⁶ projednala společně s osnovou trestního řádu správního a dalšími zákony na své 96. schůzi dne 20. června 1950.³⁶⁷ Ministr spravedlnosti dr. Štefan Rais k návrhu uvedl, že komise připravující trestní řád měla 48 členů a že se prací účastnili i odborníci z oblasti vojenského soudnictví

³⁶⁵ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Expedice osnovy trestního řádu vládě.

³⁶⁶ V redakci ze dne 2. června 1950.

³⁶⁷ Tato schůze vlády byla tajná a bezprostředně navazovala na 95. schůzi.

a pověřenectva spravedlnosti. Zároveň uvedl, že největší rozdíl oproti prvorepublikovému návrhu spočívá ve skutečnosti, že osnova předložená v roce 1928 se nikdy nestala zákonem. Rozdílů oproti tehdejšímu návrhu bylo mnohem více, ministr Rais ale zdůraznil především přínos sovětských zkušeností. Rais dále shrnul základní zásady navrženého trestního řádu. Na prvním místě uvedl, že jde o jednotný předpis, který má velký kodifikační význam. Dále nastínil účel zákona a vyzvedl zavedení principu, podle něhož přípravné řízení koná prokurátor. Zároveň upozornil, že návrh zákona obsahuje i zvláštní úpravu řízení proti mladistvým a že respektuje úpravu organizace soudnictví zavedenou zákonem o státním soudu. Za stěžejní zásadu trestního řízení označil zásadu materiální pravdy. Závěrem ministr požádal o schválení návrhu v předložené podobě s tím, že ještě dojde k dohodě mezi ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem národní obrany na konkrétní formulaci § 76.³⁶⁸

K osnově se stručně vyjádřil i náměstek předsedy vlády Zdeněk Fierlinger, který uvedl, že jde o uskutečnění významné etapy v kodifikaci lidově demokratického právního řádu, která je „*svědeckým o skutečné konsolidaci lidově demokratického režimu.*“³⁶⁹

Vláda přijala k osnově zákona o trestním řízení soudním usnesení, v němž osnovu schválila s pěti změnami týkajícími se vojenského soudnictví a s výhradou dalších legislativně technických změn, které měl ministr spravedlnosti dohodnout s úřadem předsednictva vlády. Dále bylo ministru spravedlnosti a ministru národní obrany uloženo, aby předložili formulaci ustanovení § 76. Ministr spravedlnosti měl pak osnovu předložit úřadu předsednictva vlády, aby mohla být předložena Národnímu shromáždění jako vládní návrh zákona a aby vzhledem k plánovanému nabytí účinnosti 1. srpna 1950 byla zařazena na nejbližší schůzi zákonodárního sboru.³⁷⁰

Téhož dne, tedy 20. června 1950 schválil osnovu nového trestního řádu i sekretariát ÚV KSČ. Jeho usnesení se však v archivním fondu nedochovalo.

Dne 22. června 1950 byla připravena zpráva o postupu jednání ve věci trestního řádu, která měla být ještě též den zaslána ústřednímu sekretariátu KSČ a následně předložena předsednictvu KSČ. Zpráva zdůrazňuje, že k dohodě mezi ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem národní bezpečnosti ohledně znění ustanovení § 76, která

³⁶⁸ Národní archiv, f. ÚV KSČ, a. j. 1494, svazek 157. 96. schůze vlády (20. 6. 1950).

³⁶⁹ Tamtéž.

³⁷⁰ Tamtéž.

byla dříve naznačena, tj. že vyhledávání by měly konat pouze orgány národní bezpečnosti, došlo na základě stanoviska bezpečnostní komise ústředního sekretariátu KSČ.³⁷¹ Zpráva dále uvádí, že proti navrženému znění ustanovení § 76 se ohradilo ministerstvo národní obrany, v té době řízené bývalým ministrem spravedlnosti Alexejem Čepičkou. Protože z porady ministrů dotčených rezortů zatím nevzešla dohoda, byly navrženy dvě varianty řešení. První varianta byla ústupkem ministerstvu národní obrany, druhá setrvala na původním požadavku ministerstva národní bezpečnosti a obsahovala i možné úpravy, které by ministerstvo národní bezpečnosti bylo ochotno akceptovat. Hlavním argumentem pro dosavadní navržený text ustanovení bylo především soustředění státněbezpečnostní agendy, a tím i zvýšení efektivity při vyšetřování nejtěžších trestných činů, které bylo dosud rozděleno mezi orgány státní bezpečnosti a vojenské bezpečnostní orgány. Kompromisním návrhem ministerstva národní bezpečnosti bylo vypuštění slova „jen“ z věty poslední ustanovení § 76 odst. 2 osnovy trestního řádu. To by znamenalo, že vyhledávání o trestných činech uvedených v hlavě první zvláštní části trestního zákona by konaly nikoliv jen orgány národní bezpečnosti, ale orgány národní bezpečnosti, což by zabezpečilo soustředění vyhledávání pod vedením státní bezpečnosti, ale orgány vojenské by nebyly z vyhledávání vyloučeny. Závěrem tajné zprávy ministr Rais navrhl, aby tuto otázku rozhodlo Předsednictvo ÚV KSČ. Jeho rozhodnutí se mělo stát pokladem pro zprávu ústavně-právního výboru Národního shromáždění. Odpovědnost za konečné znění sporného ustanovení tak měla být přesunuta na jeden z nejvyšších stranických orgánů. Národní shromáždění mělo již jen provést stranicky schválenou změnu.

Podle zprávy, kterou dne 26. června 1950 připravil náměstek dr. Dressler po poradě, na níž byla otázka ustanovení § 76 vyřešena, mělo ministerstvo spravedlnosti připravit dvě písemné dohody, které se přímo týkaly vztahů ministerstva národní obrany, ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva spravedlnosti.

První dohoda mezi ministerstvem národní obrany a ministerstvem národní bezpečnosti měla upravit vztahy orgánů těchto ministerstev při vyšetřování protistátních deliktů. Ze zprávy vyplývá, že ministr národní obrany Čepička protestoval proti ustanovení § 76 odst. 2 věty poslední proto, že státní bezpečnost nebyla podle jeho

³⁷¹ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Tajná zpráva dr. Štefana Raise (22. 6. 1950).

názoru ještě připravena ani kádrově vybavena k převzetí agendy tzv. 5. štábu³⁷². Mělo jít tedy jen o přechodné období a dohoda měla plně odpovídat požadavkům státní bezpečnosti.

Druhá dohoda měla obsahovat výše nastíněné zásady spolupráce mezi bezpečnostními orgány a prokuraturou. Zvláštní část dohody se měla týkat „činnosti jednoho prokurátora, který má vystupovat formálně zejména ve vazebních věcech, fakticky má být součástí bezpečnostního aparátu.“³⁷³ Ministerstvo spravedlnosti se tak rozhodlo obejít ústavou danou lhůtu pro odevzdání obviněného do soudní vazby a umožnit bezpečnostním orgánům delší vyšetřování.

6.6. Projednávání osnovy trestního řádu v Národním shromáždění

Vládní návrh zákona o trestním řízení soudním projednal dne 27. června 1950 ústavně-právní výbor Národního shromáždění.³⁷⁴ Podkladem jednání ústavně-právního výboru byla zpráva hlavního zpravodaje dr. Popad'áka a dále dílčí zprávy dílčích zpravodajů dr. Skály a dr. Pátkové. Podle odhlasované zprávy výboru osnova zohledňuje cíl trestního práva hmotného i skutečnost, že prokurátor bude mít v trestním řízení závažnější úlohu, než měli dosud státní zástupci. Zpráva konstatuje, že práva obviněného jsou i v novém trestním řádu zachována a v návrhu se rovněž uplatňuje demokratičnost trestního práva, která se projevuje ve veřejnosti řízení (!). Zpráva zdůrazňuje, že takto dojde k odstranění velkého a nepřehledného množství právních předpisů upravujících trestní řízení. Změny navržené ústavně-právním výborem byly převážně terminologické, např. změna slova „obhajování“ na slovo „obhajoba“ nebo „nepředpojatost“ na „nepodjatost“. K ustanovení § 76 se zpráva vzhledem k dřívější

³⁷² Jednotlivé složky obranného zpravodajství byly podle výnosu náčelníka hlavního štábu generála Bočka ze dne 1. dubna 1946 zařazeny jako 5. oddělení štábu ministerstva národní obrany. Ve vojenských oblastech vznikly správy obranného zpravodajství a u sborů a divízi jeho oddělení. Obranné zpravodajství, resp. 5. oddělení hlavního štábu mělo dvě organizační složky, řídicí a výkonnou; tato struktura odpovídala konceptu NKVD. Po únoru 1948 zůstalo obranné zpravodajství v původní podobě, až v září 1948 se stal náměstkem ministra národní obrany pro věci kádrové Bedřich Reicin a v čele obranného zpravodajství, které mu zůstalo podřízeno, jej vystřídal gen. Josef Musil. Obranné zpravodajství si až do vzniku Velitelství vojenské zpravodajské služby v roce 1951 uchovalo svoji organizační strukturu, která se v podstatě stala vzorem pro státní bezpečnost.

³⁷³ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Zpráva dr. Dresslera z 26. 6. 1950.

³⁷⁴ Zpráva ústavně-právního výboru Národního shromáždění ze dne 27. 6. 1950 (tisk č. 500), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0500_00.htm.

dohodě mezi ministerstvem národní obrany, národní bezpečnosti a spravedlnosti nevyjadřuje.

Národní shromáždění projednávalo zprávu ústavně-právního výboru k vládnímu návrhu zákona o trestním řízení soudním na své 46. schůzi dne 11. července 1950. Podle usnesení užšího předsednictva Národního shromáždění ke sloučení projednávání se zprávou téhož výboru k vládnímu návrhu trestního zákona. Jako první vystoupil na plénu JUDr. Jaroslav Kokeš z KSČ, zpravodaj návrhu trestního zákona, a následně též JUDr. Jaroslav Popad'ák z Komunistické strany Slovenska (dále jen KSS), zpravodaj trestního řádu. Dr. Kokeš v úvodu svého projevu prohlásil, že nové trestní kodexy jsou účinnou zbraní pracujícího lidu v boji proti nepřítelům republiky. Dále se věnoval organizaci kodifikačních prací a jejich východiskům, většinu svého projevu ale věnoval novému trestnímu zákonu. Dr. Popad'ák úvodem uvedl, že trestní řád sleduje stejné cíle jako nový trestní zákon a navazuje na zákon o zlidovění soudnictví, takže představuje další krok k demokratizaci trestního soudnictví. Vyzdvihl skutečnost, že nový trestní řád umožní odstranění dosavadního labyrintu předpisů trestního práva procesního. Dr. Popad'ák také zdůraznil potřebu nově upravit postavení prokurátora v trestním řízení tak, aby byl zajištěn boj proti nepříteli lidu, který vyžaduje úzkou spolupráci bezpečnostních a justičních orgánů. Prokurátor, který převzal úlohu vyšetřujícího soudce, měl být v novém trestním procesu „*pilierom štátnej moci a podporovateľom úsilia nášho ľudu vybudovať socializmus. Je strážcom ľudodemokratickej zákonnosti.*“³⁷⁵ Ve svém projevu zmínil dr. Popad'ák i zásady trestního řízení, zejména jeho demokratičnost, široké právo na obhajobu a veřejnost hlavního líčení, které vedou nejen k ostražitosti vůči pachatelům, ale i ke zvýšené náchylnosti k plnění občanských povinností. Mezi zásadami hlavního líčení uvedl také ústnost a zásadu materiální pravdy. Dr. Popad'ák popsal také systematiku nového trestního řádu a podtrhl naplnění cíle odstranit byrokratický formalismus. Závěrem své řeči doporučil plénu schválit vládní návrh zákona v předloženém znění.

Následně vystoupil i ministr spravedlnosti dr. Štefan Rais s dlouhým, do 17 částí rozděleným projevem k trestnímu zákonu i trestnímu řádu. Po úvodní části týkající se procesu přípravy nového trestního zákona a trestního řádu, následovala druhá a třetí část

³⁷⁵ Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění, 46. schůze, 11. 7. 1950. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046003.htm>.

jeho projevu, které byly věnovány potřebě odstranění buržoazních zákonů a poměrům v předmnichovské republice. Ministr Rais zdůraznil, že politické soudnictví první a druhé republiky bylo ochotným vykonavatelem buržoazního teroru. Tato proklamace předcházela tezi o tom, že smyslem všech trestních předpisů doby první československé republiky bylo účinně postihnout třídní dělnické hnutí a zbavit pracující všech možností legálního boje proti kapitalismu. Dále se ministr spravedlnosti věnoval rozboru procesu s Miladou Horákovou, hodnotil jej však povýtce pouze politicky, když např. prohlásil, že státní prokuratura a státní soud splnily v tomto ohledu svoji úlohu. Stran trestního zákona a trestního řádu vyzdvihl ministr Rais skutečnost, že nové trestní předpisy upevní lidově demokratické státní zřízení a že jsou projevem unifikace nejen územní, neboť dochází ke sjednocení i civilních a vojenských předpisů. Zdůraznil také velký význam soudců z lidu pro aplikační praxi.³⁷⁶ Dále se ministr spravedlnosti věnoval pojetí socialistické zákonnosti a velké pomoci Sovětského svazu, jemuž podle ministra v oblasti trestní teorie náleželo světové prvenství; znalost sovětských trestních zákonů a teorie byla nutným a základním předpokladem formulace nových československých trestních předpisů: „*Výsledky legislatívnej práce na novom trestnom práve sú preto novým úspechom nielen našej robotníckej triedy, ale marx-leninského myslenia vôbec a socialistickej vedy veľkého Sovietskeho sväzu zvlášť.*“³⁷⁷

Ohledně nového trestního zákona zmínil ministr Rais především obranu základů státu a socialistického hospodářství, ale věnoval se i novému pojmu veřejného činitele a ochraně jednotlivce a mládeže v trestních předpisech. Ve 14. části svého projevu se ministr Rais vrátil k demokratizaci trestního řízení, kterou zmínil již zpravodaj dr. Popad'ák. Ministr zopakoval, co je účelem trestního řádu, a zdůraznil, že „*činnosť orgánov vystupujúcich v trestnom pokračovaní má zaistiť zisťovanie trestných činov, ich riadne vyšetrovanie, potrestanie páchatel'a trestného činu a konečne výkon trestu,*

³⁷⁶ Ministr Rais v této souvislosti např. prohlásil: „*Dokonalá znalosť zákona v celej jeho súvislosti a vedenie súdneho pokračovania ostane naďalej nutnou výsadou sudcov z povolania. Títo budú ako dosiaľ odbornými poradcami sudcov z ľudu. Nový zákon uľahčí tiež sudcom z povolania značne úlohu, lebo nebudú nútení vysvetľovať členom svojich senátov predpisy, ktoré sa dali odôvodniť práve len znením zákona a inak neboly pochopiteľné ani pre zdravo mysliaceho človeka. Budú môcť poukázať na zákonný predpis, ktorý je iba presným vyjadrením úvah veľmi blízkych nášmu pracujúcemu človeku. I táto stránka nových zákonov prinesie ďalšie zlepšenie spolupráce všetkých složiek našich verejných orgánov.*“ Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění, 46. schůze, 11. 7. 1950. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046005.htm>.

³⁷⁷ Tamtéž, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046006.htm>.

*odpovídající duchu ľudovej demokracie a zásadám socialistického trestného práva.*³⁷⁸

Dále uvedl, že soudci z lidu mají mít v senátech většinu, že role prokurátora v trestním řízení se zvyšuje, neboť byl zrušen institut vyšetřujícího soudce, který byl výdobytkem buržoazie v boji proti feudalismu, avšak zbytečně prodlužoval řízení a znemožňoval objasnění materiální pravdy. Z tohoto důvodu ministr zmínil také některé nové funkce prokurátora a vysvětlil, že prokurátoři budou ještě úžeji spolupracovat s bezpečnostními orgány a generální prokuratura se přitom stane skutečně zodpovědným vedoucím činitelem prokurátorské činnosti. Po uvedení některých důležitých zásad trestního řízení uzavřel ministr svůj projev konstatováním, že absolventi právnické školy pracujících při ministerstvu spravedlnosti se osvědčili a soudnictví díky nim získalo důvěru nejširších pracujících vrstev.

Závěr projevu ministra spravedlnosti se nesl v čistě politickém duchu, ať už šlo o příspěvek Československa k boji za demokracii a mír, americké justiční vraždy nebo nové válečné zločince, kterými byli po vypuknutí korejské války myšleni Američané. Od ochrany spojenců v trestním zákoně se ministr ve své řeči dostal až k válce v Koreji nebo k mandelince bramborové.³⁷⁹

Po projevu ministra spravedlnosti byla schůze ukončena a v projednávání vládního návrhu zákona o trestním řízení soudním i vládního návrhu trestního zákona pokračovalo plénum Národního shromáždění až následující den, tj. 12. července 1950. Toho dne vystoupili na 47. schůzi nejprve zpravodajové trestního zákona správního a trestního řádu správního JUDr. Jan Jelínek a JUDr. Jindřich Verich, oba dva členové KSČ. Pak přednesl svůj projev týkající se těchto předpisů ministr vnitra Václav Nosek. Po krátké pauze promluvili přihlášení poslanci Jan Vodička z KSČ, JUDr. Gustav Burian z Československé strany socialistické, JUDr. Ivan Štefánik³⁸⁰ ze Strany slovenské obrody, JUDr. et PhDr. Dionysius Polanský z Československé strany lidové a Jozef Valo z KSS.

Poslanec Vodička zahájil své vystoupení připomenutím, že účelem „*trestního práva je, aby se stalo v rukou našich lidových soudů spolehlivým nástrojem proti všem*

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ Blíže viz např. studii Pavlína Formánkové *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*, in *Paměť a dějiny* 1/2008, s. 22–38, dostupná [online] <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf>.

³⁸⁰ JUDr. Ivan Štefánik byl původně členem demokratické strany a v letech 1945–1947 působil jako pověřenec spravedlnosti.

*nepřátelům a škůdcům našeho lidově demokratického zřízení. Přísným a spravedlivým nástrojem ochrany svobod, práv a zájmů dělnické třídy a pracujícího lidu.*³⁸¹

Dále ve svém vystoupení kritizoval nízké tresty ukládané v letech 1945–48 a současnou velezrádnou činnost reakce, přičemž popisoval její různé formy a stejně jako ministr Rais neopomněl zmínit mandelinku bramborovou. Vyzýval ke spravedlivému, ale přísnému potrestání zrádců bez milosrdenství a soucitu. Poslanec Burian se zaměřil na problematiku zákonnosti a zdůraznil, že posláním právního řádu je upevnit cestu československé společnosti k socialismu. Skladba trestních kodexů podle něj nemůže nikoho nechat na pochybách, že „*nové trestní právo má a bude pomáhat vybudovat hospodářský, společenský a právní řád, v němž by zákonnost lidově demokratická již byla vystřídána zákonností socialistickou.*“³⁸² Naopak poslanec Štefánik se věnoval otázce, jakým způsobem mají trestní předpisy zabezpečit ochranu socialistické výstavby v Československu. Poslanec Polanský ve svém vystoupení připomněl, že staré trestní právo bylo nepřijatelné, protože bylo ochráncem kapitalistické společnosti a protože se jako zbraň proti zločinnosti neosvědčilo. Zdůraznil význam výchovného prvku trestání, který je zároveň nástrojem výchovného působení na široké masy a nástrojem mobilizace k boji s asociálními zjevy. Závěrem uvedl, že z pojetí trestního práva vyzařují krásné křesťanské (!) hodnoty jako je dobrý poměr k bližnímu, úsilí o jeho nápravu, cena každé lidské duše, odpovědnost celku za jedince, ale i radost nad napraveným hříšníkem.³⁸³ Jako poslední vystoupil poslanec Valo, který kritizoval především poměry před rokem 1938 a po roce 1945 a dokazoval, že lidově demokratické zřízení je demokratičtější než kterýkoliv měšťácký pořádek. Naopak chválil přenášení výkonné moci na pracující lid, jehož významným projevem bylo zlidovění soudnictví (!), a uvedl, že většina prokurátorů jsou již bývalí dělníci, což však není nijak na úkor kvality rozhodovací činnosti soudů.

Po naznačených politických projevech poslanců vyzval předsedající JUDr. Jaroslava Kokeše, zpravodaje osnovy trestního zákona, JUDr. Pavola Popad'áka, zpravodaje osnovy trestního řádu, JUDr. Miroslava Jelínka, zpravodaje osnovy trestního zákona správního, a JUDr. Jindřicha Vericha, zpravodaje osnovy trestního řádu správního,

³⁸¹ Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění, 47. schůze, 12. 7. 1950. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047006.htm>.

³⁸² Tamtéž, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047007.htm>.

³⁸³ Tamtéž, <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/047schuz/s047009.htm>.

k doslovu. Všichni zpravodajové se vzdali slova a následně plénum Národního shromáždění odhlasovalo všechny čtyři předložené osnovy ve znění zpráv ústavně-právního výboru. Všechny osnovy byly schváleny na základě vizuální kontroly hlasujících, jejich hlasy nebyly sečteny. Ve 12.22 hodin byla schůze přerušena.

Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, a zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád) byly publikovány ve 39. částce Sbírky zákonů ze dne 18. července 1950. Účinnost obou předpisů byla stanovena pevně na 1. srpna 1950, kdy nabývaly účinnost i předpisy trestního práva správního. Legisvakance byla tedy velmi krátká, mohla činit nejdéle 13 dní, což se vzhledem k rozsáhlosti nových kodexů a změnám, které přinesly, jeví jako nepřiměřeně krátká doba.

7. ZÁKON Č. 87/1950 SB., O TRESTNÍM ŘÍZENÍ SOUDNÍM (TRESTNÍ ŘÁD)

7.1. Obecně k trestnímu řádu z roku 1950

Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním, nabyt účinnosti dvacátý den po schválení v Národním shromáždění.³⁸⁴ Cílem nového trestního řádu bylo především sjednocení právní úpravy trestního řízení na území československého státu, ale také její zjednodušení a odformalizování. Vedle toho měl být nový trestní řád zbraní pracujícího lidu k úspěšnému vedení boje se zbytky dřívějších vykořisťovatelských tříd, jak píše František Rokůsek ve svém článku.³⁸⁵

Také důvodová zpráva odkazuje na potřebu unifikace právní úpravy a jejího zjednodušení. Zároveň však zdůrazňuje politický a ideologický dosah nového trestního řádu – v trestním řádu z roku 1950 se poprvé objevuje stanovení politického účelu zákona, které mělo být důležitým vodítkem pro užívání tohoto zákona. Stejně jako úvodní text zásad trestního řízení odvolává se důvodová zpráva na zastaralost dosavadních předpisů i na to, že „buržoasie, která se po první světové válce zmocnila vlády v ČSR, neměla důvodu k vydání nového trestního řádu. Protože dřívější zákony plně vyhovovaly jejím zájmům.“³⁸⁶ Hlavní snahou zákonodárce proto podle důvodové zprávy bylo zakotvení pronikavých změn, „které nastaly po druhé světové válce v hospodářské a politické struktuře naší společnosti“³⁸⁷ a které se projeví i v oboru trestního soudnictví. Tyto změny byly částečně zakotveny již při přijetí zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, ale k úplné kodifikaci trestního řízení mohlo podle důvodové zprávy dojít až současně s kodifikací trestního práva hmotného, neboť jen tak mohlo být zajištěno, že osnova trestního řádu bude vybudována na stejných zásadách jako trestní právo hmotné, s nímž tvoří jeden celek (srov. výše argumentaci pro a proti samostatnému přijetí pouze jednoho z kodexů trestního práva).

Mezi hlavními přínosy nového trestního řádu vyzdvihuje důvodová zpráva odstranění mnoha formálních ustanovení, i spletitosti a nepřehlednosti dosavadních předpisů. Díky tomu se trestní řád měl stát „srozumitelným a přehledným předpisem

³⁸⁴ 39. částka Sbirky zákonů byla vydána 18. 7. 1950.

³⁸⁵ ROKŮSEK, F. *Nový trestní řád*. In *Právník*, 1950, s. 327.

³⁸⁶ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona o trestním řízení soudním (tisk č. 486). Společná československá digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

³⁸⁷ Tamtéž.

*také pro neprávniky a umožní zejména soudcům z lidu, aby jí porozuměli bez složitého právního výkladu.*³⁸⁸ Právě účast soudců z lidu na rozhodování soudů byla považována za jeden z pilířů nového trestního procesu a prohloubení jeho demokratického charakteru. Zapojení soudců z lidu do soudního rozhodování mělo zajistit důslednou ochranu zájmu lidově demokratického státu, dělnické třídy a všeho pracujícího lidu, a zároveň být zárukou, že práva a oprávněné zájmy každého jednotlivého pracujícího občana budou chráněny.³⁸⁹

Důvodová zpráva také proklamovala, že všechna ustanovení osnovy jsou ovládána zásadou volného hodnocení důkazů a mají napomáhat ke zjištění materiální pravdy (srov. výše připomínky některých ústředních úřadů v kapitole 6.5 Připomínkové řízení a další projednávání osnovy trestního řádu). Stran zásad trestního řízení se důvodová zpráva věnovala zásadě veřejnosti, která umožňovala soudu, „*aby plnil také své výchovné poslání a aby vytvářel takové morální ovzduší, které by zabraňovalo páčání trestných činů.*“³⁹⁰ Vyšší demokratičnost trestního práva procesního měla být dána také v úpravě obhajoby obviněného v trestním řízení. V tomto bodě opakuje důvodová zpráva teze, které se objevily např. v *Hlavních zásadách trestního řádu*, že v době účinnosti dosavadních trestních předpisů měl reálnou možnost obhajoby pouze ten, kdo měl dostatek hmotných prostředků.

Mezi stěžejní úspěchy nové právní úpravy počítá důvodová zpráva i posílení postavení prokurátora v trestním řízení a vtělení zvláštního řízení proti mladistvým do trestního řádu.

Pokud jde o změny oproti dosavadním předpisům trestního práva procesního, je třeba zdůraznit, že trestní řád z roku 1950 skutečně odstranil dosavadní roztržičnost právní úpravy spočívající nejen v dualismu v geografické platnosti trestních řádů, ale i ve velkém množství dalších, tzv. vedlejších trestně procesních předpisů. Demonstrativní (!) výčet zrušovacího ustanovení trestního řádu z roku 1950 obsahoval na 34 různých právních předpisů a zrušení se dočkaly i některé pounorové předpisy (např. části zákona o státním soudu nebo zákona o zlidovění soudnictví).

K zásadním změnám došlo zejména v oblasti vyšetřování, v možnosti podat stížnost proti rozhodnutí prokurátora, v úpravě vazby a výslechu svědka. Změn doznala

³⁸⁸ Tamtéž.

³⁸⁹ Tamtéž.

³⁹⁰ Tamtéž.

i ustanovení upravující příslušnost soudů, vyloučení soudce a prokurátora, lhůty nebo postavení poškozeného. Zrušeny byly delikty soukromožalobní. V řízení před soudem bylo odstraněno obžalovací řízení, v odvolacím řízení bylo možné odvoláním napadnout výrok o vině i o trestu a stížnost pro porušení zákona bylo nově možné podat i v neprospěch odsouzeného. Zjednodušena byla také ustanovení o obnově řízení.

Ve vykonávacím řízení byla nadále hlavní role svěřena prokurátorovi. Oproti dosavadnímu stavu byla změněna i právní úprava odkladu a přerušení výkonu trestu odnětí svobody a podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. V oblasti výkonu majetkových trestů byla v podstatě převzata právní úprava zákona č. 23/1948 Sb., o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy. Upraven byl i postup v případě uložení trestu uveřejnění rozsudku a úprava odškodnění za vazbu a trest byla sjednocena.

Sjednocování právní úpravy i její zjednodušování jsou tedy základními rysy trestního řádu z roku 1950. Uvedený stručný přehled oblastí, v nichž došlo z hlediska trestního řízení k nejdůležitějším změnám, však k poznání povahy trestního řádu z roku 1950 nepostačuje, a proto je rozveden v následujících kapitolách věnovaných pozitivně právní úpravě trestního řízení v Československu po roce 1950. Největší pozornost je věnována zásadám trestního řízení, které určují povahu celého právního předpisu, stranou však nezůstane ani úprava přípravného řízení, která se stala předmětem sporů během přípravy osnovy trestního řádu, ani řízení před soudem, opravné prostředky nebo vykonávací řízení.

7.2. Zásady trestního řízení³⁹¹

7.2.1. Význam a funkce zásad v trestním řízení

Jak bylo výše uvedeno v kapitole věnované přípravě zásad nového trestního řádu a řízení o zásadách, formulace stěžejních zásad trestního řízení se v textu právního předpisu neobjevila s odůvodněním, že není třeba opakovat zásady zakotvené na ústavní úrovni a že ostatní zásady jsou orgánům činným v trestním řízení natolik vlastní, že je dodržují bez ohledu na zákonný text.

³⁹¹ Kapitola vychází z autorčina textu *Zásady trestního práva procesního v trestním řádu z roku 1950*, soutěžního textu v rámci VIII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (2015).

Zásady trestního řízení jsou „vůdčí právní ideje, jimž toto vůdčí postavení přiznává zákon,“ píše prof. Antonín Růžek v knize *Československé trestní řízení*. V zásadách se projevuje (socialistická) podstata trestního řízení a jsou určujícím základem, na němž je vystavěna jak organizace trestního soudnictví i úprava činnosti jeho orgánů. Zároveň jsou nezbytným předpokladem splnění úkolů trestního soudnictví a základním výkladovým vodítkem.³⁹²

Trestní řízení představuje velmi složitý systém, který může fungovat pouze za předpokladu, že jsou přesně stanoveny pevné právně politické principy tohoto řízení. Podstatné je, že tyto principy určují nejen celkovou koncepci trestního práva procesního, ale rovněž trestního řádu jako základního předpisu tohoto právního odvětví. Zásady stanoví podstatu trestního řízení, neboť právě ony jsou základem, na němž jsou vybudovány všechny instituty trestního řízení. Zde je však třeba dodat, že zásady určují i pojetí všech stadií trestního řízení, ale neuplatňují se ve všech těchto stádiích stejně. Prof. Růžek i prof. Císařová se shodují, že nejpatrnější je různé uplatnění zásad trestního řízení v jednotlivých stádiích trestního řízení na zásadě veřejnosti, která se sice uplatňuje v řízení před soudem, nikoliv však v řízení přípravném.

Zásady trestního řízení jsou interpretačním vodítkem pro výklad a aplikaci trestního řádu. Jejich smysl však lze spatřovat též ve funkci poznávací a ve funkci tvorby práva, neboť zákonodárce je – s výjimkou rekodifikace – vždy vázán platnými zásadami trestního řízení. Neznalost a nepochopení zásad trestního řízení vede obvykle k nepochopení jednotlivých trestně procesních institutů a tím i k nesprávné aplikaci trestně procesních norem.³⁹³

Byť se zásady uplatňují v různých stádiích trestního řízení v odlišné míře, tvoří harmonickou a ucelenou soustavu, která je vnitřně jednotná a zaměřená na uskutečnění úkolů trestního řízení, jímž je vždy úprava postupu orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona potrestáni. Všechny zásady by měly být skloubeny a měly by se navzájem doplňovat a podporovat.³⁹⁴

³⁹² RŮŽEK, A. *Československé trestní řízení*, s. 41. Totožně pak např. CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*. Praha: Linde, 2006, s. 56.

³⁹³ Tamtéž.

³⁹⁴ Tamtéž.

Zásady trestního řízení jsou v obecné rovině vyjádřeny v ústavních předpisech.³⁹⁵ V současné době, tedy v trestním řádu pocházejícím z roku 1961, jsou zásady trestního řízení výslovně zakotveny v pozitivním právu. Úvaha zákonodárce, která vedla k výslovné úpravě zásad trestního řízení na zákonné úrovni, je důsledkem zkušenosti se zneužíváním trestního řízení v 50. letech. Ústava 9. května se omezovala na proklamaci některých nejdůležitějších principů trestního řízení.³⁹⁶ V trestním řádu z roku 1950 nebyly zásady trestního řízení zakotveny s odůvodněním, že dosavadní trestní řízení mělo výslovně stanovené zásady, avšak tyto nebyly dodržovány, protože jejich důsledné provedení by škodilo buržoasii.³⁹⁷ Kromě toho byly nejdůležitější zásady uvedeny v ústavě a ostatní byly „*pro naše soudy tak samozřejmé, že nebyla shledána nutnost je ve zvláštních ustanoveních slavnostně proklamovat.*“³⁹⁸ Zároveň však zásady měly jasně vyplývat z mnoha ustanovení trestního řádu.

7.2.2. Pozitivně-právní zakotvení zásad trestního řízení

Na ústavní úrovni byly zakotveny pouze základní zásady soudního řízení, z nichž se však jen některé vztahovaly k trestnímu řízení. Ústava 9. května výslovně uváděla, že líčení před soudy je zásadně ústní a veřejné a možnost vyloučení veřejnosti vázala na splnění zákonem stanovených podmínek. Rozsudky se dle Ústavy 9. května vyhlášovaly jménem republiky a v trestních věcech veřejně. V řízení před trestními soudy platila zásada obžalovací (viz níže). Lakonické bylo rovněž ustanovení Ústavy 9. května o obhajobě v trestním řízení, podle něhož se obviněnému zajišťuje právo obhajoby.

Pokud jde o zákonné zakotvení zásad trestního řízení, uvádí dr. Tolar ve svém článku *Demokratické zásady nového trestního řízení*³⁹⁹, že nebyly dodržovány, byť mohly být samy o sobě pokrokové. Soudcům se nepodařilo rozvinout jejich obsah,

³⁹⁵ Srov. např. ústavní zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky, a ústavní zákon č. 2/1993 Sb., o vyhlášení LISTINY ZÁKLADNÍCH PRÁV A SVOBOD jako součásti ústavního pořádku České republiky.

³⁹⁶ Z archivních materiálů ovšem vyplývá, že zástupci ministerstva národní bezpečnosti, resp. Státní bezpečnosti se při přípravě trestního řádu z roku 1950 pokoušeli prosadit úpravu, která by tyto základní procesní záruky suspendovala (viz kapitolu 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů).

³⁹⁷ TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. In Lidové soudnictví, 1950, s. 102.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 103.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 102–103.

protože to nebylo v zájmu třídně zaměřené justice pozdní doby kapitalismu. Šlo hlavně o zásady rovnosti před zákonem, rovného přístupu k obhajobě, o zásadu materiální pravdy, bezprostřednosti a ústnosti, nezávislosti soudů nebo volného hodnocení důkazů.⁴⁰⁰ Přestože tyto zásady vznikly v boji proti feudálnímu právnímu řádu, nemohly se podle dr. Tolara plně rozvinout, protože byly jen hesly, která pomáhala zastřít pravou povahu buržoasní trestní justice. Dr. Tolar uvádí příklady, kdy byla narušena rovnost v řízení. Mezi instituty, které zbavovaly nemajetného obviněného jeho zaručených práv, počítá např. propuštění z vazby na kauci nebo vyšší odměny obhájců, kvůli které si řádnou obhajobu mohl dovolit pouze bohatý člověk. Dr. Tolar dále uvádí, že dodržování zásad materiální pravdy, bezprostřednosti a ústnosti mohl obviněný vynucovat jen prostřednictvím obhájce, a že soudcovská nezávislost byla pouze formální, neboť zákony byly stranické a soudy byly obsazeny „spolehlivými příslušníky buržoasie“. Toto politické hodnocení je třeba vykládat v souvislosti se skutečností, že změny v trestním řízení po únoru 1948 směřovaly k vytvoření téhož systému trestní justice ovšem s tím, že zaručená práva byla upírána těm, kteří byli označeni za příslušníky buržoasie nebo nepřátele lidově demokratického zřízení. Na první pohled je to patrné na pojetí nezávislosti soudců, jimiž se na základě zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, stali lidé s nedostatečným vzděláním, kteří měli v trestním řízení zastupovat lidový prvek a přispět k třídně správnému rozhodnutí. Podle ministra spravedlnosti Alexeje Čepičky měl zákon o zlidovění soudnictví přinést „*zvýšení jakosti a odbornosti soudcovského rozhodování [...] tak jako všude jinde, půjdeme ode dneška v soudnictví již jen kupředu. To, že ve sborech, které mají představovati nejužší pracovní kolektiv, bude moci soudce z povolání bezprostředně užívatí životních zkušeností lidí z továren, vesnic a úřadů, umožní, aby se soudní výrok přiblížil potřebám života daleko více než doposud.*“⁴⁰¹ Vypůjčíme-li si formulace dr. Tolara, soudnictví mělo být obsazeno spolehlivými příslušníky dělnické třídy.

Za nejdůležitější zásadu vyplývající z normativního textu nového trestního řádu bylo považováno, že **trestní řízení slouží ochraně zájmů pracujícího lidu.**

⁴⁰⁰ Tamtéž.

⁴⁰¹ Projev ministra spravedlnosti A. Čepičky na 21. schůzi Národního shromáždění konané 22. 12. 1948. Stenoprotokol z jednání Národního shromáždění, 21. schůze, 22. 12. 1948. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/021schuz/s021005.htm>.

Naplňování této „*první demokratické zásady*“, jak ji označuje dr. Tolar,⁴⁰² příslušelo orgánům činným v trestním řízení, především prokurátorovi a soudům. Ti měli pečovat o to, aby byly zachovávány zákony lidově demokratické republiky a aby jich bylo používáno v souladu se zájmy pracujícího lidu.⁴⁰³ S tím úzce souvisela **zásada senátního rozhodování**, jejíž hlavní předností to, že soudci z lidu jsou si dle Ústavy 9. května rovni se soudci z povolání a že nad nimi mají ve většině případů početní převahu. Tento „výdobytek“ poúnorového zákonodárství byl považován za jednu z největších záruk demokratičnosti, důsledné ochrany zájmů lidově demokratického státu a všeho pracujícího lidu, ale i ochrany zájmů každého jednotlivého pracujícího občana.

Nezávislost soudů byla zásadou vyplývající především z ustanovení Ústavy 9. května. Přes ústavní zakotvení zásad nepřeložitelnosti a nesedaditelnosti soudců, vyloučení zasahování do rozhodování soudů a stanovení zásady zákonného soudce, byla tato zásada oslabena ústavním požadavkem vázanosti soudců právním řádem lidové demokracie.⁴⁰⁴ To znamenalo, že soudci byli ve své rozhodovací činnosti poprvé v československých dějinách vázáni i podzákonnými právními předpisy. Soudci se zároveň přísahou zavazovali vykládat právní normy v duchu ústavy i zásad lidově demokratického zřízení.

Stěžejní zásadou, jíž byl prodchnut celý trestní řád 1950, byla **zásada materiální pravdy**. Důvodová zpráva uvádí, že „*všechna ustanovení osnovy mají napomáhat ke zjištění materiální pravdy. Jeví se to především v zásadě ústnosti a přímosti řízení. Soud se sám přímo přesvědčí o všech rozhodných skutečnostech a na základě těchto svých bezprostředních poznatků potom rozhoduje ve shodě s objektivně zjištěnými skutečnostmi.*“⁴⁰⁵

Dr. Ladislav Udvardy si ve svém článku *Nový trestný proces* kladl otázku, co znamená požadavek materiální pravdy, a došel k závěru, že „*značí nutnosť shody medzi skutočnosťami zistenými v sudcovskom rozhodnutí (na ktorých rozhodnutie – ako na základnom pilieri – sa zakladá) a medzi pravdou faktickou, reálnou, – materiálnou.*

⁴⁰² TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. In *Lidové soudnictví*, 1950, s. 104.

⁴⁰³ Srov. ustanovení § 2 odst. 1 trestního řádu z roku 1950.

⁴⁰⁴ Srov. ustanovení čl. XI odst. 3 ústavního zákona č. 150/1948 Sb., Ústavy Československé republiky, a dále též ustanovení § 134 až 145 téhož ústavního zákona.

⁴⁰⁵ Blíže viz důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná československá digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

*Tendencia nového Trestného poriadku, ako aj všetky ustanovenia Osnovy, ktoré ustálenie pravdy umožňujú a podporujú, nepochybne vymedzujú cestu k hľadaniu i objaveniu tejto shody, aby sa takto vytvorila žiaduca pevná základňa pre spravodlivý výrok súdu o vine a trestu.*⁴⁰⁶ František Rokůsek jde ve svém výkladu ještě dále a tvrdí, že zásada materiální pravdy je provedena důsledně, protože trestní řád 1950 neobsahuje presumpce, fikce ani prekluse. Úkolem prokurátora a soudu je podle něj péče o zachování zákonů lidově demokratické republiky a o jejich použití v souladu se zájmy pracujícího lidu. Trestní řád tak „*dává těmto orgánům povinnost zjistiti v každém případě objektivní pravdu.*“⁴⁰⁷

Zásada materiální pravdy, která byla později v 60. letech nahrazena zásadou objektivní pravdy, je jednou z nejdůležitějších zásad trestního řízení i v současné době.⁴⁰⁸ Vzhledem ke skutečnosti, že objektivní pravda je často jen obtížně zjistitelná, považuje se za dostatečnou záruku naplnění účelu trestního řízení, tj. (spravedlivého) potrestání pachatele zjištění všech skutkových okolností, o nichž není důvodných pochybností. Konkrétním projevem této zásady v trestním řádu 1950 bylo například ustanovení § 78, podle něhož měl v rámci vyšetřování prokurátor učinit vše, co bylo nutné k zabezpečení dalšího řízení – především sbírat důkazy o skutečnostech důležitých pro rozhodnutí soudu, a to ve prospěch i v neprospěch obviněného. V řízení před soudem bylo naplnění zásady materiální pravdy zajištěno tím, že prokurátor měl spolu s doručením obžaloby uvést důkazy, jejichž provedení před soudem žádal. Prokurátor, obviněný, poškozený i zúčastněná osoba, obhájce i případní zmocněnci mohli klást svědkům otázky, které dále přispívaly k objasnění věci. Dále se zásada materiální pravdy projevovala v odvolacím řízení, v němž měl soud povinnost přezkoumat všechny výroky, proti nimž mohl (!) obviněný podat odvolání.

V zájmu zjištění materiální pravdy byla rozšířena **zásada bezprostřednosti** řízení v řízení před soudem. Toto rozšíření spočívalo v omezení možností čtení protokolu o výslechu svědka nebo znalce, který byl proveden mimo hlavní líčení. V případě svědka šlo o situaci, kdy se čtením dřívější výpovědi souhlasil obviněný i prokurátor, kdy svědek výpověď odpíral, nebo kdy se jeho svědecká výpověď před soudem stala

⁴⁰⁶ UDVARDY, L. *Nový trestný proces*. In Právní obzor, 1950. s. 299.

⁴⁰⁷ ROKŮSEK, F. *Nový trestní řád*. In Právník, 1950, s. 327, s. 331.

⁴⁰⁸ Z hlediska teorie bývá někdy označována jako zásada zjištění skutkového stavu věci (blíže viz CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*).

fakticky nemožnou (např. svědek zemřel). Dalším projevem zásady bezprostřednosti řízení bylo ustanovení vyžadující v hlavním líčení neustálou přítomnost členů senátu, prokurátora a zapisovatele. Prostřednictvím odkazu na toto pravidlo se přítomnost uvedených osob vyžadovala i v odvolacím řízení a veřejném zasedání.⁴⁰⁹ Zásada bezprostřednosti se týkala i prokurátora a dr. Tolar z toho dovodil, že se tím umožňuje, aby „žaloba byla lépe fundována“⁴¹⁰. Jak bylo již uvedeno výše v kapitole věnované přípravě právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů, prokurátor měl sám konat vyšetřování, avšak v praxi prováděly vyšetřování orgány vyhledávání. Zásada bezprostřednosti tak pro prokurátora platila zejména v řízení před soudem.

Úzce související **zásada ústnosti** trestního řízení byla zakotvena v Ústavě 9. května a dále pak v ustanoveních trestního řádu 1950, podle nichž měl žalobu přednést prokurátor v hlavním líčení a důkazy se měly provádět v hlavním líčení, odvolacím řízení i ve veřejném zasedání ústně.⁴¹¹ Normativní text trestního řádu 1950 také stanovil, že návrhy se přednášejí ústně a účastníci řízení mají mít možnost se vyjádřit (rozuměj opět ústně) k provedeným důkazům, tj. včetně situace, kdy byly čteny jako důkaz listiny.⁴¹²

Rovněž **zásada volného hodnocení důkazů** měla napomoci ke zjištění materiální pravdy. Tato zásada nebyla v trestním řádu nijak zohledněna, důvodová zpráva však tvrdí, že trestní řád je touto zásadou v nejširším rozsahu ovládnán. „*Tato zásada má však v osnově jiný obsah než zásada volného uvažování důkazů, o níž se opírají na př. naše dosavadní trestní řády. Theorie volného hodnocení důkazů má v buržoasní společnosti třídní obsah. Svědomí a vědomí měšťáckého soudce představuje vědomí a svědomí privilegované třídy společnosti. Zvláště v období imperialismu mění praxe měšťáckého trestního řízení zásadu volného hodnocení důkazů v jakousi novou zákonnou teorii průvodní, t. j. obnovuje středověké teorie, podle nichž je o každém důkazu napřed určeno, jaký význam, jakou průkaznost má při posuzování věci. Sociologická a anthropologická škola sestavily řadu konkrétních znaků, podle nichž měl být apriorně poznán zločinec. Této teorie použil v nejširším měřítku nacismus a fašismus; odůvodňoval ji hromadné vraždění celých rasových skupin, kterým byly přičteny určité*

⁴⁰⁹ Srov. ustanovení § 145 odst. 1, § 185 odst. 2 a § 207 trestního řádu z roku 1950.

⁴¹⁰ TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. In Lidové soudnictví, 1950, s. 104.

⁴¹¹ Srov. ustanovení § 150, § 152, § 155, § 157, § 191 a § 210 trestního řádu z roku 1950.

⁴¹² Srov. ustanovení § 154 odst. 2, § 190 a § 209 trestního řádu z roku 1950.

»vrozené zločinecké znaky«.⁴¹³ Nelze než připomenout, že faktickou cestou byla hodnota některých důkazů stanovena rovněž v řízení podle trestního řádu 1950. Jako příklad mohou posloužit třídně orientované osobní výkazy obviněných nebo posudky z oboru politického a vojenského zpravodajství obvykle používané v politicky motivovaných trestních řízeních. Striktně vzato vylučuje plné uplatnění zásady volného hodnocení důkazů i dr. Tolar, když píše, že soudci lidově demokratického státu jsou vyzbrojeni „*znalostí vědecké marxistické dialektické metody, která jim neobyčejně usnadňuje poznat opravdovou podstatu jevů a věcí v jejich souhrnu a vzájemném vztahu a zjistit materiální pravdu.*“⁴¹⁴ Argumentace, že „*měšťáctí soudci proniklí buržoasní ideologií*“ používali formálně-logickou metodu, na jejímž základě docházeli k formálně bezvadným, ale jinak „*naprosto neudržitelným rozhodnutím*“, neobstojí ve chvíli, kdy jejich údajně nikoliv nestranné rozhodování má být nahrazeno rozhodováním (rovněž) ovlivněným vládnoucí ideologií.

Na ústavní úrovni byla zakotvena také **zásada veřejnosti soudního projednávání**. Jejím smyslem bylo plnění výchovného poslání soudního řízení a vytvoření morálního ovzduší, které by zabraňovalo páchání trestných činů. Zatímco poslanci Národního shromáždění v této zásadě spatřovali prvek demokratičnosti, podle důvodové zprávy k trestnímu řádu „*v tomto smyslu dostávají také zásady trestního řízení novou náplň, protože se s jejich pomocí uplatňují hlediska socialistické morálky.*“⁴¹⁵ Výchovné poslání soudu spočívalo v souladu s účelem trestního řádu 1950 ve výchově k ostražitosti k nepřítelům pracujícího lidu a jiným narušitelům jeho budovatelského úsilí. Zároveň měla tato zásada zabezpečit „*těsné spojení soudu s lidem*“⁴¹⁶ a lidovou kontrolu soudní činnosti. Tato kontrola mohla být nahrazena ve výjimečných případech, kdy zákon dovoloval vyloučení veřejnosti, přítomností dvou důvěrníků. Vyloučení veřejnosti bylo omezeno pouze na situace, kdy projednávání věci ohrožovalo státní, hospodářské nebo služební tajemství, klidný průběh jednání nebo mravnost.⁴¹⁷ Tyto

⁴¹³ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

⁴¹⁴ TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. Lidové soudnictví, 1950, s. 104–105.

⁴¹⁵ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

⁴¹⁶ TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. In Lidové soudnictví, 1950, s. 104–105.

⁴¹⁷ Srov. ustanovení § 143 odst. 2 trestního řádu z roku 1950.

výjimky byly stanoveny tak široce, že umožňovaly vyloučení veřejnosti poměrně často. Přesto musel být rozsudek vždy vyhlášen veřejně.⁴¹⁸

Prohloubení demokratičnosti trestního řízení mělo být zajištěno zdůrazněním **zásady obhajoby**. Trestní řád z roku 1950 obsahoval ustanovení týkající se poučovací povinnosti vůči obviněnému, obviněný se zásadně mohl vyjádřit ke všem skutečnostem a uvést všechny okolnosti na svoji obranu.⁴¹⁹ Dále si mohl obviněný kdykoliv zvolit obhájce, v některých případech byla stanovena nutná obhajoba – v tomto případě byl prokurátor, resp. předseda senátu povinen obhájce ustanovit, pokud si jej obviněný nezvolil v příslušné lhůtě sám. To se týkalo i případů, kdy obviněný prokázal, že nemá dostatečné prostředky.⁴²⁰ Slovy důvodové zprávy „*umožňoval-li kapitalistický řád obhajobu často pouze tomu občanu, který měl dostatek hmotných prostředků, umožňuje osnova každému obviněnému nejširší právo obhajoby. Tato možnost se opírá zejména o důsledné uplatnění zásady materiální pravdy v řízení. Dobrá obhajoba, k níž přispívá také nová organizace a nové pojetí advokacie, musí být zaručena každému občanu bez ohledu na jeho hmotné možnosti.*“⁴²¹ Nelze nezmínit, že s novou organizací advokacie souvisely i seznamy obhájců, kteří jediní mohli vystupovat v řízení před státním soudem.

Trestní řád 1950 znal i další klasické zásady trestního řízení, především **zásadu obžalovací, zásadu oficiality a legality**. Tyto zásady nebyly ideologicky využívány jako výše uvedené zásady, protože jde o zásady technického charakteru. Obžalovací zásada byla zakotvena v Ústavě 9. května i v ustanovení § 160 trestního řádu z roku 1950 a její obsah byl dovozen teorií. Spočívala v tom, že obžalobu v trestním řízení podával prokurátor a soud mohl rozhodnout pouze o skutku, který byl jejím předmětem (srov. níže kapitolu 7.5 Řízení před soudem). Z hlediska alespoň formálního naplnění zásady volného hodnocení důkazů a soudcovské nezávislosti však soud nebyl vázán právní kvalifikací skutku uvedenou v obžalobě. Trestní řízení bylo rovněž ovládáno zásadou oficiality, neboť byly, jak již zmíněno, zrušeny delikty soukromožalobní, návrhové i stíhatelné jen ke zmocnění. Orgány činné v trestním řízení byly činné z moci

⁴¹⁸ Srov. ustanovení § 144 odst. 3 Ústavy 9. května a § 143 odst. 3 trestního řádu z roku 1950.

⁴¹⁹ Srov. ustanovení § 41, § 154 odst. 2, § 191 a § 210 trestního řádu z roku 1950.

⁴²⁰ Srov. ustanovení § 45, § 146, § 185 odst. 2, § 124 odst. 2, § 200 odst. 1, § 231, § 239, 242 odst. 2 a § 250 odst. 2 trestního řádu z roku 1950.

⁴²¹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

úřední. Zásada legality pak stanovila, že prokurátor je povinen stíhat všechny trestné činy, o nichž se dozví.⁴²² Již v trestním řádu 1950 byla zásada legality částečně vyvážena uplatněním zásady oportunity, která umožňovala prokurátorovi zastavit trestní řízení v taxativně stanovených případech, např. v případě nepatrné nebezpečnosti jednání pro společnost, v případě je-li trest, k němuž by stíhání mohlo vést, zcela bez významu vedle trestu, který byl pro jiný trestný čin obviněnému uložen nebo jej podle očekávání postihne. Zastavení řízení v tomto případě neznamenovalo překážku věci rozhodnuté a prokurátor mohl v trestním řízení pokračovat, pokud důvod zastavení pomínul nebo se dodatečně zjistilo, že takový důvod dán nebyl.⁴²³

Trestní řád 1950 neznal zásadu **presumpce nevin**y. Absence této zásady nepřekvapuje vzhledem ke shora uvedenému rozhodnutí politické komise. Tato zásada nebyla vyjádřena ani v sovětských trestně procesních předpisech. Prof. Poljanskij však uvádí, že presumpce nevin y se „odzrkadľuje“ ve Stalinské ústavě z roku 1936. Dále tvrdí, že zavedení presumpce nevin y by znamenalo nejen rozpor s vědomím orgánů činných v trestním řízení, neboť například nebude na obviněného uvalena vazba, pokud jej orgány činné v trestním řízení nebudou považovat za nevinného, ale také přenesení důkazního břemene na obviněného, který by musel svoji nevinu prokazovat. Nakonec však dochází k názoru, že „*keďže takto domnienka nevin y (nie v smysle pripustenia, ale predpokladu nevin y) vonkoncom nejavi sa ako zásada, ktorá by prenikala celý trestný proces, preda však v konkrétnom prípade je pre sovietskeho vyšetrujúceho sudcu, sovietskeho verejného obžalobcu a sovietskeho súd kategorickým imperatívom svojho druhu. [...] Domnienka nevin y smeruje najmä proti zaujatosti, proti jednostrannému posudzovaniu okolností prípadu, proti vytvoreniu predbežnej mienky o výsledkoch dokazovania.*“⁴²⁴ Absence zásady presumpce nevin y se stala jedním z nejkritizovanějších nedostatků trestního řádu 1950 a stala se součástí zákonného textu trestního řádu z roku 1956.⁴²⁵

Dobová literatura se shoduje na závěru, že trestní řád 1950 byl vystavěn na správných zásadách. Negativní zkušenosti 50. let vedly už v roce 1956 k přijetí nového trestního řádu a k výslovnému zakotvení zásad trestního řízení do zákona,

⁴²² Tato zásada vyplývala z ustanovení § 77 trestního řádu z roku 1950, podle něhož prokurátor konal vyšetřování, pokud již věc nebyla dostatečně vysvětlena, jestliže se dozvěděl o trestném činu.

⁴²³ Srov. ustanovení § 89 trestního řádu z roku 1950.

⁴²⁴ POLJANSKIJ, N. N. *O domnienke nevin y v sovietskom trestnom konaní*. Právní obzor, 1950. s. 56.

⁴²⁵ Srov. ustanovení § 2 odst. 8 zákona č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

přestože v některých státech jsou zásady trestního řízení i v současnosti dovozovány z teorie a praxe.

7.3. Obecná ustanovení trestního řádu z roku 1950

Hlava první trestního řádu z roku 1950 obsahovala všeobecná ustanovení o trestním řízení. Zákodárce se nakonec, přes výše zmíněné snahy o zásadní změnu systematiky trestního řádu přidržel osvědčené systematiky zavedené v 19. století. V této hlavě byly stanoveny i některé hlavní zásady trestního řízení, především v prvním oddílu nazvaném základní ustanovení (srov. výše kapitolu 7.2.2 Pozitivně-právní zakotvení zásad trestního řízení).

Mezi základními ustanoveními se objevovaly především zásady společné pro celé trestní řízení, ustanovení o účelu zákona a o úkolech prokurátora a soudu. Pokud jde o účel trestního řádu, nešlo jen o zjištění a vyšetření trestných činů a potrestání jejich pachatelů, ale také o výchovu občanů k ostražitosti vůči nepřítelům pracujícího lidu. Důvodová zpráva tento výchovný moment charakterizuje takto: *„K tomu, aby si každý poctivý a lidově demokratickému řádu oddaný občan uvědomil důležitost této občanské povinnosti, je třeba, aby pochopil nebezpečí, které hrozí naší republice se strany podlé a zákeřné domácí a zahraniční reakce, se strany špiónů, sabotážníků, záškodníků a jiných rozvratníků. Proto osnova v § 1 stanoví, že způsob projednání trestních věcí má být takový, aby ukázal konkrétní metody rozvratné práce a její nebezpečnost pro společnost a takto přispíval k zvýšení ostražitosti a bdělosti občana.“*⁴²⁶ Zároveň bylo společným úkolem prokurátorů, soudců a orgánů národní bezpečnosti *„dbát v trestním řízení o zachovávání socialistické zákonnosti a zabezpečovat za pomoci všeho občanstva klidný vývoj státu, budování socialistické společnosti a nerušené soužití občanů.“*⁴²⁷

Obecná ustanovení obsahovala také dodatečně vložená ustanovení oddílu druhého o příslušnosti vojenských prokurátorů a vojenských soudů. Další oddíly byly věnovány právní úpravě institutů, které byly společné pro celý trestní řád – zejm. stanovení příslušnosti prokuratur a soudů, náležitostí rozhodnutí a stížnosti, včetně řízení

⁴²⁶ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

⁴²⁷ Tamtéž.

a rozhodnutí o ní, dále zde byly stanoveny podmínky vyloučení prokurátora a soudce, a bylo upraveno postavení obviněného, poškozeného a zúčastněné osoby. Poslední oddíl byl věnován úkonům mimo přípravné řízení a jiným obecným ustanovením.

V zákoně byla stanovena příslušnost pro soudy i prokuratury. Podle ustanovení § 13 konal státní prokurátor přípravné řízení o činech trestných podle hlavy první zvláštní části trestního zákona č. 86/1950 Sb., na které zákon stanoví trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně deset let. Dále mohl státní prokurátor konat přípravné řízení o ostatních činech trestných podle hlavy první zvláštní části trestního zákona č. 86/1950 Sb. a o trestných činech příslušníků Sboru národní bezpečnosti, vyžadoval-li to služební zájem tohoto sboru. Konečně mohl státní prokurátor konat přípravné řízení též o nepřekážení a neoznámení činů trestných podle hlavy první zvláštní části trestního zákona č. 86/1950 Sb., o nadřzování jim a o spolčení a podněcování k nim. Příslušnost státní prokuratury byla tedy vymezena velmi široce a otevírala poměrně široký prostor pro aktivitu státní prokuratury.

Okresní prokurátor byl příslušný konat přípravné řízení ve všech ostatních případech. Příslušnost soudu byla odvozena od příslušnosti prokuratury. Upraveny byly také podmínky konání společného přípravného řízení i odnětí a přikázání věci. V této souvislosti je nutné zmínit, že krajská prokuratura (příp. generální prokuratura) byla oprávněna odejmout věc okresní prokuratuře a následně ji přikázat jiné okresní prokuratuře. Totožná byla úprava ohledně odnětí a přikázání věci mezi soudy. Nebylo tedy možné odejmout věc okresní prokuratuře a přikázat ji státní prokuratuře. Současně praxe nepřipouštěla ani delegaci jinému krajskému soudu jako soudu odvolacímu.⁴²⁸ Na dokreslení stručnosti právní úpravy trestního řízení lze uvést, že ustanovení upravující dožádání a právní pomoc ve styku s cizinou čítala pouhé dva paragrafy.

Právní úprava týkající se rozhodnutí skrývala především pravidla senátního rozhodování. Podle důvodové zprávy měla úprava hlasování zamezit přímý i nepřímý nátlak na soudce. Proto tedy soudci z lidu hlasovali před soudci z povolání, mladší soudci před staršími a předseda senátu naposled. Zvláště byly upraveny náležitosti rozsudku a usnesení, ale také jejich oznamování a opravu jejich vyhotovení. Protože proti usnesení připouštěl trestní řád z roku 1950 stížnost, byl jí věnován pátý oddíl hlavy

⁴²⁸ ŠIMÁK, J. *Novelisace trestního řádu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 329. Dále srov. možnost postoupení věci podle ustanovení § 167 trestního řádu z roku 1950.

první. Stížností bylo možné podle ustanovení § 31 trestního řádu z roku 1950 odporovat usnesení státního a okresního prokurátora a státního a okresního soudu, avšak pouze pokud to zákon připouštěl. Zákon kromě toho stanovil okruh osob, které byly oprávněny stížnost podat, lhůtu k jejímu podání, ale i vzdání se a zpětvzetí stížnosti. S výjimkou rozhodnutí ve prospěch stěžovatele rozhodovala o stížnosti vždy nadřízená prokuratura, resp. soud. Stížnost bylo možné zamítnout z formálních důvodů nebo pro neodůvodněnost. Pakliže nenastaly podmínky pro zamítnutí stížnosti, mohla rozhodnout sama nadřízená prokuratura (soud), případně věc vrátit a nařídít nové projednání a rozhodnutí. Podle důvodové zprávy bylo možné podat také dozorčí stížnost: „*Kromě této stížnosti, která je vázána lhůtou, může se ovšem ten, kdo se cítí dotčen průtahem nebo jinou nesprávností v činnosti prokurátora nebo soudu, netýkající se vlastního rozhodování, domáhat nápravy, a to dozorčí stížností k orgánu, který je prokurátoru nebo soudu nadřízen.*“⁴²⁹

Pouhá dvě ustanovení byla věnována právní úpravě vyloučení prokurátora a soudce. Důvodová zpráva deklarovala, že na rozdíl od dosavadní úpravy stanovil trestní řád z roku 1950 důvody vyloučení obecně, a to v zájmu zachování důvěry občanstva v nestranné plnění povinností a rozhodování prokurátora, která by byla otřesena, „*kdyby trestní řád připustil, aby úkony prokurátora nebo soudu konal anebo při nich spolupůsobil ten, kdo má nějaký osobní vztah k věci, k obviněnému, k poškozenému nebo k zúčastněné osobě [...] není-li tu nebezpečí v prodlení.*“⁴³⁰

Ohledně postavení obviněného a jeho obhajoby byla důvodová zpráva nepoměrně stručnější: „*Obviněnému se zde ve shodě s ustanovením § 144 odst. 4 ústavy [9. května] zaručuje v širokém rozsahu právo obhajoby.*“⁴³¹ Kromě zákonného zástupce, který zastupoval nesvéprávného obviněného, byl k obhajobě povolán obhájce. Obhájcem mohl být jen advokát a v řízení před státním a vojenským prokurátorem a státním a vojenským soudem pouze advokát zapsaný do zvláštního seznamu, který vedlo ministerstvo spravedlnosti v dohodě s ministerstvem národní obrany. V naléhavých případech, kdy advokát nebyl dosažitelný, bylo možné ustanovit obhájcem též soudce nebo zaměstnance činného u soudu a způsobilého k vykonávání úřadu soudce

⁴²⁹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

⁴³⁰ Tamtéž.

⁴³¹ Tamtéž, http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

z povolání. Zvláštní pravidla platila ve vojenském soudnictví, kde mohl být v naléhavých případech ustanoven i důstojník práv v činné službě. Obviněný si mohl obhájce zvolit sám, případně mu jej mohl zvolit jeho příbuzný v pokolení přímém, osvojitel, osvojenec a manžel a zúčastněná osoba. V případech nutné obhajoby, v nichž si obviněný obhájce nezvolil, ustanovoval podle ustanovení § 45 trestního řádu z roku 1950 obhájce prokurátor a v řízení před soudem předseda senátu. Předseda senátu ustanovoval obviněnému pro hlavní líčení a opravné řízení obhájce také na jeho žádost, jestliže prokázal, že nemá dostatečné prostředky k tomu, aby hradil náklady na obhájce. Ustanovený obhájce byl povinen obhajobu převzít (s výjimkou, že byl této povinnosti z důležitých důvodů zproštěn). Obhájce byl oprávněn činit za obviněného návrhy a podávat za něj žádosti a opravné prostředky, účastnit se všech úkonů, kterých se může zúčastnit obviněný. Obhájce směl mluvit a dopisovat si s obviněným, který byl ve vazbě. Tato možnost však byla přímo v trestním řádu omezena v přípravném řízení podmínkami, které stanovil prokurátor a jejichž účelem bylo zamezit, aby nemohlo být mařeno úspěšné provedení trestního řízení. Prokuratura tak měla dostatečný prostor k tomu, aby právo obhajoby v přípravném řízení omezila nebo i vyloučila, jak se dělo zejména v řízeních konaných státní prokuraturou.

Osmý oddíl první hlavy trestního řádu z roku 1950 obsahoval právní úpravu postavení poškozeného a zúčastněné osoby v trestním řízení. Cílem trestního řádu z roku 1950 bylo dle důvodové zprávy, aby nároky poškozeného vzešlé z trestného činu byly uspokojeny již v trestním řízení. I proto dával trestní řád z roku 1950 poškozenému možnost, aby „*jako osoba o trestném činu zpravidla nejlépe informovaná přispíval ke zjištění pravdy*“,⁴³² a stanovil podmínky zajištění nároků poškozeného. Jestliže panovala důvodná obava, že uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu by mohlo být mařeno, mohl prokurátor a v řízení před soudem soud zajistit movité věci obviněného, a to až do pravděpodobné výše škody. Na návrh poškozeného mohl prokurátor a v řízení před soudem soud zajistit i pohledávky obviněného (s výjimkou odměny za práci nebo o pohledávky plynoucí z národního pojištění), a přikázat dlužníku obviněného, aby místo plnění obviněnému složil předmět plnění do úschovy prokurátora nebo soudu.

⁴³² Tamtéž.

Jediné ustanovení stačilo k úpravě postavení zúčastněné osoby. Zákon stanovil, kdo je zúčastněnou osobou: ten, jehož věc mohla být nebo byla zabrána, není-li v řízení obviněným, nebo ten, komu mohlo být nebo bylo uloženo ručení za nedobytný trest peněžítý. Zúčastněná osoba se mohla vyjadřovat k věci a činit návrhy v hlavním a odvolacím líčení a ve veřejném zasedání.

Konkrétní práva poškozeného a zúčastněné osoby v průběhu řízení byla upravena na příslušných místech trestního řádu z roku 1950.

Poslední oddíl hlavy první obsahoval jednak některá ustanovení obecná (o podání, lhůtách, protokolu, doručování a nákladech trestního řízení). Podle důvodové zprávy šlo o rámcová ustanovení, jejichž podrobnější úprava byla svěřena jednacímu řádu. Dále byla v tomto oddíle ustanovení o úkonech soudu a o úkonech prokurátora mimo přípravné řízení. Šlo o výjimky ze senátního rozhodování v případech, kdy nešlo o rozhodování ve věci samé. Tehdy konal úkony předseda senátu. Zákon ale nestanovil, že i tam, kde se připouští, aby jednotlivé úkony konal předseda senátu, může je konat senát, neboť to podle důvodové zprávy zákonodárce považoval za samozřejmost, kterou nebylo nutné výslovně zdůrazňovat.

Obecná ustanovení hlavy první trestního řádu z roku 1950 byla vskutku velmi obecná. Snaha o zjednodušení trestního řádu vedla v tomto případě ve vytvoření natolik obecné právní úpravy, že např. práva obhajoby mohla být velmi snadno a účinně omezena. Také úprava postavení poškozeného a zúčastněné osoby byla lakonická, což vynikne v porovnání s mnohem podrobnější úpravou příslušnosti prokuratur a soudů. Avšak i tato úprava se velmi brzy ukázala být i ve své obecnosti nedostatečnou (srov. kapitolu 8. Trestní řád z roku 1950 – „definitivní přechodná“ právní úprava). Zjednodušení právní úpravy tak v některých případech umožnilo široký výklad zákona ze strany orgánů činných v trestním řízení, jinde však došlo k takovému zjednodušení a vytvoření natolik stručné právní úpravy, že některé úkony byly vyloučeny, přestože by jejich provedení bylo v zájmu procesní rychlosti a ekonomie (např. odnětí a přikázání věci).

7.4. Postavení prokurátora a přípravné řízení

Přípravnému řízení byla věnována hlava druhá trestního řádu z roku 1950. Kromě postupu v přípravném řízení, úkolů prokurátora a vazby byly v této hlavě upraveny v samostatných oddílech také výslechy a vazba obviněného, výslechy znalce, ohledání, vydání a odnětí věci, domovní a osobní prohlídka a otevření zásilek. Právní úprava těchto institutů se uplatnila obdobně i v řízení před soudem.

Postavení prokurátora bylo podle ustanovení trestního řádu z roku 1950 velmi silné.⁴³³ Již důvodová zpráva k osnově trestního řádu konstatuje, že vše, co předchází a následuje po řízení před soudem, a co již nevyžaduje soudní rozhodování, je svěčeno prokurátorovi.

Posílení role prokurátora v trestním řízení úzce souviselo se zrušením institutu vyšetřujícího soudce. Podle důvodové zprávy se institut vyšetřujícího soudce neosvědčil, neboť „*vyšetřující soudce málokdy vytyšil, které okolnosti bude prokurátor považovat za významné, z opatrnosti prováděl i úkony zbytečné a nakonec přece mu býval spis po skončení vyšetřování vrácen prokurátorem k doplnění, když prokurátor shledal, že bez zjištění určité okolnosti nelze podat žalobu. Protože prokurátor neznal ani svědky, ani obviněného, nemohl si z osobního dojmu učinit obraz o jejich hodnověrnosti. Zkušenost ukázala, že předpokladem úspěšného řízení před soudem je řádné provedení přípravného řízení.*“⁴³⁴ S tímto závěrem by bylo možné polemizovat např. na základě dochovaných zpráv předsedů mimořádných lidových soudů do doby před rokem 1948, kteří činnost vyšetřujících soudců vyzdvihovali. Ještě v roce 1947, kdy vznikl jeden z návrhů osnovy trestního řádu (viz kapitolu 3.2.2 Osnova trestního řádu z roku 1947), byl institut vyšetřujícího soudce považován za záruku objektivnosti řízení, kterou by zejména v řízeních o trestných činech politické povahy nemohl státní zástupce zabezpečit.

Důvodová zpráva naopak v této části jednoznačně svědčí o politickém rozhodnutí zrušit institut vyšetřujícího soudce. Do podání obžaloby vedl proto řízení prokurátor, což mu umožnilo seznámit se podrobně s věcí již během vyšetřování, poznat osoby,

⁴³³ Srov. např. ONDREJKO, J. *Funkcia prokurátora podľa nového trestného poriadku*. Právnik, 1950, s. 458.

⁴³⁴ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

kteře jsou nějakým způsobem účastny v řízení, a účelně, hospodárně a rychle rozhodnout o průběhu přípravného řízení.⁴³⁵

Právně zakotvená silná pozice prokurátora jako mezičlánku v trestním řízení měla umožnit jednak úzkou spolupráci s orgány národní bezpečnosti, ale i dalšími orgány, kterým by mohl napomáhat při vedení vyšetřování, jednak mu mělo umožnit vhodné zásahy do věci a pomoci soudu při zjišťování materiální pravdy. Slovy důvodové zprávy: „*prokurátor dbá v obvodu, pro který je ustanoven, v těsné spolupráci s orgány národní bezpečnosti, po případě s jinými veřejnými orgány o zajištění účinného boje proti všem, kteří pácháním trestných činů ruší budovatelské úsilí pracujících lidu. Na rozdíl od dřívějších státních zástupců není jen úředníkem, který se ujímá činnosti teprve okamžikem, kdy mu bezpečnostní služba dodá na stůl trestní oznámení o spáchaném trestném činu. Jako představitel státní moci na svém působišti musí být iniciátorem a středem vši pečlivé bdělosti, vždy plně informovaný o veškerém politickém a hospodářském dění; musí být vždy připraven zakročit se vši přísností proti zločinnosti, a to především proti všem protistátním piklům, proti zrádcům, povalečům, rozkradačům socialistického vlastnictví [!], proti sabotérům a ničitelům státního majetku, proti nepřátelům pracujících a těm, kdo rozvracejí lidově demokratické zřízení.*“⁴³⁶

Praxe však byla jiná, jak konstatuje např. zpráva Bayerovy komise: „*vyřazením vyšetřujícího soudce z přípravného řízení nesmírně vzrostla pravomoc a odpovědnost orgánů StB při vyšetřování protistátních tr. činů. Jejich činnost při vyšetřování byla prakticky bez jakékoliv účinné kontroly či dozoru justičních orgánů, a to i při takových opatřeních, která dle platné ústavy vyžadovala rozhodnutí soudce či prokurátora.*“⁴³⁷

Hlavním úkolem prokurátora v přípravném řízení však byla příprava podkladů pro soudní rozhodnutí o vině a trestu. Prokurátor měl buď podat obžalobu, nebo trestní stíhání zastavit nebo přerušit. V případech, kdy prokurátor nepodal obžalobu, mohl podat návrh na uložení ochranného opatření (ochranného léčení, ochranné výchovy nebo zabránění věci, srov. ustanovení § 85 až 89 trestního řádu z roku 1950). Trestní řád z roku 1950 v tomto ohledu vycházel z teze, že je žádoucí, aby přípravné řízení prováděl tentýž orgán, který má později podat obžalobu a zastupovat ji před soudem.

⁴³⁵ Tamtéž, http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_07.htm.

⁴³⁶ Tamtéž, http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

⁴³⁷ Dokumentace vzniku a příčin nezákonností v činnosti čs. prokuratury (1969). In VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol. *Československá justice v letech 1948–1953*. Díl I., s. 68.

Vlastní přípravné řízení se rozpadalo na vyhledávání a vyšetřování. Vyhledávání konaly podle ustanovení § 76 trestního řádu z roku 1950 orgány národní bezpečnosti, které mohly předvolat a vyslechnout každého, od něhož mohly očekávat informace směřující k objasnění skutečností závažných pro zjištění trestného činu. Bližší úpravu vyhledávání trestní řád z roku 1950 neobsahoval. Vyšetřování konal podle ustanovení § 77 prokurátor, avšak pouze v případech, kdy se o trestném činu dozvěděl a tato ještě nebyla dostatečně vysvětlena. Zahájení vyšetřování tak bylo vázáno pouze na tyto dvě podmínky, obligatorní vyšetřování nadále neexistovalo. Je však třeba upozornit, že splnění obou podmínek mohlo být velmi snadno zabráněno, a to právě s ohledem na výše uvedené dohody o spolupráci prokuratury a bezpečnostních orgánů (viz kapitola 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů a kapitola 6.5 Připomínkové řízení a další projednávání osnovy trestního řádu). Lze si totiž velmi snadno představit situaci, kdy se prokurátor o trestném činu přes proklamaci zmíněných dohod vůbec nedozvěděl, resp. kdy se o něm dozvěděl pouze určený prokurátor – příslušník Státní bezpečnosti. Také zamezení splnění druhé podmínky si lze velmi snadno představit: kromě situací, kdy orgány Státní bezpečnosti předkládaly perfektní spisový materiál, jehož obsah nebylo třeba před podáním obžaloby více méně upravovat, mohlo jít o případy, kdy byl prokurátor ze strany orgánů vyhledávání přesvědčen, že věc již dostatečně vysvětlena je. Tyto postupy, jak vyloučit konání vyšetřování, se uplatnily především v případech trestné činnosti politického charakteru, v nichž Státní bezpečnost neměla zájem na výrazném zásahu prokurátora do výsledků vyhledávání. Proklamovaná zásada, že přípravné řízení má konat též orgán, který pak veřejnou žalobu zastupuje v řízení před soudem, tak mohla být velmi snadno obcházena.

Pokud však bylo vyšetřování zahájeno, měl prokurátor činit vše, co bylo nutné k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení. Podle ustanovení § 78 trestního řádu z roku 1950 šlo zejména o sběr důkazů o skutečnostech důležitých pro rozhodnutí soudu, a to ve prospěch i v neprospěch obviněného (např. výslechy obviněného a svědků), péči o to, aby obviněný mohl být postaven před soud a aby nemařil trestní řízení (např. rozhodnutí o vazbě), dále šlo o zajištění výkonu trestu a ochranných opatření, k nimž by mohlo dojít, a o zajištění uspokojení nároků poškozeného vzešlých z trestného činu.

Trestní řád z roku 1950 svěřoval prokurátorovi v ustanoveních § 79 až 83 také některé další úkony přípravného řízení. Osobám, které hodlal vyslechnout jako obviněné nebo svědky, mohl prokurátor nařídit, aby se nevzdalovaly z místa, které jim určil. Byl to rovněž prokurátor, který v přípravném řízení přibíral znalce nebo konal ohledání. V případě podezření, že se v bytě nebo v jiné místnosti nacházela věc důležitá pro trestní řízení nebo že se tam skrýval obviněný, mohl prokurátor vykonat domovní prohlídku, resp. osobní prohlídku osoby podezřelé z toho, že má u sebe věc důležitou pro trestní řízení. Takovou věc bral prokurátor do úschovy a každý byl povinen mu ji na výzvu vydat, jinak mu byla odňata. V případě potřeby zjištění obsahu nedoručených telegramů, dopisů a jiných zásilek, které *pravděpodobně* (!) pocházely od obviněného nebo pro něho byly určeny, nařizoval prokurátor v případě, že byl zároveň dán některý z vazebních důvodů, jejich vydání. Prokurátor mohl také od každého úřadu a veřejného orgánu žádat vysvětlení a zprávy.

Přestože měl prokurátor při vyšetřování uvedené pravomoci a slovy zákona konal vyšetřování *zpravidla* (!) osobně, byl zároveň podle ustanovení § 84 trestního řádu z roku 1950 oprávněn nařídit orgánům povolaným k vyhledávání, aby vykonaly jednotlivé vyšetřovací úkony. Kromě toho pak mohly pověřené orgány vyhledávání vykonat i další úkony, jestliže jejich potřeba vzešla z úkonu, o jehož provedení byly výslovně požádány. To poskytovalo orgánům národní bezpečnosti poměrně široké pole působnosti v rámci původního pověření k provedení úkonů vyšetřování. Jak bylo uvedeno výše, stalo se toto pověřování orgánů vyhledávání běžnou praxí (viz kapitola 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů).

V rámci přípravného řízení rozhodoval prokurátor také o žádostech o milost. Podle ustanovení § 90 trestního řádu z roku 1950 mohl prokurátor žádost o milost sám zamítnout. V případě, že ji shledal důvodnou, postoupil ji nadřízenému prokurátorovi, který měl opět možnost žádost zamítnout. Až v opačném případě ji postupoval k posouzení ministerstvu spravedlnosti.

Důvodová zpráva proklamovala, že vyšetřování se má dít *pokud možno* (!) bez omezení svobody obviněného. Pro případy, kdy to možné nebylo, stanovil trestní řád z roku 1950 zajišťovací instituty, které bylo vůči obviněnému možné použít – tedy zatčení, zadržení a vazbu. V případě, že byl obviněný předvolán k výslechu a předvolání neuposlechl, mohl být k výslechu předveden. Pokud jde o výslech, na jeho

počátku označil podle ustanovení § 93 trestního řádu z roku 1950 prokurátor obviněnému trestný čin, ze kterého byl obviněn. Následně obviněného vyzval, aby se k obvinění podrobně vyjádřil, zejména aby souvisle vylíčil skutečnosti, které jsou předmětem obvinění, aby uvedl okolnosti, které zeslabovaly nebo vyvracely podezření vůči němu, a aby nabídl důkazy o nich. Výslech měl být veden tak, aby vznikl *pokud možno* úplný a jasný obraz skutečností závažných pro trestní řízení. Podle výslovného ustanovení trestního řádu z roku 1950 nesměl být obviněný k výpovědi nebo k doznání žádným způsobem donucován. Není třeba zdůrazňovat, že v zejména v některých případech toto ustanovení trestního řádu z roku 1950 nebylo respektováno.

K zadržení obviněného mohlo dojít podle ustanovení § 99 trestního řádu z roku 1950 pouze za předpokladu, že hrozilo nebezpečí z prodlení a že byl dán některý z vazebních důvodů. Orgány vyhledávání, které zadržení provedly, měly obviněného odevzdat prokurátorovi. Osobu přistiženou při činu pak mohl zadržet kdokoliv, bylo-li toho třeba ke zjištění totožnosti, zamezení útěku nebo k zajištění důkazů.

Naproti tomu k zatčení bylo podle ustanovení § 97 trestního řádu z roku 1950 třeba písemného příkazu k zatčení, který vydával na návrh prokurátora předseda senátu. Teorie dovodila, že prokurátorův návrh na vydání příkazu k zatčení byl pro předsedu senátu závazný, jinak by došlo k prolomení „*stěžejní zásady vyšetřování, že v přípravném řízení rozhoduje o vazbě obviněného zásadně prokurátor.*“⁴³⁸

Příkaz k zatčení měly orgány vyhledávání provádějící zatčení doručit obviněnému při zatčení; v případě, že to nebylo možné, byla k jeho doručení dána 48 hodinová lhůta. Zákon však umožňoval i zatčení bez příkazu, a to v případech, kdy byl obviněný přistižen při činu. Přistižením při činu se dle zákona rozuměly i ty situace, kdy byl obviněný ihned po činu pronásledován jako podezřelý nebo postižen za okolností, které ukazují na jeho účast na činu, zejména s věcmi, kterými byl trestný čin spáchán, nebo které z něho pocházejí. V praxi však orgány vyhledávání vykládaly přistižení při činu v případě protistátních trestných činů velmi široce již před přijetím této úpravy (srov. výše kapitolu 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů).

Zadržená i zatčená osoba musela být podle ustanovení § 100 trestního řádu z roku 1950 ihned vyslechnuta orgánem vyhledávání a nejdéle do 48 hodin předána

⁴³⁸ ROKŮSEK, F. *Nový trestní řád*. Právník, 1950, s. 330.

prokurátorovi, nebo propuštěna. O vazbě rozhodoval podle ustanovení § 101 trestního řádu z roku 1950 prokurátor ihned po předání obviněného, *pokud možno* (!) po jeho výslechu. Formulace tohoto ustanovení, že *shledá-li [prokurátor], že některý z důvodů vazby trvá, rozhodne, že se obviněný ve vazbě ponechá; jinak jej propustí na svobodu*, evokuje spíše pozdější rozhodování o dalším trvání vazby. Vzhledem k formulaci ustanovení § 104 trestního řádu z roku 1950, podle něhož rozhodoval prokurátor o dalším trvání vazby v průběhu přípravného řízení a v případě, že vazební důvody pominuly, propouštěl obviněného na svobodu, lze tvrdit, že v případě ustanovení § 101 šlo o rozhodnutí o uvalení vazby. Toto rozhodnutí však bylo zřejmě deklaratorní povahy, neboť obviněný byl ve vazbě fakticky od chvíle svého zadržení nebo zatčení. Pokračovala tak praxe známá již z doby předcházející, podle níž byla krajská velitelství národní bezpečnosti považována za úřady oprávněné naříditi zajišťovací vazbu.⁴³⁹ Tento postup se však uplatňoval pouze v případech protistátních trestných činů.

Dále mohl prokurátor vzít obviněného do vazby, aniž by předtím došlo k jeho zatčení nebo zadržení, v případě, že v průběhu výslechu vyšlo najevo, že je dán některý vazební důvod.

Vazební důvody byly v trestním řádu stanoveny čtyři. Jednak šlo o vazbu koluzní, předstížnou a útěkovou, jednak byla vazebním důvodem samotná výše trestní sazby stanovená zákonem č. 86/1950 Sb., trestním zákonem. Zatímco v prvních třech případech byla vazba fakultativní a rozhodnutí o ní příslušelo prokurátorovi, v posledním uvedeném případě musela být vazba na obviněného uvalena vždy. Tato obligatorní vazba byla stanovena, jestliže byl obviněný podezřelý z trestného činu, na který zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož dolní hranice činí nejméně deset let.

Proti rozhodnutí prokurátora o vazbě byla vždy přípustná stížnost, již zákon nepřiznával odkladný účinek. Ve vazebních věcech platila dle ustanovení § 107 trestního řádu z roku 1950 zásada urychlení řízení, podle níž byly všechny orgány činné v trestním řízení povinny působit k tomu, aby byla vazba *pokud možno* nejvíce zkrácena. Slovy důvodové zprávy je urychlení žádoucí, neboť vazba je značným, byť i zákonným omezením ústavou zaručené osobní svobody, a to v době, kdy ještě vina

⁴³⁹ GRIVNOVÁ, P. – GRIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 593.

obviněného není soudem zjištěna.⁴⁴⁰ Důvodová zpráva tak do značné míry vyjadřovala i subsidiaritu vazby jako zajišťovacího opatření, v normativním textu trestního řádu z roku 1950 se však neprojevila s výjimkou ustanovení o vazbě mladistvých.⁴⁴¹ Přesto bylo podle ustanovení § 102 možné, aby prokurátor uložil obviněnému omezení místa pobytu nebo povinnost neprodleně oznámit jeho změnu, to ale pouze v případě, kdy byl dán některý z fakultativních důvodů vazby a prokurátor se rozhodl vazbu neuvolit, resp. obviněného z vazby propustit.

V ustanovení § 296 byla zakotvena možnost, aby prokurátor v případě, že to bylo nutné k zabezpečení úspěšného provedení trestního řízení, nařídil, aby se vazba po dobu nejnutnější potřeby vykonávala u orgánu povoláného k vyhledávání. Toto ustanovení tak umožnilo časově prakticky neomezené vazební stíhání mimo vazební věznic.

Žádné lhůty pro trvání vazby nebo pro přezkum trvání vazebních důvodů nebyly dány.⁴⁴² To však nelze vzhledem k tehdejšímu standardu ochrany práv obviněného považovat za největší vadu trestního řádu 1950, pokud jde o vazbu. Mnohem větším problémem byla praxe orgánů vyhledávání, které nedodržovaly lhůtu 48 hodin pro předání obviněného prokurátorovi. Lze se setkat s tvrzením, že prokurátor rozhodoval o vazbě čistě formálně, často až dlouhou dobu po zadržení obviněného (vlastně tak legalizoval skutečný stav věci). Prokurátorovi sloužily jako podklad pro rozhodnutí formuláře, nikoliv spisy, návrh na uvalení vazby (tj. o ponechání ve vazbě) byl odůvodňován tím, že obviněný je třídním nepřitelem.⁴⁴³ Tato tvrzení je třeba omezit pouze na případy protistátní trestné činnosti, kterou vyhledávala a vyšetřování prováděla Státní bezpečnost a u níž šlo ve valné většině o trestní řízení politicky motivovaná. Nelze přitom opomenout, že ve velké většině případů protistátní trestné činnosti byli obvinění ohroženi trestními sazbami, jejichž dolní hranice činila nejméně deset let, ale i tresty doživotními nebo trestem smrti.⁴⁴⁴ To znamená, že tito obvinění museli být vzati do vazby a že prokurátor by ani po prostudování spisového materiálu

⁴⁴⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

⁴⁴¹ Srov. ustanovení § 229 trestního řádu z roku 1950.

⁴⁴² Trestní řád z roku 1873 však omezení délky vazby rovněž neobsahoval. Naopak ministerstvo národní obrany v návrzích zákonného zakotvení zajišťovací a soudní vazby stanovil maximální délku vazby navrhuvalo.

⁴⁴³ Např. GRIVNOVÁ, P. – GRIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 592.

⁴⁴⁴ Srov. ustanovení zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky, a zvláštní části zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, o velezradě, vyzvědačství nebo sabotáži.

nemohl rozhodnout o jejich propuštění na svobodu. Lze tak dospět k názoru, že orgány Státní bezpečnosti sice nezákonně prodlužovali lhůtu předání prokurátorovi a že si usnadňovali práci při předávání obviněného prokurátorovi, to však bylo dáno tím, že byl dán důvod obligatorní vazby a prokurátor nemohl na stavu věci nic změnit.

V další části trestního řádu z roku 1950 věnované přípravnému řízení byl upraven postup při výslechu svědka. Vypovídat jako svědek bylo podle ustanovení § 108 trestního řádu z roku 1950 všeobecnou občanskou povinností, neboť svědecká výpověď byla považována za jeden z nejdůležitějších prostředků k usvědčení pachatele. Splnění této povinnosti bylo vynucováno pořádkovým trestem nebo nařízením předvedení. Zákaz výslechu platil ohledně státního, hospodářského a služebního tajemství, jež by mohlo být svědeckou výpovědí vyraženo. Veřejní činitelé mohli být vyslýcháni o tom, co se dověděli při výkonu své funkce a co byli povinni uchovávat v tajnosti, jen tehdy, byli-li této povinnosti nadřazeným orgánem zproštěni. Stanoveno bylo také právo odepřít výpověď, a to pro příbuzné v pokolení přímém, osvojitele, osvojence, manžela a sourozence. Odepřít výpověď mohl také ten, kdo by výpovědí způsobil sobě nebo osobě blízké nebezpečí trestního stíhání. Podle důvodové zprávy však *„ani blízký příbuzenský poměr svědka k obviněnému, ani nebezpečí trestního stíhání samotného svědka nebo jeho blízkých příbuzných nemohou však odůvodnit odepření výpovědi tam, kde jde o trestné činy pro společnost zvláště nebezpečné, a kdy proto zájem jednotlivce musí ustoupit zájmu celku.“*⁴⁴⁵ Dále bylo možné odepřít výpověď z důvodu státem uložené nebo uznané povinnosti mlčenlivosti.

V oddíle věnovaném výslechu znalce bylo stanoveno, že prokurátor přibírá znalce, je-li třeba znaleckého posudku. Znalci měli být přibírání dva, s výjimkou případů, kdy šlo o objasnění méně důležitých skutečností nebo hrozilo nebezpečí z prodlení. Zákon dále stanovil, kdo může jako znalec v řízení vystupovat a jak má být vypracován posudek. Prokurátor nebyl posudkem vázán, podle důvodové zprávy jej měl svědomitě zhodnotit a v případě vad vyžádat od znalců vysvětlení nebo opatřit posudek nových znalců.

Obviněný byl povinen strpět úkony nutné pro zpracování znaleckého posudku (např. krevní zkoušku), ale pouze za předpokladu, že úkon nebyl spojen s ohrožením

⁴⁴⁵ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

zdraví. Ostatní osoby nemohly být k takovým úkonům nuceny, ale dle důvodové zprávy se počítalo s tím, že tyto osoby vyhoví, neboť „každý občan oddaný lidově demokratickému řádu přispěje v zájmu společnosti k úspěšnému provedení trestního řízení,⁴⁴⁶ a splní tak svoji občanskou povinnost napomáhat k dosažení účelu trestního řízení dle ustanovení § 1 trestního řádu z roku 1950.

Na ustanovení o znalcích navazovala právní úprava ohledání. Důvodová zpráva deklaruje, že trestní řád stanoví přesné podmínky a způsob provedení ohledání, protože ohledáním těla nebo vyšetřováním duševního stavu jsou mnohdy dotčena práva zaručená ústavou (zejména svoboda osobní).⁴⁴⁷ Podle ustanovení § 123 trestního řádu z roku 1950 bylo možné provést ohledání těla i proti vůli obviněného nebo jiné osoby pouze tehdy, jestliže bylo nezbytně nutné zjistit, zda jsou na těle stopy nebo následky trestného činu. K pozorování duševního stavu bylo nutné přibrat dva znalce, *pokud možno* (!) psychiatry. Prokurátor mohl nařídit, aby byl duševní stav obviněného pozorován ve veřejném ústavu. V takovém případě musel mít obviněný obhájce a šlo tak o jediný případ nutné obhajoby již v přípravném řízení.

V dalších dvou oddílech byla stručně stanovena pravidla postupu v případě vydání a odnětí věci a v případě domovní a osobní prohlídky. Věc, která mohla sloužit za důkaz v trestním řízení nebo která může být prohlášena za propadlou nebo zabranou, byl každý na vyzvání prokurátora povinen vydat, a jestliže tak neučinil, mohl prokurátor nařídit odnětí takové věci. K odnětí věci mohlo dojít i bez rozhodnutí prokurátora, a to v případě, že hrozilo nebezpečí z prodlení. Proti rozhodnutí o odnětí věci byla přípustná stížnost, již však zákon nepřiznával odkladný účinek.

Domovní a osobní prohlídka mohla být podle ustanovení § 131 trestního řádu z roku 1950 nařízena pouze po předchozím výslechu toho, u koho nebo na kom se má vykonat. Podmínka předchozího výslechu nemusela být splněna, pokud hrozilo nebezpečí z prodlení. Příkaz k prohlídce vydával prokurátor písemně a také prohlídku sám vykonával, ale mohl jejím provedením pověřit orgány vyhledávání. Zákon orgánům vyhledávání dovoľoval provést osobní nebo domovní prohlídku i bez příkazu prokurátora, jestliže hrozilo nebezpečí z prodlení. Trestní řád z roku 1950 tak

⁴⁴⁶ Tamtéž.

⁴⁴⁷ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

umožňoval suspendovat téměř všechny podmínky, které pro nařízení a konání osobní a domovní prohlídky stanovil. Přesto se důvodová zpráva odvolává na ustanovení § 2 a 5 Ústavy 9. května a tvrdí, že osobní a domovní svoboda jsou chráněny a zásah se přípouští jen v míře nejnutnější.⁴⁴⁸

Poslední dvě ustanovení části upravující přípravné řízení byla věnována otevření zásilek. Ochrana listovního tajemství zakotvená v Ústavě 9. května umožňovala zákonem stanovené výjimky. Jednou z nich byla právě možnost otevřít zásilku a zjistit informace, jejichž znalost přispěla k dosažení účelu trestního řízení. Zásilku mohl otevřít prokurátor. Následně se zásilka předávala adresátovi, případně se vracela odesílateli. V případě obavy, že by odevzdání zásilky mělo škodlivý vliv na trestní řízení, měla být zásilka uložena u prokurátora a její obsah oznámen adresátovi pouze v případě, že to bylo vhodné. Hrozilo-li nebezpečí z prodlení, byla stanovena výjimka z jinak obecného pravidla, že zadržení zásilky může nařídít pouze prokurátor. Zadržení zásilky mohl nařídít i orgán vyhledávání a prokurátorovo nařízení mělo být podniku provádějícímu přepravu dodáno do tří pracovních dní.

V části důvodové zprávy věnované přípravnému řízení se lze setkat s tvrzením, že celou úpravou přípravného řízení sleduje osnova podstatné urychlení chodu trestního řízení. Důvodová zpráva rovněž velmi akcentuje posílení postavení prokurátora, když tvrdí, že není jen úředníkem, který koná až na základě trestního oznámení bezpečnostních orgánů.⁴⁴⁹ Při bližším studiu zákonných ustanovení však toto tvrzení neobstojí. Prokurátor měl sice vykonávat podle trestního řádu z roku 1950 mnoho úkonů, avšak u velkého množství z nich mohl pověřit jejich výkonem orgány vyhledávání. V případě, že hrozilo nebezpečí z prodlení, mohly orgány vyhledávání dokonce konat samy a příkaz či rozhodnutí prokurátora si vyžádat dodatečně. Otvíral se tak velký prostor pro přenos kompetence z prokurátora na orgány národní bezpečnosti. A byla to právě Státní bezpečnost, která těchto ustanovení často využívala. Kromě nebezpečí z prodlení, umožňoval trestní řád z roku 1950 výjimky i v dalších případech. Zákonná ustanovení byla formulována tak, že dispozice nastávala nikoliv po splnění podmínky dané hypotézou, ale i v případě, kdy tato podmínka splněna nebyla (srov. časté užívání formulace „pokud možno“). Tyto výjimky ale jednoznačně plnily svoji roli, tj. napomáhaly zjednodušení a urychlení přípravného řízení.

⁴⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁴⁹ Tamtéž.

7.5. Řízení před soudem

Právní úprava řízení před soudem v první instanci byla obsahem hlavy třetí trestního řádu z roku 1950. Podle důvodové zprávy vycházela osnova z úpravy zavedené zákonem č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, a „*jen prohlubuje a důsledněji provádí změny uskutečněné již tímto zákonem.*“⁴⁵⁰

Přestože bylo významně posíleno přípravné řízení, bylo i nadále hlavní líčení považováno za vrchol celého trestního procesu, v němž měl soud rozhodnout „*o tom, zda a jakým činem obviněný porušil zákony lidově demokratické republiky.*“⁴⁵¹ Soud měl rovněž zjistit všechny okolnosti případu, zhodnotit provedené důkazy (zejm. svědecké výpovědi) a rozhodnout o vině a trestu, resp. ochranném opatření. Neméně důležitou úlohou soudu bylo při hlavním líčení odhalovat nepřátele lidu a jiné rušitele jeho budovatelského úsilí, veřejně pranýřovat zavržitelnost jejich skutků, ukazovat na způsob provedení činu a vychovávat tak občany k bdělosti a k plnění občanských povinností.⁴⁵²

Za velmi podstatnou byla považována příprava hlavního líčení, která počínala hned po podání obžaloby, jejíž doručení obviněnému nařizoval předseda senátu. Téměř veškeré rozhodování při přípravě hlavního líčení bylo svěřeno předsedovi senátu, a to s odůvodněním, že senátní rozhodování bylo těžkopádné a že není třeba, aby byli pro tyto úkony soudcové z lidu vytrhováni z práce.⁴⁵³

Obžaloba se doručovala zároveň s výzvou k označení důkazů, které chtěl obviněný provést při hlavním líčení, a s předvoláním k hlavnímu líčení. Předseda senátu měl zároveň zařídit vše, co bylo třeba k zajištění úspěšného provedení hlavního líčení, zejm. provést důkazy, které by při hlavním líčení nemohly být provedeny. V případě, že byl obviněný ve vazbě, a fakultativně i v případě, že ve vazbě nebyl, vyslechl jej předseda senátu ohledně jeho případných návrhů. Povinností předsedy senátu bylo také ve složitějších případech, které mohly být projednávány delší dobu, zajistit přítomnost jednoho nebo i více náhradních soudců u hlavního líčení.

⁴⁵⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

⁴⁵¹ Tamtéž.

⁴⁵² Tamtéž.

⁴⁵³ Tamtéž.

Hlavní líčení se podle ustanovení § 140 trestního řádu z roku 1950 nařizovalo tak, aby obviněný měl nejméně tři dny k přípravě (tato lhůta měla být zachována i v případě dodatečného rozšíření obžaloby o nový skutek). Obviněný byl k hlavnímu líčení předvoláván s upozorněním, že se hlavní líčení může konat i v jeho nepřítomnosti. Konat hlavní líčení v nepřítomnosti obviněného vylučoval trestní řád z roku 1950 pouze v následujících případech: obviněný ještě nebyl o trestném činu, který mu obžaloba kladla za vinu vyslechnut (v podstatě šlo o případy, kdy nebylo správně provedeno přípravné řízení, resp. byly široce využívány výjimky dané zákonnou formulací „*pokud možno* po výslechu“, resp. „*pokud možno* vyslechné“), dále v případě, kdy nebyly obviněnému řádně doručeny ani obžaloba ani předvolání k hlavnímu líčení, a třetím případem bylo obvinění z trestného činu, na který trestní zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož horní hranice převyšovala pět let. Další výjimku, upravenou však v ustanovení § 234 trestního řádu z roku 1950, představovalo řízení proti mladistvému.

Dále předvolával předseda senátu podle ustanovení § 140 trestního řádu z roku 1950 k hlavnímu líčení osoby, jejichž přítomnost byla nezbytná. Další osoby, např. zúčastněné osoby, poškozené, obhájce a případně i zákonného zástupce obviněného o konání hlavního líčení pouze vyrozumíval. Poškozeného zároveň upozorňoval na skutečnost, že v případě, že se nedostaví k hlavnímu líčení, rozhodne soud o jeho návrzích, které jsou obsaženy ve spise nebo které soudu dojdou dříve, než se odebere k závěrečné poradě.

Ještě před zahájením hlavního líčení měl předseda senátu možnost řízení v neveřejném zasedání přerušit, zastavit nebo postoupit, nastaly-li pro takové rozhodnutí zákonné podmínky.

V ustanovení § 143 trestního řádu z roku 1950 proklamoval zákonodárce veřejnost hlavního líčení. Zásada veřejnosti a ústnosti hlavního líčení měla zaručit objektivitu rozhodování a možnost demokratické kontroly a napomáhat splnění výchovného úkolu trestního řízení.⁴⁵⁴ Ustanovení § 143 však zároveň stanovilo i podmínky vyloučení veřejnosti. Tyto podmínky byly formulovány poměrně široce, patřily sem ohrožení státního, hospodářského nebo služebního tajemství, klidného průběhu jednání nebo mravnosti (blíže viz kapitolu 7.2.2 Pozitivně-právní zakotvení zásad trestního řízení).

⁴⁵⁴ Tamtéž.

Usnesení o vyloučení veřejnosti muselo být vždy veřejně vyhlášeno a z důležitých důvodů mohl soud dovolit přítomnost jednotlivých osob. Obviněný si rovněž mohl v případě vyloučení veřejnosti zvolit dva důvěrníky, kteří mohli být hlavnímu líčení přítomni (v případě více obviněných nesmělo jít o více než šest osob). Pokud byla veřejnost vyloučena kvůli ohrožení státního, hospodářského nebo služebního tajemství, mohl vůči osobám důvěrníků uplatnit soud i prokurátor námitky. Slovy zákona mohl být důvěrníkem pouze ten, proti němuž soud ani prokurátor neuplatnili námitky. Postup nebo forma rozhodnutí o tom, kdo může, resp. nemůže být v takovém případě důvěrníkem, nebyly stanoveny.

Hlavní líčení se mělo podle ustanovení § 145 trestního řádu z roku 1950 odehrávat zásadně za stálé přítomnosti všech členů senátu, prokurátora a zapisovatele. Pro hlavní líčení byly také stanoveny případy nutné obhajoby. Zvolena byla formulace dvou důvodů, která na jedné straně neponechávala soudu žádnou možnost úvahy (což je v případě nutné obhajoby jistě žádoucí), na druhé straně nechávala rozhodnutí o povinnosti mít obhájce výlučně na soudu. *In concreto* musel mít obviněný obhájce v případě, že byl obviněn z trestného činu, na který trestní zákon stanovil trest smrti, trest odnětí svobody na doživotí nebo trest dočasného odnětí svobody, jehož horní hranice převyšovala pět let (srov. výše nemožnost konat hlavní líčení v nepřítomnosti obviněného), ale také v případech, kdy to soud uznal za nutné, zejm. pokud měl pochybnosti, že obviněný je způsobilý se sám hájit.

Hlavní líčení řídil předseda senátu, který zároveň dbal o zachovávání pořádku v jednací síni. Zákon mu umožňoval zakázat z výchovných důvodů vstup nezletilým osobám a vykázat osoby, které by rušily pořádek, a to včetně obviněného. Hlavní líčení se po nezbytných formálních úkonech zahajovalo přednesením žaloby, kterou mohl prokurátor podle ustanovení § 149 trestního řádu z roku 1950 až do chvíle, než se senát odebral k závěrečné poradě, rozšířit o nový skutek nebo ji jinak změnit. Následovalo průvodní řízení, během něhož byl vyslechnut obviněný a provedeny další důkazy. Vyslýcháným osobám mohl prokurátor, obviněný, poškozený, zúčastněná osoba, ale i obhájci a zplnomocněnci klást otázky, předseda senátu měl však právo nepřipustit takové otázky, které by nepřispívaly objasnění věci. Písemnosti musely být při hlavním líčení přečteny, ovšem souhlasil-li prokurátor a obviněný, mohl být podle ustanovení § 153 trestního řádu z roku 1950 sdělen podstatný obsah toho, co by se mělo číst.

Trestní řád z roku 1950 upravoval také postup při výslechu více obviněných, stanovil právo obviněného vyjádřit se ke každému jednotlivému důkazu i radit se se svým obhájcem (s výjimkou již položené otázky). Dosud nevyslechnutí svědci se podle ustanovení § 156 trestního řádu z roku 1950 nesměli účastnit provádění důkazů. Hrozilo-li, že by v přítomnosti obviněného nemluvili svědci pravdu, mohl předseda senátu nařídit obviněnému, aby se vzdálil z jednací síně. Obviněný měl po svém návratu a sdělení obsahu jednání právo se k němu vyjádřit. V případě konání hlavního líčení v nepřítomnosti obviněného – s výjimkou situací, kdy byl obviněný vykázán z jednací síně, bez souhlasu předsedy senátu se jednací síně vzdálil, nebo byli odděleně vyslýcháni spoluobvinění – se četl protokol o dřívější výpovědi obviněného a jeho návrhy obsažené ve spise.

Čtení protokolu o výslechu svědka umožňovalo ustanovení § 157 trestního řádu z roku 1950 pouze za předpokladu, že s tím souhlasil prokurátor i obviněný, že svědek bez oprávnění odpíral výpověď nebo že zemřel, stal se duševně chorým, jeho pobyt nebyl znám apod. Protokol o výslechu znalce bylo možné číst, pokud s tím souhlasil prokurátor i obviněný, nebo pokud by přítomnost znalce byla spojena s nepřiměřenými náklady nebo obtížemi.

Na konci hlavního líčení vyzýval předseda senátu poškozeného a zúčastněnou osobu, aby učinili návrhy. Po té přednesli své závěrečné řeči prokurátor, obhájce a obviněný. V případě, že se pak ujal slova znovu prokurátor, příslušelo obhájci i obviněnému právo posledního slova. Podle ustanovení § 158 trestního řádu z roku 1950 zhodnotil prokurátor ve své závěrečné řeči výsledky hlavního líčení, zejm. nebezpečnost trestného činu pro společnost a možnost nápravy obviněného, nesměl však navrhnout konkrétní výměru trestu. Po závěrečných řečech se soud odebral k závěrečné poradě. Rozhodnutí a jeho podstatné důvody vylašoval vždy předseda senátu.

Hlavní líčení bylo tedy kromě zásady veřejnosti ovládáno také zásadou ústnosti. Výjimky byly připuštěny u obou zásad, v případě zásady ústnosti podle důvodové zprávy jen tam, kde to neohrožovalo „*ani zájmy žaloby, ani zájmy obviněného, nebo tam, kde důkaz dříve provedený by nemohl být buď vůbec, nebo jen s velkými obtížemi opakován.*“⁴⁵⁵

⁴⁵⁵ Tamtéž.

Hlavní líčení končilo zpravidla vyhlášením rozsudku. V ustanovení § 160 byla zakotvena zásada obžalovací, podle níž mohl soud rozhodnout jen o skutku, který byl předmětem obžaloby, nebyl však vázán jeho právní kvalifikací uvedenou v obžalobě. Zároveň mohl soud přihlížet pouze k důkazům, které byly provedeny při hlavním líčení. Nemohl tedy přihlížet k těm důkazům, které byly podle § 138 trestního řádu z roku 1950 provedeny v rámci zajištění úspěšného provedení hlavního líčení předsedou senátu mimo hlavní líčení (viz výše). Lze proto hovořit o vnitřním rozporu uvedených ustanovení trestního řádu, protože předseda senátu sice mohl za daných podmínek provádět důkazy mimo hlavní líčení, ale zároveň mu trestní řád neumožňoval k nim při rozhodování přihlížet.

Důvodová zpráva k rozsudku uvádí, že soud zjistí, „*zda se obviněný provinil proti zákonům lidově demokratické republiky a odsoudí obviněného jen tehdy, když ho výsledky hlavního líčení plně usvědčují.*“⁴⁵⁶ Soud byl povinen zprostit obviněného obžaloby, jestliže žalovaný skutek nebyl trestným činem, jestliže bylo prokázáno, že skutek nespáchal obviněný, resp. jestliže nebylo prokázáno, že jej obviněný spáchal, dále jestliže zanikla trestnost skutku a jestliže obviněný nebyl trestně odpovědný. Soud mohl podle ustanovení § 163 trestního řádu z roku 1950 i v případě zproštění viny uložit ochranné opatření, a to i bez návrhu prokurátora. Soud také rozhodoval o nároku poškozeného, případně jej odkazoval na řízení ve věcech občanskoprávních. Náležitosti rozsudku byly stanoveny v hlavně první trestního řádu⁴⁵⁷ (blíže viz kapitolu 7.3 Obecná ustanovení trestního řádu z roku 1950).

Hlavní líčení nemuselo být ukončeno pouze vyhlášením rozsudku – trestní řád z roku 1950 umožňoval i jiná rozhodnutí, jako např. přerušení a zastavení trestního stíhání nebo postoupení věci. Konání hlavního líčení mohlo být též odročeno, což představovalo výjimku ze zásady, že hlavní líčení se má skončit v jediném zasedání. Proto byly obligatorní důvody odročení taxativně vymezeny v ustanovení § 170 odst. 1 trestního řádu z roku 1950. Šlo o situaci, kdy soud shledal, že skutek, který byl předmětem žaloby, patřil k rozhodování senátu o větším počtu členů nebo jinak složenému, dále v případě nutné obhajoby, kdy však obviněný obhájce neměl, a v případě, že obviněný požádal o odročení kvůli zkrácení doby k přípravě na hlavní líčení nebo kvůli rozšíření žaloby o další skutek. Fakultativně mohl soud hlavní líčení

⁴⁵⁶ Tamtéž.

⁴⁵⁷ Srov. ustanovení § 26 a 27 trestního řádu z roku 1950.

odročít z jiných důležitých důvodů, mezi které trestní řád z roku 1950 počítal především to, že se nedostavila osoba, jejíž osobní účast byla nutná, nebo že se objevila potřeba provést důkazy, které nebylo možné ihned provést. Pokračovalo-li se v odročeném hlavním líčení, přednesl předseda senátu podstatný obsah dosavadního jednání. Jestliže uplynula delší doba, nebo toho bylo třeba z jiných důvodů, konalo se hlavní líčení celé znovu.

Soud mohl podle ustanovení § 165 trestního řádu z roku 1950 soud přerušit trestní stíhání, pokud nebylo možné obviněného postavit před soud nebo nebyl-li obviněný pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání trestného činu, schopen chápat smysl trestního stíhání. Proti tomuto rozhodnutí, které mohlo být přijato i v neveřejném zasedání, měl prokurátor možnost podat stížnost, již zákon nepřiznával odkladný účinek. Jestliže důvody přerušování trestního stíhání pominuly, soud v něm pokračoval.

Dále mohl soud podle ustanovení § 166 trestního řádu z roku 1950 rozhodnout o zastavení trestního stíhání. Důvody zastavení trestního stíhání byly stanoveny taxativně: jestliže vzal prokurátor žalobu zpět, jestliže nebylo obviněného možné stíhat (zejm. kvůli rozhodnutí prezidenta o abolici) a jestliže obviněný zemřel.

Poslední možností skončení hlavního líčení bez vyhlášení rozsudku bylo postoupení věci podle ustanovení § 167 trestního řádu z roku 1950. Okresní soud obligatorně postupoval věc státní prokuratuře, jestliže zjistil, že je dána příslušnost státní prokuratury, nebo jestliže byl o postoupení státní prokuraturou s odkazem na její příslušnost požádán. Věc se pak vracela do stadia vyšetřování. Obdobná byla situace, jestliže vyšlo během hlavního líčení najevo, že obviněný podléhal vojenské soudní pravomoci.

Právní úprava hlavního líčení byla stručnější než právní úprava přípravného řízení. To však bylo dáno do značné míry tím, že způsob provádění důkazů byl stanoven právě v hlavě věnované přípravnému řízení a předpisy upravující hlavní líčení na ni odkazovaly. Hlava třetí představuje jednoduchou, čistě procesní úpravu bez nadbytečných výjimek, které byly charakteristické pro přípravné řízení. Důvody lze spatřovat jednak ve skutečnosti, že hlavní líčení bylo ovládáno zásadou veřejnosti a ústnosti, jednak ve skutečnosti, že hlavní důraz byl kladen na přípravné řízení. Samotné řízení před soudem se do značné míry stalo jen třešinkou na dortu v podobě

uložení trestu, neboť veškeré úkony podstatné pro posouzení viny obviněného byly provedeny ve stadiu vyšetřování a na základě pověření někdy již ve stadiu vyhledávání.

7.6. Opravné prostředky

Trestní řád z roku 1950 rozlišoval řádný opravný prostředek (odvolání upravené v hlavě čtvrté zákona) a mimořádný opravný prostředek (stížnost pro porušení zákona a obnovu řízení upravenou v hlavě šesté zákona⁴⁵⁸), čímž poskytoval možnost zvrátit jak nepravomocný, tak pravomocný rozsudek. Proti usnesení bylo možné podat jako řádný opravný prostředek stížnost.⁴⁵⁹

Hlavní zásadou odvolacího řízení bylo slovy důvodové zprávy „*umožnit všestranné přezkoumání rozsudku a zaručit tak v duchu socialistické zákonitosti co nejbezpečněji správné rozhodnutí.*“⁴⁶⁰ Trestní řád se v hlavě čtvrté vycházel ze zásad zákona o zlidovění soudnictví s tím, že odvolací řízení bylo dále zjednodušeno, zbaveno přebytečných formalit.

Cílem právní úpravy odvolání bylo, aby soud rozhodl ve věci samé ve veřejném odvolacím líčení. Během odvolacího líčení docházelo v podstatě k opakování hlavního líčení a přezkumu rozsudku i po skutkové stránce. Podle důvodové zprávy měla tato úprava urychlit celé řízení oproti odvolacímu řízení podle trestního řádu z roku 1873.

Ustanovení § 172 trestního řádu z roku 1950 stanovilo, že odvoláním je možné napadnout pouze rozsudek státního soudu nebo okresního soudu. Okresní soudy byly příslušné rozhodovat v první instanci o všech trestných činech s výjimkou těch, o nichž rozhodoval státní soud. Odvolání proti rozsudku krajského soudu, který v první instanci nerozhodoval, proto nebylo možné. Odvolání rovněž nebylo podle ustanovení § 252 trestního řádu z roku 1950 možné podat proti rozsudku ve státném řízení a v polním řízení.⁴⁶¹

⁴⁵⁸ Poněkud neorganicky bylo v hlavě páté trestního řádu z roku 1950 upraveno veřejné a neveřejné zasedání.

⁴⁵⁹ Postup při podání stížnosti a rozhodnutí o ní byl upraven v hlavě první trestního řádu z roku 1950 (srov. ustanovení § 31 až 38).

⁴⁶⁰ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

⁴⁶¹ Zde vyloučení možnost podat opravný prostředek záviselo na rozhodnutí hlavního velitele, které soudy a prokuratury se nacházejí v prostoru válečných operací (srov. ustanovení § 261 trestního řádu z roku 1950).

Odvolání bylo nutné podat do tří dnů od oznámení rozsudku. V případě, že prokurátor nebo obviněný požádali o doručení stejnopisu rozsudku, běžela tato lhůta až od jeho doručení. Prokurátor mohl odporovat odsuzujícímu i zprošťujícímu rozsudku, tedy mohl odvolání podat ve prospěch i neprospěch obviněného. Kromě prokurátora byli oprávněni podat odvolání obviněný a zúčastněná osoba pro nesprávnost výroku, který se ho přímo dotýkal, a poškozený pro nesprávnost výroku o jeho nároku. Proti zprošťujícímu rozsudku se mohl odvolat prokurátor, obviněný a zúčastněná osoba. Odvolání bylo možné se vzdát nebo jej vzít zpět, a to pouze do doby, než se odvolací soud odebral k poradě.

Trestní řád z roku 1950 upravoval v ustanoveních § 177 až 199 postup při podání a projednávání odvolání. Stejnopis odvolání se doručoval prokurátorovi a všem osobám, které mohly být rozhodnutím odvolacího soudu dotčeny, a následně se předkládal odvolacímu soudu. Tím byl v krajský soud a v případech projednávaných před stáním soudem nejvyšší soud.

Proklamovaným záměrem zákonodárce byla co možná nejširší možnost přezkumu nepravomocného rozsudku. Odvolací soud přezkoumával správnost všech výroků rozsudku, proti nimž mohl odvolatel odvolání podat, a to i když odvolatel odvolání blíže neodůvodnil nebo je omezil na určitý výrok. Zároveň sám odvolací soud pečoval o to, aby byly odstraněny vady řízení, které mohly způsobit nesprávnost těchto výroků. Důvodová zpráva v tom spatřovala záruku „*všestranného přezkoumání rozsudku, nezávislého na obsahu odvolání a na tom, zda odvolatel dovede svou nespokojenost s rozsudkem správně vyjádřit a odůvodnit.*“⁴⁶²

Odvolací soud mohl přihlížet jen k důkazům provedeným v odvolacím líčení a od původních skutkových zjištění se mohl odchýlit pouze v případě, že znovu provedl důkazy provedené v hlavním líčení nebo že provedl důkazy nové.

Změnit rozsudek v neprospěch obviněného bylo možné pouze na základě odvolání prokurátora podaného v neprospěch obviněného (srov. kapitulu 6.3.1 Projednávání zásad trestního řádu v politické komisi). Zároveň byla zachována zásada *beneficia cohaesionis* ve prospěch spoluobviněných, kterým svědčil tentýž důvod jako obviněnému, který odvolání podal.

⁴⁶² Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

Odvolací soud mohl ještě před nařízením odvolacího líčení rozhodnout v neveřejném zasedání. V tomto případě mohl odvolání zamítnout, přerušit nebo zastavit trestní stíhání nebo zrušit rozsudek a věc vrátit buď prokurátorovi, nebo soudu první instance s tím, že je třeba opakovat hlavní líčení. Zamítnout odvolání bylo možné, pouze pokud bylo podáno opožděně, neoprávněnou osobou nebo osobou, která se odvolání vzdala nebo je vzala zpět. Soud přerušoval trestní stíhání, pokud obviněný nebyl pro duševní poruchu, která nastala až po spáchání trestného činu, schopen chápat smysl trestního řízení, a zastavoval je, pokud prezident republiky nařídil, aby se v řízení nepokračovalo, a pokud obviněný zemřel. Soud mohl učinit v neveřejném zasedání i další rozhodnutí, která byla specifikována v ustanovení § 184 trestního řádu z roku 1950. Takto mohl rozhodnout o odvolání obviněného proti zprošťujícímu rozsudku, odvolání proti výroku o nárocích poškozeného a proti výroku, který se přímo dotýkal zúčastněné osoby.

V ostatních případech rozhodoval odvolací soud v odvolacím líčení, jehož průběh se přiměřeně řídil ustanoveními upravujícími průběh hlavního líčení. Ještě před zahájením odvolacího líčení měl předseda senátu zajistit vše, co bylo třeba k úspěšnému provedení hlavního líčení, např. provést důkazy, které by později nebylo možné provést, předvolat osoby, jejichž účast byla nutná, a vyrozumět osoby ostatní. Obviněný měl mít k přípravě na odvolací líčení k dispozici třídní lhůtu.

Na počátku odvolacího líčení četl některý ze členů senátu rozsudek soudu prvního stupně a podal zprávu o stavu věci. K tomu se vyjádřili prokurátor a osoby, které mohly být rozhodnutím odvolacího soudu dotčeny. Následně byly prováděny důkazy, a to podle pravidel stanovených pro provádění důkazů před soudem prvního stupně. Odvolací líčení končilo závěrečnými řečmi, obhájce a obviněný měli právo posledního slova.

Po odvolacím líčení mohl soud učinit některé z rozhodnutí, která bylo možné přijmout i v neveřejném zasedání (tj. zamítnout odvolání zastavit, nebo přerušit trestní stíhání, nebo vrátit věc prokurátorovi nebo soudu prvního stupně), dále mohl zamítnout odvolání pro neodůvodněnost nebo ve věci rozhodnout sám rozsudkem. Odvolací soud měl také možnost odvolací líčení podle ustanovení § 198 trestního řádu z roku 1950 odročit. Proti rozhodnutí odvolacího soudu nebyl přípustný opravný prostředek.

Pravomocné rozhodnutí soudu bylo možné změnit na základě stížnosti pro porušení zákona a obnovy řízení. Důvodová zpráva k tomu uvádí, že „i pravomocné rozhodnutí může být nesprávné a trestní řád musí proto umožnit nápravu, objeví-li se, že rozhodnutím byla porušena socialistická zákonnost.“⁴⁶³

Generální prokurátor jako „strážce socialistické zákonnosti“ mohl podat stížnost pro porušení zákona. Tato stížnost generálního prokurátora mohla směřovat proti kterémukoli rozhodnutí prokurátora nebo trestního soudu, byl-li jím porušen zákon, a to s výjimkou rozhodnutí nejvyššího soudu. O stížnosti pro porušení zákona rozhodoval nejvyšší soud ve veřejném zasedání. Pokud nejvyšší soud shledal, že stížnost byla důvodná, vyslovil rozsudkem, že napadeným rozhodnutím byl porušen zákon, a toto rozhodnutí zrušil a rozhodl sám ve věci, nařídil prokurátorovi nebo soudu, aby věc znovu projednal a rozhodl (ti pak byli vázáni jeho právním názorem). Jiná situace však nastala, pokud generální prokurátor podal stížnost pro porušení zákona až po uplynutí více než šesti měsíců od právní moci rozhodnutí a zákon byl porušen ve prospěch obviněného. V tomto případě nejvyšší soud pouze konstatoval, že byl porušen zákon ve prospěch obviněného. Úprava rozhodování o stížnosti pro porušení zákona tak vycházela z právní úpravy zavedené již zákonem o zlidovění soudnictví.

Pokud bylo rozhodnutí soudu správné a teprve později se objevily nové skutečnosti, které zásadním způsobem měnily zjištěný skutkový stav, bylo možné se změny pravomocného rozhodnutí domáhat prostřednictvím obnovy. Obnovou bylo možné „opravit jak rozsudky, kde nové skutečnosti nebo důkazy budou mít vliv na posouzení otázky, o jaký trestný čin ve skutečnosti jde či zda vůbec jde o trestný čin, tak i rozsudku, kde se má změnit jen výměra trestu.“⁴⁶⁴ Podmínky obnovy byly stanoveny stejně, ať šlo o obnovu ve prospěch nebo v neprospěch obviněného. Podle ustanovení § 220 odst. 2 trestního řádu z roku 1950 mohla být obnova povolena, pokud vyšly najevo skutečnosti nebo důkazy soudu dříve neznámé, které mohly odůvodňovat jiné rozhodnutí o vině nebo trestu, nebo pokud vyšlo najevo, že se prokurátor nebo soudce v původním řízení dopustil trestného porušení úřední povinnosti, které mohlo mít vliv na rozhodnutí. Trestní stíhání v neprospěch obviněného bylo možné obnovit, pouze pokud trestnost jeho činu nezanikla.

⁴⁶³ Tamtéž.

⁴⁶⁴ Tamtéž.

Návrh na obnovu v neprospěch obviněného mohl podle ustanovení § 221 trestního řádu z roku 1950 podat pouze prokurátor. Naopak ve prospěch obviněného jej mohly podat i osoby, které mohly v jeho prospěch podat odvolání, a to i po smrti obviněného. O návrhu na obnovu rozhodoval soud, který ve věci rozhodoval v první instanci s tím, že státní soud si mohl toto rozhodnutí atrahovat na základě návrhu státního prokurátora. Soud o povolení obnovy rozhodoval ve veřejném zasedání, zamítnout ji mohl i v neveřejném zasedání. I v případě obnovy platilo podle ustanovení § 223 odst. 2 trestního řádu z roku 1950 *beneficium cohasessionis*. Rozhodnutí o povolení obnovy řízení s sebou neslo i nutnost rozhodnout o odkladu výkonu trestu (včetně trestu smrti) a o vazbě obviněného.

Po povolení obnovy mohl vzít prokurátor žalobu zpět a věc se vracela do stadia vyšetřování. Pokud se tak nestalo, konalo se hlavní líčení na podkladě původní žaloby. Pokud se oprávněné osoby vzdaly práva podat stížnost, proti usnesení o povolení obnovy, mohlo se hlavní líčení konat okamžitě po vyhlášení usnesení o povolení obnovy. V obnoveném řízení nemohl být obviněnému uložen přísnější trest, jestliže byla obnova povolena ve prospěch obviněného.

7.7. Zvláštní způsoby řízení a výkon rozhodnutí

Hlava sedmá a osmá trestního řádu z roku 1950 upravovaly zvláštní způsoby řízení a výkon rozhodnutí. Mezi zvláštní způsoby řízení zákon řadil řízení proti mladistvým, řízení proti uprchlému, řízení o vydávání do ciziny, řízení za stanného práva a polní řízení. Obecně podle ustanovení § 226 trestního řádu z roku 1950 platilo, že pokud z jednotlivých ustanovení o zvláštních způsobech řízení nevyplývá něco jiného, užije se též ostatních ustanovení trestního řádu.

Podrobně bylo upraveno především řízení proti mladistvým, jehož právní úprava nahradila samostatný zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží. Principy a postupy stanovené tímto zákonem byly většinou zachovány i v trestním řádu z roku 1950, a to s přihlédnutím ke zvláštní péči o mládež, kterou zaručovalo ustanovení § 11 Ústavy 9. května. Smyslem řízení bylo podle důvodové zprávy působit k tomu, „*aby byl*

*mladistvý vychováván a uchráněn před škodlivými vlivy, které by mu z trestního řízení mohly hrozit.*⁴⁶⁵

Řízení se proto mělo konat v obvodu bydliště obviněného a společné řízení s nezletilým přicházelo v úvahu, pouze pokud pro to byly dány důležité důvody. O trestním stíhání mladistvého měl být vždy informován orgán veřejné péče o mládež a vazba byla přípustná pouze tehdy, jestliže jejího účelu nemohlo být dosaženo jinak. Byl-li dán důvod pro upuštění od potrestání, mohl prokurátor zastavit trestní stíhání. Mladistvý musel mít v přípravném řízení obhájce, byl-li stíhán vazebně, jinak jen když to uznal prokurátor za nutné. V hlavním a odvolacím líčení musel být zastoupen obhájcem vždy. Soud mohl projednávat v nepřítomnosti mladistvého ty části líčení, které by mohly na něho působit nepříznivě, a mohl vyloučit veřejnost kromě případů stanovených v první hlavě trestního řádu z roku 1950 také tehdy, jestliže to bylo ve prospěch mladistvého.

Zákonnému zástupci mladistvého a orgánu veřejné péče o mládež přiznával zákon v hlavním a odvolacím líčení některá důležitá práva (např. právo podávat opravné prostředky), díky nimž byly chráněny zájmy mladistvého, a byly náležitě vyšetřeny osobní poměry mladistvého a všechny okolnosti, z nichž pramenilo spáchání trestného činu. Trestní řád z roku 1950 upravoval také rozhodování soudu o ochranné výchově.

Řízení proti uprchlému se mohlo konat, jestliže se obviněný vyhýbal trestnímu stíhání pobytem v cizině nebo ukrýváním, a to o všech činech trestných podle zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona, což bylo podstatné rozšíření oproti dosavadní právní úpravě, která vedení tohoto řízení umožňovala pouze v případě trestního stíhání za činy podle zákona č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky. Konání řízení proti uprchlému navrhoval prokurátor, pokud byl „*na souzení uprchlého důležitý obecný zájem*“⁴⁶⁶. Řízení proti uprchlému bylo upraveno velmi obecně, trestní řád z roku 1950 především stanovil, že jde o případ nutné obhajoby s tím, že obhájce má v tomto řízení stejná práva jako obviněný. Nepsaným důsledkem řízení proti uprchlému byla skutečnost, že na odsouzeném bylo možné vykonat jen takový trest, jehož povaha to připouští (tj. např. propadnutí jmění, propadnutí věci nebo uveřejnění rozsudku).

Velmi stručná byla rovněž úprava řízení o vydávání do ciziny, což byla oproti trestnímu řádu z roku 1873 novinka. Toto řízení spočívalo v zahájení předběžného

⁴⁶⁵ Tamtéž.

⁴⁶⁶ Tamtéž.

šetření, jestliže byla ministerstvu spravedlnosti doručena žádost cizího státu o vydání obviněného. Toto šetření, jehož účelem bylo zjistit, zda jsou dány podmínky pro vydání, vedl okresní prokurátor. Řízení o vydání do ciziny bylo případem nutné obhajoby. Věci se zabýval v neveřejném zasedání okresní soud, který se usnesl, zda je vydání přípustné, a následně věc předal krajskému soudu. Krajský soud rozhodl o přípustnosti vydání a věc postoupil ministerstvu spravedlnosti, které mohlo ještě žádat přezkum u nejvyššího soudu. Vydání povoloval ministr spravedlnosti a vykonával je okresní prokurátor.

Další dva oddíly upravovaly stanné a polní řízení. Podle důvodové zprávy měla úprava stanného řízení sloužit jen pro zcela výjimečné případy, kdy by se závažné trestné činy začaly rozmáhat tak nebezpečným způsobem, že by na jejich potření nestačilo normální trestní řízení a bylo by třeba ráznějšího a rychlejšího řízení.⁴⁶⁷ Naproti tomu úprava polního řízení zahrnovala především odchylky od řádného řízení před vojenskými prokurátory a vojenskými soudy.

V hlavě osmé byl upraven výkon rozhodnutí. Kromě výkonu rozsudku šlo i o úpravu výkonu jiných rozhodnutí soudu a prokurátora a dále zajištění výkonu některých rozhodnutí. Rozhodnutí bylo podle ustanovení § 266 trestního řádu z roku 1950 vykonatelné, jestliže proti němu nebyl přípustný opravný prostředek nebo jestliže zákon proti němu sice opravný prostředek připouštěl, avšak výslovně stanovil, že tento nemá odkladný účinek. Rozhodnutí, proti němuž zákon opravný prostředek připouštěl, bylo vykonatelné, jestliže opravný prostředek nebyl podán ve lhůtě k tomu stanovené, oprávněné osoby jej vzaly zpět nebo se jej vzdaly, nebo byl opravný prostředek zamítnut.

Pokud šlo o výkon trestů a ochranných opatření, právní mocí rozsudku nebo usnesením o ochranném opatření končila činnost soudu, neboť vykonávací řízení náleželo až na nepatrné výjimky prokurátorovi. Podle ustanovení § 267 trestního řádu z roku 1950 byl prokurátor povinen zařídit vše, čeho bylo třeba k výkonu trestu nebo ochranného opatření, zejm. vyrozumět úřady a veřejné orgány, kterým náleželo v této věci konat nějaké opatření.

⁴⁶⁷ Tamtéž.

Hned druhé ustanovení prvního oddílu hlavy osmé trestního řádu z roku 1950 byla věnována úpravě výkonu trestu smrti. Byl stanoven způsob výkonu tohoto trestu i povinnost přítomnosti některých osob (např. předsedy senátu, ale i duchovního). Vykonat trest smrti bylo zakázáno na těhotné ženě.

Ohledně výkonu trestu odnětí svobody stanovil trestní řád z roku 1950 především podmínky pro odložení, přerušeni a upuštění od výkonu trestu, a to u civilních i vojenských osob, o nichž rozhodoval prokurátor. Podrobnější úprava výkonu trestu odnětí svobody byla vydána nařízením ministra spravedlnosti.⁴⁶⁸ Přerušeni výkonu trestu bylo nově zavedeno jako odměna za pracovní výkon a za dobré chování vězně (doba, na kterou byl trest přerušeni, se započítávala do trestu). Podle důvodové zprávy mělo toto opatření „*zdůraznit výchovný účel směřující k tomu, aby se z jedince dosud společnosti nebezpečného stal uvědomělý pracující člověk, schopný platně se zapojit do socialistické výstavby republiky.*“⁴⁶⁹

Upraven byl také postup při rozhodování o podmíněném propuštění, které bylo svěřeno komisi pro podmíněné propuštění zřízené u krajského soudu. Komise byla složena ze soudců z lidu i z povolání a rozhodovala k návrhu vězeňského ústavu nebo krajského prokurátora. Na podmíněné propuštění neměl odsouzený nárok a rozhodnutí o něm se dovíjelo od jeho poměru k práci a od jeho chování. Zároveň trestní řád z roku 1950 pamatoval i na opačné případy, v nichž ani výkon trestu nestačil k nápravě odsouzeného. Odsouzeného mohla komise pro podmíněné propuštění zařadit do tábora nucené práce.

Dále byl v trestním řádu z roku 1950 upraven výkon nápravného opatření (např. změna dosavadního zaměstnání), které zavedl zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon. Právní úprava výkonu ostatních trestů nedoznala oproti dosavadní právní úpravě zásadních změn. Šlo o výkon trestu propadnutí jmění, peněžitého trestu, uveřejnění rozsudku, ale i ochranných opatření (ochranného léčení a ochranné výchovy).

Ustanovení o výkonu jiných rozhodnutí se týkala výkonu vazby (umožňovalo prokurátorovi rozhodnout o výkonu vazby u orgánů vyhledávání, srov. kapitolu 6.4

⁴⁶⁸ Později přešla oblast vězeňství do gesce ministerstva vnitra a právní úprava byla obsažena v interních předpisech ministra vnitra vydanými v dohodě s ministrem spravedlnosti a generálním prokurátorem. Tento stav byl změněn přijetím zákona č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody.

⁴⁶⁹ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu trestního zákona (tisk č. 486), Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_08.htm.

Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů a kapitoly 7.4 Postavení prokurátora a přípravné řízení) a vymáhání pokuty. Několik závěrečných ustanovení bylo věnováno odškodnění za vazbu a trest. Podle důvodové zprávy mělo být získání odškodnění zjednodušeno díky tomu, že trestní řád z roku 1950 neomezoval uplatnění nároku na odškodnění propadnými lhůtami.

8. TRESTNÍ ŘÁD Z ROKU 1950 – „DEFINITIVNÍ PŘECHODNÁ“ PRÁVNÍ ÚPRAVA

Kodifikace z doby právní dvouletky (viz kapitolu 4.3 Průběh a výsledky právní dvouletky) se měly stát definitivní právní úpravou lidově demokratického práva. Nejen, že tomu tak nebylo, protože československý stát směřoval k socialismu, jehož dosažení si v 60. letech vyžádalo další „inventuru“ právního řádu, ale dvouletkové předpisy musely být velmi záhy měněny v souvislosti s přijímáním dalších právních předpisů lidově demokratického státu. Původně zamýšlená definitivní úprava se tak stala pouze přechodnou.

Trestní řád z roku 1950 byl novelizován pouze jednou, než byl nahrazen novým předpisem. Tato jediná novela byla velmi rozsáhlá a souvisela s přijetím tří zákonů týkajících se organizace justice. Při srovnání s ostatními dvouletkovými předpisy se však nepodařilo prokázat jakoukoliv souvislost ohledně četnosti novelizací.⁴⁷⁰ Jisté je, že jediným pouze jednou novelizovaným předpisem byl právě trestní řád z roku 1950.

V porovnání s ostatními stěžejními kodexy právní dvouletky byl trestní řád z roku 1950 účinný nejkratší dobu. Zatímco poslední ustanovení zákona č. 141/1950 Sb., občanského zákoníku, pozbylo účinnosti až po přijetí zákona č. 513/1991 Sb., obchodního zákoníku, ke dni 1. ledna 1992, trestní řád z roku 1950 pozbyl s výjimkou čtyř ustanovení účinnosti již dnem 1. ledna 1957. Ostatní dvouletkové právní předpisy pozbyly účinnosti většinou v průběhu rekodifikačních vln 60. let.⁴⁷¹

⁴⁷⁰ Zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, byl měněn v 50. letech třikrát. Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, byl novelizován dvakrát a po druhé novelizaci bylo vyhlášeno úplné znění zákona. Zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní, byl novelizován rovněž dvakrát jednou a zákon č. 89/1950 Sb., trestní řád správní nebyl po dobu své účinnosti měněn ani jednou. Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník, byl měněn až v 60. letech, poprvé zákonem č. 40/1964 Sb., občanským zákoníkem, který jej v podstatě zrušil. Zákon č. 142/1950 Sb., o konání v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny poriadok), byl novelizován celkem šestkrát a jeho úplné znění bylo vyhlášeno dvakrát.

⁴⁷¹ V první vlně byly zrušeny kodexy práva správního, a to zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní, a zákon č. 89/1950 Sb., trestní řád správní. Jejich derogace byla provedena zákonem č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku ke dni 17. 7. 1961. Zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, byl zrušen ke dni 1. 1. 1962 zákonem č. 140/1961 Sb., trestním zákonem. A konečně zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném, byl zrušen ke dni 1. 4. 1964 zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině, a zákon č. 142/1950 Sb., o konání v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny poriadok), byl rovněž ke dni 1. 4. 1964 zrušen zákonem č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád.

Trestní řád z roku 1950 byl proveden několika předpisy, které se týkaly úpravy jednacního řádu soudů a prokuratur⁴⁷², rejstříku trestů⁴⁷³ a advokátního tarifu⁴⁷⁴. Kromě toho vydal ministr spravedlnosti také výnos, kterým se vydávají některé podrobnější předpisy pro řízení v trestních věcech.⁴⁷⁵

Novelizace trestního řádu z roku 1952 musela nutně navazovat na zákony o prokuratuře a o organizaci soudů, neboť těmito předpisy bylo sjednoceno soudnictví a zrušena státní prokuratura i státní soud. Vládní návrh zákona, jímž se měnil a doplňoval trestní řád, čítal na 105 novelizačních bodů.⁴⁷⁶ Národní shromáždění jej projednalo a schválilo na své 67. schůzi dne 30. října 1952 spolu s uvedenými souvisejícími předpisy a novelou občanského soudního řádu. Šlo o ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře, zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, zákon č. 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád, a zákon č. 68/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje občiansky súdny poriadok. Všechny tyto přijaté právní předpisy nabyly účinnosti ke dni 1. ledna 1953. Ministerstvo spravedlnosti proto ještě před koncem roku 1952 připravilo vyhlášku č. 1/1953 Sb., o úplném znění trestního řádu.⁴⁷⁷ V tomto znění zůstal trestní řád z roku 1950 účinný až do 1. ledna 1957, kdy byl nahrazen zákonem č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním.

Většina změn, které do trestního řádu z roku 1950 vnesl zákon č. 67/1952 Sb., úzce souvisela právě se zároveň přijatými zákony o prokuratuře a organizaci soudů. Ty totiž obsahovaly ustanovení, která měla zásadní vliv i na organizaci a průběh trestního řízení (např. sjednocení soudnictví a s tím spojené zrušení státní prokuratury a státního soudu

⁴⁷² V této oblasti byly prováděcími předpisy nařízení ministra spravedlnosti č. 192/1950 Sb., kterým se vydávají podrobnější předpisy pro řízení v trestních a občanskoprávních věcech (jednací řád), a nařízení ministra spravedlnosti č. 95/1952 Sb., kterým se vydává jednací řád pro soudy.

⁴⁷³ Problematika vedení evidence odsouzených osob byla upravena nařízením ministra spravedlnosti č. 117/1950 Sb., o rejstříku trestů, nařízením ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 100/1951 Sb., o rejstříku trestů, nařízením ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 39/1953 Sb., kterým se mění nařízení o rejstříku trestů, a nařízením ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 103/1953 Sb., o rejstříku trestů.

⁴⁷⁴ V návaznosti na přijetí zákona č. 114/1951 Sb., o advokacii, bylo vyhlášeno také nařízení ministra spravedlnosti č. 115/1951 Sb., kterým se stanoví sazby odměn za úkony právní pomoci poskytované advokátními poradnami (advokátní tarif).

⁴⁷⁵ Výnos ministra spravedlnosti ze dne 20. července 1950, č. 3442/50-132-IV/C, kterým se vydávají některé podrobnější předpisy pro řízení v trestních věcech. Věstník ministerstva spravedlnosti, 1950, č. 4–6, s. 37 an.

⁴⁷⁶ Vládní návrh zákona, jímž se mění a doplňuje trestní řád (tisk č. 629). Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0629_01.htm.

⁴⁷⁷ Pod č. 2/1953 Sb., bylo vyhlášeno také úplné znění občanského soudního řádu.

nebo vyčlenění generálního prokurátora z organizačního schématu ministerstva spravedlnosti). Zároveň zákon č. 67/1952 Sb., reagoval i na starší právní předpisy, zejm. na přijetí zákona č. 114/1951 Sb., o advokacii, a na navazující nařízení ministra spravedlnosti, jímž byl vydán advokátní tarif. Důvodová zpráva zdůrazňuje, že novelizace trestního řádu z roku 1950 umožnila i provedení některých dalších změn, díky nimž se trestní řád z roku 1950 „*přizpůsobil potřebám dneška*“⁴⁷⁸. Kromě některých spíše formálních změn měla být novelizací odstraněna ustanovení, která se v praxi ukázala těžkopádnými nebo vedla k pochybnostem.

Většina změn v trestním řádu však souvisela se zrušením zákona č. 232/1948 Sb., o státním soudu. Zrušení státního soudu a státní prokuratury totiž vyžadovalo novou úpravu příslušnosti k řízení o trestných činech, ovšem takovou „*aby boj proti živlům státu nepřátelským nebyl oslabován*“⁴⁷⁹. To vedlo k rozšíření pravomoci vojenských soudů i na civilní osoby.⁴⁸⁰ Došlo ale i k jiným změnám, které sice byly ve své době považovány za méně významné⁴⁸¹, přesto se nyní se znalostí poměrů doby počátku 50. let zdají být více než podstatné. Jde např. o doplnění ustanovení § 3 trestního řádu z roku 1950 o součinnosti úřadů a veřejných orgánů s orgány činnými v trestním řízení o druhý odstavec, podle něhož mohl generální prokurátor po dohodě s příslušnými ministry svěřit vykonávání jednotlivých úkonů v řízení před lidovými soudy v případech méně závažných orgánům povolaným k vyhledávání. Podle důvodové zprávy mělo jít zejména o vypracování žalob (!) a o účast při hlavním líčení (!). Zůstávalo sice na úvaze generálního prokurátora, „*aby posoudil, kdy, po případě zda vůbec bude třeba vzhledem k zatížení prokuratury přistoupit k podobnému opatření*“,“⁴⁸²

⁴⁷⁸ Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, jímž se mění a doplňuje trestní řád (tisk č. 629). Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0629_02.htm.

⁴⁷⁹ Tamtéž.

⁴⁸⁰ Podle § 136 odst. 2 Ústavy 9. května mohla být pravomoc vojenských soudů podle zákona rozšířena na civilní obyvatelstvo jen v době války nebo zvýšeného ohrožení státu, a to jen pro činy spáchané v této době. Toto ustanovení bylo nahrazeno ustanovením § 2 ústavního zákona č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře, podle něhož mohla být pravomoc vojenských soudů rozšířena na civilní obyvatelstvo pro trestné činy, které ohrožují důležité zájmy obrany vlasti, pro jiné trestné činy však jen za zvýšeného ohrožení vlasti, a jen pokud byly spáchány v této době. Došlo tak k rozšíření vojenské soudní pravomoci na civilní obyvatelstvo i mimo dobu zvýšeného ohrožení vlasti (srov. ustanovení § 75 odst. 5 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona).

⁴⁸¹ Srov. ŠIMÁK, J. *Novelizace trestního řádu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 334–35.

⁴⁸² Důvodová zpráva k vládnímu návrhu zákona, jímž se mění a doplňuje trestní řád (tisk č. 629). Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, NS 1948–1954, dostupná [online] http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0629_02.htm.

ale přesto šlo o významný nástroj, který umožňoval přenést pravomoc prokuratury na orgány národní bezpečnosti.

Řešení otázky, kdo převezme agendu zrušené státní prokuratury a státního soudu, bylo komplikováno tím, že mimo dobu branné pohotovosti se pravomoc státní prokuratury a soudu vztahovala i na vojenské osoby. Zákonodárce proto stanovil věcnou příslušnost v případech, kde byla dosud dána obligatorní příslušnost státního prokurátora, tak, že u civilních osob měl řízení konat krajský prokurátor a u vojenských osob vyšší vojenský prokurátor. V případech, v nichž byla příslušnost státního prokurátora stanovena fakultativně, konal řízení v prvním stupni okresní, resp. nižší vojenský prokurátor. Ve skutečnost se však počítalo s tím, že i tato řízení bude konat krajský prokurátor, protože podle novelizovaného znění ustanovení § 18 trestního řádu z roku 1950 měl krajský prokurátor konat společné řízení, jestliže byl příslušný konat řízení alespoň o jednom z trestných činů, o nichž se společné přípravné řízení konalo. Zároveň měl krajský prokurátor stejné oprávnění jako generální prokurátor, neboť mohl podle novelizovaného ustanovení § 21 odst. 2 trestního řádu z roku 1950 odejmout věc příslušnému prokurátoru a sám konat přípravné řízení, jestliže to se zřetelem na povahu trestného činu anebo na osobu pachatele považoval za nutné.⁴⁸³ Krajský prokurátor však mohl tohoto práva využít jen vůči okresním prokurátorům ve svém obvodu. Možností, jak zajistit, aby se řízení o určité věci konalo na krajské, tj. vyšší, úrovni, tedy zůstávalo poměrně mnoho.

Další možnost, jak zajistit, aby politicky citlivé případy nezůstávaly na okresní úrovni, byla nová úprava odnětí a přikázání věci. Podle důvodové zprávy nebyla tato úprava dosud potřebná, neboť při existenci jediného státního soudu a státní prokuratury (byť s pobočkami) nepřicházela delegace věci v úvahu (srov. kapitolu 7.3 Obecná ustanovení trestního řádu z roku 1950). Novela trestního řádu z roku 1950 zaváděla možnost, aby z důležitých důvodů, které však nebyly blíže určeny, byla věc odňata a přikázána jinému prokurátorovi; rozhodnutí o tom příslušelo společnému nadřízenému prokurátorovi. Totožná byla situace u soudů (srov. novelizované znění ustanovení § 21 odst. 1 a § 21a odst. 1 trestního řádu z roku 1950). Nesrovnatelně důležitější bylo vzhledem ke snaze umožnit vedení určitých řízení na vyšší úrovni již zmíněné

⁴⁸³ Šimák vykládá výraz „nutné“ jako situaci, kdy je např. významnou měrou dotčen celostátní zájem, čímž pojem nutnosti sice upřesňuje, ale nekonkretizuje (ŠIMÁK, J. *Novelisace trestního řádu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 329).

ustanovení § 21 odst. 2 a § 21a odst. 2. Posléze uvedené ustanovení umožňovalo nejvyššímu soudu, aby na návrh generálního prokurátora nebo předsedy nejvyššího soudu, věc odňal kterémukoliv příslušnému soudu (tj. i vojenskému) a sám pokračoval v řízení a rozhodl, nebo věc přikázal k pokračování v řízení a rozhodnutí jinému soudu téhož druhu, téže nebo vyšší stolice, jestliže to považoval se zřetelem na povahu trestného činu nebo na osobu pachatele za nutné, a to v kterémkoli období řízení. Podstatné je, že nejvyšší soud mohl ve věci sám rozhodnout, což mělo pro celé řízení velmi zásadní důsledky, které byly obdobné jako v případě, když tak učinil v přípravném řízení generální prokurátor. Nařízené hlavní líčení se pak totiž vždy konalo u nejvyššího soudu, proti jehož rozhodnutí nebylo opravného prostředku, s výjimkou stížnosti pro porušení zákona. Hlavní líčení probíhalo podle předpisů pro konání hlavního líčení u krajského soudu a rozhodování ve věcech výkonu trestu bylo svěřeno generálnímu prokurátorovi.

Změny nastaly také v úpravě místní příslušnosti, neboť místo jedné státní prokuratury, resp. státního soudu mohlo řízení konat dvacet krajských prokuratur, resp. soudů. Původní ustanovení trestního řádu z roku 1950 upravovala jen místní příslušnost okresního prokurátora. Změny se dočkala i ustanovení o společném řízení, které se i nadále konalo o všech trestných činech téhož obviněného a proti všem obviněným. Podle nově vloženého ustanovení § 18a konal přípravné řízení ten prokurátor, který byl příslušný konat přípravné řízení proti přímému pachateli nebo o nejtěžším trestném činu (v případě trestných činů vojenských osob byl příslušný ten prokurátor, který měl konat přípravné řízení proti obviněnému s nejvyšší hodností).

Pokud jde o výše zmíněné rozšíření pravomoci vojenských soudů na civilní obyvatelstvo, zůstala zachována obligatorní příslušnost vojenských soudů u trestných činů proti obraně vlasti⁴⁸⁴, a na základě opatření generálního prokurátora byla stanovena příslušnost vojenských soudů i pro trestné činy ohrožující důležité zájmy obrany vlasti. Těmi bylo třeba rozumět především trestný čin sabotáže (pokud byla spáchána v podniku důležitém pro obranu vlasti) nebo vyzvědačství ohledně státního tajemství vojenské povahy.⁴⁸⁵ Dále mohla vláda stanovit nařízením, pro které trestné činy spáchané za zvýšeného ohrožení vlasti a které skupiny civilního obyvatelstva podléhají

⁴⁸⁴ Šlo o trestné činy válečného škůdnictví, válečné zrady, služby v cizím vojsku a najímání vojska podle ustanovení § 99 až 103 zákona č. 86/1950 Sb., trestního zákona.

⁴⁸⁵ ŠIMÁK, J. *Novelisace trestního řádu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 328.

vojenské soudní pravomoci, což bylo vzhledem k tomu, že výše uvedené opatření generálního prokurátora mohlo být dle důvodové zprávy i obecné povahy, nadbytečné.

Kromě rozšíření pravomoci vojenských soudů došlo i k rozšíření pravomoci nejvyššího soudu. Tomu zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů, svěřil dozor nad rozhodovací činností všech soudů a předsedovi nejvyššího soudu pravomoc podat stížnost pro porušení zákona proti pravomocnému rozhodnutí kteréhokoli soudu, kterým byl porušen zákon. Tato úprava se promítla i do ustanovení trestního řádu z roku 1950 upravujících stížnost pro porušení zákona. Podle sovětského vzoru byla nově připuštěna i stížnost pro porušení zákona proti rozhodnutí nejvyššího soudu (s výjimkou rozhodnutí o stížnosti pro porušení zákona). Zatímco o stížnosti pro porušení zákona rozhodoval v senátu složeném ze tří soudců, v případě stížnosti proti vlastnímu rozhodnutí rozhodovalo plénum. Nejvyšší soud mohl ve věci rozhodnout sám nebo ji přikázat prokurátorovi nebo soudu v případě, že byl zákon porušen v neprospěch obviněného nebo jestliže to navrhl generální prokurátor nebo předseda nejvyššího soudu, a to do šesti měsíců od právní moci napadeného rozhodnutí. Na rozdíl od původního znění trestního řádu z roku 1950 se tedy nejvyšší soud v případě absence návrhu na rozhodnutí ve věci nebo přikázání k dalšímu projednávání omezil jen na výrok o tom, že zákon byl porušen.

V souvislosti s přijetím zákona č. 114/1951 Sb., o advokacii, došlo také k některým změnám. Především obhájce již nemusel být nutně advokát. Nově byl obhájcem zpravidla advokát. Tato změna ustanovení § 43 trestního řádu z roku 1950 souvisela s tím, že v naléhavých případech mohl být obhájcem ustanoven se souhlasem předsedy soudu i soudce nebo jiný k tomu způsobilý zaměstnanec soudu (tím byli myšleni především soudci a čekatelé, srov. ustanovení § 45a trestního řádu z roku 1950). Nově byly stanoveny podmínky, kdy byl obhájce ustanovován bez nároku na odměnu a kdy musel obviněný náklady zastoupení hradit. U krajského soudu mohli být obhájci pouze advokáti zapsaní do zvláštního seznamu, který vedlo ministerstvo spravedlnosti.

Nově bylo upraveno podmíněné propuštění a zrušena ustanovení o umístění do tábora nucené práce. Nová úprava však počítala se zařazováním do tzv. přechodných ústavů ministerstva národní bezpečnosti.⁴⁸⁶ Na dobu zbytku trestu sem mohli být

⁴⁸⁶ Článek III. odst. 3 zákona č. 67/1952 Sb., jímž se mění a doplňuje trestní řád, ostatně stanovil, že kde se v trestním řádu nebo v trestním zákonu mluví o táborech nucené práce, rozumějí se tím přechodné ústavy ministerstva národní bezpečnosti.

umístování odsouzení, kteří sice jinak splňovali podmínky pro podmíněné propuštění, ale jejich podmíněné propuštění odporovalo účelu trestu. Šlo tedy o případy, kdy byl splněn účel trestu stran individuální prevence, zatímco z důvodů generální prevence nebylo vhodné odsouzeného z výkonu trestu propustit.⁴⁸⁷

Rozhodování o započtení vazby a trestu se svěřovalo prokurátorovi a poškozený mohl nově uplatňovat své nároky i v řízení před vojenskými soudy; další změny se týkaly např. nákladů trestního řízení a doručování. Odvolací líčení se po novele mohlo konat v nepřítomnosti obviněného i v případě, kdy nebylo možné v jeho nepřítomnosti konat hlavní líčení. V řízení o žádosti o milost přecházela některá dosavadní oprávnění ministra spravedlnosti na generálního prokurátora.

Právní úprava výkonu trestu byla obohacena o některá ustanovení dosud obsažená v jednacím řádu. Důvodem přesunu z podzákonné do zákonné normy byl nová úprava postavení prokuratury, která nadále nebyla orgánem ministerstva spravedlnosti. V souvislosti s tím přešla na generálního prokurátora některá oprávnění ministra spravedlnosti. Nemohl však nařízením vydat jednací řád, a proto bylo nutné některá ustanovení jednacího řádu implementovat do trestního řádu z roku 1950.

Za velmi podstatnou, byť lehce přehlédnutelnou změnu trestního řádu z roku 1950 lze považovat vložení ustanovení § 287a, podle něhož soud na návrh prokurátora rozhodoval, že zajištěný majetek připadá státu, jestliže obviněný uprchl do ciziny nebo neuposlechl úřední výzvy, aby se v určené lhůtě na území československé republiky vrátil. Vydání takového usnesení bylo nezávislé na vydání odsuzujícího rozsudku, protože v případě, odsouzení v řízení proti uprchlému bylo možné vykonat všechny tresty, jejichž povaha to umožňovala. Je tedy zřejmé, že i přes implementaci ustanovení zákona č. 23/1948 Sb., o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy, do trestního zákona z roku 1950, bylo postupem času třeba právní úpravu zpřesnit tak, aby bylo získávání majetku osob, které odešly do emigrace, co možná nejvíce usnadněno. Otázkou však zůstává možnost zhojení majetkových škod, které tyto osoby utrpěly, aniž by byly odsouzeny.

Novela trestního řádu z roku 1950 provedená zákonem č. 67/1952 Sb., jímž se mění a doplňuje trestní řád, nebyla zdaleka jen technickou novelou související s přijatými zákony o organizaci justice. Přestože hlavní částí této jediné novely trestního řádu

⁴⁸⁷ Šimák hovoří např. o situaci, kdy by propuštění odsouzeného na svobodu bylo nepříznivě posuzováno v prostředí, do něhož by se vrátil (ŠIMÁK, J. *Novelisace trestního řádu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 334).

z roku 1950 byla adaptace na nový systém prokuratury a soudnictví, nelze přehlédnout některé drobné změny, které znamenaly značný zásah do práv obviněných. Jde například o omezení obhajoby formou seznamu advokátů, kteří mohli působit u krajského soudu. Toto omezení bylo sice dáno i v řízení před státním soudem, avšak pravomoc krajských soudů byla v první instanci širší než pravomoc rušeného státního soudu. Také rozšíření pravomoci vojenských soudů na civilní obyvatelstvo, možnost atrahovat věc k nejvyššímu soudu a tím vyloučit použití řádných opravných prostředků nebo rozšíření možnosti konat odvolací líčení v nepřítomnosti obviněného svědčí o duchu přijatého zákona. Ten měl zřejmě jednak uvést literu zákona do souladu s praxí orgánů činných v trestním řízení, jednak jim dále ulehčit práci. O tom ostatně svědčí i právo generálního prokurátora rozhodnout o tom, že některý úkon přípravného řízení provedou místo prokurátora orgány národní bezpečnosti. Nelze zapomínat ani politickou stránku věci, na zneškodnění „nepřátel pracujícího lidu“. Jestliže někteří odsouzení z přelomu 40. a 50. let již splňovali podmínky podmíněného propuštění, umožnila novela trestního řádu převést je do jiného nápravného zařízení s tím, že by narušovali generální prevenci, která je trestním řízením sledována. Jako velmi problematické se pak jeví ustanovení umožňující nařídit propadnutí zajištěného majetku, aniž by byl vynesena odsuzující rozsudek. Jde sice o řešení praktické a z pohledu komunistické strany pochopitelné, naprosto však porušující zásadu *nulla poena sine lege*. Lze tedy shrnout, že právní úprava trestního řízení po novele z roku 1952 spíše utrpěla, a proto není divu, že byl již v roce 1956 přijat trestní řád nový.

Přijetí nového trestního řádu v roce 1956 souviselo s opadající vlnou politické perzekuce a s odhalováním nezákonností, které umožňoval dosavadní trestní řád. Nový trestní řád byl připraven v návaznosti na celostátní konferenci KSČ⁴⁸⁸, a jejímž výstupem se mj. staly hlavní zásady pro práci orgánů bezpečnosti, prokuratury a soudů. Mezi těmito zásadami se objevilo především upevnění prokurátorského dozoru, zajištění důsledného uplatnění zásady presumpce neviny, zlepšení výchovné úlohy všech orgánů činných v trestním řízení, zajištění vzájemné prověrky jejich práce a důsledné uplatňování socialistické zákonnosti.⁴⁸⁹

⁴⁸⁸ Konference proběhla ve dnech 11. – 15. 6. 1956 a byly zde projednávány výsledky XX. sjezdu KSSS, ale např. i směrnice ÚV KSČ ke 2. pětiletému plánu a změny ve stanovách KSČ.

⁴⁸⁹ GRÍVNOVÁ, P. – GRÍVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 587.

Ministerstvo spravedlnosti proto připravilo v poměrně krátkém čase návrh nového trestního řádu. Národní shromáždění projednalo a schválilo vládní návrh zákona o trestním řízení soudním dne 19. prosince 1956 spolu s vládním návrhem zákona o prokuratuře a vládním návrhem zákona, kterým se doplňuje a mění zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon, a zákona, kterým se mění a doplňuje zákon o organizaci soudů. Všechny tyto čtyři právní předpisy nabyly účinnosti ke dni 1. ledna 1957.

Zákonem č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád, dále též jen trestní řád z roku 1956), byl s výjimkou čtyř ustanovení zrušen trestní řád z roku 1950, a to včetně novely provedené zákonem č. 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád.⁴⁹⁰

Trestní řád z roku 1956 přinesl do trestního práva procesního některé instituty, které výrazně přispěly k omezení nezákonných postupů v trestním řízení. Ustanovení § 2 trestního řádu z roku 1956 uvádělo výslovně nejdůležitější zásady trestního řízení. Největších změn doznala právní úprava přípravného řízení, které se nadále nerozpadalo na vyhledávání a vyšetřování. Zůstalo zachováno jen vyšetřování, které konali vyšetřovatelé prokuratury⁴⁹¹ a vyšetřovatelé ministerstva vnitra, a to pod dozorem prokurátora.⁴⁹² Vyšetřovatelé prokuratury prováděli za účelem co nejobektivnějšího prověření na příkaz prokurátora vyšetřování nebo jednotlivé vyšetřovací úkony, zejména výslech obviněného, i ve věcech, které vyšetřují jiné vyšetřovací orgány. Vedle toho vyšetřovatelé ministerstva vnitra konali vyšetřování jednak ve věcech, o nichž přísluší konat řízení v první stolici krajskému soudu, jednak v ostatních věcech. Vyšetřovatelé prokuratury konali úkony přípravného řízení pouze na výslovný rozkaz prokurátora, což bylo možná příčinou skutečnosti, že se tento institut v praxi příliš neujal.

Novinkou bylo v přípravném řízení především zahájení řízení usnesením. Jakmile byl na podkladě zjištěných skutečností dostatečně odůvodněn závěr, že trestný čin byl spáchán určitou osobou, vydal vyšetřovací orgán usnesení, že se tato osoba stíhá jako

⁴⁹⁰ Podle zrušovacího ustanovení § 413 zákona č. 64/1956 Sb. zůstala v platnosti pouze ustanovení §§ 306, 308, 309 a 314 trestního řádu z roku 1950, která se týkala soudců a soudců z lidu u vojenských soudů.

⁴⁹¹ K sovětskému pojetí vyšetřovatelů prokuratury na počátku 50. let srov. kapitulu 6.4 Příprava právní úpravy postavení prokuratury a bezpečnostních orgánů.

⁴⁹² Závěry celostátní konference KSČ přitom hovořily o návratu k institutu vyšetřujícího soudce: „zřídít pro provádění přípravného řízení vyšetřující soudce v resortu prokuratury a stanovit přesná práva a povinnosti vyšetřujících soudců.“ Citováno dle GRÍVNOVÁ, P. – GRÍVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 587.

obviněný, což s sebou neslo jako v současnosti možnost využít práva daná pouze obviněnému. Dále byly stanoveny lhůty pro ukončení vyšetřování a obviněný měl právo seznámit se s výsledky vyšetřování.⁴⁹³

V řízení před soudem bylo opět zavedeno předběžné projednání obžaloby, které bylo obligatorní pouze, jestliže skutek obviněného byl v obžalobě označen jako trestný čin, na který zákon stanoví trest smrti nebo trest odnětí svobody, jehož horní hranice převyšuje dvě léta, dále jestliže byl obviněný ve vazbě, a konalo-li se řízení proti mladistvému nebo proti uprchlému. Fakultativně se předběžné projednání obžaloby konalo na základě rozhodnutí předsedy senátu, jestliže přicházelo v úvahu některé z čistě procesních rozhodnutí (např. postoupení věci jinému soudu, přerušení nebo zastavení řízení). Trestní řád z roku 1956 nepřevzal ustanovení, podle něhož mohl nejvyšší soud rozhodovat jako první instance (viz výše) a důsledně tak zavedl princip dvojinstančnosti řízení.

Ohledně opravných prostředků zaznamenala podstatnější změnu především právní úprava odvolání, které bylo nadále založeno na principu kasace s prvky apelace, což mělo přispět k urychlení odvolacího řízení. Na druhou stranu lhůta pro podání odvolání byla prodloužena na osm dní. K důležitým změnám došlo především ve vykonávacím řízení, neboť podle trestního řádu z roku 1956 byl na rozdíl od trestního řádu z roku 1950 k rozhodování povolán soud.

Pokud jde o hodnocení trestního řádu z roku 1956, bývá mu vyčítána především roztržštěná kompetence k provádění přípravného řízení a nepovinná účast prokurátora v hlavním líčení.⁴⁹⁴ Další otázkou je pak praktické naplňování pravidel stanovených trestním řádem z roku 1956 v praxi. Přesto lze říci, že oproti trestnímu řádu z roku 1950 došlo k výraznému posunu stran ochrany práv obviněného. V této souvislosti se lze setkat s tvrzením, že pokrok znamenalo výslovné ustanovení, podle něhož bylo zakázáno, aby byl obviněný donucován k výpovědi nebo k doznání. Toto ustanovení však znal i trestní řád z roku 1950, čímž se opět vracíme k otázce praktického uplatňování zákonných norem.

Paradoxním se může zdát, že trestní řád z roku 1956 nabyl účinnosti ke dni 1. ledna 1957, když zároveň víme, že se od roku 1956 se scházela komise, která měla připravit

⁴⁹³ GŘIVNOVÁ, P. – GŘIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 588.

⁴⁹⁴ Tamtéž, s. 589.

rekodifikaci československého právního řádu. Je však pravdou, že o rekodifikaci trestního práva procesního se uvažovalo až od února 1957.⁴⁹⁵

Poslední účinná ustanovení trestního řádu z roku 1950 však nebyla zrušena při rekodifikaci trestního procesu provedené do současnosti účinným zákonem č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ale již dříve zákonem č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů.⁴⁹⁶

⁴⁹⁵ Národní archiv, f. Ministerstvo spravedlnosti (nezpracováno). Novelizace justičních kodexů 1957–1961.

⁴⁹⁶ Srov. zrušovací ustanovení § 74 zákona č. 61/1962 Sb., podle jehož bodu 3 se zrušují dosud nezrušená ustanovení zákona č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád).

9. ZÁVĚR

Zákon č. 87/1950 sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), kvapně přijatý v létě 1950, nahradil dosavadní právní předpisy upravující trestní řízení. Šlo zejména o rakouský trestní řád z roku 1873 č. 119 ř. z., uherský zákonný článek č. XXXIII z roku 1896 a vojenské trestní řády č. 131/1912 ř. z. a zák. čl. XXXIII/1912 a o dalších 30 právních předpisů, čímž došlo ke sjednocení právní úpravy trestního práva procesního na celém území Československa. Účelem tohoto procesního předpisu bylo stíhání pachatelů trestné činnosti a jejich potrestání. Pomoc při naplňování tohoto účelu byla charakterizována jako právo a zároveň povinnost. Podle výslovného ustanovení zákona mělo být trestní řízení vedeno tak, aby vychovávalo občany k ostražitosti vůči nepřátelům pracujícího lidu a jiným rušitelům jeho budovatelského úsilí a k plnění občanských povinností.

Přestože je trestní řád z roku 1950 vnímán většinou optikou politické perzekuce 50. let, je třeba mít na zřeteli, že šlo o právní předpis, který měl upravovat řízení o všech trestných činech stanovených zákonem č. 86/1950 Sb., trestním zákonem, tedy nejen v případech tzv. politických trestných činů, ale i řízení ve věcech běžné kriminality.

Trestní řád z roku 1950 nahradil tzv. Glaserův trestní řád z roku 1873 i uherský trestní řád z roku 1896, mnohokrát novelizované již v době existence Rakousko-uherského soustátí, ale i po vzniku samostatného Československa. Tyto novely měly přispět ke sjednocení právní úpravy platné v českých zemích, na Slovensku a Podkarpatské Rusi. Doplňování totožných ustanovení do dvou různých právních předpisů, částečně založených na jiných principech, však vyvolávalo spíše aplikační potíže než sjednocení praxe ve všech částech československé republiky. Zároveň bylo trestní právo procesní doplňováno novými předpisy, např. o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění, o zahlazení odsouzení nebo o trestním soudnictví nad mládeží. Další změny trestního řízení přineslo období existence Protektorátu Čechy a Morava, kdy došlo ke zjednodušování trestního řízení a omezování možností využití opravných prostředků, tato úprava však byla po válce zrušena. V poválečném období také došlo k úpravám dosavadních trestně procesních předpisů, zejména v souvislosti s retribučním soudnictvím. Ty nejzávažnější však byly přijaty až v roce 1948. Šlo o zákon o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy, zákon

o státním soudu a o zlidovění soudnictví. Teprve na ně navázala příprava a přijetí trestního řádu z roku 1950.

Pokusy o rekodifikaci trestního práva hmotného i procesního lze přitom sledovat už od vzniku samostatného Československa. Od počátku byly spojeny se snahou o unifikaci československého právního řádu jako celku. Ačkoliv první rekodifikační komise se sešla již na počátku 20. let, první ucelený návrh v podobě tzv. profesorské novely, spatřil světlo světa až v roce 1928. Práce na této osnově byly přerušeny při revizi v roce 1930. Po hospodářské krizi se myšlenka urychlené rekodifikace trestního procesu a vůbec unifikace právního řádu objevila znovu, ani tentokrát však nedošlo k přijetí jednotných předpisů. V oblasti trestního práva jsou v této době zajímavé především úvahy, zda připravit nejdříve nový trestní zákon nebo trestní řád. Pro obě alternativy se našlo dostatečné množství argumentů, takže zatímco ve 20. letech se ministerstvo spravedlnosti vydalo cestou sjednocení trestního práva hmotného a až následně přípravy nového trestního řádu, ve 30. letech se situace obrátila. Nejprve měl být přijat trestní řád, protože zde zůstávalo menší množství sporných bodů. Obdobná situace nastala v roce 1947, kdy byla na podkladě osnovy z roku 1928 připravena téměř celá nová osnova trestního řádu. Ani ta však nebyla odeslána do legislativního procesu, neboť v roce 1948 byly přípravné práce, tentokrát na komplexní změně československého právního řádu zahájeny pod hlavičkou právnické dvouletky.

Právnická dvouletka byla vyhlášena na počátku července 1948 za účelem sjednocení československého právního řádu, kodifikace jeho nejdůležitějších odvětví a celkového zjednodušení právních předpisů. Hlavním cílem právnické dvouletky však bylo i právní zakotvení výsledků politického boje o moc, protože jediné „*nový, jasný, lidu srozumitelný právní řád musí nám pomáhat na naší cestě k socialismu a být bezpečnou závorou proti všem reakčním snahám.*“⁴⁹⁷ Československý právní řád měl být přizpůsoben novým ekonomickým, sociálním i politickým podmínkám. Nové právo přitom mělo být zároveň jasné a lidové, tj. lidu srozumitelné. Právnická dvouletka s sebou přinesla i některé nové momenty novotvorby, mezi něž patřily např. přizpůsobování právní úpravy sovětskému vzoru, pronikání ideologie a třídního přístupu do právních předpisů, odstranění tzv. přežitků kapitalismu, a to zejm. především formalismu a byrokratismu.

⁴⁹⁷ FIERLINGER, Z. *Dnešní naše legislativní praxe*. Právník, 1950, s. 3.

Plán právnické dvouletky vznikl na ministerstvu spravedlnosti v téže době, kdy byl připravován program Zápotockého vlády. Ministerstvo spravedlnosti po vyhlášení právnické dvouletky započalo s organizací legislativních prací, které měl zajišťovat odbor pro urychlenou kodifikaci práva. Ten se dále členil na věcná oddělení, vedle nichž působila oddělení studijní, koordinační a pro styk s veřejností. Úkolem věcných oddělení však nebyla příprava osnov nových právních předpisů, ale administrace a organizace kodifikačních prací, které byly svěřeny odborným komisím. Odborné komise pro občanské a trestní právo se dále rozdělily na hmotně právní a procesně právní komise a jejich subkomise. Politickou linii a základní zásady jednotlivých kodexů měla projednávat a schvalovat politická komise ministerstva spravedlnosti, která se tak stala nejdůležitějším koordinačním orgánem. Politická komise měla rozsáhlé pravomoci vůči kodifikačním komisím a subkomisím, mohla zasahovat do připravovaných podkladů nebo zřizovat další subkomise. Pokud jde o personální zabezpečení legislativních prací, účastnili se jich kromě zaměstnanců ministerstva i odborníci z praxe, akademičtí pracovníci, ale i „zástupci lidu dělného“.

Výsledkem právnické dvouletky, byly nové kodexy práva občanského i trestního. V oblasti práva občanského šlo zejména o nový občanský zákoník, občanský soudní řád a zákon o právu rodinném. V oblasti trestního práva byly přijaty trestní zákon, trestní řád, trestní zákon správní a trestní řád správní. Z dalších zákonů jmenujme zákon na ochranu míru. Přijetí všech těchto základních právních předpisů by nebylo možné, bez od počátku plánovitého a direktivního řízení. Dalšími pomocnými faktory byly též závazně stanovené – nezřídka velmi krátké – termíny, zjednodušení legislativního procesu. Přestože se tak podařilo sjednotit československý právní řád, zůstává stinnou stránkou tohoto postupu obsah některých nově přijatých norem, které buď neodpovídaly potřebám společnosti, ale naopak akcentovaly potřeby komunistické strany, nebo umožňovaly velmi širokou interpretaci. Následkem takto pojaté rekodifikace pak byly nejen novely 50. let, ale také rekodifikace 60. let, jejíž nutnost si uvědomovali političtí činitelé již na samém počátku právnické dvouletky: *„Ale není na škodu, postupovat opatrně, třikrát, čtyřikrát měřit, než se jednou řízne. Nebudou samozřejmě na věky věků, budou se také novelizovat. Poměry se u nás rychle mění, neustály se dosud na tolik, aby bylo možno pojmout do zákonů všechny možnosti.“*⁴⁹⁸

⁴⁹⁸ GOTTWALD, K. *Za socialistický stát, za socialistické právo*, s. 153.

Proběhlé legislativní práce zhodnotil Jan Moural na školení legislativních právníků v roce 1951 parafrází úvodních ustanovení legislativních pravidel, když konstatoval, že bylo vytvořeno právo, které „svým obsahem i formou sloužilo potřebám a funkci lidově demokratického státu a byly jasným výrazem proměn hospodářské, politické a třídní struktury společnosti, nástrojem, který aktivně působí při výstavbě socialismu, který svým obsahem podporuje další vývoj a umožňuje jej svou pružností a zajišťuje vše, čeho bylo již na cestě k socialismu dosaženo.“⁴⁹⁹

Nový právní řád byl prodchnut ideou tzv. socialistické zákonnosti, tedy ideou „uskutečňování diktatury dělnické třídy a socialistického budování projevujícího se v zajištění důsledného a bezpodmínečného dodržování zákonů.“⁵⁰⁰ Socialistická zákonnost je zároveň jednotná a stejně závazná pro všechny občany a funkcionáře. Nahrazování neúčelných právních norem novými, společensky žádoucími normami bylo považováno za naplnění socialistické zákonnosti stejně jako bezvýhradné dodržování právních předpisů. Jde tedy o princip nanejvýš pragmatický, který doplňuje obecně přijímané instrumentální pojetí práva ve společnosti, která spěje k socialismu. Ve jménu boje za nastolení vlády dělnické třídy ovšem bylo možné právní normy porušovat, v době vlády dělnické třídy už toto možné nebylo a právní normy musely být striktně dodržovány (pouze s výjimkou zostřeného boje proti třídnímu nepříteli). „Jde o revoluční přístup k právu, který umožňuje porušovat právní normy, které nejsou v souladu s propagovanou ideologií.“⁵⁰¹ Idea socialistické zákonnosti měla i svoji stránku legislativní, vyjadřující zásadní rozdíl oproti tzv. zákonnosti buržoazní, a sice že nové „zákony a ostatní právní předpisy si pro sebe a ve svém vlastním zájmu dává sám pracující lid.“⁵⁰² Úcta k novým socialistickým zákonům měla pomoci „zvýšit autoritu lidově demokratického režimu, upevnit důvěru občanů ke státu, zavést pořádek ve státní správě i v hospodářství a urychlit v každém směru socialistickou výstavbu.“⁵⁰³

V době právníkové dvouletky byla přijata také nová pravidla pro tvorbu právních předpisů. Legislativní pravidla z roku 1949 deklarovala základní politická východiska,

⁴⁹⁹ MOURAL, J. *Legislativní zkušenosti za rok 1950*. In O právu a jeho tvorbě: přednášky ze školení legislativních právníků v Maxičkách předn. Zdeňkem Fierlingerem, Janem Bartuškou, Karlem Králem, Viktorem Knappem, Karlem Petřelkou, Otakarem Adamcem, Janem Mouralem a Jaroslavem Kokešem ve dnech 8. – 13. ledna 1951. s. 121–122.

⁵⁰⁰ BOURA, F. *Klement Gottwald – o buržoasní a socialistické zákonnosti*, s. 534.

⁵⁰¹ BLÁHOVÁ, I. *Politické procesy v Československu po roce 1948. Případ gen. Kutlvašr a spol.* (rigorózní práce, nepublikováno).

⁵⁰² BOURA, F. *Klement Gottwald – o buržoasní a socialistické zákonnosti*. s. 526.

⁵⁰³ FIERLINGER, Z. *Dnešní naše legislativní praxe*. Právník, 1950, s. 3.

kteřá měla ovládat proces vzniku nového právního řádu. Legislativní pracovníci měli podle nich dbát skutečnosti, že právní předpisy jsou nástrojem aktivně působícím při výstavbě socialismu. K budování socialismu měly právní předpisy přispívat zejména svým obsahem – podporou dalšího vývoje i zajištěním již dosaženého stavu. Protože budování socialismu bylo dynamickým procesem, měla být právní úprava obecná a pružná, tedy podrobnější úprava měla být vždy svěřena podzákonným předpisům. Nejen v době právnícké dvouletky, ale i v době následující stanovila vláda na každé kalendářní pololetí legislativní plán. Ten mohl při přípravě kodexů právnícké dvouletky sloužit i jako kontrolní mechanismus vůči jednotlivým rezortům, především však vůči ministerstvu spravedlnosti. Legislativní pravidla kromě politické orientace novotvorby a jejího plánování stanovila postup legislativního procesu i formální náležitosti osnov a dalších dokumentů. Zůstávala však manuálem pro legislativní pracovníky, který nebyl nepřekročitelný, jak se ukázalo právě při přípravě trestního řádu z roku 1950. Současne z jejich znění není možné zjistit, kdy a za jakých okolností zasahovaly do tvorby právních předpisů stranické orgány.

Příprava trestního řádu byla zahájena na ministerstvu spravedlnosti na podzim 1948. Vedle kodifikačního odboru a jeho trestního oddělení se zpracování návrhu osnovy trestního řádu věnovala především kodifikační komise pro trestní právo, resp. její subkomise pro trestní řád. Vedle toho vzniklo dalších dvanáct dílčích subkomisí, z nichž čtyři se měly zabývat přípravou jednotlivých částí návrhu osnovy trestního řádu. Jejich vztah k subkomisi pro trestní řád není zcela vyjasněn, víme pouze, že v každé dílčí subkomisi mohli působit nejvíce jeden nebo dva členové subkomise pro trestní řád. O činnosti těchto dílčích subkomisí však nemáme žádné doklady, stejně jako o činnosti kodifikační komise pro trestní právo.

Politická komise se zabývala trestním právem procesním, přesněji řečeno zásadami jeho rekodifikace pouze na jediné schůzi v prosinci 1948. Poté pracovala na přípravě osnovy trestního řádu jen subkomise pro trestní řád, která v době od února do prosince 1949 konala celkem 45 schůzí. Z prvních z nich neexistují žádné zápisy a o jejich konání se dozvídáme pouze z později zpracovaných elaborátů. Na zasedáních subkomise se až do podzimu 1949 scházeli především čtyři lidé: dr. Bartoň, dr. Lepšík, dr. Svitok a dr. Šmolík, kteří se také řadí mezi nejaktivnější autory elaborátů. Poněkud zarážející může být skutečnost, že dva ze jmenovaných čtyř hlavních autorů byli členy

hmotně právních dílčích subkomisí. Lze se však domnívat, že šlo o zkušené trestní právníky, kteří mohli bez větších obtíží pracovat na obou trestních kodexech.

Subkomise se měly scházet jednou až dvakrát týdně, což však v případě subkomise pro trestní řád neznamenal, že by se subkomise scházela pravidelně. S narůstajícím počtem zpracovaných elaborátů se její schůze prodlužovaly z jednoho na dva a později v létě roku 1949 i na tři po sobě jdoucí dny. To zřejmě souviselo i s potřebou projednat přepracované elaboráty a jejich případné další úpravy. Celkem tímto způsobem vzniklo nejméně 78 elaborátů, které však všechny nejsou v archivních fondech k dispozici. Klíčovým se jeví nedostupný elaborát č. 56, který vznikl přepracováním nástinu obecné části trestního řádu na přelomu léta a podzimu roku 1949. Lze se domnívat, že další elaboráty pak vznikaly přepracováním jednotlivých částí elaborátu č. 56. Právě při projednávání elaborátu č. 56, kterému byly věnovány schůze v na konci října, v listopadu a prosinci 1949 byla účast na zasedání subkomise pro trestní řád nejvyšší. Poslední elaboráty naopak vznikaly až v době, kdy už se subkomise nescházela, což svědčí o neukončenosti celého procesu přípravy trestního řádu v subkomisi pro trestní řád a časovém tlaku, který se zvyšoval s blížícím se termínem účinnosti trestního řádu, který byl stanoven na 1. srpna 1950.

Na základě archivních materiálů lze dojít k závěru, že v době, kdy byla osnova nového trestního zákona odeslána do připomínkového řízení, nebyla ještě osnova trestního řádu zdaleka připravena. Teprve na přelomu let 1949 a 1950 vznikají základní dokumenty týkající se zásad nového trestního řádu. Ty už však nevypracovávají členové subkomise, ale zaměstnanci ministerstva spravedlnosti, zřejmě jako zobecnění elaborátů, které vznikly přepracováním elaborátu č. 56 na podzim 1949. V této době také začínají probíhat jednání mezi ministerstvem spravedlnosti a ministerstvem vnitra, která skončí až v červnu téhož roku, kdy bude trestní řád projednávat Právní rada ÚV KSČ a vláda Československé republiky.

V zimě 1950 bylo připraveno několik elaborátů týkajících se zásad trestního řádu. Jejich konečná verze byla v březnu 1950 odeslána do připomínkového řízení. Přestože připomínek k tomuto materiálu nepřišlo mnoho, bylo ministerstvo spravedlnosti nuceno změnit především systematiku návrhu osnovy trestního řádu. Ta prošla několika vývojovými stadii, aby se nakonec po připomínkách ministerstva vnitra vrátila k osvědčenému členění, které v podstatě odpovídalo členění Glasserova trestního řádu.

Současně bylo v březnu 1950 připraveno i stručnější a jednodušší znění zásad nového trestního řádu, které bylo určené pro politické orgány. Tyto zásady pak projednávala Právní rada ÚV KSČ i Předsednictvo ÚV KSČ, zatímco osnova trestního řádu byla odeslána do vnitřního připomínkového řízení, dále probíhala jednání s ministerstvem vnitra, resp. již národní bezpečnosti a také s ministerstvem národní obrany o začlenění vojenských trestních řádů do trestního řádu.

Jednání, která probíhala na počátku roku 1950 ohledně postavení prokurátora, resp. vztahu prokurátora a bezpečnostních orgánů v rámci trestního řízení, byla zásadní nejen pro výslednou podobu osnovy trestního řádu, ale také pro pozdější praxi. Zástupci ministerstva vnitra jako by si uvědomili, že trestní řád je nástroj, který umožní orgánům národní bezpečnosti (tj. i Státní bezpečnosti) zachovat si klíčové postavení v boji proti třídnímu nepříteli, tedy proti všem nepřátelům nového režimu. Ministerstvo spravedlnosti spatřovalo možné řešení ve stanovení zásad spolupráce za použití některých zásad převzatých ze sovětské úpravy. Právě dohoda o praktickém postupu a o vztahu orgánů národní bezpečnosti a prokuratury v přípravném řízení byla i prvním výstupem z jednání ministerstva spravedlnosti a vnitra.

Jednání, která probíhala od ledna do června 1950, byla na úrovni ministerstva spravedlnosti velmi opatrná, některých jednání se účastnili i tři náměstci ministra současně. Sporné otázky, které se nepodařilo vyřešit na meziministerských poradách, neměly často řešení ani na vyšší politické úrovni (např. problematika vyhledávání) a nakonec byly vyřešeny dohodou příslušných rezortů. Ustanovení trestního řádu se tak stala pouze základním rámcem, v němž se měly orgány činné v trestním řízení pohybovat, zatímco důležitější byly vnitřní předpisy ministerstva vnitra a dohody o spolupráci s prokuraturou a případně i další, neformálně dohodnuté postupy. Základním požadavkem ministerstva vnitra sice bylo to, aby příslušníci Sboru národní bezpečnosti nemuseli porušovat zákon, ale co jiného než porušení zákona žádali, když se chtěli s ministerstvem spravedlnosti domluvit např. na možnosti obejít podmínky pro jmenování prokurátora?

I kvůli těmto jednáním zaostávala příprava osnovy trestního řádu za přípravou trestního zákona. Přestože se v předcházejícím období často tvrdilo, že rekodifikace trestního práva procesního bude snazší než by tomu bylo u trestního práva hmotného, ukázalo se, že realita je jiná. Zde je však nutné vzít v potaz skutečnost, že trestní řízení

prošlo po roce 1945 bouřlivými změnami, které se odehrávaly v praxi, nikoliv v textu zákona. Příprava trestního řádu tak byla poznamenána nejen snahou o jeho zjednodušení a zlidovění, ale také o zachování vlivu národní bezpečnosti v průběhu trestního řízení a faktickou cestou získaného postavení. K tomu na jaře 1950 přistoupilo ještě vyjednávání o začlenění ustanovení vojenských trestních řádů, což celou situaci zkomplikovalo ve chvíli, kdy proběhlo vnitřní připomínkové řízení, a osnova měla být odeslána do vnějšího připomínkového řízení.

Připomínkové řízení o osnově trestního řádu probíhalo na jaře 1950. V rámci vnitřního připomínkového řízení zasílaly své připomínky soudy a prokuratury na přelomu března a v první polovině dubna 1950. V té době projednávaly osnovu a *Hlavní zásady trestního řádu ve znění ze dne 6. března 1950* Předsednictvo ÚV KSČ a následně pak i Bezpečnostní komise ÚV KSČ. Nadále probíhala jednání o vztahu prokuratury a bezpečnostních orgánů a k tomu byla připravována právní úprava vojenského trestního řízení, která měla být do trestního řádu včleněna.

Aniž by se podařilo vypořádat všechny připomínky slovenských soudů a prokuratur (o českých soudech a prokuraturách nemluvě, neboť jejich připomínky se v archivních fondech nezachovaly), byl návrh osnovy trestního řádu odeslán dne 8. května 1950 do vnějšího připomínkového řízení. O týden později, 15. května 1950 byl dodatkem k osnově zaslán návrh právní úpravy vojenského soudnictví. Termín pro sdělení připomínek byl velmi krátký, připomínkové řízení končilo již 23. května 1950. Poslední z připomínek jsou však datovány až 31. května 1950. V takto krátkém čase neměla jednotlivá připomínková místa příliš prostoru pro zpracování celého předpisu a formulaci svých připomínek. Proto některé rezorty věnovaly pozornost především formální stránce věci nebo zopakovaly své dřívější připomínky z řízení o zásadách. Z archivních materiálů nelze bohužel dovodit, které připomínky byly akceptovány a následně zohledněny v textu návrhu, protože verze osnovy zasláná do připomínkového řízení nebyla nalezena.

Následující vývoj byl vskutku překotný: pracovníci ministerstva spravedlnosti zpracovávají zasláné připomínky, včetně zatím nezpracovaných připomínek slovenských soudů a prokuratur. Připomínky ze Slovenska mohli začít zpracovávat již v květnu, ale ostatní připomínky dostávali až na konci toho měsíce. Nelze si představit, že by ministerstvo spravedlnosti stihlo všechny zasláné připomínky, kterých bylo přes

200 pouze z vnějšího připomínkového řízení, posoudit, natož zohlednit v návrhu osnovy trestního řádu, jejíž konečná redakce je datována 2. června 1950. Následující den, 3. června proběhlo jednání mezi zástupci ministerstva národní bezpečnosti a ministerstva spravedlnosti o vztahu bezpečnostních orgánů a prokuratur. Dne 5. června 1950 projednal osnovu trestního řádu politický sekretariát ÚV KSČ. A dne 6. června 1950 se konala meziministerská porada, na níž mělo dojít k vypořádání připomínek. Otázky, které zůstaly nevyřešené, měla dne 7. června 1950 posoudit Právní rada ÚV KSČ. Následně byla osnova dne 13. června 1950 odeslána vládě, kde některé rezorty uplatnily opět své nezohledněné připomínky. Legislativní pravidla sice takový postup umožňovala, ale šlo o výjimku, jejíž podmínky nebyly v tomto případě naplněny. A konečně 20. června 1950 projednaly a schválily osnovu trestního řádu vláda a sekretariát ÚV KSČ.

Teprve po projednání ve vládě, která uložila ministerstvům národní bezpečnosti, spravedlnosti a obrany, aby vyřešila rozpory ohledně vyhledávání trestných činů, došlo dne 26. června 1950 k definitivní dohodě. Přestože ministr Rais navrhoval, aby výsledek jednání byl schválen ještě Předsednictvem ÚV KSČ a pak oznámen ústavě-právnímu výboru Národního shromáždění, který by ve své zprávě schválenou úpravu navrhl. Nic takového se však nestalo, ustanovení § 76 osnovy trestního řádu bylo načteno v téže podobě, v níž bylo později schváleno. K úpravám osnovy tedy došlo ještě po schválení ve vládě a pravděpodobně až po předložení Národnímu shromáždění, neboť ústavě-právní výbor se osnovou trestního řádu zabýval hned následující den po vzniku dohody ohledně ustanovení § 76, tedy 27. června 1950.

Plénium Národního shromáždění projednalo osnovu trestního zákona, trestního řádu, trestního zákona správního a trestního řádu správního na své 46. a 47. schůzi ve dnech 11. a 12. července 1950. Po projevech předkladatelů a zpravodajů byly všechny návrhy bez další rozpravy schváleny vizuální většinou hlasujících poslanců.

Lze shrnout, že v porovnání s přípravou trestního zákona docházelo při vypracování osnovy trestního řádu k prodlevám, což naznačuje i projev ministra spravedlnosti Čepičky, který na IV. sjezdu československých právníků prohlásil, že návrh trestního zákona je hotový v první redakci, zatímco stran trestního řádu se omezil na obecný slib, že i jeho osnova bude včas dokončena. Bylo to dáno tím, že politická komise se věnovala více trestnímu zákonu než trestnímu řádu, že subkomise pro trestní řád začala

pracovat vlastně až v době, kdy byl dokončen první návrh trestního zákona, i tím, že subkomise neměla od počátku jasné zadání ohledně nové podoby trestního řádu. I proto vznikaly elaboráty týkající se např. tiskového řízení, které později nebyly použity. Činnost subkomise vrcholila na podzim 1949, avšak v lednu 1950 se se svými požadavky přihlásili zástupci ministerstva vnitra. Zatímco o trestním zákoně probíhá připomínkové řízení, pracovníci ministerstva spravedlnosti připravují zásady trestního řádu, které by bylo možné zaslat do řízení o zásadách, a návrh celé osnovy trestního řádu a jednají s ministerstvem vnitra. Příprava trestního řádu se v této době stává poněkud chaotickou. V průběhu řízení o zásadách a připomínkového řízení jednají o osnově trestního řádu také stranické orgány KSČ. Přesto přetrvávají některé rozpory mezi ministerstvem vnitra, resp. národní bezpečnosti a spravedlnosti, které se podaří vyřešit až po projednání návrhu ve vládě. V průběhu připomínkového řízení navíc došlo k doplnění osnovy o ustanovení o vojenském trestním řízení. Přestože archivní materiál není kompletní a nelze posoudit výsledky připomínkového řízení, lze se na základě počtu připomínek (přes 3 000) a času, který na jejich posouzení pracovníci ministerstva spravedlnosti měli, domnívat, že prostor pro zohlednění připomínek nebyl. Mnohé nedostatky, které byly později trestnímu řádu z roku 1950 vyčítány, tak mohly vzniknout až v závěrečné fázi přípravy osnovy. Vzhledem k časovému tlaku a neúplnosti archivních materiálů však nelze zpětně určit, zda šlo o úmysl, nedbalost nebo pouhou neznalost.

Trestní řád z roku 1950 nabyl účinnosti dne 1. srpna 1950. Jeho cílem bylo především sjednocení právní úpravy trestního řízení na území československého státu, ale také její zjednodušení a odformalizování. Tomu napomáhaly i základní zásady, na kterých byl tento zákon vystavěn a jejich naplňování v normativním textu zákona i v praxi. Dobová literatura se shoduje na závěru, že trestní řád 1950 byl vystavěn na správných zásadách. Pilířem nového trestního procesu měl být laický prvek a posílení postavení prokurátora. Za zásadní byla považována také zásada materiální pravdy, ale i zásada obžalovací, zásada oficiality a legality. V pozitivně právní rovině se uplatnila se také zásada volného hodnocení důkazů. Zakotveny byly též zásady veřejnosti, bezprostřednosti a ústnosti, a to na rozdíl od zásady presumpce nevinoty. Právě absence zásady presumpce nevinoty byla považována za zásadní nedostatek trestního řádu

z roku 1950. Ačkoliv zákon záměrně neobsahoval definice jednotlivých procesních zásad, zásada presumpce nevinny zde nebyla vyjádřena ani *implicite*.

Obecná ustanovení hlavy první trestního řádu z roku 1950 byla vskutku velmi obecná až lakonická. Tato obecnost vedla např. u právní úpravy postavení obviněného a jeho obhajoby k rozšíření možností jejich výrazného omezení, případně vyloučení. Rovněž přípravné řízení bylo upraveno velmi obecně a v mnoha případech umožňovalo využít výjimek, v jejichž důsledku byly suspendovány (z dnešního pohledu) už tak skromné záruky práv obviněného. Zákonodárce tento postup odůvodňoval především procesní ekonomii a snahou o urychlení řízení. Přes opakované deklarace o posílení postavení prokurátora v přípravném řízení a v trestním řízení celkově, bylo v konečném důsledku postavení prokurátora oslabeno právě zmíněnými výjimkami ve prospěch oprávnění orgánů národní bezpečnosti.

Menší důraz pak kladl zákonodárce na stadium řízení před soudem. Právní úprava hlavního líčení byla stručnější než právní úprava přípravného řízení. Hlava třetí obsahovala poměrně jednoduchou úpravu hlavního líčení, neboť hlavní důraz byl kladen na z povahy věci neveřejné přípravné řízení. Řízení před soudem lze proto označit za do značné míry formální stadium, neboť veškeré důkazy byly často provedeny již ve stadiu vyhledávání a před soudem byly toliko opakovány.

Trestní řád z roku 1950 dále upravoval i opravné prostředky – stížnost, odvolání, stížnost pro porušení zákona a obnovu řízení. Na základě odvolání přezkoumával soud nepravomocný rozsudek, a to z hlediska všech výroků, které odvolatel mohl napadnout. Cílem právní úpravy odvolání bylo, aby soud rozhodl ve věci samé ve veřejném odvolacím líčení, během něhož přezkoumal napadené rozhodnutí po právní i skutkové stránce. Z mimořádných opravných prostředků znal trestní řád z roku 1950 stížnost pro porušení zákona, kterou mohl podat generální prokurátor proti kterémukoli rozhodnutí prokurátora nebo trestního soudu, byl-li jím porušen zákon (s výjimkou rozhodnutí nejvyššího soudu), a obnovu řízení, která umožňovala změnu původně správných rozhodnutí, u nichž se teprve později objevily nové skutečnosti, které zásadním způsobem měnily zjištěný skutkový stav.

Mezi zvláštní způsoby řízení zařadil zákonodárce řízení proti mladistvým, řízení proti uprchlému, řízení o vydávání do ciziny, řízení za stanného práva a polní řízení. Obecně platilo, že pokud z jednotlivých ustanovení o zvláštních způsobech řízení

nevyplývá něco jiného, užije se též ostatních ustanovení trestního řádu. Vykonávací řízení měl v rukou až na nepatrné výjimky prokurátor. Prokurátor byl povinen zařídit vše, čeho bylo třeba k výkonu trestu nebo ochranného opatření.

Podle hodnocení výsledků právnické dvouletky z roku 1963 se při kodifikaci trestního práva procesního v roce 1950 vycházelo „zřejmě z praxe, která byla v letech 1948 a 1949 zavedena v trestním řízení, kdy pod vlivem kultu osobnosti se hrubě porušovala socialistická zákonnost.“⁵⁰⁴ V hodnocení trestního řádu z roku 1950 se poukazuje na skutečnost, že proklamované odstranění formalismu trestního řízení se týkalo zejména vyšetřování. Trestní řád z roku 1950 sice svěřoval provádění vyšetřování prokurátorovi, v praxi však tuto úlohu převzaly orgány bezpečnosti už v roce 1945. Za jeden z hlavních nedostatků trestního řádu z roku 1950 se považuje skutečnost, že soud neměl nástroje k prověření výsledků vyšetřování a byl příliš závislý na prokurátorovi. Hodnocení konstatuje, že při přípravě trestního řádu se dostatečně nedbalo sovětských zkušeností, což je pravda jen částečně, neboť např. materiály týkající se postavení prokurátora nebo vyšetřujícího soudce obsahují mnohé překlady a výklady o právní úpravě těchto institutů v sovětském právu. Závěrem hodnocení trestního řádu z roku 1950 shrnuje, že tento byl „příliš přizpůsoben tehdejší nesprávné praxi, že neumožňoval vzájemnou prověrku činnosti orgánů trestního řízení a nemohl proto dostatečně zajistit základní zásady trestního procesu jako je například zásada objektivní pravdy, právo na obhajobu a presumpce nevinu.“⁵⁰⁵ Zde je však třeba uvést, že uvedené zásady nebyly do textu trestního řádu z roku 1950 vtěleny, případně se uplatnily pouze omezeně.

Trestní řád z roku 1950 se dočkal pouze jediné novelizace, a to v roce 1952 v souvislosti s nově přijatými zákony o prokuratuře a o organizaci soudů, na jejichž základě bylo sjednoceno soudnictví a zrušen státní soud a státní prokuratura. Nešlo však jen o technickou úpravu navazující na novou úpravu organizace justice. V roce 1952 byla právní úprava trestního řízení změněna tak, že došlo k prohloubení některých negativních rysů, jež byly charakteristické již pro původní znění trestního řádu z roku 1950. Šlo o další omezení obhajoby formou seznamu advokátů, kteří mohli působit u krajského soudu, rozšíření pravomoci vojenských soudů na civilní obyvatelstvo, možnost atrahovat věc k nejvyššímu soudu a tím vyloučit použití řádných opravných

⁵⁰⁴ Národní archiv, f. Alfred Dressler (nezpracováno). Hodnocení právnické dvouletky (14. 1. 1963).

⁵⁰⁵ Tamtéž.

prostředků nebo rozšíření možnosti konat odvolací líčení v nepřítomnosti obviněného. V rámci výkonu rozhodnutí bylo možné odsouzeného, který jinak splňoval podmínky podmíněného propuštění převést do přechodného ústavu, nebo nechat propadnout státu majetek osob, které nebyly odsouzeny, jestliže byly v zahraničí. Další ulehčení práce orgánů činných v trestním řízení přineslo právo generálního prokurátora rozhodnout o tom, že některý úkon přípravného řízení provedou místo prokurátora orgány národní bezpečnosti.

Již v roce 1956 byl proto přijat nový trestní řád, který přinesl zvýšení ochrany práv obviněného. Na druhou stranu i tento trestní řád měl své nedostatky, mezi něž bývá řazena roztržštěná kompetence k provádění přípravného řízení a nepovinná účast prokurátora v hlavním líčení.

Rekodifikace trestního práva procesního v době tzv. právnické dvouletky byla ovlivněna třídními, ideovými a politickými zájmy nového režimu. Nejen v oblasti trestního práva vzniklo právo, které „svým obsahem i formou sloužilo potřebám a funkci lidově demokratického státu a byly jasným výrazem proměn hospodářské, politické a třídní struktury společnosti, nástrojem, který aktivně působí při výstavbě socialismu, který svým obsahem podporuje další vývoj a umožňuje jej svou pružností a zajišťuje vše, čeho bylo již na cestě k socialismu dosaženo.“⁵⁰⁶ Prosazení instrumentálního pojetí práva i snaha o vytvoření jednoduchých, lidových právních předpisů však přinesly snížení společenské vážnosti práva jako jednoho ze základních normativních systémů.

Dobové hodnocení ovšem vnímá zjednodušení trestního řízení pozitivně: „zjednodušený trestný proces a dvojinstančný systém je dávným želaním všetkých, ktorí bojovali proti formalizmu, ktorí bezradne pozorovali často viacročné putovania súdnych spisov medzi troma súdnymi inštanciami, ktorí so sklamaním videli, ako sa agenda najvyššieho súdneho tribunálu: Najvyššieho súdu ako tretej inštancie vyčerpáva v trestných veciach formalitami, znemožňujúcimi v množstve prípadov meritórne sa dotknúť hoci aj vecne zrejme pomýleného rozhodnutia.“⁵⁰⁷

Lze shrnout, že naplnění požadavku srozumitelnosti a lidovosti si vyžádalo zjednodušení trestního řízení, které vedlo ke zneužívání mnoha institutů trestního řádu a nakonec k přijetí nového trestního řádu v roce 1956.

⁵⁰⁶ MOURAL, J. *Legislativní zkušenosti za rok 1950*. In *O právu a jeho tvorbě*, s. 121–122.

⁵⁰⁷ UDVARDY, L. *Nový trestný proces*. Právní obzor, 1950, s. 308.

Právníková dvouletka je jednoznačně spojena se snahou vytvořit jednotný československý právní řád. Jejím cílem byla kromě vtělení zásad lidově demokratického zřízení do právních předpisů také demonstrace vlastních schopností, neboť přijetím nových kodexů se podařilo uskutečnit zásadní legislativní úkol, který si Československo vytklo již v roce 1918 (byť z ideově odlišných důvodů). Došlo tak nejen ke sjednocení právního řádu, ale také k dovršení revolučního zvratu i v oblasti práva.

Z dostupných archivních materiálů je patrné, že práce na přípravě nového trestně procesního kodexu byly zahájeny na podzim 1948 a navazovaly na přijetí některých předpisů, které měly v této právní oblasti představovat pouze dočasnou, resp. přechodnou úpravu. V zájmu nového režimu však bylo vytvořit i vlastní obecný a jednotný kodex trestního práva procesního, neboť zvláštní přístup k určitým obviněným byl obhajitelný v době revoluční, nikoliv v době, kdy byly politické i společenské poměry ustálené. Spolu s trestním zákonem č. 86/1950 Sb., měl trestní řád z roku 1950 představovat definitivní úpravu socialistického trestního práva.

Tato právní úprava byla však již v 50. letech kritizována, a to především kvůli přílišnému zjednodušení řízení. Ačkoliv zjednodušení trestního řízení bylo považováno za jeden z hlavních cílů rekonstrukce, hodnocení trestního řádu se shodují na tom, že neobsahoval dostatečné záruky, které by zabránily porušování socialistické zákonnosti.⁵⁰⁸ Naopak pozitivní hodnocení se týkalo lepšího uplatnění zásady materiální pravdy a v rozporu s předchozím tvrzením i posílení socialistické zákonnosti. Také vymezení nových funkcí prokurátora a soudu, rozvedení vymožeností zákona o zlidovění soudnictví a přehlednost a srozumitelnost trestního řádu 1950 byly hodnoceny kladně. Ze současného pohledu lze oproti proklamacím hlavních zásad i důvodové zprávy kritizovat především faktické omezení práva obhajoby, které úzce souvisí s absencí pozitivního zakotvení zásady presumpce nevinny.

Cílem této práce nebyla detailní analýza aplikační praxe trestního řádu. Taková analýza by vyžadovala rozsáhlý základní výzkum archivních fondů okresních a krajských soudů. Vzhledem k tomu, že ještě nedošlo ani ke zpracování a analýze činnosti státního soudu v letech 1948–1952, jeví se takový úkol zatím jako výhledový. Přesto dosavadní dílčí studie činnosti státního soudu v Praze, které se zabývaly případy

⁵⁰⁸ Srov. GŘIVNOVÁ, P. – GŘIVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 586. Dále též kolektiv pracovníků katedry trestního práva právnických fakult v Praze a Bratislavě. *Trestní řízení (nástin učebnice)*, s. 29 nebo SOLNAR, V. a kol. *Československé trestní řízení*, s. 22–23.

souzenými před i po 1. srpnu 1950 umožňují některé závěry o aplikaci ustanovení trestního řádu z roku 1950.

Již před přijetím trestního řádu z roku 1950 se staly součástí trestního řízení v Československu některé mimoprávní, resp. přímo nezákonné praktiky. Velmi zřetelně se ukázalo, že sebelepší právní úprava nezabrání zneužívání, obcházení a jinému ohýbání norem v ní obsažených. Především v politicky motivovaných soudních řízeních běžně docházelo k porušování platných norem trestního práva a není důvodu se domnívat, že tato praxe byla po přijetí nového trestního řádu opuštěna. Bohužel, některé nezákonné postupy nelze ze spisového materiálu vyčíst a jejich dokumentace tak často závisí na historických studiích a pamětech účastníků. V přípravném řízení se běžnou praxí stala vynucená doznání, omezení uplatnění práva obhajoby, zejména práva zvolit si obhájce. Tvrzení obviněných, která mohla vylučovat jejich vinu, nebyla prověřována, což zásadním způsobem znemožňovalo naplnění zásady materiální pravdy. Velmi významnou otázkou proto zůstává praktické uplatňování zásad trestního řádu při jeho aplikaci v praxi. Obecně se soudí, že především orgány vyhledávání a vyšetřování nerespektovaly zákonná ustanovení trestního řádu. Tím méně se pak řídily zásadami trestního řízení jako interpretačním vodítkem. Také prokuratura často postupovala spíše podle instrukcí ministerstva spravedlnosti a generální prokuratury než podle trestního řádu 1950.

Po původně nezákonném zrušení vyšetřujících soudců se měla dohledu nad přípravným řízením ujmout prokuratura. To se však nestalo a na této situaci nezměnil nic ani trestní řád z roku 1950. V řízení před soudem byla zneužívána zásada veřejnosti, soudní řízení bylo často jen veřejným divadlem pro pozvané diváky. V době účinnosti trestního řádu z roku 1950 dokonce vznikaly celé režijní knihy hlavních líčení, které obviněné, soudce i advokáty pasovaly do role herců. Prokurátoři hráli v této hře sice důležitou roli, ještě významnější však byla role Státní bezpečnosti a ministerstva spravedlnosti, které nezákonně zasahovalo do probíhajících řízení právě prostřednictvím prokuratury. Dalším mimozákonným, resp. protizákonným institutem byly tzv. předporady, které se konaly za účasti prokurátora, soudce a později i příslušníků Státní bezpečnosti. Ministerstvo spravedlnosti uplatňovalo svůj vliv i na soudce, jejichž rozhodnutí byla na ministerstvu spravedlnosti dopředu schvalována. Zároveň soudci

zpětně informovali ministerstvo spravedlnosti o svých rozhodnutích. Někteří autoři proto hovoří o systému kabinetní justice a o návratu k inkvizičnímu procesu.⁵⁰⁹

Výše uvedené se však týká právě politicky motivovaných trestních řízení. Lze se domnívat, že některé výše uvedené postupy používaly orgány Národní bezpečnosti, aby si usnadnily práci při objasňování běžné kriminality. Jinak je však těžko představitelné, že by se v běžných trestních řízeních, na jejichž výsledku nebyl politický zájem, uplatňovaly např. předporady nebo schvalování rozsudků „nadřízenými“ orgány. Opak by bylo možné prokázat pouze velmi rozsáhlým výzkumem v archivních fondech okresních a krajských soudů, posuzováním jednotlivých případů. Ani tento výzkum by však neposkytl vyčerpávající informace o podobě trestních řízení, neboť např. protokol o hlavním líčení vždy obsahoval jen to, co soudce do protokolu nadiktoval. Soudní spis tak nemusí vykazovat žádné známky nezákonného postupu. Bez svědectví tehdejších účastníků řízení není možné bez dalšího objektivně zhodnotit, zda řízení probíhalo řádným, tj. zákonným způsobem.

Cílem trestního řádu z roku 1950 nebylo odstranit tyto nezákonné praktiky. Naopak snahou zákonodárce bylo usnadnit práci orgánů činných v trestním řízení, trestní řád sjednotit a zjednodušit. Toto zjednodušení však vedlo nejen k žádoucí obecnosti nového trestního řádu, ale přineslo s sebou i rozsáhlé možnosti pro orgány činné v trestním řízení, aby se v rámci zákonných ustanovení nebo naprosto mimo právní regulaci dopouštěli jednání, která byla v rozporu nejen s předpisy ústavními, ale i se zásadami, které podle zákonodárce ovládaly trestní řízení. Nezákonné postupy tak zůstaly součástí trestního řízení a naopak byl rozšířen prostor umožňující jejich používání. V této souvislosti je možné připomenout požadavek zástupců Státní bezpečnosti na jednání na ministerstvu spravedlnosti, kteří žádali takovou právní úpravu, aby příslušníci StB nemuseli nadále porušovat předpisy trestního řádu, tj. legalizovat vyloučení spoluúčasti soudu a někdy i prokurátora na pátrání až do okamžiku podání trestního oznámení.

⁵⁰⁹ Srov. např. GRÍVNOVÁ, P. – GRÍVNA, T. *Trestní právo procesní*, s. 585 nebo RŮŽIČKA, M. *Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR*. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 164.

10. SHRNUTÍ

Cílem této práce byla analýza rekodifikace trestního práva procesního v roce 1950. Na jejím počátku stála teze, že trestní řád patřil mezi stěžejní předpisy právnické dvouletky, který měl zásadní význam pro formující se komunistický režim v Československu. Tomu měla odpovídat také organizace prací, jejich ideová východiska a faktický postup. Předpokladem bylo, že trestní řád jako předpis, jehož prostřednictvím se realizuje postih stanovený trestním zákonem, měl při přípravě kodexů právnické dvouletky přednost před ostatními předpisy a byl připravován společně s trestním zákonem.

Příprava trestního řádu z roku 1950 byla analyzována jednak v kontextu předcházejících pokusů o rekodifikaci trestního práva procesního, jednak v kontextu legislativních prací právnické dvouletky. Výsledkem výzkumu archivních dokumentů i dobové literatury je zjištění, že rekodifikace trestního práva procesního byla vždy ve stínu rekodifikačních prací v oblasti trestního práva hmotného. Výjimku představuje snad jen poválečné období, kdy měl být jako první připraven a přijat nový, jednotný trestní řád a teprve poté měly být zahájeny práce na novém trestním zákoně.

V době právnické dvouletky, která byla pečlivě připravena a institucionálně zabezpečena, byla příprava trestního řádu upozaděna oproti přípravě trestního zákona. Ministerstvo spravedlnosti na počátku právnické dvouletky připravilo zákon o právu rodinném a s ním související zákon o zatímních změnách v některých občanských věcech právních. Následně byly připravovány trestní zákon, trestní řád, občanský zákoník a občanský soudní řád. Přípravě trestních předpisů se věnovala kodifikační komise a její subkomise pro trestní řád a pro trestní zákon, ale také trestní oddělení tzv. kodifikačního odboru ministerstva spravedlnosti.

Z množství dochovaných dokumentů o tvorbě trestního řádu a z jejich porovnání s dokumenty o přípravě trestního zákona vyplývá jednoznačný závěr, že trestní řád nebyl považován za stejně důležitý jako trestní zákon. Politická komise se projednávání zásad trestního řádu věnovala pouze na jediné schůzi, zatímco o trestním zákoně jednala na čtrnácti schůzích. Subkomise pro trestní řád se scházela od února 1949, její činnost však byla nejméně do května 1949 nahodilá a až do konce léta 1949 se na její činnosti podíleli pouze čtyři odborníci, z toho dva členové subkomise pro trestní zákon. Činnost

subkomise pro trestní řád se plně rozbíhá právě v létě 1949, kdy je již připraven první návrh osnovy trestního zákona.

V zimě 1950 se aktivity ujímají pracovníci ministerstva spravedlnosti, a zatímco trestní zákon je již v připomínkovém řízení, připravují první návrh trestního řádu. Na začátku března 1950 je zahájen vlastní legislativní proces, probíhá řízení o zásadách a navazující připomínková řízení. Zároveň se však stále jedná o obsahu návrhu trestního řádu, zejm. s ministerstvem vnitra a posléze národní bezpečnosti. Osnova je během připomínkového řízení doplněna o novou problematiku vojenského trestního řízení. Připomínek přichází neuvěřitelné množství a pracovníci ministerstva spravedlnosti přiznávají, že všechny nestihnou vypořádat. Časový tlak způsobený stanovením pevného data nabytí účinnosti nových trestních předpisů je neúprosný. Ještě v době, kdy je návrh trestního řádu projednán ve vládě a předložen Národnímu shromáždění zjevně dochází k úpravám návrhu. To vše vede k jedinému závěru: příprava trestního řádu byla na počátku upozaděna kvůli práci na novém trestním zákoně, jako kdyby si nový režim neuvědomoval, jak významný nástroj v době zostřeného třídního boje trestní řád představuje. Zatímco v roce 1949 subkomise pro trestní řád pracuje v poměrně ostrém tempu, které se s blížícím se koncem roku zvyšuje, v roce 1950 je náhle třeba pracovat hned na několika frontách a dnes se zdá neuvěřitelné, že ministerstvo spravedlnosti trestní řád vůbec stihlo spolu s trestním zákonem předložit.

I v současné době byla upřednostněna příprava nového trestního zákoníku před rekodifikací trestního práva procesního. Příprava trestního řádu z roku 1950 by přes nesporný úspěch v podobě sjednocení právní úpravy trestního řízení na území Československa neměla sloužit jako inspirace pro současné normotvůrce. Právě naopak, měla by se stát odstrašujícím příkladem toho, že i dobře naplánovaná legislativní práce, již se účastní odborníci na daný obor práva, může při nevhodném řízení a nízkém hodnocení z hlediska politického významu rekodifikace tohoto oboru vést buď k přijetí nekvalitního kodexu, nebo k předčasnému ukončení rekodifikačních prací. Ani v jednom případě však nebude naplněn cíl vytčený na počátku, tedy přijetí nového, lepšího kodexu.

11. SUMMARY

This dissertation work aims to analyse the process of recodification of the criminal procedure law during the so called two-year legal plan, this being illustrated on an example of the preparation of the Criminal Procedure Code. The Criminal Procedure Code was one of the key acts to be drafted during the two-year legal plan, mainly because of its fundamental importance for the advancing communist regime in Czechoslovakia. This should have corresponded with the organization of the works, the ideological principles and an actual progress. The plan was that the preparation of the Criminal Procedure Code, serving as a regulation that brings into life sanctions laid down by the material criminal law, will be prioritized over other acts that should have been adopted during the two-year legal plan. The Criminal Procedure Code was prepared together with the material criminal law.

The preparation of the Criminal Procedure Code of 1950 was analysed in the context of previous attempts of recodification of the criminal procedural law and in the context of legislative works in the two-year legal plan. The research of archival documents and contemporary literature shows that the recodification of the criminal procedural law was constantly overshadowed by recodification works on the criminal substantive law. There is however one exception, namely in the post-war period when firstly the new, unified Criminal Procedure Code was prepared and adopted and only then the works on the Criminal Code started.

During the two-year legal plan, which was carefully prepared and institutionally secured, the preparation of the Criminal Procedure Code was moved to the second rank by the preparation of the material criminal law. At the beginning of the two-year law plan, the Ministry of Justice prepared the Act on Family Law and the related Act on Provisional Changes in Some Civil Law Matters. Further the preparation of the Criminal Code, Criminal Procedure Code, Civil Code and Civil Procedure Code followed. Preparation of the criminal legislation was led by the codification commission and its sub-commission for the preparation of the Criminal Procedure Code and Criminal Code and also by the criminal department of the so-called codification department of the Ministry of Justice.

Numerous extant documents dealing with the preparation of the Criminal Procedure Code and the comparison with documents dealing with the preparation of the Criminal

Code result in a clear conclusion that the Criminal Procedure Code was considered less important than the Criminal Law. For instance, the political commission dealt with the principles contained in the Criminal Procedure Code at a single meeting, whereby it discussed the Criminal Code at fourteen meetings. The sub-commission for the Criminal Procedure Code was meeting from February 1949, however its activities were erratic at least until May 1949. Until the end of 1949, only four experts participated on its activities. Moreover two of them were at the same time members of the sub-commission for Criminal Code. The activities of sub-commission for the Criminal Procedure Code fully developed in summer 1949, when the first draft of the Criminal Code was prepared.

In winter 1950, the works were overtaken by employees of the Ministry of Justice who prepared the first draft of the Criminal Procedure Code. The draft of the Criminal Code on the other hand was already in the comment procedure of the Parliament. At the beginning of March 1950, the actual legislative process was launched and the discussions regarding the principles and subsequent consultations were in progress. Simultaneously, the consultations regarding the content of the Criminal Procedure Code still continued, especially with the Ministry of the Interior (later the Ministry of National Security). During the consultation process, the draft of a new part dealing with the military criminal proceedings was added. Too many comments were submitted and the employees of the Ministry of Justice were forced to admit that they were unable to process all of them. The pressure caused by the fixation of date for the new criminal legislation was relentless. The draft was still in the process of amending when submitted to the government and the National Assembly. All of the above mentioned leads to a single conclusion: preparation of the Criminal Procedure Code was delayed by the works on the new Criminal Code, as if the new regime had not realized how important the Criminal Procedure Code was at the time of intensifying of the class struggle.

Even today, the preparation of the new Criminal Code had a priority over recodification of the criminal procedural law. Despite its undeniable success in unification of the criminal proceedings in Czechoslovakia, the preparation of the Criminal Procedure Code of 1950 should not serve as an example for the present legislators. On the contrary, it should rather serve as a deterrent example illustrating that even a well-planned legislative works carried out by experts in the given branch of law

can in case of unsuitable management or low political importance lead to adoption of poor-quality acts or the works can be even preliminary terminated. In this case, the goal specified at the beginning, i.e. adoption of a new, better code, will not be satisfied.

12. SEZNAM CITOVANÉ A POUŽITÉ LITERATURY A DALŠÍCH ZDROJŮ

Archivní materiály

Národní archiv v Praze, fond č. 832, Ministerstvo spravedlnosti (1918–1953).

Národní archiv v Praze, fond č. 980, Ministerstvo spravedlnosti (1945–1992, nezpracováno).

Národní archiv v Praze, fond č. 904, Ministerstvo unifikací (1919–1938).

Národní archiv v Praze, fond č. 05/11, Právní komise ÚV KSČ.

Národní archiv v Praze, fond č. 02/01, Předsednictvo ÚV KSČ.

Národní archiv v Praze, fond č. 29, ÚV KSČ, Klement Gottwald.

Národní archiv v Praze, fond Alfred Dressler (nezpracováno).

Slovenský národný archív v Bratislavě, f. Poverenictvo spravodlivosti.

Právní předpisy

zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního

zákonný článek č. XXXIII z roku 1896 o soudním trestním řádu

zákonný článek č. XXXIV z roku 1897, kterým se uvádí v život soudní trestní řád

zákon č. 131/1912 ř. z., o vojenském trestním řádu

zákonný článek XXXIII/1912

zákon č. 108/1918 ř. z., o odčinění odsouzení

zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., recepční norma

zákon č. 208/1919 Sb., kterým se mění odstavec 1 § 5 zákona z 21. března 1918, z. ř.

č. 108, a doplňuje § 411 tr. ř.

zákon č. 263/1919 Sb., kterým se doplňuje trestní řád hledíc k výroku rozsudku o ztrátě práva volebního

zákon č. 442/1919 Sb., o objektivních nálezech v řízení tiskovém

zákon č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a podmíněném propuštění

zákon č. 1/1920 Sb., kterým se mění některá ustanovení trestního řádu z 23. května 1873, č. 119 ř. z. a zákona čl. XXXIII. z roku 1896

zákon č. 471/1921 Sb., jímž se prodlužují platnost čl. I., č. 3., 4. a 11., zákona ze dne 18. prosince 1919, čís. 1 Sb. z. a n. z r. 1920, a opatření Stálého výboru Národního shromáždění republiky Československé podle § 54 ústavní listiny ze dne 4. srpna 1920,

čís. 480 Sb. z. a n., o změně některých ustanovení trestního práva, a jímž se mění další jeho ustanovení

zákon č. 168/1922 Sb., kterým se částečně zrušuje zák. čl. LXIII. z roku 1912 o výjimečných opatřeních a mění některá ustanovení o stanném právu

zákon č. 223/1922 Sb., kterým se upravují přísahy osob bez vyznání náboženského, konané před soudy

Zákon č. 8/1924 Sb., o trestnom pojednávání konaném podľa trestného poriadku, zák. čl. XXXIII z r. 1896, proti nepřítomným osobám

zákon č. 73/1924 Sb., kterým se mění ustanovení trestních řádů o tom, kdo má právo býti posluchačem veřejného hlavního líčení

zákon č. 124/1924 Sb., o změně příslušnosti trestních soudů a odpovědnosti za obsah tiskopisu ve věcech krivého obvinění, utrhaní a urážek na cti

zákon č. 134/1924 Sb., jímž se mění zákon ze dne 17. října 1919, č. 562 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění.

zákon č. 107/1927 Sb., jímž se mění některá ustanovení trestních řádů a zřizují soudní lékařské rady

zákon č. 111/1928 Sb., o zahlazení odsouzení

zákon č. 31/1929 Sb., kterým se mění a doplňují trestní zákony a trestní řády

zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží

Zákon č. 91/1934 Sb. z. a n., o ukládání trestu smrti a o doživotních trestech

zákon č. 71/1935 Sb., o hospodářském vyzvědačství

zákon č. 131/1936 Sb., o obraně státu

vládní nařízení č. 306/1939 Sb., o změně některých ustanovení trestního zákona a trestního řádu

Vládním nařízením č. 396/1940 Sb., jímž se mění a doplňují trestní řád a předpisy o složení trestních soudů

vládní nařízení č. 143/1942 Sb., jímž se protektorátní trestní právo přizpůsobuje právu říšskému

vládní nařízení č. 184/1944 Sb., ke zjednodušení protektorátního trestního soudnictví

vládní nařízení č. 41/1944 Sb., o přenesení některých správních úkolů v justičním oboru

dekret č. 16/1945 Sb., o potrestání nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádných lidových soudech (tzv. velký retribuční dekret)

dekret č. 17/1945 Sb., o Národním soudu
vyhláška ministra vnitra č. 30/1945 Sb. II, o obnovení právního pořádku
nařízení Slovenské národní rady č. 53/1945 Sb. SNR, o úpravě některých trestně-
právních otázek souvisejících s obnovením československého právního pořádku
a o novelisaci některých ustanovení trestního práva procesního
dekret presidenta republiky č. 62/1945 Sb., o úlevách v trestním řízení soudním
zákon č. 166/1946 Sb., jímž se mění a doplňují trestní řády
zákon č. 232/1946 Sb., o porotních soudech
zákon č. 226/1947 Sb., jímž se mění, doplňují a sjednocují některá ustanovení trestního
práva procesního
zákon č. 23/1948 Sb., o výkonu trestů postihujících majetek, uložených trestními soudy
zákon č. 88/1948 Sb., jímž se mění trestní zákony a trestní řády
zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky
zákon č. 231/1948 Sb., na ochranu lidově demokratické republiky
zákon č. 232/1948 Sb., o státním soudu
zákon č. 247/1948 Sb., o táborech nucené práce
zákon č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví
zákon č. 243/1949 Sb., o akciových společnostech
zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném
zákon č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních
zákon č. 86/1950 Sb., trestní zákon
zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
zákon č. 88/1950 Sb., trestní zákon správní
zákon č. 89/1950 Sb., o trestním řízení správním (trestní řád správní)
zákon č. 100/1950 Sb., o podnikovém rejstříku
zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník
zákon č. 142/1950 Sb., o konaní v občianskych súdnych veciach (občiansky súdny
poriadok)
zákona č. 165/1950 Sb., na ochranu míru
zákon č. 189/1950 Sb., o smlouvě pojistné
zákon č. 191/1950 Sb., zákon směnečný a šekový
nařízení ministra spravedlnosti č. 117/1950 Sb., o rejstříku trestů

nařízení ministra spravedlnosti č. 192/1950 Sb., kterým se vydávají podrobnější předpisy pro řízení v trestních a občanskoprávních věcech (jednací řád)

nařízení ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 100/1951 Sb., o rejstříku trestů

zákon č. 114/1951 Sb., o advokacii

nařízení ministra spravedlnosti č. 115/1951 Sb., kterým se stanoví sazby odměn za úkony právní pomoci poskytované advokátními poradnami (advokátní tarif)

ústavní zákon č. 64/1952 Sb., o soudech a prokuratuře

zákon č. 65/1952 Sb., o prokuratuře

zákon č. 66/1952 Sb., o organizaci soudů

zákon č. 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád

zákon č. 68/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje občiansky súdny poriadok

nařízení ministra spravedlnosti č. 95/1952 Sb., kterým se vydává jednací řád pro soudy

vyhláška ministra spravedlnosti č. 1/1953 Sb., o úplném znění trestního řádu

nařízení ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 39/1953 Sb., kterým se mění nařízení o rejstříku trestů

nařízení ministrů spravedlnosti, národní obrany a vnitra č. 103/1953 Sb., o rejstříku trestů

zákon č. 63/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní zákon č. 86/1950 Sb.

zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním

zákon č. 65/1956 Sb., o prokuratuře

zákon č. 66/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o organizaci soudů

zákon č. 60/1961 Sb., o úkolech národních výborů při zajišťování socialistického pořádku

zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů

zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon

zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním

zákon č. 94/1963 Sb., o rodině

zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád

zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník

zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

zákon č. 104/2013 Sb., o mezinárodní justiční spolupráci ve věcech trestních

Prameny

JECH, K. – KAPLAN, K. (eds.). *Dekrety prezidenta republiky 1940–1945 : dokumenty*. 1. a 2. svazek. Brno: 1995. ISBN 80-85270-41-2 a 80-85765-48-9.

KAPLAN, K. *Dva retribuční procesy : komentované dokumenty (1946–1947)*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny ČSAV, 1992. ISBN 80-85270-05-6.

VOREL, J. – ŠIMÁNKOVÁ, A. a kol.: *Československá justice v letech 1948–1953. Díl II. Sešity Úřadu dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu*. č. 9. 1. vyd. Praha: Úřad dokumentace a vyšetřování zločinů komunismu PČR, 2003.

Věstníky ministerstva spravedlnosti 1948–1951

Literatura

ADAMOVIČ, K. a kol. *Dějiny českého soudnictví od počátků české státnosti do roku 1938*. Praha: Lexisnexus CZ, 2005. 231 s. ISBN 80-869-2007-0.

BEŇA, J. *Rozsudok nad slovenskými „buržoáznymi nacionalistkami“ z roku 1954 a forma štátneho zriadenia ČSR a ČSSR v rokoch 1948–1967*. In: *Česko-slovenská historická ročenka*. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1976-X, s. 67–73.

BLÁHOVÁ, I. *Politické procesy v Československu po roce 1948. Případ gen. Kutlvašr a spol.* (rigorózní práce, nepublikováno).

BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – BOŠTÍK, M. – STARÁ, T. *Jménem republiky!* Praha: Auditorium, 2016. 400 s. ISBN 978-80-87284-55-1

BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Oběti komunistické spravedlnosti*. Praha: Auditorium, 2013. 384 s. ISBN 978-80-87284-48-3.

BLÁHOVÁ, I. – BLAŽEK, L. – KUKLÍK, J. – ŠOUŠA, J. *Právnícká dvouletka*. Praha: Auditorium, 2014. 416 s. ISBN 978-80-87284-52-0.

BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu: kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav, 2009. 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7.

BOGUSZAK, J. – JIČÍNSKÝ, Z. *Právo a zákonnost v ČSSR*. Státní nakladatelství politické literatury: Praha, 1961. Bez ISBN.

BORÁK, M. *Spravedlnost podle dekretu: retribuční soudnictví v ČSR a Mimořádný lidový soud v Ostravě (1945–1948)*. Šenov u Ostravy: Tilia, 1998. ISBN 80-86101-07-X.

Bulletin advokacie č. 4/1998 (http://www.cak.cz/assets/files/178/BA_98_04.pdf).

BYSTRICKÝ, V. – ROGUĽOVÁ, J. *Storočie procesov: súdy, politika a spoločnosť v moderných dejinách Slovenska*. Bratislava: Veda, 2013. 272 s. ISBN 978-80-224-1258-2.

CÍSAŘOVÁ, D. a kol. *Trestní právo procesní*. 4. aktualizované a přepracované vydání. Praha: Linde, 2006. ISBN 80-7201-594-X.

ČCHIKVADZE, V. M. *Úkoly trestního zákonodárství a soudnictví: 3 studie*. Praha: Orbis, 1950. 83 s. Bez ISBN.

Důvody rozsudku – § 272 odst. 2 tr. ř. Lidové soudnictví, 1950, s. 14.

Druhý sjezd právníků čsl., Brno, 1925. In: Právník, 1925, s. 391.

EYSSELT, E. – SCHOLZ, O. *Sbírka vzorů podání ve věcech soudního trestního řízení*. Praha: Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1948. 339 s. Bez ISBN.

FENYK, J. – CÍSAŘOVÁ, D. *Meziválečné trestní právo a věda trestního práva v Československu*. In MALÝ, K. – SOUKUP, L. (eds.): *Československé právo a právní věda v meziválečném období (1918–1938) a jejich místo ve střední Evropě*. Svazek 2. Praha: Karolinum, 2010, s. 828–829. ISBN 978-80-246-1718-3.

FENYK, J. – HAVLÍK, T. – RŮŽIČKA, M. *Rozhodnutí a stanoviska k trestnímu řádu 1918–2004*. Praha: C. H. Beck, 2004. 1159 s. ISBN 80-7179-880-0.

FIERLINGER, Z. *Dnešní naše legislativní praxe*. Právník, 1950, s. 3.

FORMÁNKOVÁ, P. *Kampaň proti „americkému brouku“ a její politické souvislosti*. Paměť a dějiny č.1/2008, s. 22–38, dostupné online na

<http://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/0801-22-38.pdf>.

FRANTALOVÁ, A. *Činnost politické komise v době tzv. právnícké dvouletky*. Praha 2015, diplomová práce, Právnícká fakulta Univerzity Karlovy (nepublikováno).

FROMMER, B. *Národní očista: retribuce v poválečném Československu*. Praha: Academia, 2010. ISBN 978-80-200-1838-0.

FRYŠTÁK, M. a kol. *Trestní právo procesní*. 2. přepracované vydání. Ostrava: Key Publishing, 2009. 265 s. ISBN 978-80-7418-041-5.

- GOTTWALD, K. *Za socialistický stát, za socialistické právo*. Praha: Orbis, 1950. Bez ISBN.
- GRIVNOVÁ, P. – GRIVNA, T. *Trestní právo procesní*. In BOBEK, M. – MOLEK, P. – ŠIMÍČEK, V. (eds.). *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví*. Brno: Mezinárodní politologický ústav, Masarykova univerzita, 2009. 1005 s. ISBN 978-80-210-4844-7.
- HUSÁR, E. a kol. *Trestné právo procesné*. 2. vyd. Bratislava: IURA EDITION, spol. s r. o., 2001. 279 s. ISBN 80-89047-04-1.
- JARKOVSKÁ, L. *Odplata či spravedlnost? Mimořádné lidové soudy 1945–1948 na Královéhradecku*. Praha: Prostor, 2008. 364 s. ISBN 978-80-7260-206-3.
- JELÍNEK, J. *Trestní právo procesní*. 3. aktualizované a doplněné vydání. Praha: Leges, 2013. ISBN 978-80-87576-44-1.
- JELÍNEK, R. *Trestní řízení: struč. výklad zákona ze dne 12. 7. 1950 čís. 87 Sb*. Praha: Orbis, 1951. 45 s. Bez ISBN.
- KALLAB, J. *Učebnice trestního řízení platného v Čechách a zemi Moravsko-slezské*. Brno: Právník, 1930. 283 s. Bez ISBN.
- KALLAB, J. *Unifikační práce v prvním desetiletí republiky*. In: Právník, 1928, s. 570.
- KALLAB, J. *Trestní řád československý*. Praha, 1925. Bez ISBN.
- KIZLINKOVÁ, V. *Občanský zákoník: stručný výklad zákona ze dne 25. 10. 1950 č. 141 Sb*. Ministerstvo spravedlnosti. Právnický ústav, Knihovnička soudce z lidu; sv. 5, Praha: Orbis, 1952. Bez ISBN.
- Kolektiv pracovníků katedry trestního práva právnických fakult v Praze a Bratislavě. *Trestní řízení (nástin učebnice)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1956. Bez ISBN.
- Kolem reformy trestního práva*. In: Právník, 1926, s. 463.
- K reformě trestního řízení přípravného: studie unifikační a reformní*. Sborník věd právních a státních, č. 3. Praha: knihovna sborníku věd právních státních, 1928.
- KRONBERGER, F. *K unifikaci trestního řízení*. Právník, 1925, s. 468.
- KRONBERGER, F. *Československý trestní řád a vedlejší předpisy trestního řádu soudního, platné v zemích České a Moravskoslezské*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1948. sv. 65. 1032 s. Bez ISBN.

- KRONBERGER, F. *K reformě trestního řízení přípravného: studie unifikační a reformní*. Sborník věd právních a státních, č. 3. Praha: Knihovna sborníku věd právních státních, 1928. 100 s. Bez ISBN.
- KRONBERGER, F. *Řízení vyžadovací*. Praha: Soudcovské listy, 1931. 91 s. Bez ISBN.
- KUKLÍK, J. a kol. *Vývoj československého práva 1945–1989*. Praha: Linde, 2009. 727 s. ISBN 978-80-7201-741-6.
- KUKLÍK, J. *Dekrety prezidenta republiky v bezprostředně poválečném období roku 1945*. In *Rok 1945 v českých a evropských dějinách: sborník referátů z vědecko-osvětové konference Českého svazu bojovníků za svobodu 4. října 2000*. Praha: Český svaz bojovníků za svobodu, 2002. 123 s. ISBN 80-7005-034-X.
- KUKLÍK, J. *Mýty a realita tzv. „Benešových dekretů“: dekrety prezidenta republiky 1940–1945*. Praha: Linde, 2002. 511 s. ISBN 80-7201-352-1.
- KUNC, J. *Rozhodování o podmíněném odsouzení – § 27 tr. ř. a §§ 24 až 26 tr. z. Lidové soudnictví*, 1950, s. 75.
- KÜHN, Z. *Aplikace práva soudcem v éře středoevropského komunismu a transformace. Analýza příčin postkomunistické právní krize*. Praha: C. H. Beck, 2005. 201 s. ISBN 80-7179-429-5.
- LACHOUT, V. *Odvolání v sovětském procesním právu*. Lidové soudnictví, 1952, s. 179.
- LIVŠIC, V. J. *Právne pomery a procesná činnosť v sovietskom trestnom konaní*. Právny obzor, 1950, s. 354.
- MAGDOLENOVÁ, A. *Súdne procesy so slovenskými saleziánmi v roku 1952*. [online] <http://www.kultura-fb.sk/new/old/stare/saleziani-007.htm>.
- MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 3. vyd. Praha: LINDE PRAHA, a. s., 2003. 673 s. ISBN 80-7201-433-1.
- MALÝ K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 4. přepracované vydání. Praha: Leges, 2010. 640 s. ISBN 978-80-87212-39-4.
- MANČAL, J. – TIBITANZL, K. *Nový trestní řád*. Právník, 1957, s. 217.
- Mezinárodní sjednocení trestního práva*, In: Právník, 1926, s. 471.
- MIŘIČKA, A. *Rakouské řízení trestní*. Praha: Všehrd, 1913. Bez ISBN.
- MIŘIČKA, A. *Trestní právo procesní*. Praha: Všehrd, 1932. 289 s. Bez ISBN.
- MIŘIČKA, A. *Trestní řízení*. 5. vyd. Praha, Všehrd, 1920. 175 s. Bez ISBN.

- MIŘIČKA, A. – SCHOLZ, O. *O trestním soudnictví nad mládeží: Zákon ze dne 11. března 1931 č. 48 Sb. z. a n. s důvodovými zprávami, prováděcími nařízeními a souvisejícími zákony*. Praha: Československý kompas, 1932. 309 s. Bez ISBN.
- MOURAL, J. *Legislativní zkušenosti za rok 1950*. In *O právu a jeho tvorbě*.
- NĚMEČKOVÁ, D. – BLÁHOVÁ, I. *Laický prvek a zákon o zlidovění soudnictví*. *Moderní dějiny*, roč. 23, 2015, s. 259–280.
- NOVOTNÝ, J. *Zastavení trestního stíhání – § 320 tr. ř.* *Lidové soudnictví*, 1950, s. 110.
- Odvolací líčení nebo veřejné zasedání v nepřítomnosti obviněného – §§ 185, 198, 207 a 212 tr. ř.* *Lidové soudnictví*, 1950, s. 41.
- ONDREJKO, J. *Funkcia prokurátora podľa nového trestného poriadku*. *Právnik*, 1950, s. 458.
- PERNES, J. – POSPÍŠIL, J. – LUKÁŠ, A. *Alexej Čepička – šedá eminence rudého režimu*. Praha: Brána, 2008.
- PETRŽELKA, K. *Právnícká dvouletka*. In *Věstník ministerstva spravedlnosti*, 1948.
- Pocta k sedmdesátým narozeninám univ. prof. dra Augusta Miříčky*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933.
- POKROVSKI, J. *Vina a trest v sovětském trestním právu*. *Justiční listy*, 1950, s. 74.
- Pokusy o sjednocení právního řádu v Jugoslávii*. In: *Právnik*, 1924, s. 382–3.
- POLÁČEK, F. *Obviněný a obhájce*. *Lidové soudnictví*, 1952, s. 96.
- POLJANSKIJ, N. N. *O domníence nevinny v sovietskom trestnom konaní*. *Právný obzor*, 1950, s. 47.
- Projev Alexeje Čepičky na IV. sjezdu československých právníků*. *Justiční listy*, 1949, s. 234–246.
- PRUŠÁK, J. *Československé řízení trestní platné v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha: Všehrad, 1921. 219 s. Bez ISBN.
- Přípravné osnovy trestního zákona o zločinech a přečinech a zákona přestupkového*. Praha: Ministerstvo spravedlnosti, 1926. 1. díl Osnovy, 2. díl Odůvodnění osnov.
- RAUSCHER, R. *Polská kodifikační komise a její unifikační snahy r. 1919–1929*. *Bratislava*: R. Rauscher s podporou min. školství, 1929.
- ROKŮSEK, F. *Nový trestní řád*. In *Právnik*, 1950, s. 327.

- RŮŽEK, A. *Náklady trestního řízení – §§ 25, 26, 27, 72 tr. ř.* Lidové soudnictví, 1950, s. 79.
- RŮŽEK, A. *Právní moc a vykonatelnost rozhodnutí v trestních věcech.* Praha: ČSAV, 1958. 163 s. Bez ISBN.
- RŮŽEK, A. *Československé trestní řízení.* 3. doplněné a částečně přepracované vydání, Praha: Orbis, 1977.
- RŮŽIČKA, M. *Veřejná žaloba a orgány konající přípravné řízení v ČR.* Praha: C. H. Beck, 2005. 745 s. ISBN 80-7179-929-7.
- SALÁK, P. – TAUCHEN, J. (eds.). *Československé trestní právo v proměnách věků. (Sborník příspěvků).* Brno: Masarykova univerzita, 2009. 194 s. ISBN 978-80-210-5086-0.
- Sedmdesátiny prof. JUDr. Antonína Růžka, CSc.* Právník, 1986, s. 539.
- SOLNAŘ, V. a kol.: *Československé trestní řízení.* Orbis: Praha, 1963. Bez ISBN.
- SOLNAŘ, V. *Doplňky k československému trestnímu řádu.* Praha: Všehrd, 1938. 8 s. Bez ISBN.
- SOLNAŘ, V. *Doporučuje se zavést instituci neurčitého odsouzení.* Brno: Sjezd, druhý právníků čsl., 1925.
- SOLNAŘ, V. *Nová kodifikace trestního práva a úkoly vědy.* Stát a právo, 1957, s. 103.
- SOLNAŘ, V. *Nová úprava trestního soudnictví v Protektorátu Čechy a Morava.* Praha: Melantrich, 1939. 233 s. Bez ISBN.
- SOLNAŘ, V. *Učebnice trestního řízení, platného v zemi České a Moravskoslezské.* Praha: Melantrich, 1946. 224 s. Bez ISBN.
- Soukromý žalobce v odvolacím líčení po 31. 7. 1950 – § 318 věta první, § 320 odst. 2 tr. ř.* Lidové soudnictví, 1950, s. 45.
- STEINER, J. *Vývoj teorie súdných dôkazov.* Právní obzor, 1950, s. 244.
- Stížnost proti autoremeduře – § 31 odst. 2, § 35 odst. 1 tr. ř.* Lidové soudnictví, 1950, s. 40.
- STORCH, F. *Trestní řízení rakouské v pořádku systematickém.* Praha: J. Otto, 1887.
- STORCH, F. *Řízení trestní rakouské.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2011. ISBN 978-807-3576-516.
- ŠIMÁK, J. *Novelisace trestního řádu.* Lidové soudnictví, 1952, s. 327.

- ŠIMÁK, J. *Odvolání obviněného do zprošťujícího rozsudku – § 173, odst. 2, písm. b) tr. ř. Lidové soudnictví*, 1950, s. 76.
- ŠIMÁK, J. *Opatření krajského prokurátora k zajištění výkonu trestu (vazby) – §§ 2, 57, 78, 96 a 277 tr. ř. Lidové soudnictví*, 1950, s. 72.
- ŠIMÁK, J. – TOLAR, J. – RŮŽEK, A. – DOLENSKÝ, A. *Trestní řád a předpisy související*. Praha: Orbis, 1953. 502 s. Bez ISBN.
- TADĚVOSJAN, V. S. *Materiální pravda v sovětském procesu*. Justiční listy, 1949, s. 31.
- TOLAR, J. *Demokratické zásady nového trestního řízení*. Lidové soudnictví, 1950, s. 102.
- TOLAR, J. *Několik poznámek k výkladu § 266 tr. ř. Lidové soudnictví*, 1952, s. 336.
- TOLAR, J. *Několik poznámek k výkladu § 72 tr. ř. Lidové soudnictví*, 1953, s. 9.
- TRAJNIN, A. N. *Tři studie o trestním právu a zločinnosti*. Praha: Orbis, 1950. 67 s. Bez ISBN.
- Trestní právo a proces: učební osnovy pro právnické studium na právnických fak. 4. roč.* Praha: SPN, 1953. Bez ISBN.
- Trestní řízení: [určeno] pro posluchače právnické fakulty*. Praha: SPN, 1953. 176 s. Bez ISBN.
- Trestní zákon a trestní řád*. 3. vyd. Praha: Orbis, 1951. 512 s. Bez ISBN.
- Trestní zákon a trestní řád*. Knihnice ministerstva spravedlnosti. Čtvrté rozšířené a opravené vydání, Praha: Orbis, 1951. 558 s. Bez ISBN.
- UDVARDY, L. *Nový trestný proces*. Právní obzor, 1950, s. 284.
- UDVARDY, L. *Poznámky k novému Trestnému poriadku*. Právní obzor, 1950, s. 461.
- VESELKA, M. *Komunistická justice a její oběti ve spisech okresního soudu trestního v Praze 1949–1951*. In *Pražský sborník historický*. Praha: KLP-Koniasch Latin Press, sv. 27, 1994, s. 144–179.
- VESELÝ, J. *O trestní odpovědnosti mládeže ve starém českém právu*. In *Věstník Československé společnosti pro právo trestní*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1933. Bez ISBN.
- Věstník československé společnosti pro právo trestní*. Praha: Československá společnost pro právo trestní, 1929. Bez ISBN.
- VIESKA, J. *Úkoly vojenské justice*. Právník, 1950, s. 461.

VOJÁČEK, L. – TAUCHEN, J. (eds.). III. česko-slovenské právněhistorické setkání doktorandů a postdoktorandů: sborník z konference. Brno: Masarykova univerzita, Právnická fakulta, 2015. 366 s. Spisy právnické fakulty Masarykovy univerzity, řada teoretická, Edice Scientia, sv. 529, ISBN 978-80-210-7938-0.

VOJÁČEK, L. *České právní dějiny*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2008. 684 s. ISBN 978-80-7380-127-4.

VOVES, F. *Společné řízení*. Lidové soudnictví, 1953, s. 165.

Cizojazyčná literatura

FAULHABER, E. *Die Strafprozeßordnung samt den einschlägigen Gesetzen nach dem Stande vom 1. Juli 1931*. Wien: Stern, 1932.

FOLTIN, E. M. *Die Strafprozeßordnung: vom 23. Mai 1873, RGB. Nr. 119 mit allen ergänzenden Gesetzen*. Reichenberg: Stiepel, 1931.

LEPAR, M. *Rad trestni ze dne 23. kvetna 1873, cislo 119 R.z. se vsemi rmtami ... upravil Mojmir Lepar*. Praha: Gregr a syn, 1912.

LÖFFLER, A. *Die Strafprozeß-Ordnung vom 23. Mai 1873, Nr. 119 RGBl. ...* 13. Aufl. bearb. von --- u(nd) Wilhelm Herrmann v(on) Herrnrill. Wien, 1914.

LOHSING, E. *Österreichisches Strafprozessrecht in systematischer Darstellung*. 2. Aufl. Graz und Wien: Moser, 1920

LOHSING, E. *Österreichisches Strafprozeßrecht*. Wien: Österr. Staatsdr. 1932.

MITTERBACHER, J. – NEUMAYER, V. *Erläuterungen zur Strafprozeß-Ordnung vom 23. Mai 1873, sammt dem Gesetze vom 23. Mai 1873, betreffend die Bildung der Geschworenenlisten*. Graz: Leuschner & Lubensky, 1874.

MOGILNICKI, A. *Kodeks postępowania karnego z ustawami dodatkowemi wydanemi do dnia 27 marca 1928, przypisami, skorowidzem i tablicami porównawczemi. Cz. 2, Motywy ustawodawcze*. Warszawa: F. Hoesick, 1929.

RAPPAPORT, E. ST. *Czy zalecić należy udział czynnika społecznego w ustroju sądownictwa karnego państw słowiańskich?: Referat główny: [Streszczenie]*. Warszawa: Polska Komisja Współpracy Prawniczej Miedzynarodowej, 1933. 14 s. (česky vyšlo RAPPAPORT, E. ST. *Doporučuje se účast občanských živlů v trestním řízení států slovanských? Výtah z práce „Otázky porotních soudů v Polsku“ zkrácený a přizpůsobený požadavkům hlavního referátu pro I. Sjezd právníků států slovanských*

v Bratislavě 8. – 10. IX. 1933. Bratislava: 1933. 8 s. První sjezd právníků států slovanských v Bratislavě 1933).

RAPPAPORT, E. ST. *Media via prava karnego polskiego: odczyty i referaty 1930–1936*. Warszawa: Polskie Tow. Ustawodawstwa Kryminalnego, 1936.

RIBITSCH, J. *Strafgerichte, Rechtsmittel, Fristen und Nichtigkeiten nach der Strafprozeßordnung vom 23. Mai 1873*. Laibach : Kleinmayr & Bamberg, 1874.

SUCHOMEL, H. – LISSBAUER, C. *Das österreichische Strafprozeßrecht nach dem Stande vom 1. September 1922*. Hrsg. Wien, 1922.

TLAPEK, L. M. *Strafprozessordnung oesterreichische. Die Österreichische Strafprozeßordnung. Samt Novellen u. einzelnen Nebengesetzen nach d. Stande vom 1. März 1937*. Leipzig, Wien, Berlin: Steyermühl-Verl., 1937.

VARGHA, G. *Das Strafprozessrecht. Systematisch dargestellt*. 2. verm. Aufl. Berlin, 1907.

WARHANEK, C. – ALTMANN, L. – LAMMASCH, H. *Das Strafgesetz über Verbrechen, Vergehen und Uebertretungen ... erl. von Ludwig Altmann und die Strafprozessordnung bearb. von --- mit einem Geleitw. von Heinrich Lammasch*. Wien, 1911.

WEISER, M. *Die Novellen zum Strafgesetz und zur Strafprozeßordnung. Textausgabe mit einer einführenden Einleitung und mit Erläuterungen aus den amtlichen Materialien*. Verfaßt von Max Woiser. Wien, 1919.

Elektronické zdroje

Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna:

<http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/046schuz/s046002.htm>.

http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0486_01.htm.

http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0472_10.htm.

Pelikán před poslanci: Nový trestní řád nebude, není právnícká dvouletka. 12. 11. 2015. [online] <<http://www.ceska-justice.cz/2015/11/pelikan-pred-poslanci-novy-trestni-rad-nebude-neni-pravnicka-dvouletka/>>

<http://www.epravo.cz/vyhledavani-aspi/?Id=25274&Section=1&IdPara=1&ParaC=2>

13. SEZNAM ZKRATEK

KSČ	Komunistická strana Československa
KSS	Komunistická strana Slovenska
ministerstvo unifikací	ministerstvo pro sjednocení zákonů a organizace správy Československa, později ministerstvo pro sjednocení zákonodárství a organizace správní v Československé republice
Národní archiv	Národní archiv České republiky
Právní rada	Právní rada ÚV KSČ
RSFSR	Ruská sovětská federativní socialistická republika
StB	Státní bezpečnost
trestní řád z roku 1873	zákon č. 119/1873 ř. z., jímž se zavádí nový řád soudu trestního
trestní řád z roku 1950	zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním
trestní řád z roku 1956	zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním
uherský trestní řád z roku 1896	uherský zákonný článek č. XXXIII z roku 1896 o soudním trestním řádu
Ústava 9. května	zákon č. 150/1948 Sb., Ústava Československé republiky
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa

14. ANOTACE

14.1. Anotace v českém jazyce

Cílem této práce je analýza průběhu rekodifikačních prací v době právnické dvouletky na příkladu přípravy trestního řádu. Výsledkem této analýzy jsou závěry, které mohou být užitečné i při současných snahách o rekodifikaci trestního řádu – z hlediska organizačního i věcného. Práce se v první části zabývá stavem trestního práva procesního platného v Československu před zahájením právnické dvouletky a rektifikačními pokusy z let 1918–1947. V další části je popsáno období právnické dvouletky, její vyhlášení, průběh, organizace práce i výsledky. Na část o legislativních pravidlech navazuje část věnovaná vlastní přípravě trestního řádu. Zde je analyzována činnost ministerstva spravedlnosti, jeho kodifikačního odboru, kodifikační komise i jejích subkomisí. Tyto subkomise v roce 1949 připravily základní elaboráty, z nichž byla na počátku roku 1950 sestavena osnova trestního řádu. Práce se dále podrobně věnuje analýze legislativního procesu a vlivu stranických orgánů na konečné znění návrhu trestního řádu. V další části je rozebrán obsah trestního řádu z roku 1950 a některé jeho důsledky v praxi. Závěr práce je věnován novele trestního řádu z roku 1952 a přijetí nového trestního řádu v roce 1956.

14.2. Abstract

The aim of this dissertation work is to analyze the progress of recodification works during the so-called two-year legal plan, this being illustrated on preparations of the Criminal Procedure Code. The conclusions can be applied to contemporary efforts of recodification of the Criminal Procedure Code – especially from the organisational and material point of view. The first part of the paper deals with the state of criminal procedure law in Czechoslovakia before the commencement of the two-year legal plan and with the recodification attempts between 1918 and 1947. The next chapter describes the two-year legal plan, its announcement, development, organisation of work and results. It is followed by a chapter devoted to the preparation of the Criminal Procedure Code itself. This part analysis the activities of the Ministry of Justice in this respect, the codification department of the Ministry of Justice, its codification committee and

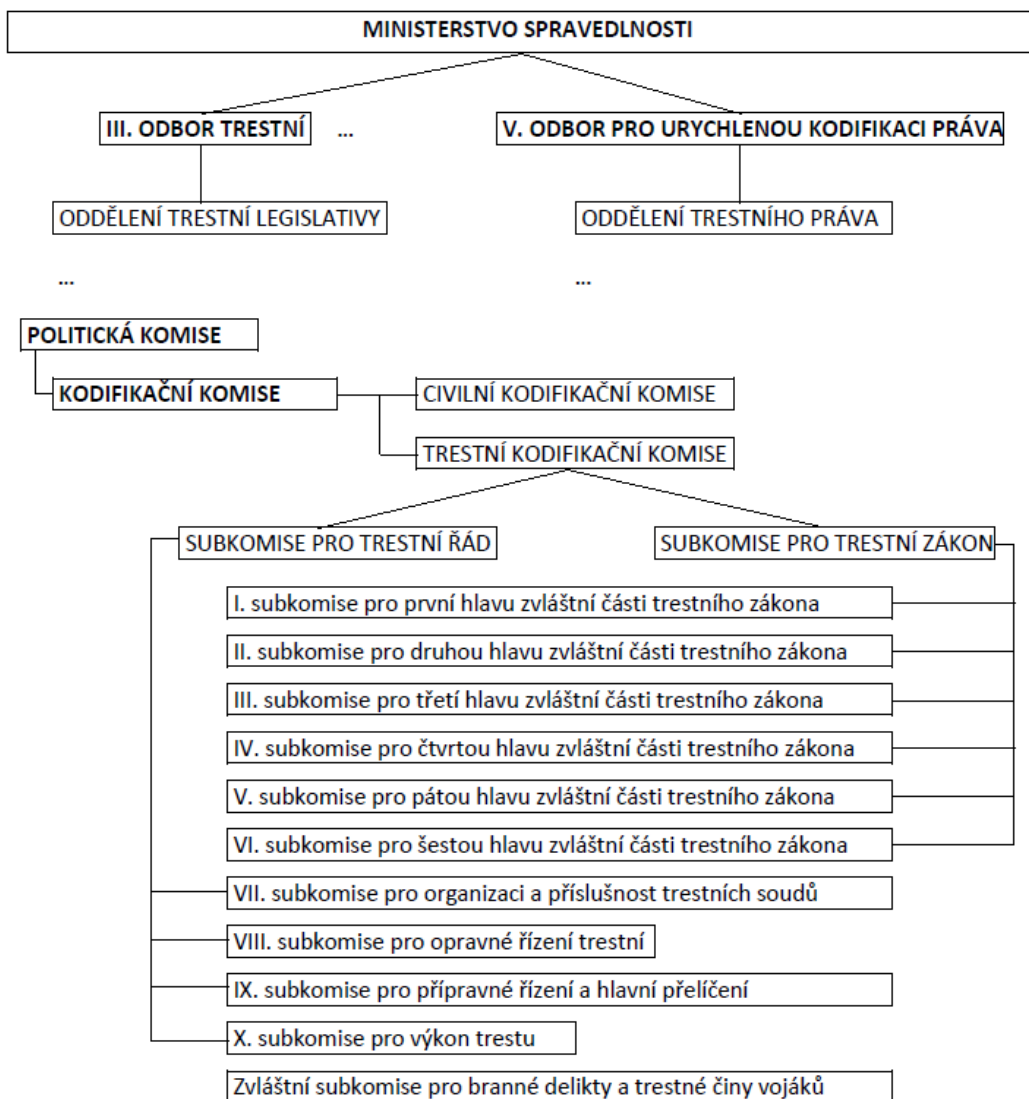
subcommittees. In 1949 the subcommittees drafted a fundamental bill that served as a basis for the preparation of the outline of the Criminal Procedure Code elaborated at the beginning of 1950. This dissertation also provides a detailed analysis of the legislative process and an overview of influences of the organs of the communist party on the final version of the draft of the Criminal Procedure Code. The paper further analyses the content of the Criminal Procedure Code and some of its practical consequences. The final chapter is dedicated to an amendment to the Criminal Procedure Code from 1952 and to an adoption of the new Criminal Procedure Code in 1956.

15. KLÍČOVÁ SLOVA

Trestní právo	Penal Law
Trestní řád	Criminal Procedure Code
Právnícká dvouletka	Two year „legal plan“, Legal biennial
Legislativa	Legislation
Rekodifikace	recodification

16. PŘÍLOHY

16.1. Schéma organizačního statutu ministerstva spravedlnosti (1948–1950) s ohledem na rekonstrukci trestního práva

16.2. Časová osa přípravy osnovy trestního řádu z roku 1950

Červenec 1948	Zahájení právnické dvouletky
Září 1948	Ustavení kodifikačního odboru ministerstva spravedlnosti a politické komise
Listopad 1948	Ustavení kodifikačních komisí
Prosinec 1948	Politická komise projednává zásady trestního řádu
Únor 1949	Subkomise pro trestní řád zahajuje činnost
Květen 1949	Vznikají první elaboráty
Červen 1949	Připraven první návrh trestního zákona
Září 1949	Ministr Čepička slibuje, že procesní předpisy budou včas dokončeny
Říjen 1949	Náměstek Dressler prohlašuje, že procesní předpisy budou včas dokončeny
Prosinec 1949	Subkomise pro trestní řád končí svoji činnost
Leden 1950	Zahájení jednání s ministerstvem vnitra Příprava zásad trestního řádu Návrh trestního zákona v připomínkovém řízení
Březen 1950	Řízení o zásadách Zásady projednává Právní rada a ÚV KSČ Vnitřní připomínkové řízení
Duben 1950	Konec vnitřního připomínkového řízení Zásady projednává Předsednictvo ÚV KSČ a Bezpečnostní komise ÚV KSČ
Květen 1950	Vnější připomínkové řízení Doplnění osnovy o vojenské trestní řízení
Červen 1950	Jednání s ministerstvem národní bezpečnosti a národní obrany Konec vnějšího připomínkového řízení Meziministerská porada – vypořádání připomínek Projednávání v Právní radě ÚV KSČ

	Návrh schválen vládou a sekretariátem ÚV KSČ
	Projednávání v ústavně-právním výboru Národního shromáždění
Červenec 1950	Trestní řád a další trestní předpisy schválilo Národní shromáždění
Srpen 1950	Trestní řád a další trestní předpisy nabyly účinnosti
Říjen 1952	Schválení zákona č. 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád
Leden 1953	Zákon č. 67/1952 Sb., kterým se mění a doplňuje trestní řád, nabyl účinnosti
Prosinec 1956	Schválení zákona č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním
Leden 1957	Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním, nabyl účinnosti
Červen 1961	Poslední ustanovení trestního řádu z roku 1950 zrušena zákonem č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů
Červenec 1961	Zákon č. 62/1961 Sb., o organizaci soudů, nabyl účinnosti
Listopad 1961	Schválení zákona č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním
Leden 1962	Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním nabyl účinnosti